

**POHJOLA VAI BALTIA?
SUOMALAISTEN PAN-IDENTIFIOITUMINEN
1920–1930 -LUVUILLA
KANSALAISYHTEISTYÖN VALOSSA**

Riitta Mäkinen
Lisensiaatintutkimus
Turun yliopisto
Poliittisen historian laitos
5.2.2015

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun
alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin originality check -järjestelmällä

TIIVISTELMÄ

Mäkinen, Riitta

Pohjola vai Baltia? Suomalaisten pan-identifioituminen 1920-1930 -luvuilla kansalaisyhteistyön valossa. 249 s. + liite 9 s.

Lisensiaatintutkimus, Turun yliopisto, Poliittisen historian laitos 5.2.2015

Iskulause ”Suomi kuuluu Pohjolaan” ilmaisee kuulumisen tunnetta, jota voi kutsua pan-identifikaatioksi. Suomalaisten identifioituminen pohjoismaalaisiksi on ollut selvää toisesta maailmansodasta lähtien, mutta ei aikaisempina vuosikymmeninä.

Nuoren itsenäisen Suomen ulkosuhteiden historia on tutkittu tarkoin valtio johdon kannalta, mutta kansalaistaso on jäänyt toistaiseksi vähälle. Tässä tutkimuksessa fokuksessa ovat kansalaisten kokemukset läntisistä (Skandinavia) ja eteläisistä (Baltia) naapurisuhteista, sekä kontakteista Unkariin. Havainnot tutkitaan kansalaistoiminnan ulkomaanvaihdon kuvauksista. Nationalistitutkimuksessa etsitään usein yhteenkuuluvuuden konstruointia, mutta tässä tutkimuksessa kohteena ovat yhteenkuuluvuuden tai sen puutteen kokemukset ja ilmaisut kontaktitilanteissa, joiden ensisijainen tarkoitus on järjestön tai muun kansalaistoiminnan omien tavoitteiden toteuttaminen.

Pääaineistona on kolmen sanomalehden vuosikerrat 1922, 1930 ja 1938 sekä joukko erityyppisten järjestöjen lehtiä ajalta 1920–1939. Lisäaineistoina on mm. matkakirjoja sekä digitoiduista aineistoista tavoitettuja lehtikirjoituksia.

Ilmeni, että suomalaisten pohjoismaisuus oli 1920-luvulla lähinnä ruotsin- ja kaksikielisen sivistyneistön varassa. Muiden kontakteja rasitti läntinen näkemys suomenkielisten ”eriverisyydestä”, jopa alempiroituisuudesta. Etelänaapureiden kanssa taas koettiin poliittisesta asemasta johtuvaa yhteenkuuluvuutta. Varsinkin Viron kanssa käynnistyi yhteistyötä, jota auttava kielellinen yhteys tuki. Epämääräisyydestään huolimatta skandinavismien kansanomaisempi vastine heimoaate sai paljon kannatusta suomenkielisessä keskiluokan järjestökentässä. Aatteella oli siis pehmeämpi ilmentymänsä tunnetumman voimapolitiittisen painotuksen rinnalla.

1930-luvun jälkipuoliskolla pohjoismainen yhteistyö alkoi näyttää luonteelta sitä aiemmin vierastaneissakin järjestöissä ja volyymit kasvoivat nopeasti. Syynä oli ennen kaikkea uhkaava kansainvälisepoliittinen tilanne, mutta tulkitsen, että muutoksen mahdollistivat uudet rotujatottelut, joissa suomalaisten ”toisuus” oli kumottu. Lisäksi valtiovallan Pohjoismainen julistus otettiin Suomessa suorastaan kansalaisvelvollisuutena.

Tutkimus tuotti kaksi sivutulosta: Aineistot eivät lainkaan tue tavanomaista käsitystä suomalaisten sisäänpäin kääntyneisyydestä itsenäisyysajan alussa. Toisekseen tutkimuskirjallisuudessa yleisesti paheksuttu aitosuomalaisten ”kiihkoilu” saa ymmärtävää selitystä.

Asiasanat: Alueellinen yhteistyö, identiteettipolitiikka, Itämeren alue, Suomi

1 JOHDANTO

1.1	Yhteenkuuluvuuden kokemus yli kansallisuusrajan	2
1.2	Aiempi tutkimus	3
1.3	Oletuksia, asetelmia ja rajaukset	10
	Järjestöt ja funktionaalinen yhteistyö heijastajina	
1.4	Lähdeaineistot	16
1.5	Kysymyksenasettelu ja jäsenitys	20
	Alustavat havainnot ja oletusten vastaisuuksia	
	Tutkimuskysymykset	
	Jäsenitys	
1.6	Käsitteitä ja käsittelytapoja	22
	Identiteetti	
	Pan-identiteetti ja alueellisuus tutkimuskirjallisuudessa	
	Pan-identiteetti tässä tutkimuksessa	
	Nationalistinen konstruointi ja identiteettipolitiikka	
	Tekstien tutkimisen metodeja	

2 ”KONFERENSSIEN KESÄ” 1922 – KAHDENLAISIA SKANDINAVIA-SUHTEITA

2.1	Vuoden 1922 pohjoismaiset kokoontumiset	38
2.2	Suomalaisia mukana kyselemättä...	40
	Akateeminen skandinavismien perintö	
	Virkamiehetkin solahtivat pohjoismaiseen yhteistyöhön	44
2.3	... mutta myös epäröiden	
	Kirkollinen asennekirjo	
2.4	Veljellistä vierailuvaihtoa	48
	Pääasiana yhteinen intressi	
2.5	Kielipainotteisia ja jännitteisiä yhteyksiä	55
	Alkuun hankala sanomalehtimieskongressi	
	”Vähemmän korkean kulttuurin” uhka sekä finlandsvänner	
2.6	Havaintojen yhteneväisyys ja erilaisuus aiempaan tutkimukseen verrattuina	62
	Funktionaalinen yhteistyö autonomisena ulkopoliittikkana	
	Nationalistista sisäänpäinkääntyneisyyttä?	
	Korrekrit ja konfliktipitoiset Suomi-Norja -suhteet	
2.7	Yhteenvedo – Eliitin pan-identiteetti 1922 oli pohjoismainen	72

3 YHTEINEN EUFORIA ETELÄISTEN KANSSAKÄRSIJÖIDEN KANSSA

3.1	”Yllättävän suurenmoinen vastaanotto”	75
	Laivayhteydet vilkkaiksi, ryhmämatkojen malli	
3.2	Funktionaalisiin yhteyksiin varauksellisemmin	78
3.3	Suomi-Baltia yhteydentuntojen taustoja ja perusteita	87
	Vanhoja malleja ja tietoisuus heimoyhteydestä	
	Venäjä-historia ja turvallisuuspoliittiset suunnitelmat	
3.4	Heimoyhteys vakiintuu rotutietoisuuden vastineena	94
	Erikoistapaus Unkari	

4 TYÖNTÖ JA VETO KAHTEN SUUNTAAN JÄRJESTÖLEHTIEN KUVASTAMANA

4.1	Kylmästi ja lämpimästi vastaanotettu suomalainen musiikki <i>Suomen musiikkilehden</i> mukaan Kuorovierailut lämpömittareina Musiikki ja heimohenki	99
4.2	<i>Partiossa</i> innostutaan ensin kansainvälisyydestä, sitten nationalismista Veljeyttä pohjoismaalaisittain ...ja heimohengessä	106
4.3	<i>Lotta Svärd</i> , järjestö mallina eri ilmansuunnissa Tasapainoisesti etelää ja länttä, mutta Norjalla erikoisasema Toisenmuotoinen Pohjolan neliapila	114
4.4	Jäsenillä yhteydentuntoja Virossa, johdolla Skandinaviassa – <i>Kirjatyö-Bokarbete</i> Pohjoismaihin vanhalta pohjalta ja työnantajayhteistyönkin takia Oppia suuntaan ja toiseen internationalistisesti	125
4.5	Sittenkin myös Baltian vierastamista	130
4.6	Kokemuksia erikielisyksistä	134
4.7	Poliittisten ja mentaalisten tekijöiden vuorovaikutus	139

5 POHJOISMAISEN SUUNTAUKSEN LÄPILYÖNTI

5.1	Tapaus Vanamo	143
5.2	Käänteen näkyminen yhteysuutisissa ja järjestölehdissä	147
5.3	'Orienteeraus' kansalaisvelvollisuudeksi Kohtelias selän käänntö etelään?	153

6 MIKSI POHJOISMAISUUS VOITTI JUURI 1930-LUVUN JÄLKIPUOLISKOLLA?

6.1	Pohjoismainen yhteisyys tutkimuskirjallisuudessa	161
6.2	Perusongelma: Suomalaisten erilaisuus Pohjolassa ja ylenkatseen kokemus Kielikysymys sosiaalitieteiden ja nationalismintutkimuksen valossa Kielenvaihtajat, "nousukkaat" ja aitosuomalaiset	166
6.3	Unohdettu rotukysymys Rotu-käsitteen käyttö Rotuteorioiden skandinaavit ja suomalaiset Rotututkimus suomalaisessa ja ruotsalaisessa aatehistoriassa	177
6.4	Heimoyhteys vastapainona Kansakouluväen kestävä heimohenki	189
6.5	Rolf Nordenstrengin 'itäbalttilaisen rodun' vastaanotto ja merkitys	196

7 KERTAUS PAN-IDENTITEETIN ETSINNÄSTÄ ESIMERKKINÄ AGRONOMIT

7.1	Pohjoismaista johtavien piirien yhteistyötä	207
7.2	Itämerenmaiden agronomien liitto Ylioppilaiden Viro-yhteydet	211
7.3	Myöhäinen pohjoismainen suuntaus	217
7.4	Kansainvälinen vaihto arvostettua	220

8 PAN-IDENTITEETIN TEKIJÄT

8.1	Alueellisuus Suomen naapurimaa-kanssakäymisessä 1920–1930 -luvuilla	223
	Kulttuurinen yhtenäisyys ja tasa-arvon kokemus	
	Käytännön hyöty	
	Positiivinen tunne	
	Ulkoinen uhka	
	Aluemuodostajien ja kansalaisyhteiskunnan läheisyys	
8.2	Vertailu EU-aikaan	230
	Jälkilause – aitosuomalaisten puolustus	232

LÄHTEET**LIITE**

1 JOHDANTO

1.1 Yhteenkuuluvuuden tunne yli kansallisuusrajan

Tutkimukseni taustalla ovat henkilökohtaiset kokemukset, kuten pikku tapaus kansainväliseltä kielikurssilta Sveitsissä 1970-luvulla. Luokkahuoneeseen kokoontuneet useista eri maista tulleet opiskelijat sanoivat aluksi nimensä ja kotimaansa, niin myös etualalla istuva tanskalainen. Kun minäkin pari penkkiriviä taaempana olin esittäytynyt, nyökkäsimme tanskalaistytön kanssa hymyillen keskinäisen tervehdyksen. Muiden kurssilaisten kanssa en vaihtanut tällaista yhteenkuuluvuuden ilmaisuja enkä huomannut tanskalaisenkään niin tehneen. Tämä palautui mieleen, kun 1990-luvulla käytiin keskustelua Suomen paikasta Euroopassa. EU-jäsenyyksien myötä pohjoismaisen yhteistyön painoarvo väheni. Silti poikani koki samantapaisen ilmiön vuonna 2004. Hän oli kansainvälisessä opiskelijaryhmässä Yhdysvalloissa. Kenenkään sitä organisoimatta olivat pohjoismaalaiset hankkiutuneet yhdeksi porukaksi. Kaikki olimme oppineet tietyn pohjoismaisen yhteenkuuluvuuden. Samalla lailla saattavat nyökkäillä ja kokoontua ryhmäksi eri valtioista kotoisin olevat karibialaiset, frankofonit tai saksan puhujat. Kontekstista riippuen ryhmäytymisellä ja yhteenkuuluvuuden tunteella voi tietysti olla monia erilaisia perusteita.

Olin tottunut Pohjoismaiden yhteenkuuluvuuteen ja yhteistyöhön itsestäänselvyytenä. Niinpä yllätyin, kun 1990-luvulla kirjoitin Agronomiliiton 100-vuotishistoriaa ja tunnistin, ettei pohjoismaisuus sellaisena kuin olin sen omassa ympäristössäni oppinut, ollutkaan ikiaikaista. Sotien välisenä aikana yhteistyösuhteet olivat vilkkaat myös Baltiaan, ja neljän maan agronomit tapasivat ja retkeilivät Itämerenmaiden Agronomien liiton nimissä. Huomiotani kiinnitti, että agronomit raportoivat eri tavoin vierailuista etelä- ja länsisuuntaan. Edellisiä leimasi lämpö ja yhteenkuuluvuuden vakuuttelut, jälkimmäisiä asiakeskeisyys. Kielenkäytön ero jäi askarruttamaan.

Kansalaisjärjestöistä olen ollut kiinnostunut eri näkökannoilta pitkään. Satuina 1984 tutustumaan Timo Soikkasen tuoreeseen väitöskirjaan, jonka alaotsikko *Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa 1933–1939* kuvaa sisältöä paremmin kuin pääotsikko *Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus*. Minuun teki vaikutuksen se, että tekijä oli pitänyt merkittävinä yksittäisiä lehtikirjoituksia, puoluekokouspuheenvuoroja ja muita ”kentän” ääniä, kun tietty poliittinen ydinryhmä oli siirtämässä Suomea pohjoismaisen suuntauksen kannalle. Olihan ”puolueiden ja yleisen mielipiteen kannatus välttämätön jo yleisen uskottavuuden saa-

vuttamiseksi” (s. 38). Niin, ainakin itse olin siis pohjoismaisen suuntauksen kannattaja jo niistä nyökkäilyistä päätellen. Mutta tarkemmin ajatellen, miksi?

1990-luvun alussa työkuvioidini tuli virolaisia kontakteja, kuten silloin yleisesti tapahtui. Olot Tallinnassa olivat kovin erilaiset kuin Tampereella tai Helsingissä, mutta keskustelut kävimme suomeksi. Samanlaista yhteenkuuluvuuden tunnetta tuskin olisi syntynyt vaikkapa slovakian kanssa, vaikka yhteistyö sinänsä olisi toiminut yhtä lailla. Työpaikan monikansallinen EU-projekti vuosikymmenen lopulla oli mielenkiintoinen, mutta mitään eurooppalaisia yhteistunteita en siihen muista sisältäneen. Pohjoismaisuus vaikutti sen verran, että Ruotsin kollegan kanssa vaihdoin mielelläni kielen ruotsiksi, milloin muista ei tarvinnut välittää. Keskinäinen ”salakieli” tuntui kotoisalta, eikä tarvinnut mieltä englanninkielisiä termejä vaikkapa ’korkeakoululle’.

Mistä tulevatkaan valtiorajojen yli ulottuvat ihmisten yhteenkuuluvuuden tunteet missäkin historian vaiheessa? Yhteinen aate tai muu intressi tietysti yhdistää, mutta miksi se yhdistää eri kansallisuuksiin kuuluvia eri tavoin? Tämä jäi kiinnostamaan ja siihen tahdoin syventyä ryhtyessäni poliittisen historian jatko-opintoihin 2000-luvun alussa. – Työ on sittemmin eriyistä venynyt. – Ryhdyin selvittämään, miten suomalaiset etsiytyivät yhteistoimintaan toisaalta läntisten, toisaalta eteläisten naapureidensa kanssa ja miten he ilmaisivat yhteistoiminnan motiiveja mihinkin suuntaan. ’Suomalaisilla’ ajattelin kansalaistasoa, käytännössä kansalaisjärjestöjä. Onhan varsinaisten ulkopoliitikkojen ja ideologioiden toiminta jo läpikotaisin tutkittu ja myös tiivistetty useaan poliittisen historian yleisesitykseen. – Tietysti raja ”varsinaisten” poliitikkojen ja ideologioiden sekä muiden kansalaisten välillä on liukuva.

Pitkin matkaa olen voinut huomata, että aihepiiri laajasti ottaen on jatkuvasti ajankohtainen. Suomalaisten asemoituminen Euroopassa vaihtelee, samoin erilaiset konstellatiot ympärillä ja niiden taustat kiinnostavat sekä tutkimuksellisesti että poliittisesti. Olen päässyt keskustelemaan aiheistani useisiin seminaareihin ja konferensseihin.

1.2 Aiempi tutkimus

Haaste, jonka työläyttä en alkuun tullut ajatelleeksi, oli työni monisuuntaisuus ja vertaileva ote. Tavallisesti suomalaisten ulkosuhteita käsitelleet opinnäytteen tekijät ja muut tutkijat ovat tarttuneet yhteen suuntaan ja rajattuun ajanjaksoon kerrallaan ja tutkineet kukin omalta osaltaan Suo-

men virallisia ulkosuhteita varsin tarkoin. Tätä havainnollistaa seuraava luettelo sotien väliseen aikaan liittyvästä kirjallisuudesta, jonka ensin esitän nimenomaan luettelona osoittaakseni arvoitetujen tutkimusten diplomaattista ja sotilaallista aihepiiriä ja enimmäkseen hyvin rajattuja aikavälejä.

Suomalais-ruotsalaisista suhteista ja pohjoismaisesta suuntauksesta

- Seikko Eskola, *Suomen kysymys ja Ruotsin mielipide ensimmäisen maailmansodan puhkeamisesta Venäjän maaliskuun vallankumoukseen.* (1965)
- Jorma Kalela, *Grannar på skilda vägar: Det finländsk-svenska samarbetet i den finländska och svenska utrikespolitiken 1921–1923.* (1971)
- Kari Selén, *Genevestä Tukholmaan. Suomen turvallisuuspolitiikan painopisteen siirtymien Kansainliitosta pohjoismaiseen yhteistyöhön 1931–1936.* (1974)
- Timo Soikkanen, *Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933–1939.* (1983)
- Martti Turtola, *Tornionjoelta Rajajoelle, Suomen ja Ruotsin salainen yhteistoiminta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1923–1940.* (1984)

Ruotsin näkökulmasta:

- Krister Wahlbäck, *Finlandsfrågan i svensk politik.* (1964, suom. 1968)

Suomen ja eteläsuunnan suhteista on väitöskirjoina ja muina erillistutkimuksina

- Seppo Zetterberg, *Suomi ja Viro 1917–1919. Poliittiset suhteet syksystä 1917 reunavaltiot politiikan alkuun.* (1977)
- Kalervo Hovi, *Intressensphären im Baltikum. Finland im Rahmen der Ostpolitik Polens 1919–1922.* (1984)
- Magnus Ilmjärv *Nõugukogude liidu ja Saksamaa vahel. Balti riigid ja Soome 1934–1940.* (1993)
- Heikki Roiko-Jokela, *Ihanteita ja reaali politiikkaa. Rudolf Holstin toiminta Baltian maiden kansainvälisen de jure -tunnustamisen ja reunavaltioyhteistyön puolesta 1918–1922.* (1995)
- Jari Leskinen, *Vaiettu Suomen silta. Suomen ja Viron salainen sotilaallinen yhteistoiminta Neuvostoliiton varalta vuosina 1930–1939.* (1997)
- André Sahlström *Under blåsvarta färger. Den estniska konstitutionella krisen verkningsar i de finsk-estniska relationerna åren 1934–1938.* (2000)

Eteläsuunnan keskinäisiä suhteita koskevat mm. tutkimukset

- Marko Lehti, *A Baltic League as a construct of the new Europe. Envisioning a Baltic region and small state sovereignty in the aftermath of the First World War.* (1999)
- Magnus Ilmjärv, *Silent submission. Formation of foreign policy of Estonia, Latvia and Lithuania. Period from mid 1920s to the annexation in 1940.* (2004)

Tutkimukset muodostavat jatkumon, joka yhteensä valaisee suhteiden kehityshistoriaa, kukin omalla painotuksellaan. Useimpien lähde pohja ja fokus keskittyvät virallislähteisiin ja ylimpiin poliittisiin ja sotilaallisiin toimijoihin.

Seikko Eskolan *Suomen kysymys ja Ruotsin mielipide* on historiallista mielipidetutkimusta ja päälähteinä joukko ruotsalaisia sanomalehtiä. Eskola keskittyy Ruotsin lehdistöön, mutta nimenomaan sen kirjoitteluun Suomen asemasta Venäjän osana sekä Ruotsin ulkopoliitikassa. Eskolan mukaan kaikki piirit Ruotsissa toivoivat Suomen venäläistämispoliitikan päättymistä, mikä johtui pitkästä yhteisestä historiasta, ruotsalaista alkuperää olevasta yhteiskunnallisesta kulttuurista, huomattavasta ruotsinkielisestä kansanosasta ja sivistyneistöstä sekä inhimillisestä myötätunnosta¹. Muutoin ruotsalainen mielipidekenttä oli moninainen ja Eskola osoittaa, miten sisäpolitiikka ja suhtautuminen maailmansotaan vaikutti Suomen poliittista asemaa ja erityisesti aktivistien pyrkimyksiä koskevaan kirjoitteluun – johon suomalaiset itsekkin osallistuivat, toivein saada reaalista tukea Ruotsista. Ohessa ilmenee mm. monien kirjoittajien kriittisyys suomalaista fennomaniaa kohtaan ja että Ruotsin sivistyneistön yhteydet Pohjanlahden yli rajoittuivat ”melkein poikkeuksetta” perustuslaillisiin ruotsinkielisiin². Vasemmistolla oli omat yhteytensä. – Epäsuorasti voi päätellä, että ruotsalaisten vaikuttajien yhteydentunto suomalaisia kohtaan ennen Suomen itsenäistymistä rajoittui samanhenkisiin kieliveljiin.

Jorma Kalelan *Grannar på skilda vägar: Det finländsk-svenska samarbetet i den finländska och svenska utrikespolitiken 1921–1923* kattaa ulkopoliittisten toimijoiden ohella myös virkamiestason yhteistyötä ja sisältää jonkin verran yhteydentuntojen problematiikkaa. Tähän tutkimukseen ja sen merkitykseen omalleni vielä palaan. Turtolan väitöskirja keskittyy sotilaallisen yhteistyön mahdollisuuksiin.

Suomen 1930-luvun käännettä kohti pohjoismaista suuntautumista selvittävät sekä Kari Selén että Timo Soikkanen, edellinen lähinnä diplomatian kannalta, jälkimmäinen kuten todettu,

---

¹ Eskola s. 100–101.

² Eskola mm. s. 14–15, 118–119.

myös kansalaismielipidettä, puolueittain esiintyviä kannanottoja tutkien. Soikkasen väitöskirjaan vielä palaan. Selén taustoittaa sitä suurpolitiikkaa, jolla on oma vaikutuksensa myös kansallisiin yhteydentuntoihin, mutta se ei juuri käsittele kansalaisnäkemystä eduskuntaryhmien ”alapuolella”. Myös Kari Sulevon valtio-opin väitöskirja *Suomen puolueet ja pohjoismaiden yhteistyö* (1973), joka kattaa vuodet 1935–1969, selvittää alkupäässään 1930-luvun käännettä. Sulevon pääaineistona ovat puolueohjelmat ym. puoluedokumentit sekä puoluelehtien pääkirjoitukset. Näitä analysoidessaan Sulevo on tavoittanut 29 pääkomponenttinsa joukkoon mm. piirteet ”tunnepitoinen pohjoismaisuus”, ja ”Pohjoismaiden yleinen etu”. Tässä suhteessa pohjoismaisen yhteenkuuluvuuden tunnetta on siis hieman tutkittu, nimenomaan puolueiden mielipiteenmuodostajien kannanottoja eritellen. Erkki Teikari väitteli osittain rinnakkaisella aiheella 1973: *Puolueiden päälehtien ulkopoliittinen suunta 1933–1944*.

Suomalaisten pohjoismaisia suhteita tutkittiin ensin, varsinkin 1970-luvun alussa. Eteläsuunta tuli ohjelmaan 1977 Zetterbergin väitöskirjan myötä, joka aloitti Suomi-Viro -suhteiden tutkimuksen itsenäistymisvuosista: *Suomi ja Viro 1917–1919*. Zetterbergin aineisto ulottuu valtionhallinnon asiakirjojen lisäksi poliittisen eliitin yksityisarkistoihin ja sanomalehdistöön. Jo siksi, että kummankin maan valtiollinen tilanne oli vakiintumaton, erilaiset epäviralliset kontaktit ovat tutkimuksessa keskeisessä asemassa. Sekä Sulevon että Zetterbergin teokset ilmaisevat, että näkemyksiä johtivat ulko- ja sotilaspoliittiset näkökohdat. Näin esimerkiksi suomalaisten osallistumisessa Viron vapaussotaan. ”Sen sijaan ei ainakaan julkisuudessa juuri vedottu apua annettaessa heimoustunteeseen.”³ Zetterbergin tutkimuksesta välittyy myös Viro–Suomi–Skandinavia -kytkentöjä, eli muistutuksia siitä, että suunnat eivät ole kaksi täysin eri asiaa. André Sahlströmin väitöskirjan *Under blåsvarta färger* pääpaino on Viron vuoden 1934 vallankaappaus Hankkeissa ja niiden suomalaiskytkennöissä seurauksineen. Oikeistoradikaalien suhteet Suomenlahden yli tulevat hyvin valaistuiksi, samoin tapausten vaikutukset maiden välisiin poliittisiin suhteisiin, jotka heimoyhteys-vakuutteluista huolimatta olivat varsin vaikeat.

1990-luvulla Suomen ja Baltian suhteiden tutkimus vilkastui. Samaan tapaan, kuin aiemmin oli kartoitettu Suomen ja Skandinavian välejä, selvitettiin Suomen ja Baltian, erityisesti Viron poliittisten ja sotilaallisten suhteiden kehitystä, samoin Baltian maiden keskinäisvälejä. Nyt kuvaan tuli myös kansalaisyhteiskunta artikkelikokoelmien muodossa. Heikki Roiko-Jokela, joka väitteli Rudolf Holstista ja reunavaltioista 1995, toimitti kokoelman *Virallista politiik-*

---

³ Zetterberg 2007 s. 279.

kaa, epävirallista kanssakäymistä. Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991 (1997). Kalervo Hovi, joka niinkään oli väitellyt 1920-luvun taitteen diplomatian historiasta Itämeren alueella, oli toimittajana kokoelmalle *Relations between the Nordic Countries and the Baltic Nations in the XX Century* (1998). Jälkimmäinen sisältää mm. Kari Aleniuksen kohtalaisen laajan katsauksen Suomen ja Baltian maiden kulttuurisuhteiden kehitykseen 1917–1997, käsitellen parikymmentä sivua sotien välistä aikaa. Osin muistelmaluontoisestikin on kirjoitettu artikkelikokoelma *Suomi ja Viro, yhdessä ja erikseen* (1998). Magnus Ilmjärv puolestaan on katsellut Baltian keskinäisiä sekä Suomen suhteita Virosta käsin, melko laajaan, lähinnä viranomaismateriaaliin pohjautuen.⁴

2000-luvulla Baltian historian tutkijoita on koottu Oulun yliopiston symposiumeihin tuloksena artikkelikokoelmat *Itämeren itälaidalla I–II*. Itsekin selostan opinnäytteeni aihepiiriä edellisessä ja aineistoissani esiintyviä balto-skandinaavisia kansalaispyrkimyksiä jälkimmäisessä niteessä⁵. Tietysti Baltian historiaa on käsitelty ulkomaisessakin tutkimuksessa ja pohdittu myös niiden yhtenäisyyttä, eroja ja suhteita. Perusteoksia on ensimmäisen itsenäisyyden aikaan keskittyvä G. von Rauchin *The Baltic States* (1974).

Pohjoismaista yhteisyyttä ja yhteistyötä koskeva kirjallisuus on hyvin laajaa, tosin vain osa siitä on varsinaista tutkimusta ja monet teokset enemmän essee-, jopa pakinatyyppisiä. Tässä vaiheessa mainitsen Jan A. Anderssonin *Nordisk samarbete, Aktörer, idéer, organisering* (1994) ja artikkelikokoelman *The Cultural construction of Norden* (1997). Nämä ulottuvat kansalaistasolle ja nimenomaan sinne, kumpikin omalla otteellaan. Varsinkin jälkimmäiseen tulen viittamaan useita kertoja. Kansalaisyhteiskuntaan keskittyy myös artikkelikokoelma *Civilsamhällets Norden* (2005). Sen taustana oli Helsingin yliopiston Centrum för Nordenstudier (CENS), jossa järjestöjen ja kansalaistoiminnan aihepiiri on ollut vahvana tutkimuskohteena varsinkin Henrik Steniuksen kautta. *Civilsamhällets Norden* käsittää toimialakohtaisia yhteistyön tarkasteluja lähtökohtana pohjoismaista yhteyttä koskeva aiempi ja yleisempi tutkimus, kuten juuri *The Cultural Construction of Norden*. Itse olen esitellyt agronomien ja muiden maatalouspiirien yhteistyötä ja tutkimusintressistäni johtuen Baltia-yhteistyöhön verraten. Tämän työn aikarajasta poiketen artikkelini, kuten muutamat muutkin ulottuvat 2000-luvulle saakka. Pohjoismaiden yhteisyyttä käsittelevän kirjallisuuden yhteenvedoa sisältyy politologi Iver B. Neumanin tuotantoon, jota käytän tämän työn myöhemmässä vaiheessa,

---

⁴ Baltiasta suomalaisessa historianitutkimuksessa ks. myös Kalervo Hovi Faravid 11/1987.

⁵ Mäkinen 2006 ja 2009 A.

mutta palaan teeman tutkimuskirjallisuuteen muutenkin omassa myöhemmässä alaluvussaan. Tässä mainitsen kuitenkin vielä 2008 ilmestyneen ruotsinmaalaisen, mutta suomen kielen hallitsevan Ainur Elmgrenin väitöskirjan *Den allrakärasta fienden. Svenska stereotyper i finländsk press*. Tämä teos lähestyy omaa kiinnostustani ja tutkimustapaa tutkiessaan ja tulkittessaan valituissa suomalaisissa, eri kansalaispiirejä edustaneissa aikakauslehdissä esitettyä ruotsalaiskuvaavaa. Tähänkin teokseen vielä palaan.

Yhteydentuntojen valtiolliset ja kansainvälisepoliittiset kehykset ja johtavan kerroksen muotoilemat mielipidekentät varsinkin 1900-luvun alkupuolelta on siis melko tarkoin tutkittu. Kaikki tutkimukset on kuitenkin tehty suunta kerrallaan, useimmiten kahdenvälisesti. Minkään mainitun teoksen fokus ei ole vertailussa tai edes eri suuntien rinnakkaisessa tarkastelussa⁶.

Useita suuntia käsittelevät vain Suomen historian yleisesitykset, luonnollisesti lyhyesti. Ainoa aiempi tutkimus, jossa on sekä pitkä aikaperspektiivi että useita toiminnan tasoja ja elämänalueita, on Juhani Paasivirran poikkeuksellisen laaja-alainen teossarja *Suomi ja Eurooppa*. Paasivirta huomioi myös kulttuurin ja kansalaistason eri instituutioiden kautta. Tässä yhteydessä on relevantti sarjan vuosia 1914–1939 käsittelevä osa (1984). Paasivirran antama kuva vastaa monessa suhteessa havaintoja, joita tutkimuksen kuluessa tulin tekemään, mutta peruskysymykseni on erilainen: miten ja miksi muodostuu yhteenkuuluvaisuuden tunteita eri kansallisuuksien kesken?

Kirjallisuudessa itsessäänkin on muistutettu siitä puutteesta, että pohjoismaista yhteistyötä on tutkittu kansallisvaltioiden ulkopoliittikan, mutta ei muun poliittisen toiminnan perspektiivistä.⁷ Edelleen, että aluemuodostusta käsitteleviä tutkimuksia on historiallisesta näkökulmasta tehty vain vähän ja nekin lähinnä 1900-luvun jälkipuoliskolta.⁸ Tämä kaipailu oli rohkaisevaa oman lähestymistapani kannalta. Se kuitenkin merkitsi, että sen lisäksi että jouduin ja pääsin perehtymään sekä Baltia- että Pohjoismaat -tutkimukseen, lukulistalle tuli järjestöt – valtiovalta - problematiikkaa sekä identiteettien ja nationalismien tutkimusta.

⁶ Vertailu historian tutkimuksen menetelmänä tuli ainakin Turun poliittisen historian laitoksella keskusteltavaksi 2001. Päivi Mäkelä alusti tutkijaseminaarissa vertailusta historian tutkijan työkaluna ja näki, että vertailua on käytetty turhan vähän, vaikka sillä on paljon annettavaa sekä rekonstruktion että argumentaation (käsitteet Kalela 2000) toteuttamisessa. Historiallisessa sosiologiassa työtapana on enemmän käytössä, mutta sen vaikeus tunnetaan.

⁷ Østergård s. 44. Hän viittaa myös Max Engmanin havaintoihin (1991), mutta ei tuntene Timo Soikkasen väitöskirjaa. Artikkelikokoelma *Civilsamhällets Norden* vastaa jo osaltaan Østergårdin haasteeseen.

⁸ Lehti 1999 s. 35.

Tässä vaiheessa sijoitan oman tutkimukseni vain Suomen ulkosuhteiden tutkimuksen kenttään. Muiden teemojen aiempaa tutkimusta käsittelemän asianomaisissa yhteyksissä, kuten luvussa 6.1. *Pohjoismainen yhteisyys aiemmassa tutkimuksessa*. Ilmiökentän laajuuden vuoksi ja lukeakseni lähteitä avoimin silmin käytän tarkoituksella aiempaa tutkimusta havaintojen selittämiseen, pikemminkin kuin niiden pohjustamiseen.⁹

Koska kenttä on näin laaja, on selvää, että kaikkea relevanttiakaan kirjallisuutta en ole lisensiaaintityön laajuudessa tutkimuksessa voinut ottaa huomioon, saati sellaista, jossa tutkimaani ajankoh-
taa ja ulkomaansuhteita käsitellään vain hiukan yli varsinaisen poliittisen ja diplomaattisen toi-
minnan. Onhan se uusi, mitä tämän tutkimuksen on tarkoitus tuoda Suomen kansainvälisten suh-
teiden historiaan, nimenomaan kansalaistason tarkastelu sekä mentaalisten ilmiöiden vaikutus ja
merkitys. – Sivutuloksina kehittyi vastaväitteitä yleiselle näkemykselle vastaisenäistyneen Suo-
men yhteiskunnallis-kulttuurisesta sisäänpäin kääntyneisyydestä ja ymmärtävä, mentaalinen seli-
tys aitosuomalaisuusliikkeelle.

1.3 Oletuksia, asetelmia ja rajauksia

Ennen käsitteiden ja tutkimuskysymysten määrittelyä taustoitan vielä: Sysäyksiä kiinnostukselleni ja kysymyksenasettelulle on tullut varsin pienistäkin lähteistä. Eräs sellainen oli yksi virke sano-
malehden kirja-arvostelussa, kun vasta harkitsin koko hankkeeseen ryhtymistä:

"Vad gäller 1930-talet, kunde Meinander också ha gjort mer av finnarnas orientering bort från den stam-
frändbaserande flirten med esterna, som alltmer började framstå som de små kusinerna som inte längre var
så roliga att leka med, och mot Skandinavien, där man tyckte sig se mer fullvuxna släktingar".

(prof. Torkel Jansson Henrik Meinanderin Suomen historiasta HBL 6.11. 1999)

Pejatorisenakin vertaus tuntui osuvalta, kun muistelin agronomien historiaa. Olihan ilmeistä,
että he viihtyivät hyvin eteläisten kollegoidensa kanssa, mutta lännestä opittiin enemmän.

Sosiologian peruskurssilta nousivat mieleen erityyppisiä yhteisöjä kuvaavat käsitteet *Gemein-
schaft* ja *Gesellschaft*. Luovatko kieliyhteys (Viro) ja yhteiset ikään kuin lapsuudenkokemuk-

---

⁹ Yhteiskuntatieteiden metodologi Pertti Alasuutari käyttää nimitystä ”maatuska-malli” tieteellisestä kirjoitusta-
vasta, jossa teoriaa ja empiriaa ei erotella eri osastoihin, vaan kussakin luvussa on oma johdantonsa, käsittelynsä
ja päätäntänsä. Alasuutari perustelee mallia mm. psykologisilla lainalaisuuksilla; jotta lukija pystyy hahmotta-
maan kokonaisuuden, se on jaettava sopiviin kokonaisuuksiin. En seuraa Alasuutarin mallia täsmällisesti, mutta
jaan taustoituksen ja pohdinnan useaan osaan. Ks. myös Uljas-Rautio, joka pohtii teorian ja substanssin vuoro-
vaikutuksellista esittämistä.

set (myös Latvia, Liettua) edellisen kaltaista yhteyttä? Oliko Skandinavia keskenään myös Gemeinschaft, mutta Suomen kannalta Gesellschaft? Voiko todella sanoa, että Suomi *kuuluu* sinne tai tänne, kuten lapsi perheeseen tai syntymäkyläänsä?

Ei, niin ei oikeastaan voi sanoa, ymmärsin. Tämä kaikki on *konstruktioita*, vasiten rakennettua ajattelua. Poliitikassa toki julistetaan vaikkapa Suomen kuuluvan Pohjolaan tai Länteen. ‘Kuulumisen’ ja ‘yhteenkuuluvuuden tunteen’ joka oli työni alussa keskeisiä käsitteitä, korvasi pian sana *identiteetti*. Identiteettien tutkimus osoittautui hyvin suosituksi monella tieteenalalla, myös historiassa. Esimerkiksi Jyväskylän yliopistossa on toiminut identiteetti-teemainen tutkijakoulu historiantutkimuksen, etnologian ja taidehistorian aloilla. Hyppäsin lukuisten identiteetti-tutkijoiden joukkoon ja otin käyttöön oman muodostelman *pan-identiteetti*. En kuitenkaan kokonaan hylännyt *yhteenkuuluvuuden tunnetta*. Se on melko lailla yksiselitteinen ilmaisu, kun taas identiteetin määritelmiä ja pohdintoja tuntuu löytyvän eksyttävän paljon. Tapasin myös käsitteen *identiteettipoliitikka*, teeman kannalta merkityksellinen asia.

Kirjallisuuteen tutustuessa havaitsin, että *kansallinen identiteetti* ja kauemmin tutkimuskohteenä ollut *nationalismi* ovat hyvin keskusteltuja aiheita. Varsinkin niiden konstruoidusta luonteesta ja harhoista on runsaasti kirjallisuutta. Vähemmän on käsitelty oman uteliaisuuteni kohdetta, kansallisuus- tai valtiorajat ylittävää yhteenkuuluvuuden tunnetta, toisen asteen tai pan-identiteettiä. Aivan tuntematon ilmiö ei kuitenkaan ole historiantutkimuksessa ja yhteiskuntatieteissä. Siitähän juuri on kyse paljossa pohjoismaisuuden tutkimuksessa ja jos ei tutkimuksessa, niin yleisteoksissa pohditaan Baltian tai koko Itämeren piirin yhtenäisyyttä tai sen puutetta¹⁰. Itämeren aluetta koskevaan hakuteokseen tilattiin artikkelikin pan-identiteeteistä.¹¹ Euroopan integraatiokehitys, etniset konfliktit ja globalisaatio ovat herättäneet alueellisia ja monimuotoisia identiteettejä pohtivaa tutkimusta ainakin 1990-luvulta lähtien.

Eri suuntia *vertailevia* tutkimuksia ei muiltakaan alueilta juuri ollut, sen sijaan totesin, että etniset ja kansalliset identiteetit, nationalismi, regionalismi ja ylhäältä alas vai alhaalta ylös -teemat ovat jatkuvasti vilkkaan tutkimuksen ja keskustelun kohteina. Toinen tätä tutkimusta sivuava tutkimustapa on eri kansallisuuksien välinen (mieli)kuva-tutkimus, jota on tehty var-

¹⁰ Esim. teoksessa Nieminen ja Remes, Baltia, tiedon oikopolkuja (2003).

¹¹ Mäkinen 2004, 2005, 2006 ja 2008. Turun yliopistossa on myös toiminut Itämeren alueen integraation ja vuorovaikutuksen tutkijakoulu.

sinkin lehdistöön, mutta muihinkin kirjallisiin lähteisiin tukeutuen. Viholliskuva - lähestymistapa on myös ollut käytössä, esimerkiksi Ainur Elmgrenillä. Tämä tutkimus puolestaan ei lähde mistään valmiista mallista enkä teoriasta, eikä ole ”jatkoa” millekään edeltäjälle.

Suomen maantieteellinen sijainti tarjoaa periaatteessa mahdollisuuden useihin vaihtoehtoihin ulkopoliittisissa valinnoissa. Suomen virallisella ulkopoliitikalla on ollut omat vaiheensa, joiden yhteinen nimittäjä on ollut suojan tai liikkumavaran etsiminen suhteessa suureen itänaapuriiin. Itsenäisyyden alussa – Saksan yhteydestä irrottautumisen jälkeen – etsittiin reunavaltioyhteistyötä, sitten painotettiin puolueettomuutta ja Kansainliittoa, 1930-luvun puolivälistä pohjoismaista suuntausta. Sotien jälkeen kehiteltiin Paasikiven-Kekkonen linjaa, 1990-luvulla liitettiin Euroopan Unioniin.¹² Juuri itsenäistymisen jälkeen vaihtoehdot olivat todella konkreettisesti näkyvillä, keskusteltavina ja koeteltavina, joten se vaihe on omiaan eri vaihtoehtojen luonteen ja käytön tutkimiseen.

Kun työni kohteena kuitenkin oli kansalaisten yhteenkuuluvuuden tunne valtiorajojen yli, rajoituin sellaisiin yhteyksiin, joissa pan-identifioituminen oli mahdollista. Kaikista Saksa-yhteyksistä huolimatta mitään suomalais-saksalaista pan-identiteettiä ei voi ajatella. Toinen suurvalta, Neuvostoliitto, oli samaistumiskohde ideologisesti samanmielisille, mutta se on eri asia kuin pan-identiteetti. Käytännössä jäljelle jäivät eteläsuunnassa Viro, Latvia ja Liettua, joita kutsun myös Baltiaksi sekä länsisuunnassa Ruotsi, Norja, Tanska ja pienessä määrin Islanti. Niitä kutsun Skandinaviaksi silloin kun suomalaiset eivät sisälly joukkoon ja Pohjoismaiksi, silloin kun Suomi sisältyy. Aineistoa läpikäydessäni myös Unkari osoittautui aiheelliseksi huomion kohteeksi.

Vaikka eräs tutkimuksen alkusysäyksistä oli havainto henkilökohtaisesta käyttäytymisestääni, kyse oli ja on omaksutusta kollektiivisesta identiteetistä. Juuri se oli kiinnostuksen kohteeni, ei tavallisempi, eli miten ja kuka identiteettejä on pyrkinyt konstruoimaan. Niinpä johtavien poliitikkojen lausunnot, pääkirjoitukset ja viralliset asiakirjat jäivät tämän tutkimuksen ulkopuolelle, samoin ystävyysjärjestöjen (esim. Pohjola-Norden, Etuvartiokansojen klubi) tuottamat tekstit sekä Suomen paikkaa maailmassa pohtivat mielipidekirjat tai kirjoitukset. Kiinnostavimpia ”osumia” olivat lausumat, joissa pan-identiteettiä ilmaistiin ikään kuin vahingossa, muun tekstin sisällä. Ilmaukset voidaan nähdä heijastuksina mielipidejohtajien vaikutuksesta, mutta myös oman tunnekokemuksen ja tai ajattelun tuloksena.

---

¹² Peruskatsaus Suomen suuntautumisen vaiheista Euroopan osalta ks. Paasivirta.

Järjestöt ja funktionaalinen yhteistyö heijastajina

Yksi mahdollisuus olisi ollut tutkia yksityishenkilöiden kokemuksia ja näkemyksiä kirjeiden, päiväkirjojen tms. avulla. Joitain elämäkertoja olenkin käyttänyt lisälähteinä, mutta lähtökohdistani käsin oli kuitenkin luontaisempaa ottaa kansalaisjärjestöt kansalaismielipiteen heijastajiksi. Järjestöt edustavat erilaisia intressi- ja harrastusryhmiä ja niiden kollektiivisia kokemuksia. Järjestöjen julkaisuissa ja nimissä puhuttu ja kirjoitettu pyritään yleensä saamaan sellaiseen muotoon, jonka tekijä uskoo olevan kokonaisten ryhmien hyväksyttävissä, vaikka näkökulma olisikin yksilön. Näiden tekstien yleistettävyyden on siis korkeampi kuin aivan yksityisten henkilöiden. Näin tavoitetaan 'suomalaiset', tutkimukseni subjekti. Suomalaisilla en tarkoita koko kansaa laajasti ja keskiarvoisesti, vaan sitä väestöosaa, jolla saattoi olla näkemyksiä Suomen paikasta maailmassa ja omaa identifioitumista yli kansakunnan rajojen. Järjestöaktiivit joilla oli yhteys omaa paikallisuutta laajempiin ympyröihin, olivat tällaista väkeä. Olen myös käyttänyt tekstejä, joita aktiiviset kansalaiset ovat kirjoittaneet jonkin intressipiirin (musiikki, naisasia...) edustajina ilman juuri senhetkistä järjestöroolia.

Järjestöt aktoreina on tunnistettu myös muualla aluemuodostuksesta käydyssä keskustelussa.¹³ Esimerkiksi politologian ja rauhantutkimuksen piirissä on keskusteltu kansalaisorganisoitumisesta Itämeren piirin kiinteytymisen tekijänä.¹⁴ Ylipäänsä, vaikka Suomen kansainvälisten suhteiden historiaa koskevassa tutkimuksessa muut toimijat kuin valtiollinen johto on ollut varsin pienessä roolissa, viime vuosikymmeninä he ovat tulleet näkyviin kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa.¹⁵

Valtion, eliittien ja kansalaisten suhteen, kansakuntamuodostuksen ym. tämän työn kiinnostuksen kannalta tärkeiden teemojen kannalta juuri järjestöt ovat välittäviä tekijöitä. Ja vielä, järjestöt ovat yksikköjä, joiden toiminta ja käyttämä kieli ovat suhteellisen helposti tavoitettavissa lehdistön ja arkistojen kautta.

Osa kansalaisjärjestöjä koskevaa kansainvälistä tutkimusta käsittelee niiden ja valtiovallan suhdetta. Kansalaisjärjestöjä vastaava termikin on 'non-governmental organizations'. Jälleen yksi valinta oli, otanko fokuksiksi saman asian omassa työssäni? Päädyin siihen, että varsinainen valtiovalta – järjestöt -asetelma ei olisi kovin relevantti tutkimusasetelma. Suomessa

¹³ Löfgren, s. 215–252.

¹⁴ Esim. Waever & Joenniemi.

¹⁵ Ks Groom s. 4–7. Lehti 1998 A s. 36–38.

järjestöt (laajemmin: kansalaisyhteiskunta) ja valtiolta ovat historiallisista syistä varsin yhteen kietoutuneita. Alkavalle suomalaiselle järjestötoiminnalle oli ominaista, ettei eroteltu yksityistä ja julkista samaan tapaan kuin tehtiin esim. anglosaksisissa maissa, ei liioin järjestäytytty erikseen miehinä ja naisina. Britanniassa ja Yhdysvalloissa luotiin uutta aktiivista kansalaisidentiteettiä, mikä vahvisti jakoa yksityiseen ja julkiseen elämänpiiriin. Suomessa taas järjestäytyminen liittyi alusta alkaen poliittiseen hegemoniataisteluun ja yhteiskunnallisten valta-asemien haastamiseen. Tämä ei tuottanut yhtä selvää rajaa julkisen ja yksityisen välille.¹⁶ Varmaan jo kansakunnan pienuus on vahvistanut yhteen kietoutumista. Samat henkilöt ovat toimineet vuorottain tai jopa yhtä aikaa alansa virassa ja järjestössä, ehkä vielä eduskunnassa. – Aivan huomiotta valtio-kansalaisyhteiskunta -näkökulma en kuitenkaan jätä. Tämän tutkimuksen aihetta käsittelevä artikkelinikin ilmestyi osastossa Verein, Zivilgesellschaft und Staat im 20. Jahrhundert laajassa järjestökulttuurin ja kansalaisyhteiskunnan historiaa käsittelevässä artikkelikokoelmassa *Vereinskultur und Zivilgesellschaft in Nordosteuropa*. (2012)¹⁷

Suomessa jakolinjat eivät siis ole kulkeneet valtio–kansalaisyhteiskunta -akselilla, vaan toisaalla: työväenliike – valkoinen Suomi; suomenkieliset – ruotsinkieliset; vanhat eliitit – ”noussukkaat”, sittemmin myös vaikkapa moderni – perinteinen sekä keskukset – periferia. ’Valtiiovallan’ ja ’kansalaisyhteiskunnan’ asemesta voisi pikemminkin tarkkailla vuorovaikutusta johtavien ideologioiden ja poliitikkojen sekä kansalaisyhteiskunnan ”kakkoskehän” (tässä: valtakunnalliset järjestöt) kesken. Tätä linjaa en kuitenkaan ole voinut jatkaa kovin pitkälle sillä jo ”kakkoskehän” tutkiminen oli lisensiaatintyöksi tarpeeksi työllistävä tehtävä.

Joka tapauksessa, johtavat ideologit ja poliitikot johtavat myös mielipiteenmuodostusta, mutta demokratian vallitessa poliittisen johdon hoitaman ulkopoliitiikan ja kansalaismielipiteen on oltava ainakin jonkinlaisessa harmoniassa, siis vuorovaikutuksessa keskenään. Kansainvälispoliittista kehitystä ei muuallakaan voi selittää vain johtajavaltaisen valtopoliitiikan kautta. Koska ulkopoliittikka on varsin pienen piirin toimintakenttää, ei siitä käytyyn julkiseen keskusteluun osallistu kovin laajoja joukkoja lukuun ottamatta sellaisia kausia kuin EU-kansanäänestykseen valmistautuminen. Mutta ”jaloilla äänestetään” tälläkin alueella pitämällä yhteyksiä muihin maihin tai sellaisista pidättäytymällä. Turismi on yksi yhteydenpidon muoto, kauppa toinen, mutta oleellisempaa ”kuulumisen” kannalta ovat yhteydet, joissa toisen maan edustajien kanssa toimitaan yhdessä, rinnakkain. Niitä lähdin etsimään ja tavoittelemaan

¹⁶ Liikanen s. 330, Stenius ja artikkelikokoelma *Kansa liikkeessä*. Mäkinen 2012, Jansson 2012 ja Alapuro 2012.

¹⁷ Mäkinen 2012.

sanoma- ja järjestölehdistön kautta. Asetelman hedelmällisyyden edellytyksenä on vielä, että järjestöillä oli mielekkäitä kontaktimahdollisuuksia. Tutkin asiaa järjestöhistoriallisen kirjallisuudessa yhteydessä ja pääsin toteamaan, että näin on.¹⁸

Verrattaessa tietoja Viron, Ruotsin ja Suomen yhdistyselämästä ennen toista maailmansotaa, voi päätellä, että Suomella on yhtäläisyyttä ja erilaisuutta kumpaankin suuntaan. Suomalaisten ja ruotsalaisten instituutioiden yhteydenpitoa on totuttu pitämään luonnollisena jo “polkuriippuvuuden” pohjalta. Siellä käydään ja haetaan vaikutteita, mistä niitä on ennenkin saatu. Julkishallinnon osalta tämä ilmeisesti pitää hyvin pitkälti paikkansa. Järjestöyhteyksissä tilanne ei ole yhtä selvä. Ruotsissa yhdistystoiminta käynnistyi varhemmin ja siellä oli järjestötyyppejä, jotka Suomesta puuttuivat kokonaan ja päinvastoin. Suomessa niin eliitin kuin joukkojen järjestöelämä käynnistyi paljolti fennomanian myötä ja kiteytyi autonomiataistelun yhteydessä. Samankaltaiset juuret oli Viron järjestöillä. Yhteistä oli siis kansallisen heräämisen eetos järjestöjen muodostamisessa ja toiminnassa, voimakas poliittisuus 1900-luvun taitteesta lähtien sekä naisten ja nuorison mobilisoiminen. Niinpä suomalaisten järjestöjen etsiessä yhteistyökumppaneita polkuriippuvuus ei ilman muuta johtanut entiseen emämaahan. Viro ja muut eteläiset naapurit olivat varteenotettavia vaihtoehtoja ja ovat tutkimisen arvoisia panidentifioitumisen tulkkeja. Kansalaisyhteiskunnan toinen dimensio, kunnallinen itsehallinto monine elimineen taas oli hyvin samankaltaista Suomessa ja Ruotsissa.¹⁹ Järjestökentän osalta näyttää toisaalta siltä, että Suomen ja Ruotsin järjestökentät jo rakenteeltaan lähentyivät 1920–30 -luvuilla, Viron ja Suomen kentät etäännyivät Pätsin puolidiktatuurin myötä.

Tekstejä käytettäessä ja frekvenssejä laskettaessa on kuitenkin koko ajan muistettava, että vastapari on toiminut oman traditionsa ja kulttuurinsa pohjalta. Vuorovaikutuksessa kummatkin joutuvat sopeutumaan ja suomalaiset esiintymiset kertovat myös vastaparistaan²⁰.

Työni ensimmäinen ohjaaja professori Jorma Kalela kiinnitti huomiotani väitöskirjansa *Grannar på skilda vägar* (1971) erääseen havaintoon. Huolimatta 1920-luvun alun huonosta valti-

¹⁸ Mäkinen 2003 B.

¹⁹ Baltian järjestöelämästä Alenius 2000, Jansen, Zetterberg, Aarelaid ja Ruutsoo. Skandinavian järjestöistä Torkel Jansson 1982, 1988, 2002 ja 2012. Suomesta Stenius ja Kansa liikkeessä.

²⁰ Vrt. Liikanen lähdemateriaalistaan: sanomalehtiaineistolla on rajoituksensa: seura- ja kokoustoimintaa käsittelevät uutiset ja katsaukset toistavat ajan vakiintuneita juhlallisia korostuksia, seuraavat sivistyneistön näkökulmaa, niiden alueellinen kattavuus on epävarmaa. Kirjoittajien ideologiset sidokset edellyttävät kirjoittajien motiivien kriittistä punnitsemista. Samalla Liikanen muistuttaa, että lehdistöaineiston ideologinen sitoutuneisuus osoittaa, että aikalaiset kokivat järjestäytymisen yhteiskunnallisen ja poliittisen merkityksen huomattavasti suuremmaksi kuin myöhemmät historiantutkijat. Liikanen s. 72–73. – Samoin voi ehkä päätellä siitä herkkyydestä, jolla järjestöuutisia sekä ulkomaisia kontakteja selostettiin 1920- 30-lukujen sanomalehdissä.

ollisista suhteista Suomen ja Ruotsin välillä järjestö- ja ns. funktionaalinen yhteistyö jatkuivat häiriintymättä. Kalelan käyttämä 'funktionaalinen yhteistyö' näyttää olevan suhteellisen harvinainen ilmaisu. Kalela erottelee ulkopoliitikassa sotilaallisen, diplomaattisen, taloudellisen ja funktionaalisen sektorin. Viimeksi mainittu sisältää hallinnolliset toimet muilla kuin yllämainituilla sektoreilla sekä kaiken sellaisen aktiivisuuden, joka vaikuttaa oman väestön yhteyksiin ulkomaiden kanssa. Termi löytyy myös esimerkiksi amerikkalaisessa verkkohakuteoksesta: "[...] funktionaalisia valtioiden välisiä suhteita pidetään 'matalana politiikkana' (kauppa, liikenneyhteydet, diplomatian säännöt) ja niitä motivoidaan idealismin, moralismin ja pragmatismien yhdistelmällä." Vastaparina amerikkalaistarkastelussa esitetään kansallisen turvallisuuden kysymykset, jotka ovat 'korkeaa politiikkaa'.²¹

Ilmiötä on käsitelty myös ilman 'funktionaalinen' sanaa: On valtiollisen ulkopoliitikan hoidon ohella kiinnitetty huomiota muihin yhteistyömuotoihin, kuten niihin, joihin tekniikan kehitys johdatti 1800-luvun jälkipuoliskolla. Konferensseissa ja pysyvissä yhteistyöelimissä sovittiin rautateiden, postin, lennättimen ym. järjestelyistä. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen kansainvälisestä yhteistyöstä ja erityisesti Kansainliitosta odotettiin tukea rauhantilan säilymiselle. Merkittävää oli myös Kansainvälisen työjärjestön ILO:n perustaminen ja sen kolmikantapohjainen organisaatio, johon siis kuuluivat myös järjestöt, työväenliikkekin. Eri alojen kansallisten järjestöjen järjestäytyminen alueellisiksi (Pohjoismaiden, Euroopan) yhteisjärjestöiksi oli vilkasta, joillain aloilla perustettiin maailmanjärjestöjäkin. Pohjoismaissa alakohtaisia kongresseja on järjestetty 1860–1870 -luvulta lähtien.²²

Pohjoismaissa valtiolliseen funktionaaliseen yhteistyöhön voi laskea kuuluvan monenlaiset koordinaatio- ja yhteistyöhankkeet lainsäädännön, sosiaalijärjestelmien, kommunikaation jne. alueella, samoin julkisvaltaan kytkeytyvien instituutioiden yhteistyön (esim. kuntaliitot, palo- ja liikenneturvallisuusjärjestöt). Vaikka "varsinainen" ulkopoliitikka on ikään kuin tärkeämpää, muut yhteistyömuodot ja reitit tuntuvat heijastavan ja toteuttavan pan-identiteettejä syvemmin. Laajensin siis sanomalehtien haravointini käsittämään myös tällaiset yhteistyömuodot, vaikka niissä ei varsinaisesti ole kyse kansalaisjärjestöistä.

Aikaisemmassa tutkimuksessa vastaavaa tasoa on tutkittu "korkeaa politiikkaa" vähemmän, mutta kuitenkin 1950-luvulta asti. Tuolloin Karl Deutsch alkoi analysoida valtiorajat ylittäviä

²¹ Kalela 1971 B s. 22. Joyner verkkojulkaisussa Encyclopedia of the new American nation.

²² Groom. s. 4-7; Lehti 1999 s.36-38. Nielsson s. 81.

yhteydenpitofrekvenssejä, kuten matkailu-, posti-, vaihto-opiskelija, muutto- ja liikennetilastoja. Myöhemmin aihepiiriä on käsitellyt mm. Peter Willets. Willets muistuttaa myös valtiovallan edustajien ja kansalaisjärjestöjen edustajien limittymisestä kansainvälisessä vaihdossa ja yhteistyössä, hyvänä esimerkkinä ILO.²³

1.5 Lähdeaineistot

Kun halusin tutkia aihetta sellaisesta näkökulmasta, jossa pan-identiteetin tai sen puuttumisen ilmaukset liittyvät johonkin muuhun tarkoitukseen kuin nimenomaiseen kansakuntien suhteiden muotoiluun, lähteiksi soveltuvat aineistot ovat lehti uutisia tai kuvauksia järjestöjen ja muiden instituutioiden ulkomaan yhteyksistä, kuten opintomatkoista, konferensseista ja eri tyyppisestä vierailijavaihdosta. 1920- ja -30 -luvulla ulkomaiset vierailut ja vierailijat olivat uutisia ja esimerkiksi kongressien juhlapuheet julkaistiin jopa kokonaan. Lehdistö, tai nykyään kaikki media, olisi hyvä aineistopohja siinäkin tapauksessa, että olisin halunnut keskittyä tutkimaan enemmän identiteettien luomista kuin niiden omaksumista. Itämeren alueen integraation tutkijakoulussa Turun yliopistossa on paneuduttu mm. juuri median merkitykseen vuorovaikutuksen ja aluemuodostuksen toimijana²⁴.

Valitsin pääaineistoksi kolme sanomalehteä sekä järjestölehtiä eri aloilta. Sanomalehdiksi valitsin *Hufvudstadsbladetin*, *Suomen Sosialidemokraatin* sekä *Uuden Suomen*. Näin tuli mukaan kolmenlaista poliittista asennoitumista. Pienenä täydennyksenä katsastin yhdeltä vuodelta, 1930, maalaisliittolaista *Ilkkaa*. Työmäärän pitämiseksi jotenkin järkevänä päädyin poimimaan kolme kohdevuotta. Vuoden 1922 valitsin ajankohtana, jolloin kansainvälinen yhteydenpito muutenkin kuin Suomen ja osittain naapureidenkin itsenäistymisen ja valtion järjestäytymisen kannalta oli päässyt vauhtiin. Vuosi 1938 taas oli viimeinen kokonainen vuosi ennen toisen maailmansodan puhkeamista. Tasan näiden välille asettuu vuosi 1930, jota leimaa Suomen poliittisen ilmaston muutos oikeistolaiseen suuntaan.

Koska en halunnut rajata tutkimustani yhteen elämänalueeseen, koetin huomiokykyni rajoissa poimia lehdistä muistiinpanoihin kaikki *järjestöyhteyksiin* liittyvät aineistot. Kiinnitin huomiota myös sellaiseen julkisen sektorin yhteistyöhön, joka ei ollut varsinaisesti poliittista, eli

²³ Willets 258–262.

²⁴ ”The media is powerful allies for those who wish to advance regionalization processes and lobby regions to the outside world. At the same time irrespective of changing political currents the media strengthen the sense of togetherness among those who receive them. Thus it can be said that the media contribute to consolidating existing regions and creating new ones.” Johdanto teoksessa Hyvönen & al. ed.

Kalelan termein *funktionaaliseen yhteydenpitoon*. Järjestöaiheisista uutisista kartoitin ulkomaanyhteyksien määrää ja luonnetta. Kirkolliset ja tieteelliset vieraat noteerasin, mutta sivuuttin vierailevat ammattimuusikot. Norden-yhdistyksen järjestämät intressiryhmäkohtaiset kurssit ja retkeilyt on huomioitu, mutta ei yhdistyksen toimintaa muutoin eikä, kuten todettu, muutenkaan ystävyysjärjestöjä²⁵. Sanomalehtien urheilusivut jätin tutkimatta työekonomisista syistä. – Myöhemmässä vaiheessa kävin kuin korvauksena läpi muutamia vuosikertoja *Suomen Urheilulehteä*. Joissain kirjoituksissa kielenkäyttö erityisesti suomenruotsalaisista ja Ruotsi-suhteista oli ronskimpaa kuin muissa lehdissä, mutta muutoin lehti ei näyttänyt tuovan uutta jo tietämäni, enkä jatkanut pidemmälle.

Analyysivaiheessa ilmeni, että minkäänlainen tarkka tilastointi oli hankalaa näinkin laajassa aineistossa. Tarkka ryhmittely, yhteyksien ja muu täsmällinen laskeminen tuntui epävarmalta, varsinkin kun en sittenkään voinut olla varma siitä, että katseeni oli tavoittanut kaiken sen, mitä olin mikrofilmeiltä etsimässä. Niinpä liitteisiin tallentamani luettelot erilaisista yhteydenpitomuodoista ovat lähinnä havainnollistavia, eivät täydellisiä. Kiinnostunein olin mahdollisesta kuvailevasta aineksestä uutisessa tai raportissa. Tarkoituksenaan oli tavoittaa kansalaisten kokemuksia ja käsityksiä naapurisuhteiden luonteesta.

Valitsemani järjestölehdet kävin läpi koko tutkittavalta ajalta 1920–1939 tai siitä pitäen, kun ne alkoivat ilmestyä. Myös niiden valinnassa pyrin monipuolisuuteen ja aloihin, jotka eivät ole tyypillisimpiä aatehistoriallisesti tutkittavia.

Kirjatyö (1919–1939)

Lotta Svärd (1928–1939)

Maatalous (1920–1939)

Partio (1920–1932)

Scoutposten (1920–1939)

Suomen musiikkilehti 1923–1939

Se, että ammattijärjestölehdiksi valikoitui Kirjatyöntekijäliiton julkaisu *Kirjatyö*, oli sattuma. Agronomijärjestöä lähellä olevan lehden *Maatalous* tunsin aiemmasta työstä ja se sekä agronomien järjestön painetut vuosikertomukset olivat kielenkäytön eroa koskevan alkuhavaintoni

---

²⁵ Pohjola-Nordenin arkistoon (Kansallisarkisto) sisältyy mm. kansio ”Lehtileikkeitä eri alojen yhteistyöstä.” (Uca1) Leikkeitä myös ruotsinmaalaisista lehdistä. Aineistoa ei ole varsinaisesti käytetty tässä työssä.

lähteinä. Partiolehdet ennakoivat mielenkiintoisiksi sen vuoksi, että kyseessä on kansainvälisen liikkeen kansallinen sovellus, jossa ulkomaiset yhteydet ovat arvostettuja. Lotta Svärd oli kotoperäinen järjestö, jonka esikuvan mukaan syntyi vastaavia järjestöjä naapurimaihin. *Suomen musiikkilehti* yhtäältä edusti harrastuksia, toisaalta musiikkiin luonnostaan liittyy kansallisen ja kansainvälisen suhde.

Lehtien antoisuus vaihteli. Esimerkiksi *Lotta Svärdin* kirjoitustapa oli varsin muodollinen, jolloin mahdollisia pan-identiteetin kokemuksia ei juuri kuvailtu. Täydentäväksi lähteeksi tavoitin järjestön ulkosuhteita käsittelevän tutkielman. *Partio*-lehden kirjoitukset taas kuvaavat ulkomaanyhteyksiä epämuodollisemmin ja spontaanin tuntuiseksi kuin useimmat muut lähteet. 1930-luvulla suomenkielinen tyttöpartiointi eriytyi lehtitoiminnassakin ja partioidinnin loppuvuodet ovat aineistossa *Scoutpostenin* varassa.

Kaikissa järjestölehdissä kiinnitin huomiota kaikkeen kansainväliseen yhteydenpitoon ja yhteenkuuluvuuteen viittaavaan. Yksittäisiin kirjoittajiin ja heidän taustoihinsa paneuduin vain joskus. Tekstit, eivät niinkään kirjoittajat, ovat tutkimuskohteita, mutta ne edustavat kirjoittajiaan pan-identifioitumistaan etsivinä suomalaisia.

Lähteistööni kertyi ilmaisuvoimaista materiaalia myös melko sattumanvaraisesti. Koska tarkoitus on tavoittaa kansalaistason kokemuksia eikä niinkään kammata läpi tiettyjä lähderyhmiä, tartuin mielelläni ja tuloksettaasti myös näihin satunnaisiin lähteisiin. Aiempien kirjoitustöiden lähteistä oli jäänyt muistiin mainintoja, joilla oli nyt uutta käyttöä. Suvun kotiarkistosta löytyi isoäidin veljen postikortteja ja lehtikirjoitus, jotka kertoivat ylioppilasretkikunnan euforisista kokemuksista Virossa 1920. Puoliso kantoi teemaan liittyviä ajankohdan kirjoja kirjastojen poistohyllyistä. Fenno-balttilaisia suhteita kartoittaessani sain vihjeen, että sen aiheista aineistoa löytyisi Biologian seura Vanamon arkistosta. Juuri etsimääni aihetta en löytänyt, mutta kylläkin tyylipuhtaan siirtymän eteläsuunnan yhteyksistä läntisiin kontakteihin 1930-luvun jälkipuoliskolla. J. K. Paasikiven päiväkirjoja muuhun tarkoituksen lukiessa vastaan tuli yksi paljon puhuva kirjaus. Agronomijärjestön osalta palasin muihinkin aineistoihin kuin *Maatalous* -lehteen. Tutkimusseminaarissa sain neuvon tutustua Ulkoministeriön arkiston asemamaista lähetettyihin raportteihin ja lehtiaineistoihin. Nämä eivät kuitenkaan olleet kovin hyödyllisiä. Kun kansakoulunopettajia koskevat sanomalehti uutiset eivät osoittaneet samanlaista pohjoismaista käännettä kuin muista kansalaisryhmistä kertovat, tarkistin vielä muutamia vuosikertoja kahta opettajalehteä. Viime vaiheessa käytin vielä hyväkseni Kansal-

liskirjaston kartuttamaa digitaalista *Historiallista sanomalehtikirjastoa*, myös sen aikakauslehtiä käsittävää osaa. Kokoelman tutkimusajankohtaa vastaava osuus on käytettävissä vain vapaakappalekirjastoissa ja lehtikatteeltaan vielä vajavainen. Kuitenkin sellaisilla hakusanoilla kuin Rolf Nordenstreng ja itäbalttilainen tavoitin muutamia kiinnostavia lisiä etenkin lukuun 6.

Erilaisten järjestöjen historioita olen tarkastellut, joskin vain muutamasta on työni kannalta ollut varsinaista hyötyä. Näihin kuuluu varsinkin Matti Klingen ylioppilaskunnan historian vuosia 1917–1960 käsittelevä osa (1978)²⁶.

1.6 Kysymyksenasettelu ja jäsenitys

Alustavat havainnot ja oletusten vastaisuuksia

Tutkimuskysymykset olisi suotava kirjata jo ennen lähdeaineiston valintaa, mutta kun painopisteeni alkuvaiheessa horjui eri suuntiin, kirjasin tavoitteet vasta kun oli todella aika ruveta kirjoittamaan työtä valmiiksi. Lähdeaineistoon ja kirjallisuuteen tutustuminen nimittäin muutti aiempia oletuksia.

Baltiaa olin luullut jotensakin Pohjoismaita vastaavaksi kokonaisuudeksi, mutta ymmärsin pian, että monista yhteisistä piirteistään ja pyrkimyksistään huolimatta alueen asukkaiden yhteenkuuluvuuden tunne oli ainakin tutkittuna aikana melko vähäistä.²⁷ Ei pohjoismaista identiteettiäkään ole sinällään, vaan pohjoismainen ulottuvuus on kussakin maassa kansallisen identiteetin osa. Tätähän oikeastaan pan-identiteetillä tarkoitan.

Havaitsin edelleen, että sama ero, joka näkyi agronomien kielenkäytössä heidän kirjoittaessaan eteläisistä tai läntisistä kontakteista, toistui muillakin tahoilla. Sen sijaan Agronomiliiton historian myötä kehittämäni oletus, että suomalais-balttilaiset järjestöt olisivat olleet laajasti suosittuja, osoittautui liioitelluksi. Suosittua oli lähinnä vain yhteydenpito Viroon, jolla oli sekä naapurimaan että heimokansan asema. Heimo-yhteys osoittautui siksi oleelliseksi, että

²⁶ V. 2013 ilmestynyt Jukka Kortin Ylioppilaslehden vuosisata olisi voinut olla mielenkiintoinen lisä, mutta sen tavoittaminen oli hankalaa ja sittenkin, juuri ylioppilaiden aatehistoria on niin tutkittua, että teos ei enää tarjonnut uutta pan-identifioitumisen historiaan.

²⁷ Esim. Rauch, mm. luvun The Baltic Entente yhteydessä ja Loeber: Baltian historia, uskonnolliset olot ja kielieroavuudet sekä kansanomaiset antipatiat ehkäisivät yhteydentuntoja. Lisäksi yhteisen kielen valinta oli ongelmallista, koska sekä saksa että venäjä olivat epäsuosittuja.

aloin tarkkailla myös Unkari-yhteyksiä. Niiden myötä vahvistui, että haluan operoida nimenomaan pan- eikä alueellisen identiteetin käsitteellä. Eihän Unkari maantieteellisesti ole samaa aluetta kuin Viro ja Suomi, silti yhteysajatusta viljeltiin.

Sotien jälkeiseen hyväntahtoiseen pohjoismaiseen yhteistyöhön tottuneelle tuli yllätyksenä, kuinka voimakkaita ennen sotia saattoivat olla alueen kieli- ja kansallisuusasenteet. Suomalaisilla näkyi kielteistä erityisasemaa suhteessa Skandinaviaan ja toisaalta ihannoivaa, toisaalta vähättelevää suhtautumista etelänaapureihin. Aloin uumoilla, että käsitteellä 'rotu' oli suurempi merkitys kuin nykyään osataan arvata. Tämä näkemys vahvistui ja kiinnitin siihen erityishuomiota.

Aineisto ei tukenut sitä yleistä näkemystä, että suomalaiset itsenäistymisen jälkeen vetäytyivät monipuolisesta kansainvälisestä sivistysvaihdosta kansalliseen itseriittoisuuteen. Tähän palaan jo seuraavan luvun pohdinta-osuudessa. Lisää vivahteita löysin myös siihen yleisnäkemykseen, jonka mukaan aitosuomalainen kielellinen ja kansallinen liioittelu leimasi kansalaistason ulkopoliittikkaa. Näkyviin nimittäin nousi myös se vähemmälle huomiolle jäänyt mielipideilmasto, mihin aitosuomalaisuuden kannattajat sangen ymmärrettävästi reagoivat.

Tutkimuskysymykset

Uteliaisuuden kohteet, alkuperäiset kysymykset ja aineistojen vastaukset olivat jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Lukuisten esseiden, esitelmien ja seminaarikeskustelujen pohjalta alkoi rönsyävästä tietomäärästä ja mahdollisista painopisteistä hahmottua ”kertomus”, jolle määritelin seuraavat tehtävät:

- 1) *Kartoittaa suomalaisten pan-identifioitumista sotien välisenä aikana erityisesti erilaisten kansalaisjärjestöjen kansainvälisen yhteydenpidon kautta.*
- 2) *Löytää selityksiä silloiselle pan-identifioitumiselle ja yleisemminkin aikalaisten perustelujen, aiemman tutkimuksen ja omien päätelmien pohjalta.*

Tämän tutkimuksen erityispiirteitä ovat

- 1) Kahden suunnan tarkastelu rinnakkain ja vertaillen.
- 2) Kansalaisten ja kansalaisjärjestöjen kokemukset ja pan-identifioituminen, ylipäänsä käytännön taso ulkomaisessa kanssakäymisessä vastakohtana varsinaiselle ulkopoliitikalle.

3) Poliittisessa historiassa vähemmän hyödynnettyjen tekstilajien, kuten kokousuutisten, matkapakinoiden ja muiden epäpoliittisten tekstien käyttö lähteinä, jolloin esiin nousee tavallisen lehdenlukijan kohtaama ja mahdollisesti läheiseksi kokema ulkomaansuhteisiin liittyvä julkiuus.

Jäsennys

Koska tahoja ja toimijoita on niin monta, työtä oli vaikea jäsentää yhdeksi johdonmukaisesti eteneväksi kokonaisuudeksi aihepiirin aiemmasta tutkimuksesta alkaen. Niinpä työ koostuu, johdannon jälkeen, kuudesta artikkelin kaltaisesta pääluvusta. Lähdehavainnot sidon aiempaan tutkimuskirjallisuuteen ja tapahtumahistoriaan aina matkan varrella ja dialogisesti. Eteneminen ei ole suoraviivaista, vaan pikemminkin spiraalimaista. Jos olisin rakentanut esityksen kronologiseksi, olisin joutunut valitsemaan huomion kohteet tavalla, joka sopisi etenemiseen ja silloin valinta ei olisi luotettavaa. Toki vinouman riski on aina olemassa, mutta kun käyn läpi yhden teeman tai yhden lehden kirjoittelun kerrallaan, riski on pienempi.

Päädyin siis käsittelemään Pohjola vai Baltia -kysymystä ensin ilmansuunta kerrallaan 1920-luvun lähtötilanteessa ja sitten tuomaan niihin suhtautumisen rinnakkaiseen ja vertailevaan tarkasteluun. Lisensiaatintyössä on siten jossain määrin artikkeliväitöskirjan rakenne, kuitenkin niin, että yhteenveto ja pohdinta eivät asetu alkuun, vaan viimeisiin lukuihin.

Varsinaisen aineiston tarkastelussa lähdän liikkeelle ”konferenssien kesästä”²⁸ 1922, jota käsittelevä luku havainnollistaa kahdenlaisia suhteita suomalaisten ja skandinaavien kesken, toisaalta vanhan sivistyneistön itsestään selviä ja positiivisia yhteyksiä, toisaalta epäluuloa ja varautuneisuutta, joka osittain leimasi muiden suomalaisten länsisuhteita – ja skandinaavien suhdetta suomalaisiin. Päälähteenä ovat vuoden 1922 sanomalehdet. Kolmas luku yhteisestä euforiasta kuvaa suomenkielisten positiivisia yhteydentuntoja eteläsuunnassa, minkä jälkeen suhteita kumpaankin suuntaan vertaillaan ammatti- ja harrastuslehtien kuvausten valossa luvussa Työntöä ja vetoa heimo- ja Itämerenmaa-yhteistyöhön. Viidennessä luvussa esitetään näytteitä pohjoismaisen suuntauksen läpilyönnistä suomalaisessa järjestökentässä. Kuudes luku on pohdintaa: Miksi sittemmin niin vakiintuneella Suomen pohjoismaisella panidentifioitumisella oli niinkin vahvat vaihtoehdot? Vastauksiin sisältyvät tämän tutkimuksen

---

²⁸ Ilmaisu lainattu aikalaisia lainanneelta Jorma Kalelalta 1971 B, s. 237. Myös kesästä 1936 on maininta erityisesti kokousten ja kongressien kesästä Suomessa ”och otvivelaktigt på samma sätt i hela den civiliserade världen.” Pohjoismainen kansanopistokokous... s. 65.

varsinaiset väitteet. Seitsemännessä luvussa palaan tutkimuskiinnostustani herättäneiden agronomien pariin. Miten ”kertomus” soveltuu heidän tapaukseensa? Luku on samalla kertaava yhteenveto tuloksista. Lopuksi pohdin ja systematisoin pan-identifioitumisen edellytyksiä. Mitä tahansa ei ideologioiden, mielipidevaikuttajien tai valtiovallan identiteettipolitiikalla saada kansalaisten pan-identiteetiksi.

Tutkimusraportti voidaan laatia niin, että prosessi häivytetään tai niin, että prosessi näkyy. Olen valinnut jälkimmäisen tavan ja käytän tekstissä minä-muotoa, en passiivista, silloin kun on kyse omista valinnoista.

1.7 Käsitteitä ja käsittelytapoja

Kysymysrypästä voi lähestyä monelta eri kannalta. Keskeisimmäksi näkökulmaksi valitsin *identiteetin ja identifioitumisen*. Sen myötä voi tarkastella sekä ns. kovaa että varsinkin kansainvälisten suhteiden toistaiseksi vähän tutkittua ns. pehmeää aluetta. Koska identiteetti on muutaman vuosikymmenen ajan ollut yhteiskuntatieteellisessä ja historian tutkimuksessa vilkkaan mielenkiinnon kohteena, sen mukana pääse osalliseksi monimuotoiseen keskusteluun. Keskustelu on niin laajaa, että perusteellinen käsitteanalyysi satojen muiden kirjoittajien ja määrittelijöiden jälkeen tuntui turhalta. Keskityn enemmän pan-identiteetti -käsitteeseen, mihin kuuluu suomalaisten kollektiivinen identifioituminen. Selvitän myös kansakuntasamaistumiseen liittyvää, usein konstruoinnin käsitteellä operoivaa tutkimusta, joka vaikuttaa tämänkin työn taustalla, vaikka ei sellaisenaan ole käytössä.

Identiteetti

En siis yritä määrittellä identiteettiä, mutta nostan joitakin näkökulmia.

Identiteetissä on aina kyse suhteesta toiseen ihmiseen tai ryhmään. Sosiaalipsykologien kielenkäyttöä lainaten²⁹ jokainen ihminen kategorisoi itsensä eri ryhmiin. Yhteiskunta sisältää sosiaalisia kategorioita, jotka ovat valta- ja statussuhteessa toisiinsa. Näihin tukeutumalla ihminen voi verrata itseään muihin ja löytää tarvitsemaansa itsearvostusta. Tietoista identiteetin

---

²⁹ Esim. Hogg & Abrams, passim.

rakentamista mm. narratiivien ja toistamisen avulla esiintyy erityisesti silloin, kun yksilö tai ryhmä joutuu vastakkaisuus- tai oppositioasemaan.³⁰

Identiteetin luominen on vuorovaikutuksellista toimintaa, kukaan ei luo omaa identiteettiään ja statusasemaansa yksin. Bary Buzan ja Ole Waever ovat erotelleet neljä mahdollisuutta:

- jotkut identiteetit sulkevat toisensa pois molemminpuolisesti
- jotkut ovat toisiaan täydentäviä
- jotkut ovat kumuloituvia
- jotkut ovat toisilleen irrelevantteja.³¹

Identifioituminen voi olla symmetristä tai epäsymmetristä, esimerkiksi jokin vähemmistö voi identifioitua enemmistön kanssa ja päinvastoin tai jompikumpi kieltäytyy. Suomalaisunkarilainen yhteenkuuluvuus on molemminpuolisesti hyväksyttyä, symmetristä, kun taas turkkilaisten ja suomalaisten sukulaisuustunne on epäsymmetristä. Suomalaiset eivät ole siitä juuri kiinnostuneet, mutta turkkilaiset ovat pitäneet ajatusta yllä.³²

Kategorioita muodostettaessa on erotettava ‘itse’ ja ‘toinen’, määriteltävä miten itse, oma ryhmä eroaa muista. Näiden erottelujen esiin nostaminen ja tulkinta on kiinnostanut viime vuosikymmeninä hyvin monien tieteenalojen tutkijoita, ilman yksiselitteisiä tuloksia. Stuart Hallin mukaan “itse identiteetin käsite, jonka kimpussa askartelemme, on liian mutkikas, liian kehittymätön ja liian heikosti ymmärretty nykyisissä yhteiskuntatieteissä, jotta sitä voisi lopullisesti testata.”³³ Kuitenkin laaja identiteettitutkimus on ollut hedelmällinen tapa lisätä tietoa eri ihmisryhmistä ja niiden suhteista ja todennäköisesti se on ollut jossain määrin pitemmälle ehtinyttä kuin entinen *kansanluonteiden* kuvailu. Toisaalta on esitetty, että etnisten ryhmien ryhmäisyyden tutkiminen ja korostaminen voi itsessäänkin luoda tarpeetonta vastakkainasettelua³⁴.

³⁰ G. M. White s. 3. Myös kulttuuriantropologi Anita Jacobson-Widding painottaa identiteetin teroittamisen tarvetta uhkatilanteissa tai alistettuna. Hänen mukaansa identiteettiin liittyy myös ominaisuus, joka ei ole suoraan kytköksissä toisiin ihmisiin: samuus oman menneisyyden kanssa. Se johtaa esim. emigroituneet ihmiset etsimään ympäristöjä tai näkymiä, joilla on yhteyksiä entisiin ympäristöihin ja näkymiin. – Jonkinlainen ympäristöllinen yhtenäisyys voisi siis vaikuttaa myös pan-identifioitumiseen.

³¹ Waever 1991 s. 94.

³² Ks. esim. verkkosivu Suomen suurlähetystö Ankarassa. Viitteet hakusanoilla Valkoiljojen maa.

³³ Hall, s. 20.

³⁴ Brubaker, Etnisyys ilman ryhmiä. Suom. 2013. Myös sen arviointi, Mäkinen 2014.

Ryhmäidentiteeteistä keskeisiä ovat *etniset* ja *kansalliset identiteetit*. Suuri osa nykyisestä yhteiskuntatieteiden identiteettikeskustelusta liittyy joko vähemmistöidentiteetteihin tai kansallisten identiteettien rapautumiseen ja siirtymisiin globalisaation kaudella. Stuart Hallin kirjoitukset (suomenkielinen kokoelma nimellä *Identiteetti*) ovat standarditekstejä aihepiiristä. Aikaisemmatkaan identiteetit eivät toki ole olleet yksiselitteisiä ja vakaita.

Itsearvostuksen etsiminen sopivaan ryhmään samaistumalla ja mahdollisesti tietoisella identiteetin rakentamisella on oleellinen käsillä olevan tutkimusaiheen kannalta, vaikka kaikessa aihepiirin kirjallisuudessa status-ulottuvuuteen ei kiinnitetä huomiota. Eri kansallisuusryhmien statuserojen käsittely ei kuulu nykyiseen normaalijulkisuuteen, tai korkeintaan kriittisesti, ennakkoluuloja arvostellen, sillä ihmisten arvottaminen syntyperän mukaan nähdään epäeettisenä. Arvostushierarkia on kuitenkin olemassa ainakin valtio- ja valtioryhmätasolla. Esimerkiksi Suomen vertaaminen Itä-Euroopan maihin merkitsee käytännöllisesti katsoen aina negatiivista leimaa, Länsi ja Skandinavia positiivista.

Identiteettiä jäsentävänä käsitteenä suomalaisessa ja Suomen historian tutkimuksessa on kartoittanut Anne Ollila. Hän kiinnittää huomiota siihen, että identiteetti tuli suomalaiseen ihmistutkimukseen 1960-luvulla, jolloin yhteiskunnalliset rakennemuutokset johdattivat ihmisiä kysymään “kuka olen, mihin kuulun?” Ollilan havainnon mukaan 1970-luvulla päähuomion kohteena oli kuitenkin *elämäntapatutkimus* ja 1980-luvulla suomalaisten *mentaliteetit*. 1990-luvulla painopiste siirtyi *identiteetteihin*. Suomalainen identiteetti-tutkimus on paljolti kohdistunut kansankunnan rakentamiseen eliitin ohjelmana sekä eliitin ja muun kansan yhteisen identifioitumisen ongelmaan, kun sivistyneistö on halunnut nähdä kansan yhtenäisenä, mutta ei ole voinut eikä halunnut samaistua alempien luokkien elämäntapoihin ja mentaliteetteihin.³⁵ Toinen puoli 1990-luvun suomalaista identiteettitutkimusta liittyi EU-jäsenyyden keskusteluun. Identiteetti-kiinnostuksen jatkumista 2000-luvulla osoittaa esim. syksyn 2001 Yleisen historian tutkimusseminaari, johon kuuluivat teemaryhmät Kansallisuus ja identiteetti, Identiteetin rakentuminen ja rakentaminen sekä Etnisyys. Jyväskylän yliopistossa käynnistettiin 2003 jo mainittu identiteetteihin keskittyvä tutkijakoulu. Suomessa ei kuitenkaan, kuten Tanskassa ja Norjassa, ole toimeenpantu laajaa kansallista identiteettitutkimusohjelmaa. Tuoreimpia kansallisiin identiteetteihin keskittyviä tutkimuksia on Johanna

³⁵ Muutamia Ollilan (1998) esimerkkejä: Kunnas, Kansalaissodan kirjalliset rintamat eli kirjallista keskustelua vuonna 1918. (1973). Suutela, Luonto ja kansallinen itsekäsitys – Runeberg, Topelius, Lönnrot ja Snellman suomalaisen luontosuhteen kuvaajina – teoksessa Manninen & Patoluoto (toim.) Hyöty, sivistys ja kansankunta. (1986); Ollila, Suomen kotien päivä valkenee – Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. (1993); Häggman, Perheen vuosisata – Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. (1994); Rönholm, Identiteetin lähteillä. Kulttuurijuuret minuuden ja opiskelun osana. (1999). –

Wassholmin *Svenskt, finskt, ryskt: Nationens, språkets och historiens dimensioner hos E. G. Ehrström 1808–1835*. Wassholm tutkii teemaa suomenkielen edistämisestä kiinnostuneen ruotsinkielisen Pietarissa toimivan papin kautta. Teos valaisee suomalaisten paikkaa kahden vahvan kansallisuuden välissä ja osana ja samanaikaisten identiteettien moninaisuutta, samoja ilmiöitä, joita joukkotasolla tutkin vuosisadan verran Ehrströmin kautta myöhemmin.³⁶

Toinen identiteetteihin liittyvä tutkimuksen haara, myös tiedotustieteissä, on ollut tarkastella suomalaisten kuvaa muista kansallisuuksista ja päinvastoin. Tällainen tutkimus kertoo enemmän kuvan tuottajasta kuin kohteesta, siis ‘itsen’ ja ‘toisen’ suhteesta. Suomen ulkopoliittikan ja Suomeen liittyvien kansainvälisten suhteiden historiankirjoitus käsittelee myös identiteettejä. Useinhan ryhmäidentiteettiä vahvistetaan osoittamalla sen vihollisia, joten viholliskuva-tutkimus on myös identiteettitutkimusta.³⁷ Oma teemansa on suomalaisen kansallisuustietoisuuden ja -mielisyyden synty ja kehittyminen. Sitä koskeva kirjallisuus ja keskustelu on laajaa enkä puutu siihen tässä.³⁸

1920–1930-luvuilla, johon tämä tutkimus kohdistuu, leimallista oli sivistyneistön entistäkin voimakkaampi valistus- ja yhtenäistämispyrkimys muita luokkia kohtaan. Taustana oli kansalaissota, jonka paljolti tulkittiin olevan seurausta ulkopuolisten voimien kiihotuksesta. Samalla suomalaisuuden määrittelyä Anne Ollilan mukaan tiukennettiin; suomenkieliset sulki pois ruotsinkieliset, vaikka “yksi mieli vaikka kaksi kieltä” oli ollut eräs sortovuosien iskulauseista. Samoin unohdettiin aktiivisesti Venäjän vaikutus kulttuuriimme ja monia muita suomalaisten homogeenisuuteen soveltumattomia piirteitä.³⁹

Etniset, kansalliset ja paikalliset identiteetit ovat keskeinen tekijä modernin, pitkälle postmoderninkin ihmisen poliittisessa käyttäytymisessä. Niinpä niitä on tutkittu paljon, mutta laajempiin yhteyksiin identifioituminen on toistaiseksi jäänyt vähemmälle huomiolle ainakin historian tutkimuksessa.

Pan-identiteetti ja alueellisuus kirjallisuudessa

³⁶ EU-keskusteluun liittyviä teoksia listaa Wassholm viite 16 s. 166.; Alasuutari ja Ruuska, *Elävänä Euroopassa: Muuttuva suomalainen identiteetti*. Vastapaino 1998. Wassholmilla myös Tanskan ja Norjan projekteista. Identiteettien tilannesidonnaisuudesta erit. Wassholm s. 158.

³⁷ Kari Immonen on käsitellyt ns. ryssänvihaa 1987, *Ryssästä saa puhua vain hammasta purren*. Outi Karemaa on 1998 tutkinut samaa aihetta keskittyen vuosiin 1917–1923 (vrt. Klingen teesi vihan myöhäsyntyisyydestä) *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä*. Ainur Elmgren (2008) käsittelee suomalaisten Ruotsista muodostamaa vihollis- (ja ihanne)kuvaa. Myös: Kaunismaa, *Mennyt ja me. Historialliset kertomukset ja kansallinen identiteetti*. Kulttuurintutkimus 1995/3.

sama, *Keitä me olemme*. Sosiologia 1997/3

³⁸ Tarkemmin Mäkinen 2001.

³⁹ Mm. Ollila s. 129 ja kirjallisuusviitteet.

'Pan-identiteetti' tuli käyttööni tutkimusprosessin kuluessa, kun etsin sopivaa ilmaisua tarkoittamalleni ilmiölle. Pan-identiteetti (pan- etuliite tulee kreikasta ja tarkoittaa kaikki-, koko-, yleis-) ei kylläkään ole erityisen laajasti käytetty käsite. Pan-etuliite on kuitenkin historiankirjoituksessakin kohtalaisen käytetty jo siksi, että se kuuluu usean ideologisen liikkeen nimeen. Kaikissa pan-liikkeissä on kyse erillisten kansojen tai kansallisuuksien yhdistämisestä jonkin henkisen tai organisatorisenkin rakennelman alle. Organisoituminen voi toteutua niin, että jokin keskeinen osapuoli on johtoasemassa tai että osapuolet ovat rinnakkaisissa suhteissa toisiinsa.

Pan-alkuliitteellä varustettuja poliittisen aatteen ja tai liikkeen nimiä tunnetaan 1800-luvun alkupuolelta alkaen. Tuolloin syntyi ajatuksia kelttitaustaisten kansallisuuksien yhteyksiä edistävästä *pan-kelttiläisyydestä* (ensimmäinen kongressi 1838), slaavien yhteenliittymisestä, *panslavismista* (ensimmäinen kongressi 1848), ja *pan-germanismista*, jonka tuloksena oli Saksan yhdistyminen 1871. Panslavistisessa ajattelussa oli väljempää yhtenäisyyttä korostava haara sekä haara, joka tähtäsi slaavien yhdistymiseen Venäjän johdolla ja alaisuudessa. Jälkimmäistä on kutsuttu myös *panrussismiksi*. Itävalta-Unkarissa oli omaa pan-slaavilaista liikehdintää. *Pan-turkkilaisuus* käynnistyi 1880-luvulla Venäjän ja Ottomaanien imperiumin turkkilaisten intellektuellien kesken. Tunnetaan myös pan-amerikkalaisuus (-amerikanismi), pan-afrikkalaisuus, pan-arabialaisuus jne. Vuonna 1923 perustettiin pan-eurooppalaisuutta ajava organisaatio kansallisine osastoineen. Pan-karibialaisuutta ja varhaisintakin ilmentymää, pan-keltismiä on tutkittu.⁴⁰ Viimeksi mainitulla on kytkenänsä mm. vuonna 2014 ajankohtaiseen Skotlannin itsenäisyysshankkeeseen.

Vastaavia aatesuuntia ja poliittisia pyrkimyksiä tunnetaan myös ilman pan-liitettä, esim. *skandinavismi*. *Pacific Rim* käsittää Tyynen meren kymmenet rantavaltiot⁴¹. *Pan-islamismi* osoittaa, että pan-liitettä käytetään muidenkin kuin alueiden yhteydessä. Kokeillessani 2014 pan-sanaa hakuterminä kirjallisuustietokannoista, tarjolle tulee runsaasti aineistoa juuri pan-islamilaaisuudesta, pan-turkkilaisuudesta ja pan-amerikkalaisuudesta. Ilmenee, että pan-etuliite on käytössä myös yhteyksissä, jossa viitataan esim. espanjankielisiin Yhdysvalloissa riippumatta heidän lähtömaastaan.

⁴⁰ Pan-liikkeistä Wikipedian tarkemmin erittelemättömiä artikkeleita kyseisen hakusanan mukaan. Pauli Heikkilän väitöskirja *Imagining Europe, Imagining the Nation* (2011) käsittelee virolaisten asianharrastajien suhdetta mm. paneurooppalaisuuteen. Pan-karibialaisuudesta mm. Sand; teos, johon artikkeli sisältyy ja koko sarja osoittaa osaltaan tutkimuskiinnostusta (alueellisiin) identiteetteihin.

⁴¹ Wikipedia. Mehan&Robert, Thinking the nation: Representations of Nations and the Pacific Rim in Latin American and Asian Textbooks. Narrative Inquiry 1/2001.

'Pan-identiteettiä' ei sellaisenaan juurikaan löydy kirjallisuus- tai dokumenttihauissa, 'Pan-European identity' kyllä. *Wikipedian* määritelmän mukaan sillä viitataan "to the sense of personal identification with Europe." Pan-europeanismin konkreettisimmat esimerkit ovat Euroopan Unioni ja vanhempi Euroopan neuvosto.⁴² *Google Scholar* tarjoaa kymmeniä julkaisuja eurooppalaisesta identiteetistä suhteessa kansallisiin ja etnisiin identiteetteihin ja sen merkityksestä ja osuudesta Euroopan integraatiossa ja taloudessa.⁴³ Kalifornialaisen collegen poliittisen maantieteen kurssin sisältökuvauksessa 'pan-identities' on samassa yhteydessä kuin 'ethnicities'. Juutalais-palestiinalaisia suhteita käsittelevällä verkkosivulla islamiin viitataan pan-identiteettinä ja antropologian alan verkkojulkaisussa käsitellään nepalilaisia tharu-heimoja ja heidän pan-liikettään. Pan-identiteetti on käytössä myös seksuaalisten identiteettien yhteydessä.⁴⁴ Helsingin yliopiston poliittisen historian piirissä toiminut nationalismi-teemaryhmä keskusteli vuonna 2002 pan-identiteetistä sähköisestikin. Lähtökohtana oli kysymys, voiko olla olemassa 'imperiumin nationalismia'?'⁴⁵

Wikipedia tuntee hakusanan 'panethnicity' ja määrittelee sen poliittisesti neologismiksi, jota käytetään ryhmittelemään toisilleen läheisiä etnisiä ryhmiä. Termi oli artikkelin mukaan otettu käyttöön 1992 aasialais-amerikkalaisia käsiteltäessä.⁴⁶ Toinen neologismi saman lähteen mukaan on 'meta-ethnicity', jota todetaan käytetyn eräänlaisena välikäsitteenä, laajempaan kuin 'ethnicity', mutta suppeampana kuin 'nation' tai 'nationality'. Termi 'hyphenated identity' viittaa sellaisiin ryhmiin kuin 'amerikansuomalaiset' (englannin kielessä usein väliviivalla).

Ilmiötä, josta käytän nimitystä pan-identiteetti, kuvataan kirjallisuudessa, varsinkin yhteiskuntatieteissä yleisemmin *alueellisena identiteettinä* (regional identity), joskin termillä on myös suppeampi merkitys. *Alueiden* muotoutumisen perusteet voivat olla valtioiden sisäisiä tai alue voi muodostua osista yhtä tai useaa eri valtiota tai olla useiden valtioiden institutionalisoitu tai institutionalisoimaton yhteisö. Tavallisimmin termiä käytetään joko suppea-alaisessa merkityksessä valtion sisäisistä alueista (esim. Katalonia) tai valtioryhmistä (esim. Pohjoismaat). Se

⁴² <http://en.wikipedia.org/wiki/pan-European-identity>. Viitattu 24.6.2014. Käsite todetaan nähtävän lähinnä Euroopan integraatiotavoitteen sivutuotteena ja että sitä edistetään aktiivisesti.

⁴³ Yksi esimerkki: Manuel Castells, *The construction of European Identity*. Teoksessa *The new knowledge economy in Europe. A strategy for international competitiveness and social cohesion*. 2002.

⁴⁴ Mäkinen 2003 A.

⁴⁵ <http://www.ennenjanyt.net/1b-02/inat.htm> Viitattu 24.6.2014. Kiitän Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitoksen nationalismi-teemaryhmää (vetäjänä Pauli Kettunen ja koordinaattorina Klaus Lindgren) monista inspiroivista keskusteluista.

⁴⁶ <http://en.wikipedia.org/wiki/Panethnicity>. Viitattu kesäkuussa 2014. Artikkelin yhteydessä huomautetaan, että se käsittelee aihetta yhdysvaltalaisesta näkökulmasta ja että on ehdotettu artikkelin liittämistä artikkeliin *Race and ethnicity in the US*.

kytkeytyy laajempiin käsitteisiin alueellistuminen (regionalization) tai aluemuodostus (region building).⁴⁷ Aihepiiriä tutkivat sekä politologit että maantieteilijät.

Tuomas Forsbergin mukaan *alue*, region, on maa-alalaltaan (territorially) määritelty poliittinen yksikkö, joka ei ole kansallisvaltio.⁴⁸ ‘Alue’ ja ‘paikka’ voidaan käsittää synteetiksi erilaisista sosiaalisista prosesseista, vuorovaikutuksesta, malleista ja käytännöistä, kuten Anssi Paasi kuvailee.⁴⁹ ”Keski-pohjoismaista” yhteenkuuluvuutta tutkineen Anders Löfgrenin mukaan alueiden konkreettinen substanssi koostuu yhteydenpito- ja yhteistyömalleista. Mitä enemmän yhteistyömalleja toimii samalla alueella, sitä enemmän substanssia. Löfgren kiistää toisinaan tarjotun absoluuttisen (alueellisen) identiteetin, joka perustuisi kotiseudun fyysiselle ominaislaadulle ja jonka seurauksena ihmiset loisivat yhteistoimintaa. Päinvastoin: nimenomaan kestävät yhteistyömallit muovaavat yhteistä identiteettiä. Tätä katsomistapaa Löfgren kutsuu konstruktivistiseksi identiteettikäsitteeksi.⁵⁰

Alueeksi ja sen mukaiseksi identiteetiksi on laskettu sellainenkin ilmiö, kuin ”sininen banaani”, suurten kaupunkikeskusten ryhmä Lontoosta Brysselin ja Frankfurtin kautta Milanoon. Sen kuvailaan etäisyyksistä huolimatta perustuvan yhteiseen identiteettiin, keskinäiseen luottamukseen, yhteenkuulumisen tunteeseen ja yhteisiin etuihin. Institutionaalinen ja asennetason integraatio voi kuitenkin olla matalaa, pääpaino on funktionaalisella integraatiolla.⁵¹

Edellä kuvatut ”toisen asteen” identiteettiä kuvaavat termit sisältävät ajatuksen, että ne eivät ole kokijansa ainoa maantieteelliseen alueeseen tai etniseen ryhmään liittyvä identiteetti, vaan osana kerroksellisuutta. Waever käytti ilmaisua kumuloituva identiteetti ja myös ’overlapping identities’ ja ’multiple identities’. Vakiintuneempi ilmaisu on *sisäkkäiset identiteetit*, ’nested identities’. Aiheessa riittää tutkittavaa varsinkin entisen Neuvostoliiton alueella.⁵²

⁴⁷ Laajemmin esitelmässä Mäkinen 2003 A.

⁴⁸ Forsberg, erit. s. 378–379.

⁴⁹ Paasi s. 32–33, viittaus Dearin ja Wolchin julkaisuun How territory shapes social life.

⁵⁰ Löfgren s. 244–247. Fyysisestä ympäristöstä identiteetin tekijänä on keskustelua, johon en puutu tässä, ks. kirjallisuusesseet ja aiempi viite. Pohjoismaissa ulkoiset olosuhteet ja maisemat ovat niin erilaiset, että niiden varaan ei voi rakentua yhteisyydentunnetta. Baltia taas on maisemallisesti suhteellisen samanlaista aluetta, mutta sillä tuskin ollut merkitystä identiteetin kannalta.

⁵¹ Käkönen ja Lähteenmäki s. 27.

⁵² Waever 1991 Venäjä – Baltia -suhteiden yhteydessä. s. 97. Entisen Neuvostoliiton alueen identiteettitutkimuksia esim. venäläisyyttä sekä Viroa käsittelevät artikkelit (Bogonov, Unwin) teoksessa Herb & Kaplan, Nested identities.

Vanhin tavoittamani sisäkkäiset identiteetit -käsitteen esiintyminen on vuodelta 1999, artikkelikokoelmassa Herb & Kaplan (ed.), *Nested identities: nationalism, territory, and scale*. Tämä kirja on lähinnä maantieteen alaa ja käsittelee maa-alueisiin kytkeytyviä, territoriaalisia identiteettejä kolmella tasolla. Tavanomainen kansallinen (valtiollinen) identiteetti nähdään meso-mittakaavaiseksi, kaksi muuta tasoa ovat makro- ja mikro -mittakaavaisia. Kirjoittajat peräänkuuluttavat monipuolisempaa näkemystä territoriaalisista identiteeteistä. Vallitseva valtiorajoihin pitäytyvä mosaiikkimainen malli ei vastaa todellisuuden moninaisuutta. Kirjan makro-mittakaavaisia identiteettejä käsittelevä osio sisältää artikkelit eurooppalaisen identiteetin käsitteestä, Karibian alueen identiteetistä ja venäläisyydestä Neuvostoliiton purkauduttua. Karibia-laisen identiteetin kysymyksillä on tiettyä samansuuntaisuutta suomalaisten pan-identifioitumisen kanssa, ja ylipäänsä kirja ilmaisee kiinnostusta samaan ilmiöön, joka on tutkimuskohteeni.

Sisäkkäisten identiteettien käsitteellä operoidaan myös sosiaalipsykologiassa, esimerkiksi tutkimuksessa espanjalaisten kansallisen ja eurooppalaisen identiteetin korrelaatioista: Medrano & Gutiérrez, *Nested identities: national and European identity in Spain* (2010). Tähän artikkeliin palataan luvussa 6, yhteydessä jossa käsitellään suomenkielisten pan-identifioitumista sosiaalitieteiden valossa.

Alueellistumista kuvauksissa on todettu, että siinä on kyse käytännöllisestä *suuntautumisesta* joitakin kohti ja samalla pois päin toisista. Suuntautuminen voi olla taloudellista, kielellistä, kulttuurista, poliittista jne. Alueellistuminen edellyttää toimijoita, aktoreita. Aluteorioiden varhaisempaa kautta edustava Joseph Nye päätteli jo 1968, *konstruointi*-selityksiä ennakoiden, että “alueet sijaitsevat siellä, missä poliitikot haluavat niiden sijaitsevan”⁵³. Muutkin kirjoittajat ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että alueellinen identiteetti ja toiminta sen hyväksi voi olla pelkästään jonkun yhteiskunnan väestösegmentin tai kerroksen intresseissä⁵⁴

Historioitsijat eivät kovin laajasti ole miettineet itse aluemuodostuksen problematiikkaa, mutta ovat kyllä rajanneet tutkimuksiaan ja yleisesityksiään alueittain, kohteenaan esim. Baltia tai Pohjoismaat. Marko Lehti on tarkastellut *Baltoskandian* ideaa kansakuntakonstruktion näkökulmasta, jolloin yksi pieni valtio on “minä” ja valtioiden ryhmä “me”. Laajempaa ryhmää ei

⁵³ Lainausta Nye'n teoksesta *International Regionalism* (1968), lähteenä Neumann 1999 s. 116.

⁵⁴ Vrt. von Pistohlkorsin lainaamia historioitsijoita s. 2–3.

koeta samalla tavoin orgaaniseksi kuin omaa kansakuntaa, mutta se voi silti olla osa kansallista identiteettiä.⁵⁵

Teoksessa *Missä on Suomi: kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka* (2000) Vilho Harle ja Sami Moisio esittelevät ”kansallisen identiteettiprojektin” (lainausmerkit alkuperäiset), ja kuvaavat samalla tämän tutkimuksen termin mukaista pan-identiteetin rakentamista. Harlen ja Moisio mukaan identiteettipolitiikka Suomessa

”tarkoittaa kriittisen geopolitiikan valossa tapahtuvaa pyrkimystä suomalaisten oman paikan määrittämiseen muiden kansojen joukossa. Väitämme, että tuota omaa paikkaa on etsitty nimenomaan paikkana, jonka suomalaiset ovat kokeneet omakseen ja paikkana, johon he toivovat muiden sijoittavan suomalaiset. [...] Eivät suomalaiset halua olla yksin, he haluavat kuulua oikeaan viiteryhmään. Kutsumme tätä pyrkimystä kuulua hyvien kansakuntien joukkoon, omaan viiteryhmään, kansalliseksi identiteettiprojektiksi.”⁵⁶

Pan-identiteetti tässä tutkimuksessa

Tässä tutkimuksessa pan-identiteetillä tarkoitetaan koettua, ilmaistua ja kansalaisten suosimaa valtiorajat ylittävää yhteenkuuluvuuden tunnetta toisten kansallisuuksien kanssa samalla, kun oma kansallisuus tai kansallisvaltio on ensisijainen kansallisen identifioitumisen kohde.

Käytän *pan-identiteettiä* enkä alueellista identiteettiä suomalaisten yhteydessä mm. siksi, että pan-identifioituminen saattoi suuntautua kaukanakin asuviin heimokansoihin. Ei siis ollut välttämättä kyse alueesta, joskin aluettakin Suur-Suomi -haaveissa ajateltiin. Katson, että pan-identiteetti merkitsee tiettyä samaistumista, mutta ei sulautumisen tai yhdenmukaisuuden kokemusta. Tässä se eroaa jonkin verran Harlen ja Moisio ajatuksesta, joka on ulkopoliittisempi, ei välttämättä ihmisiä henkilökohtaisesti koskettava. Kyse on oman kansallisuuden jälkeen toiseksi läheisemmästä, suuremmasta ryhmästä. ‘Viiteryhmän’ käsite tulee sitä lähelle, mutta kuulostaa vähemmän tunnesidonnaiselta. Yhteenkuuluvuuden tunne toisten kansallisuuksien kanssa voidaan käsittää osaksi kansallista identiteettiä tai osana identiteettien hierarkiaa. Käytännössä yhteisyyden piiri on voitava nimetä. Yhteenkuuluvuuden tunne voi olla myös valikoiva niin, että se kokija hyväksyy sen piiriin vain osan kansallisuuden jäsenistä, sellaiset jotka mahduttavat kokijan muihin viiteryhmiin (esim. työväestöön).

Yhteyksien ylläpito ulkomaille, kauppasuhteet (vrt. Saksa), sympatia tai muut läheisyyden tunteet (vrt. Namibia) eivät yksinään merkitse yhteistä pan-identiteettiä, vaan pan-

⁵⁵ Lehti 1998 A s. 28. Vrt. esim. von Pistohlkors s. 2-4. Ks. myös Haslinger & Holz.

⁵⁶ Harle ja Moisio s. 15.

identifioitumiseen sisältyy 'kuulumisen' aspekti, yhteenkuuluvaisuutena tai saman pysyvän ryhmän jäsenyytenä tai toisen maan tai kansallisuuden toistuva käyttäminen vertailuryhmänä.

Suomalaisten pan-identiteettien – tai verbinä pan-identifioitumisen – tutkiminen on otollista nimenomaan 1920–30 -luvulta, jolloin suomalainen kansallistunne oli korostetusti esillä – siinäkin tapauksessa, että sen ilmenemismuotoihin suhtauduttiin kielteisesti, kuten tehtiin työväenliikkeessä tutkimuskauden alkupuolella. Ajanjaksolle oli ominaista myös, että ilmaisutapa esityksissä: puheissa, lehtikirjoituksissa, kirjeissä oli keskimäärin nykyistä kuvailevampaa ja emotionalisempaa. Lisäksi, vastoin arkiluuloa, kielenkäyttö polemiikeissa oli usein ärhäkkäämpää kuin nykyään. Silloinen kielenkäyttö siis tukee pan-identiteetin tutkimista. Missä määrin nykyistä voimakkaampi kielenkäyttö heijastaa nykyistä voimakkaampia tunteita ja kantoja, on vaikea todentaa.

Nationalistinen konstruointi ja identiteettipolitiikka

Historiantutkijoiden kiinnostusta identiteetteihin on lisännyt niiden läheisyys *nationalismiin*, jonka tutkimuksen uusi aalto käynnistyi 1980-luvulla. Silloin useampi tutkija kiinnitti huomiota kansallisvaltioiden luonteeseen *sosiaalisina konstruktioina*. 'Imagined', 'kuviteltu' ja 'invented', keksitty muodostuivat tunnetuiksi termeiksi vuodesta 1983 lähtien, sillä silloin ilmestyivät paljon luetut Benedict Andersonin *Imagined communities* ja Eric Hobsbawnin ja Terence Rangerin toimittama *The Invention of Tradition*.

Konstruointi-näkökulma tarjosi uusia näkökulmia myös nationalismin tutkimukselle. Aikoinaan, kansallisvaltioiden syntyvaiheessa kansakunnat käsitettiin primordiaalisiksi, ikiaikaisiksi, jotka historian kuluessa eri tavoin kehittyvät itsetietoisuuteen ja valtiomuodostukseen. Tästä näkemyksestä historiantutkimus on luopunut kauan sitten, mutta eriäviä näkemyksiä on siitä, kuinka paljon jatkuvuutta etnisiin ja kansallisiin ryhmiin silti sisältyy tai missä määrin ryhmätietoisuus ja yhteenkuuluvuus ovat tietoisien rakentamisen, konstruoinnin, jopa keksimisen seurausta vai kuitenkin jossain määrin "sisäsyntyistä". Konstruktiiivisessa tutkimusotteessa tutkitaan tavallisesti johonkin eliittiin kuuluvien ihmisten tapoja *tuottaa* käsityksiä jostain ilmiöstä, nimeten ja painottaen asioita niin, että syntyy jokin yleinen käsitys, joka sitten omaksutaan yhä laajemmin ikään kuin itsestään selvyytensä. Tässä tutkimuksessa työtapa on toinen: pyrin tavoittamaan kokijoiden näkökulmaa, oli se sitten jonkun konstruoima tai ei, ja muistaen että tekijät ja kokijat eivät ole kaksi täysin erillistä joukkoa. Kaikissa yhteyksissä tutkijat eivät edes ole

eritelleet, kuka tai ketkä konstruoivat tai muovaavat identiteettipolitiikkaa, vaan puhutaan vain esim. suomalaisista. Esimerkiksi Harle ja Moisio kirjoittavat:

Kansallisen identiteettiprojektin tavoite ei ole ollut niinkään kansallinen kuin kansainvälinen, ei niinkään suomalaisten ominaislaadun korostaminen kuin paikan löytäminen ”oikeiden sisarten ja veljien” joukossa. Kansallinen identiteettipolitiikka on perustunut selvään ja ratkaisevaan valintaan negatiivisen Toisen, eli Venäjän ja venäläisten sekä yleensä slaavien, ja positiivisen Toisen, eli ruotsalaisten ja yleensä germaanien välillä. Venäjä on saanut kansallisessa identiteettiprojektissa Vihollisen roolin, länsi (Ruotsi, Saksa, Euroopan Unioni) puolestaan Ystävän aseman. Tämä identiteettipoliittinen ystävän ja vihollisen erottelu, ei maantieteellinen sijainti sinänsä, on ollut vastaus kysymykseen siitä, ”missä on Suomi”.⁵⁷

Harle ja Moisio yksinkertaistavat tässä, mikä ei ole ihme, sillä suomalaisten sotien välisen ajan etelä- ja heimosuuntautuminen on kirjallisuudessa jäänyt vähemmälle huomiolle tai kuriositeetiksi, ainakin Viron uudelleen itsenäistymiseen asti. Sinänsä Skandinavian ja Baltian yhteydet ja suhteet ovat vanha keskustelunaihe, johon poliittiset suhdanteet ovat lyöneet vahvan leimansa.⁵⁸

Niin maailmansotien välistä aikaa kuin 2000-lukua koskee kysymys, mikä Itämeren piirin alueellistumispyrkimysten todellistumisessa tai todellistumatta jäämisessä on korkean tason politiikan osuus, mikä ihmisten kokeman tarttumapintojen riittävyys ja käytännössä havaittavan hyödyllisyyden? Jo 1920-luvulla pohdittiin, silloisin termein, onko kansalaistason yhteistyö alueellisen identiteetin edellytys? Ole Waever ja Pertti Joenniemi ovat kirjoittaneet aiheesta rauhantutkijoina esim. 1992, *Region in the making – a blueprint for Baltic Sea Politics*. Iver B. Neuman on tutkinut aihepiiriä politologina niin ikään 1990-luvun alusta. Voimakkain piikki Itämeren piirin alueellistumiskirjoittelussa olikin ennen kyseisten maiden integroitumisia EU:hun ja NATOon. Tuoretta kirjallisuutta, mutta vanhempaa ajanjaksoa edustaa esim. Pauli Heikkilä edellä mainitussa väitöskirjassaan.⁵⁹

⁵⁷ Harle ja Moisio s. 134.

⁵⁸ Ks. esipuhe teoksessa *Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinavien in frühen Mittelalter*. Sen mukaan intensiivisen Baltia-Skandinavia tutkimuksen katsotaan alkaneen F. Krusen teoksesta *Necrolivonica* vuodelta 1842.

⁵⁹ Käkönen s. 58–60. Ks. myös teemaa *Regionalization from below* s. 55- ja pohdintaa partnereiden taloudellisen epätasapainon merkityksestä s. 61–62. Huom. myös Perko, Susanna, *Verkostojen Itämeri*. Vuorovaikutus ja sen merkitys alueellistumisen kehitykselle. Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitoksen tutkimuksia 68/1995. Perko 1996 viittaa Mare Kukkin artikkeliin julkaisussa *The Baltic Sea area, a region in the making* (1992), jossa oltiin havaitsemassa yhteisen Itämeren piirin identiteetin muodostumista. Ks myös esim. Neumann red., erit. s. 6-7. Myös Hyvönen–Räsänen–Tunturi (toim.)

⁵⁹ Esim. TAPRIssa on ollut tutkimusprojekti identiteettipoliitikoista. Ks. myös esim. Østergård, Uffe, *Europa, identitet och identitetspolitik*. København 1998 erit. s. 17 ja Tanskaa koskeva luku, edelleen Sørensen (ed.), *European Identities* 1995. Identiteettipolitiikassa ovat Suomessa kirjoittaneet myös mm. Pasi Saukkonen (useita artikkeleita 1990-luvulla) ja Marko Nousiainen (gradu Identiteettipoliittinen keskustelu suomalaisissa sanomalehdissä jatkosodan päättyessä syksyllä 1944. Jyväskylän yliopisto 2003.)

Pohjoismaista alueellistumista, yhteydentuntoa ja myyttien konstruointia käsittelen tutkimuksen loppupäässä luvussa ”Miksi pohjoismaisuus voitti juuri 1930-luvun jälkipuoliskolla”.

Tekstien tutkimisen metodeja

Lähteitä tutkiessani vähintään yhtä tärkeää kuin tiedot eri suuntiin tapahtuvasta yhteydenpidosta on tilanteiden kuvailutapa. Poliittisessa historiassa painopiste on tavallisemmin ollut tapahtumahistoriassa eikä tekstien lähiluvussa. Mikäli nimenomaan ilmaisuja on tutkittu, kyseessä ovat tavallisesti tarkoin harkitut tekstit, kuten ulkopoliittiset kommunikoidut tai merkittävien lehtien pääkirjoitukset tai sitten varsinainen käsitehistoria. Tässä tutkimuksessa fokuksessa ovat ilmaisut, joita ei ole tarkoitettu suhteiden muotoiluun, vaan jotka ilmaisevat kirjoittajiensa panidentifioitumista ja siihen vaikuttavia kokemuksia jonkun muun aiheen sisällä tai yhteydessä. Toki taustoitan asioita myös muunlaisilla lähteillä, kuten johtavien poliitikkojen lausumilla, aiemmalla tutkimuskirjallisuudella ja aiemmassa kirjallisuudessa esiintyvillä kansalaisten aiheeseen liittyviä kokemuksia ja mieltymyksiä kuvaavilla sitaateilla.

Poliittisen historian tradition mukaisesti työtavassa on mukana vaikutteita yhteiskuntatieteistä, tällä kertaa erityisesti eri tekstien tutkimisen metodeista. Työn alkuvaiheessa kuuntelin Tampereen yliopistossa yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan tohtoriopiskelijoiden Kvalitatiivisten menetelmien kurssia. Tutustuin jossain määrin myös tekstien tutkimusta koskevaan kirjallisuuteen.⁶⁰

Diskurssianalyysi oli tuolloin metodi, jonka muodikkaus alkoi tehdä siitä jo melkein epäilyttävää. Sen sijaan *retoriikantutkimuksellinen* lähestymistapa muistutti, että todellisuutta synnytetään kielellisten valintojen ja käytäntöjen kautta, kun luodaan ja sitoudutaan tiettyihin ajatusmalleihin ja rajataan ratkaisuvaihtoehtoja. Ajattelumallien kanavointia etsitään myös tutkittaessa *metaforia*. Metaforien merkitys esimerkiksi poliittisessä kielenkäytössä on siinä, että ne suostuttelevat ajattelemaan asioita tietystä näkökulmasta ja tekevät hahmotonta asiaa konkreettisemmaksi. Metaforat herättävät tunteita ja mahdollisesti tekevät jonkin toisen näkökulman naurettavaksi.

---

⁶⁰ Mäkinen, Diskurssianalyysiä, retoriikan tutkimusta, metaforia. Mitä yhteiskuntatieteiden menetelmiä voidaan lainata historiaan niin, että pysytään historiana? – Historiantutkimus nyt -seminaarin Monitieteisyys-työryhmä 14.9.2001 Turun yliopisto. Myös Waever, Identity, communities and foreign policy: discourse analysis as foreign policy theory. Teoksessa Hansen & Waever, European integration and national identity: The challenge of the Nordic States. (2002)

Narratiivien tutkimuksessa analysoidaan, miten asioita jäsennetään ja välitetään toisille silloinkin kun niitä ei tietoisesti ajatella kertomuksina. Yksilöllisten ja yhteisöllisten identiteettien muodostamisessa narratiivit ovat keskeinen väline. Narratiivisessa tutkimuksessa mm. etsitään tihentymiä (epifaneja) ja ydinretoriikkaa. Erityisesti ryhmäkohtaisista narratiiveista löytyy yhteisiä piirteitä, ja niistä kansallisten identiteettien rakentamiseen kuuluvat narratiivit muodostuvat usein suoranaiseksi *myyteiksi*.

En tässä tutkimuksessa noudata mitään näistä metodeista, mutta vaikutteita olen saanut, minkä näkee mm. siitä, että käytän runsaasti sitaatteja. Tämä on metodinen valinta. Suoria lainauksia on tarkastelun kohteina, havainnollistajina ja todistusaineistona. Historiankirjoituksessa runsaasti sitaattien käyttöä pidetään herkästi taitamattomuutena, lähteiden vietäväksi antautumisena tai laiskuutena. Kuitenkin, kun tutkitaan lähteistä ihmisten tunnekokemuksia ja tulkintoja itsestä ja muista, ilmaisut on luotettavuuden vuoksi esiteltävä sellaisinaan, ei tutkijan sanoin. Ilmaisujen mahdollinen toistuvuus muunneltuneen on sekin huomion arvoista, joten paikoittain esimerkkejä samoista teemoista on useita. Tutkimuksen kohteen muodostavat aikalaissitaatit on tekstissä *kursivoitu*. (Pidemmät lainaukset tutkimuskirjallisuudesta on pienennetty.)

*

Näillä taustoituksilla siirryn niihin teemoihin, jotka nousivat vuoden 1922 sanomalehdistöstä. Ensimmäisessä vuosikymmenessä ovat pohjoismaisen kanssakäymisen ja sen yhteydessä ilmaistu yhteenkuuluvuus tai yhteenkuuluvuuden ongelmat.

2 ”KONFERENSSIEN KESÄ” 1922 – KAHDENLAISIA SKANDINAVIA-SUHTEITA

Suomi oli ennen itsenäistymistään osa Venäjän keisarikuntaa, mutta suurruhtinaskunnan rajat ylittävät yhteydet suuntautuivat paljolti Ruotsiin, muuhun Skandinaviaan sekä Saksaan. Tunnettua on, että vähäinkin identifioituminen Venäjän valtakuntaan – yhteys on kyllä voinut olla vahvempaa kuin jälkikäteen on haluttu muistaa –väheni entisestään 1900-luvun taitteesta lähtien. Saksa oli suosittu opiskelun ja vaikutteiden suunta, ja poliittinen kehitys 1910-luvulla johti myös sotilaallisiin suhteisiin ja saksalaisen kuninkaan valintaan. 1920-luvulla Saksan heikko kansainvälinen ja taloudellinen asema vähensi sen merkitystä yhteydenpitosuuntana, eikä suuri maa milloinkaan voinut olla suomalaisten pan-identifioitumisen kohteena. Skandinavia yhdessä ja maat erikseen sen sijaan olivat voimissaan. Norjan irtautuminen Ruotsista 1907 ja maailmansota olivat aiheuttaneet jonkin verran häiriötä keskinäisiin suhteisiin, mutta sodan päättyessä skandinavismi eli uutta kukoistusta, mitä ilmentää mm. Norden-järjestön perustaminen. Suomalaisten kuuluminen tähän yhteyteen oli keskustelunalaista.

2.1 Vuoden 1922 pohjoismaiset kokoontumiset

Kurkistusaukkona suomalaisen kansalaistason Skandinavian suhteisiin ja pohjoismaiseen identifioitumiseen voi käyttää vuotta 1922, jolloin Suomessakin järjestettiin niin paljon pohjoismaisia kokoontumisia, että puhuttiin ”konferenssien kesästä”⁶¹. Vuonna 1922 maailman- ja sisällissotien kriisit olivat ainakin Suomen näkökulmasta pääosin ohi ja yhteiskuntakoneisto päässyt uuteen alkuun itsenäisessä valtiossa. Elettiin nousukautta, myös yhteydenpidossa ulkomaihin.

Lehtiaineistosta olen tavoittanut 12 tilaisuutta, jotka toteutettiin Suomessa ja joihin kokoontui tutkijoita, virkamiehiä tai harrastajia koko Pohjolasta. Monet näistä olivat ensimmäisiä täällä, ehkä muutoin pitkässä kokousten sarjassa. Ja useissa samana vuonna Skandinaviassa pidetyissä tapaamisissa päätettiin, että seuraavan kerran kokoonnutaan Suomessa. Olihan maa nyt

---

⁶¹ Kalela 1971 B s. 237.

muodollisesti tasaveroinen Ruotsin, Norjan ja Tanskan kanssa: kaikki olivat itsenäisiä valtioita.⁶²

Suomi ei kuitenkaan ollut mukana läheskään kaikissa Nordisk-nimetyissä kokouksissa. Norden-järjestöjen julkaisema *Nordens årsbok* sisälsi vuoden 1922 osalta tietoja kaikkiaan 91 kokoontumisesta. Jorma Kalelan muistiinpanojen⁶³ mukaan Suomi puuttui varmuudella noin kolmanneksesta ja osallistuminen oli epäselvää yhtä suuressa osassa. Useissa tapauksissa suomalaisten tuleva mahdollinen osallistuminen oli keskusteltavana.⁶⁴

Osalla keskenään tapaavista ammattikunnista tai muista intressiryhmistä oli pitkät yhteistyöperinteet ja suomalaisten – kieli-identifikaatiosta riippumatta – mukana olo itsestään selvän tuntuista. Moniin nuorempiinkin, yleensä asiakeskeisiin yhteenliittyimiin tai ad hoc - kokoontumisiin Suomen edustajat solahtivat suuremmista keskusteluista. Mutta vuoden 1922 sanomalehtiaineistossa esiintyy myös kokouksia, joiden yhteydessä Suomen asema pohjoismaana oli jotenkin arvioitavana. Suomen sisäiset jännitteet heijastuivat myös skandinaavisiin yhteyksiin ja toisin päin, kaikki suomalaiset eivät luontevasti mahtuneet pohjoismaisen yhteyden piiriin.

Tässä luvussa esitetään näytteitä kummankinlaisista, siis luontevista sekä jännitteisestä suomalais-skandinaavisista kokoontumisista ja ryhmävierailuista sellaisina kuin ne esiintyivät sanomalehtiaineistossa. Tarkastelua laajennetaan muutamiin *Partio*-lehden 1920-luvun alun raportteihin Suomen ja Ruotsin välisestä vierailuvaihdosta. Esittelyssä kiinnitän huomiota suomalaisten mukanaolon itsestäänselvyyteen tai problemaattisuuteen sekä niihin motiiveihin, joilla suomalaiset ja muutkin osallistumista perustelivat. Havainnot kytken aiempaan tutkimukseen luvun loppuosassa.

Heti aluksi on otettava huomioon, ettei suomalaisten osallistumiseen ulkomailla säädellyt vain kutsu ja kiinnostus tai niiden puuttuminen, vaan länsisuuntaan myös matkan kalleus. Virkatoimiin liittyvät kokoontumiset järjestäytyivät, mutta joukkotapahtumiksi tarkoitettuihin kongresseihin suomalaisia lähti niukasti, ainakin Tukholmaa kauemmaksi. Esimerkiksi Kristianias-

⁶² Ainakin arkeologit sekä lakimiehet vuodeksi 1925, autoklubilaiset vuodeksi 1923. Suomessa kokoontumista suunnittelivat myös työväenvakuutuksen kehittäjät ja pyhäkouluväki. Pohjoismaisia kokouksia oli kyllä pidetty Suomessakin jo autonomian aikana. Tieteellisten tapamisten lisäksi esimerkiksi kansanopistokokous 1907.

⁶³ Kalelan muistiinpanot hallussani.

⁶⁴ Ks. esim. US 13.7. 1922 parlamenttikokouksesta; Kalela 1971 B s. 238: suomalaisten mukaan kutsuminen oli keskusteltavana 1922 ja toteutui lähivuosina.

sa pidetyn lakimieskokouksen n. 450 edustajasta 11 oli Suomesta, ja pyhäkoulukokouksessa samassa kaupungissa oli 150 ulkomaalaisesta suomalaisia vain viisi.⁶⁵ Lisäksi passin saaminen ei ollut itsestään selvää.⁶⁶

2.2 Suomalaisia mukana kyselemättä...

Akateeminen skandinavismien perintö

Skandinaavisen yhteyden alkua voidaan laskea Kalmarin unionista, ellei viikinkiajalta lähtien⁶⁷. 1600-luvulla Tanska ja Ruotsi olivat kyllä arkkivihollisia, mutta 1840-luvulta lähtien innostuttiin skandinavismista, josta tuli myöhemmän pohjoismaisen yhteistyön ja yhteydentunnon tausta. Innostuneissa ylioppilaskokouksissa valmisteltiin maaperää kehitykselle, joka periaatteessa olisi voinut johtaa samantapaiseen valtiomuodostukseen kuin Saksan ja Italian yhdistymiset. Se, että näin ei käynyt, on selitetty ainakin selkeän, muita vahvemman valtion puutteella, johon muut olisivat liittyneet. Valtiollisen tason skandinavismi kaatui 1864, kun Ruotsi ei lähtenyt Tanskan tueksi Preussin vastaisessa sodassa. Vaikka valtiollista yhdistymistä ei toteutunut – sitovia poliittisia liittosuhteita ei ole koskaan syntynyt – akateeminen ja muu sivistyksellinen ja käytännöllinen yhteistyö eteni. Yhteistyön kehittäjiä olivat samat, jo vaikutusvaltaiset miehet, jotka nuorina ylioppilaina olivat innostuneet skandinavismien aatteesta. Ensimmäinen pohjoismaainen luonnotieteilijöiden kongressi pidettiin 1839, kansantaloustieteilijät kokoontuivat 1862 ja juristit 1872. Käytännössä jo myöhempää polvea täytyi olla niiden yliopistomiesten, jotka järjestivät muutamia yleisakateemisia kokouksia 1896–1902. Samalla käynnistyi alakohtaista yhteistyötä. Niistä näyttävimpiä olivat 1800-luvun lopun suuret teollisuus-, maatalous- ja taidenäyttelyt ja pitkävaikutteisia mm. 1907 alkanut parlamentaarikkojen yhteistyö ja Norden-yhdistykset vuodesta 1919 alkaen.⁶⁸

⁶⁵ Hbl 30.8., Hbl 3.9. Kotilieden nimimerkki Sapina valitti 1929 s. 413, että virallisten kokousten edustajien ”kelpaakin lähteä” ulkomaille. Sen sijaan järjestöjen matka-avustukset jaetaan epätasaisesti. Erään naisjärjestökokouksen avustukseksi tuli 4000, 1000 mk järjestöedustajaa kohden, mutta toiseen kongressiin lähtijät saivat jopa 40.000 mk. henkeä kohden.

⁶⁶ Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton edustajan passin hankinta 1919 kesti kolme viikkoa ja siihen tarvittiin elämäkerta, valokuvia ja lausuntoja (poliittisista syistä?). Kirjatyö-Bokarbete 1919 s. 129. Ennen saapumista Tukholmaan laivamatkustajille toimitettiin lääkärintarkastus, tosin aivan muodollinen. Passin puute esti Kirjatyöntekijän liiton edustajan matkan 1924, mutta varaedustajalla oli valmis passi. Kirjatyö-Bokarbete 1924 s. 198. Rahoitusongelmaa kuvaa uutinen: ”Holmenkollenin 17 km:n murtomaahiihtokilpailuun ja sen mäenlaskusuuteen ei lupaava ja kilpailuihin jo ilmoitettu V. Eklöf voinut osallistua, sillä rahan puute esti matkustamisen.” US 25.2. 1922.

⁶⁷ Kalmarin unioni on usein käytetty alkupiste haluttaessa korostaa pohjoismaisen yhteistyön juuria. Mm. Eino Jutikkala kuitenkin näkee unionin jäänteenä ajalta, jolloin pysyvä jako kolmeen valtakuntaan ei vielä ollut syntynyt. Jutikkala 1965 s. 20.

⁶⁸ Vibe s. 68 ja Østergårdin artikkeli pohjoismaisen yhteydentunnon historiasta.

Yleisakateemiset kokoukset vuosisadan vaihteessa olivat kolmen Skandinavian maan keskeisiä, mutta muissa akateemisissa pohjoismaisissa yhteistyömuodoissa suomalaisia oli ollut mukana jo 1800-luvun puolella ilmeisen itsestään selvänä elementtinä, sivistyselämän kieltä ruotsia käyttäen. Joskus he olivat olleet isäntinäkin, tai ainakin isännöinti oli suunnitteilla ennen maailmansotaa. Kesän 1922 kokoontujista pitkät perinteet oli mm. hammaslääkäreillä, joiden konferenssi Helsingissä sai järjestysnumeron 21.

Pohjoismaisiin akateemisiin kokoontumisiin kuului jo varhaisen skandinavismien perintönä oletus veljellisyydestä. Tieteellisten kysymysten ympärillä kun kokoonnuttin, esille ei välttämättä edes tullut kansallisesti kontroverssejä kysymyksiä. Ruth Hemstadin tutkimusten mukaan perinne ja akateemisuus eivät kuitenkaan täysin olleet suojanneet näitä kokoontumisia poliittisten olojen vaikutukselta. Ruotsin ja Norjan välinen unionikriisi ja Norjan itsenäistyminen olivat joksikin aikaa häirinneet yhteistyötä. Toisaalta poliittisen tason konfliktilla, jo eroamiskriisin käynnistyessä 1895, oli myös toisensuuntainen vaikutus. Kokoontumisista hahmottettiin nimenomaan pitää huolta, jotta käynnistynyt akateeminen yhteistyö saataisiin pelastettua.⁶⁹

Useimmilla vanhoilla kumppanuksilla alkoi unionikriisivaiheen jälkeen uusi yhteistyön kausi, mutta sitten häiritsijäksi tuli maailmansota. Suomalaisten osalta osallistumista ja isännöintimahdollisuuksia vaikeutti lisäksi Venäjän alamaisuus matkustamisrajoituksineen. Esimerkiksi muut pohjoismaiset arkeologit olivat kokoontuneet 1916 ja 1919, mutta *Suomen osanotto oli sotatilan tai sen vielä tuntuvien seurausten vuoksi vähäinen*. (US 5.7.22) Harvemmin kokoon-tuneella kirja-alalla edellinen tapaaminen oli niin kaukana kuin vuonna 1901.

Matemaatikkojen kokoontumiset olivat tyypillinen akateemisen kentän tapaus. Suomalaiset kuuluivat joukkoon ja heidän isännöintinsäkin oli suunnitteilla jo autonomian aikana. Tästä kerrottiin lehdistölle Helsingissä 1922 pidetyn kongressin yhteydessä: *Yhteistoiminnan aikaansaamiseksi matemaattisten tieteiden alalla pohjoismaissa, Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa ja Suomessa, perustettiin Tukholmassa v. 1909 ns. skandinaaviset matemaatikkokongressit*. (Tässä Suomi laskettiin Pohjoismaaksi, mutta maat piti luetella.) Kolmessa muussa pääkaupungissa pidettiin kokoukset 1911–1916 ja seuraava kokous oli määrä pitää Suomessa. Maailmansota seurauksineen kuitenkin lykkäsi suunnitelmia vuosikausiksi. Itse asiassa jo vuoden

⁶⁹ Suomalaisten aiempi mukanaolo ilmenee vuoden 1922 sanomalehtiaineistosta. Hemstad s. 24. Norjalainen Ruth Hemstad on käsitellyt skandinavismien eri vaihteita useissa muissakin julkaisuissa.

1916 kokous oli suunniteltu Helsinkiin, mutta koska alan kansainvälinen konferenssi tuona vuonna kokoontui Tukholmassa, järjestettiin pohjoismainen kokous sen yhteyteen. Seuraava tähtäin oli vuodessa 1918, mutta *vieraita, joita tahtoo kunnioittaa, ei mielellään kutsu luokseen, ennen kuin talo on siinä kunnossa, että niitä voi ottaa vastaan*. Kesällä 1922 voitiin. (US 5.7.1922, myös US 29.1.1922)

Suomessa pidettyjen kongressien lehtiselostukset ilmaisevat, että maassa oli uutuusarvoa. Suomi kiinnosti pohjoismaisia kollegoja toimialasta riippumatta, myös turistikohteena. Sen jälkeen kun Helsingissä oli tutustuttu Suomenlinnaan – silloin harvoja historiallisia kohteita, joita hoidettiin ammattimaisesti – isännät veivät mielellään vieraitaan kiertomatkoille, jotka kuuluivat useimmiten lisäohjelmaan. Punkaharju, Imatra ja Viipuri olivat suosittuja kohteita. Samalla esiteltiin Kaakkois-Suomen tehdaslaitoksia niille ryhmille, joille aihe oli relevantti. (Esim. sosiaalipoliitikoille, Hbl 25.7.22, US 27.7.22) Porvoo Runeberg-museoineen oli suosittu kohde varsinkin ruotsalaisittain painottuneille retkikunnille. Turku vieraat katselivat josiksi, että useimmat laivat saapuivat Turun satamaan, mistä Helsinkiin tultiin junalla. Tampereella oli kesäkuussa kansallinen maatalousnäyttely sivunäyttelyineen. Näyttelyllä oli merkitystä huomattavasti yli maatalouskatselmus-tehtävän ja sinne vietiin ulkomaisia vieraita näiden toimialasta riippumatta.

Matemaatikkokongressin lisäksi uutisoitiin pohjoismaisesta psykiatrisesta kongressista Tukholmassa (US 18.3.22, Hbl 27.8.22, US 5.9.22), toisesta pohjoismaisesta fyysikkokokouksesta Upsalassa (Hbl 27.8.) ja lakimieskokouksesta Kristianiassa (Hbl 27.8.) ilman, että niiden pohjoismaista luonnetta tai suomalaisten mukana oloa pohdittiin tai perusteltiin. *Hufvudstadsbladet* kuitenkin muistutti, että Suomen lakimiehet voivat nyt osallistua itsenäisenä ryhmänä, ilmeisesti viitaten autonomianaikaiseen tilanteeseen. Lakimieskokouksessa esiintyi kansallisuuksien kesken eriäviä näkemyksiä tiettyjen oikeuden alueiden yhteisen kodifioinnin tarpeesta. (Hbl 27.8. ja 30.8.) Puhtaiden tieteiden edustajien kokoontumisissa kansallisilla näkökohdilla ei ollut suurta merkitystä sen enempää järjestelyissä kuin sisällöllisestikään.

Uusiakin tieteenaloja aloitti pohjoismaisen yhteistoiminnan juuri 1922. Ainakin pidettiin Kööpenhaminassa ensimmäinen neurologikongressi ja päätettiin samalla perustaa pohjois-

mainen yhdistys. (Hbl, US 1.9.) Arkeologeilla oli kolmas kokouksensa Tukholmassa. Nyt mukana oli myös suomalaisia esitelmöitsijöitä⁷⁰.

Virkamiehetkin solahtivat pohjoismaiseen yhteistyöhön

Myös monella taloudellisella, juridisella tai hallinnollisella elämänalueella suomalaiset jatkoivat osallistumista tai liittyivät pohjoismaiseen yhteistyöhön, jonka kolmen muun maan tietyn alan asiantuntijat jo olivat ehtineet aloittaa. Osin oli kyse suoraan valtion viranomaisten välisestä toiminnasta, osin puolivirallisesta. Yhteistyömuodot olivat oikeastaan käytännön sovelluksia akateemisesta skandinavismista.

Suomen mukana olo ja pohjoismaisuus näyttäytyivät selvänä ja ongelmattomana esimerkiksi seuraavissa julkishallinnollisissa ja lainsäädännöllisissä yhteyksissä: Vakuutusallalla yhteispohjoismainen komitea valmisteli kaikkia Pohjoismaita varten vakuutuslainsäädäntöä ja keräsi lakiluonnoksesta lausuntoja. Uutisointi oli neutraalia. (Esim. US 8.3., 8.10.) Ilman uutisoituja kyseenalaistamisia Suomi liittyi 1922 pohjoismaiseen tapaturmavakuutuslainsäädäntöön, jonka muut olivat solmineet 1919 ajatellen naapurimaissa työskenteleviä toisen maan kansalaisia. (US 18.5.) – Siis varhaisia toimia yhteispohjoismaisten työmarkkinoiden alueella! Pohjoismaista merilainsäädäntöä käsittelevä kokous Helsingissä heinäkuussa oli neljäs, työ oli alkanut Kristianiassa syksyllä 1921. Meneillään oli myös yhteinen merimieslain valmistelu. (Hbl 4.3.) Toinen kokoontumisensa oli pohjoismaisella merivakuutuskonferenssilla. Alkuvuodesta pidettiin postikonferenssia Suomen ja Skandinavian maiden kesken. (Hbl 22.7.1922) Posti- ja puhelinliikenneasioita tosin sovittiin maailmansodan jälkeen kaikkialla, eli juuri tämän konferenssin ei tarvitse merkitä erityistä Pohjoismaihin liittymistä.

Pohjoismaisen kuolinsyytilastoinnin yhtenäistämiskokous oli tilaisuus, johon suomalaiset virkamiehet olisivat lähteneet, mutta hallitus näyttää epäröineen. Tilastollisen päätoimiston johtaja selosti asian merkitystä lehtihaastattelussa. Kokouksen tehtävänä oli *suuremman yhtenäisyyden aikaansaaminen kuolemansyytilaston laadinnassa neljässä pohjoismaassa*. Yksi näkökohdista oli, että *tilaston käytettävyys ja todistusvoima lisääntyy, jos sen tuloksia voidaan tukea verrannollisilla tiedoilla muista maista*. Lisäksi oli tarve saada huomiota *pohjoismaiden erikoisiin oloihin*. Kansainvälisissä alan kokouksissa ei ollut saavutettu Pohjoismaita tyydyttävää tulosta ja asiaan haluttiin yhdessä korjaus. Kirjoitus päättyi toivomukseen, *valtio noudattaa*

⁷⁰ US 5.7. Hbl 30.6. ja 4.7.; Hbl kiinnitti erikoishuomiota professori Nordmanin esitelmään Itä-Ruotsin ja Suomen välisistä suhteista kivikaudella.

Ruotsin hallituksen kutsua lähettää edustajansa edellä mainittuun konferenssiin. (US 11.4.22)

Halusiko tilastojohtaja julkisuuden avulla hankkia valtioneuvoston myötämielisyyden? Tässä ei ilmeisesti kuitenkaan onnistuttu.⁷¹

Kuolinsyytilastointi oli yksi aihepiireistä, joita yritettiin koordinoida laajemminkin kansainvälisesti. Pohjoismaisella yhteiseiintymisellä pyrittiin muissakin yhteistyöhankkeissa saamaan kuuluville omat, edellistä lausuntoa lainaten, ”erikoiset olot”. Suomen mukaan saaminen olisi lisännyt joukkovoimaa ja muutamilla muilla aloilla Suomi liittyikin joukkoon.

Esimerkiksi pohjoismaainen laivanvarustajain kongressi hioi yhteisiä kantoja kahteenkin tarkoitukseen, kansainväliseen merenkulkukongressiin Lontooseen ja ministerikokoukseen Brysseliin. Joukkovoiman merkitys ilmaistiin selkeästi: *Pohjoismaat, joiden merenkulkuolot ovat oleellises- sa mitassa analogisia, pitäisi niin laajasti kuin mahdollista pitää kiinni yhteisistä periaatteista, koska siten voidaan parhaiten valvoa niiden etuja kansainvälisessä lainsäädäntötyössä.* Kunkin osapuolen oli määrä viedä muistio oman maansa hallitukselle. (Hbl 17.9.)

Sosiaalipoliittisessa konferenssissa (Helsingissä heinäkuussa) neljän maan virkamiehet käsittelivät lähinnä työlainsäädäntöä silmälläpitäen Kansainvälisen Työtoimiston konferensseja ja lausuntopyyntöjä. (Hbl, US ja SS 20.7. –1.8.) Kansainvälinen työjärjestö, jota suomeksi kutsuttiin myös Kansainväliseksi työtoimistoksi (ILO), olikin elin, jossa Pohjoismaat mielellään pitivät yhtä. Kun Tanska oli erovuorossa ILO:n hallintoelimistä, Pohjoismaat tahtoivat säilyttää yhden paikan edelleen keskuudessaan. Niinpä päätettiin pyrkiä valitsemaan edustaja vuoron perään kustakin Pohjoismaasta ja 1922 ajettiin läpi paikka Suomelle. (US 11.11., Hbl 12.11.)

Yhden tiedon mukaan suomalaiset oli kutsuttu pohjoismaiseen sosiaalipoliittiseen kokoukseen heti itsenäistymisen jälkeen, tammikuussa 1918, mutta henkilökohtaiset kontaktit olivat olleet olemassa aktiivisen sosiaalipolitiikan harjoittamisen alusta asti. Virallinen yhteistyö oli alkanut 1919 kokouksella, jossa myös työntekijä- ja työnantajajärjestöjen edustajat olivat mukana. (US 27.7. ym.) Uutisissa ei mainita yleispoliittisia ongelmia, mutta sellaisiakin täytyi olla, kuuluihan järjestelmään sekä työnantaja- että työntekijäpuoli järjestöineen.⁷²

⁷¹ Konferenssitietoja koonneen Jorma Kalelan muistiinpanot, hallussani.

⁷² Pohjoismaisessa parlamenttien välisessä kokouksessa, mihin Suomi ei kuulunut, oli jouduttu äänestykseen päätöslauselmasta, jonka mukaan ”kokous lausuu myötätuntonsa sille työlle, jota kansainvälinen työkonferenssi ja kansainvälinen työtoimisto tekevät yhteiskunnallisen rauhan hyväksi.” (SS 13.7., Hbl 12.7.22)

Kolmas Pohjoismainen auto- ja moottoripyöräkongressi käsitteli liikennelainsäädäntöä, mutta osanottajat eivät olleet virkamiehiä, vaan kansallisten autoklubien edustajia. Samalla valmisteltiin yhteisesiintymisistä Kansainvälisessä autokongressissa ja keskusteltiin erilaisesta harmonisoinnista ja yhteydenotoista omiin hallituksiin. Ainoa viittaus johonkin jännitteeseen on lause, jonka mukaan Ruotsin taholta huomautettiin Norjan toimivan omia etujaan vastaan, kun se kerää autoilumaksuja ulkomaalaisilta. (Hbl 15.8.22) Pohjoismainen matkailukongressi Tukholman lähellä oli ilmeisesti puolivaltiollinen tilaisuus, jossa pyrittiin luomaan matkailualan yhteistyötä. Tarkoitukseen oli jo 1920 valittu komiteakin. (Hbl 2.5.)

Nämä esimerkit osoittavat valmista ja kyseenalaistamatonta neljän maan alueellista yhteistyötä, joka sai pontta sekä keskinäisestä tiedonvaihdesta että kansainvälisestä koordinoitavuudesta. Poikkeuksena kyseenalaistamattomuuteen oli kuolinsyytilastointi; virkamiehet olisivat kyllä halunneet olla mukana, mutta ehkä aihe sisällissodan jälkeen oli hallitukselle arka paikka? Ja funktionaalisessa yhteistyössäkin oli muistoja skandinaavien keskinäisistä erimielisyyksistä, niin että ne ulottuivat Suomenkin lehtiin: *Ensimmäinen työväenvakuutuskongressi, joka pidettiin 1907 Kööpenhaminassa, oli alku uudistuneelle skandinaaviselle yhteistyölle unionikriisin repivien taisteluiden jälkeen.* (Hbl 25.8.)

2.3 ... mutta myös epäröiden

Aineistossa on muutama muukin konferenssi, joihin suomalaisten, ainakaan suomenkielisten, osallistuminen ei ollut itsestään selvää. Epäröintiin oli erilaisia syitä, joita kaikkia ei voi varmentaa. Ja jos mennään sanomalehtiä syvemmälle, löytyy ristiriitoja positiivisista tapauksista. Ensinnäkin matemaatikokongressin siirtäminen aiotusta kesästä 1918 kesään 1922 ei riippunut vain isännistä, jotka halusivat näyttää ”talon” vieraskunnossa, kuten kerrottiin.

Väisälän professoriveljesten elämäkerta tietää, että vielä edellissyksynä olivat matemaatikot sekä Tanskassa että varsinkin Ruotsissa lausunuyt epäilyjä kongressin Suomessa pitämisen suotavuudesta. Ahvenanmaan tilanne oli kuitenkin jo rauhoittunut, joten kiistan ajan myrkyllistä kieltä käyttänyt Gösta Mittag-Leffler oli 1922 paikalla, kuten useimmat johtavat skandinaaviset matemaatikot. Turun yliopiston äskettäin nimitetty nuori professori Kalle Väisälä ei kuitenkaan osallistunut. Elämäkerrasta ilmenee, että *Uuden Suomen* yleisönosastoon (8.7.1922) kirjoittanut nimimerkki ”Asiaa seuranneita”, joka valitti maan pääkielen täydellistä

syryttämistä, oli juuri Kalle Väisälä⁷³. Kaikki aineistot pääsylippuja ja kutsukortteja myöten oli vain ruotsiksi, vaikka muissa Pohjoismaissa käytettiin maan virallista kieltä. Väisälä olisi odottanut maan molempien kielten käyttöä. Monet olivat jättäneet näistä syistä osallistumatta tai eivät tunteneet tasa-arvoisuutta, vaan olivat kuin vieraita Skandinavian maita ja ruotsalais-ta Suomea käsittävissä kongressissa, selvitti mielipidekirjoitus.⁷⁴

Erityistä harkintaa kuului osallistumiseen Pohjoismaisen hallinnollisen liiton toimintaan. Liitto oli 1917 perustettu keskushallinnon virkamiesten yhteenliittymä, johon tuolloin osallistui vain skandinaavisia jäseniä, kunkin maan kansallisen liittohallituksen välityksellä. Helmi-kuussa 1922 Suomea kutsuttiin järjestöön ja seuraavaan kongressiin. (Hbl 28.8.) Aloitteentekijäksi ja välittäjäksi mainittiin Ruotsin Suomen lähettiläs, joka oli kääntynyt virkamiesyhdistyksen puheenjohtajan, esittelijäneuvos Yrjö Loimarannan puoleen. (Virkamiesten ammattiyhdistystoiminta oli vielä esimiesvetoista.) Yhdistyksen johto ei suoraan tehnyt päätöstä, vaan lähetti kyselyn kysymykseen tulevien virastojen virkamiehille. Asian kehityksestä uutisoitiin pitkin kevättä 1922 ja *kiinnostus osoittautui olevan yleistä*. Niinpä Tukholman konferenssiin lähti n. 60 suomalaista. Kaikkiaan kokousväkeä oli n. 450 henkeä eli suomalaisten osuus oli suuri verrattuna moneen muuhun konferenssiin. (Hbl, US ja SS useaan otteeseen 28.7. –1.9.) Tukholman läheisyys ja kohderyhmän suhteellisen korkea asema selittävät vilkasta kiinnostusta.

Kokouksen keskeinen vertaileva keskustelunaihe oli keskusvirastojen ja ministeriöiden suhde. Komitealaitos oli toinen keskeinen debatin kohde. Suomen delegaation kokoonkutsuja Yrjö Loimaranta, nyt opetusministeri, kertoi haastattelussa tullessaan *nopeasti vakuutetuksi näiden kokousten käytännöllisestä hyödystä*. (US 1.9.) – Loimarannan aluksi varovaista etenemistä saattaa selittää muukin kuin epävarmuus pohjoismaisen yhteyden hyödyllisyydestä; esimerkiksi virkamiesten yhteiskunnallinen asema oli keskustelunalaisena, joten ulkomaanmatkailua ei voinut ottaa itsestään selvyytenä. Samalla Loimaranta tuli esittäneeksi yhden tärkeimmistä pohjoismaisen yhteistyön ja identifioitumisen syistä: käytännön hyöty.⁷⁵

---

⁷⁴ Lehto s. 358–359.

⁷⁵ Keskushallinnon virkamiesten kokousten eräänlainen rinnakkaisilmiö oli pääkaupunki-yhteistyö, joka käynnistyi 1923. Tässä olivat mukana myös luottamushenkilöt. Ks. Laura Kolben artikkeli teoksessa *Civilsamhällets Norden*.

Suomalaisten osallistuminen Pohjoismaiseen työvänevakuutuskokoukseen ei liioin ollut aivan itsestään selvää, mikä ilmenee jo *Hufvudstadsbladetin* otsikoinnista: *Osallistujia myös Suomesta*. Ensimmäinen näiden kokousten sarjassa oli pidetty Kööpenhaminassa 1907 ja juuri tämä kokous oli *alku uudistetulle pohjoismaiselle yhteistyölle unionikriisin repivien taisteluiden jälkeen*. Nyt oli tulossa viides kokous Tukholmassa, *... ja kun Suomi on osoittautunut halukkaaksi ottamaan aktiivisesti osaa yhteistyöhön, lienee Helsingin kokouspaikka tulevaisuudessa*. Näin kokouksessa sitten sovittiinkin. Lääkäripainotteinen kongressi vaihtoi kokeuksia ja mielipiteitä työtaturmien korvaamisesta. Yksi esitelmöitsijöistä oli suomalainen. (Hbl 15. ja 16.9. US 10.10.) – Lääkärit olivat tottuneita pohjoismaisten yhteyksien harrastajia, mutta oliko kyse samaan tapaan herkistä aiheista kuin kuolinsyytilastoinnissa eli jarruttiko työvänevakuutuksen poliittinen luonne suomalais-skandinaavista yhteistyötä? Sairaus- ja äitiysvakuutuksethan olivat eduskunnassa kiisteltyjä, ensisijaisesti vasemmiston ajamia uudistushankkeita. Tapaturmavakuutus kyllä oli jo voimassa. Suomen oikeisto vierasti Skandinavian maiden sosialidemokratiaa ja päinvastoin.

Elokuun lopulla uutisoitiin, että Suomi voi *pian odottaa* kutsua pohjoismaiden parlamenttien väliseen komissioniin. Myöskin voi Suomi *odottaa*, että sen *puhtaasti Suomen-kielisetkin ai- nekset kutsutaan skandinaaviseen yhteistyöhön* Norden-yhdistyksessä. Ruotsin Suomen- lähettiläs Elmquist mainitaan tässäkin tapauksessa aktiiviseksi. (US 26.8.22.)⁷⁶ Norden- järjestöön liittyvä maininta muistuttaa siitä, että suomenmaalaisen äidinkieli on yksi tekijä pohjoismaisen yhteistyön järjestelyissä. Virkamiesyhteyksissä sillä ei näytä tuolloin juuri olleen juuri merkitystä, sillä ylemmät virkamiehet olivat käytännössä kaksikielisiä.

Toisinaan suomalaislehtien pikku-uutisissa mainittiin skandinaavisista kokoontumisista ilman Suomea. Esimerkiksi *Partio* vuoden 1920 ensimmäisessä numerossaan mainitsi tällaisesta, ilman mitään kommenttia suomalaisten mahdollisesta toiveesta olla mukana.

Kirkollinen asennekirjo

Pitkiä pohjoismaisuus-perinteitä oli myös kirkollisella alalla. Pappien osalta kyseessä olivat periaatteessa akateemisen profession kohtaamiset, mutta muista akateemisista suomalaisista

---

⁷⁶ Lähettiläs Henning Elmquist Helsingissä ja Werner Söderhjelm Tukholmassa olivat aktiivisia suomalais-ruotsalais-pohjoismaisten suhteiden edistäjiä, ks. Kalela 1971 B passim. Lehdet lainasivat 13.1.1922 Elmqvistin tervehdystä tasavallan presidentille: ”Toistan, mitä Ruotsin pääministeri äsken julkisesti lausui, että me emme ainoastaan halua perustaa menneiden aikojen perintömuistoihin, vaan että me yhä vielä varjellen verisiteidemme [sic]säilymistä ruotsalaisen kansanaineksen kanssa haluamme yhteistyötä ja parempaa koko Suomen, nuoren vapaan Suomen valtion kanssa.”

papit erosivat ainakin keskimääräistä talonpoikaisemmalla taustallaan. Varsinkin herätysliikkeiden piiristä lähteneiden samaistuminen vanhaan sivistyneistöön ja sen ruotsinkielisiin traditioihin oli varmasti vähäistä.⁷⁷

Vuonna 1922 oli ainakin kaksi kirkollisiin työmuotoihin liittyvää pohjoismaista kokousta, merimieslähetyksen ja pyhäkouluväen. Merimieslähetyksen johtohenkilöiden kesken pidettiin Helsingissä. Yhteistyön tausta ilmaisee varhaista skandinaavis-suomalaista yhteenkuuluvuutta: Aloitteentekijä oli norjalainen pastori, joka ulkomaisissa satamissa kärsi siitä, ettei voinut auttaa tapaamiaan suomalaisia. Ongelma oli ilmeisesti organisatorinen eikä kielellinen. Pastori oli onnistunut pyrkimyksessään: *Tätä nykyä kaikki Pohjoismaat toimivat niin solidarisesti, että kunkin maan merimiehet otetaan toisen maan merimieskodissa vastaan aivan kuin oman maan kansalaiset.* (US 27.9.22) Johtohenkilöiden pohjoismaiset kokoontumiset olivat säännöllisiä, mikä käytäntöjen sujumisen vuoksi varmasti olikin tarpeen.

Pohjoismainen pyhäkoulukokous Kristianiassa oli lajissaan kahdeksas. (Hbl 3.9.) Pyhäkoulukokoukset edustivat sitä kansainvälisten kokousten muotoa, joukkotilaisuutta, jossa pääosa osallistujista on kulloisenkin järjestäjä maan kansalaisia. Kokoontumisen merkitys näyttää olleen kokemusten vaihdossa ja hengen vahvistuksessa, yhteistä käytännön sovittavaa oli vähän. 600–700 osallistujasta oli ulkomaalaisia 150 ja heistä viisi suomalaista. Matkustamisen kalleuden lisäksi suomalaisten pyhäkouluharrastajien lähtöä on voinut rajoittaa se, että ajatus ulkomaisesta kokouksesta matkoineen on omassa ympäristössä ollut vieras ja kenties jopa itsekkään tuntuinen. Seuraavalla vuosikymmenellä vastaaviin kokouksiin kyllä jo lähdettiin joukoittain⁷⁸.

Juhani Paasivirran mukaan kirkon kansainvälisiä suhteita leimasi 1920-luvulla arkkipiispa Gustaf Johanssonin edustama epäluulo. Hän pelkäsi kosketusten muihin luterilaisiin kirkkoihin johtavan kristillisyyden vesittämiseen. Erityisesti Johansson vältteli Ruotsin modernia arkkipiispaa Nathan Söderblomia. Niinpä Suomen kirkko ei kutsuista huolimatta osallistunut vuoden 1920 pohjoismaiseen piispainkokoukseen, ja Turun tuomiokirkon 700-vuotisjuhlaan 1928 Söderblomia miltei kiellettiin tulemasta. Arkkipiispa perusteli kannanottojaan myös poliittisilla

⁷⁷ Pappien asennoitumisesta ks. Tarja-Leena Luukkanen, Säätö-ylioppilaasta ensimmäisen polven sivistyneistöön : jumaluusopin ylioppilaiden sukupolvikehitys ja poliittis-yhteiskunnallisten näkemysten muodostuminen 1853–1918. SKS 2005.

⁷⁸ Oslon pyhäkoulu-maailmankokouksessa 1936 125 suomalaista, Kööpenhaminan pohjoismaisessa kokouksessa 1937 oli suomalaisia ”en hel rad både äldre och yngre präster”, kun ruotsalaispappeja oli vain neljä. Svensk söndagsskola 317, 323.

syillä kuten 1920 Ahvenanmaan kysymyksellä. Oli kyllä myös yhteistyöhakuisempia johtavia teologeja, kuten piispa Jaakko Gummerus ja professori Arthur Hjelt.

Ensimmäiseen pohjoismaiseen uskontotieteelliseen kongressiin 1923 osallistunut teologian tohtori Alekski Lehtonen näki tietyissä Skandinavian kirkollisissa piireissä välinpitämättömyyttä tai jopa epäluuloa ”suomalaista Suomea” kohtaan. Korkean tason kannanotot varmasti entisestään vähensivät esimerkiksi juuri pyhäkouluväen kiinnostusta ulkomaanmatkaan – joskin juuri Tanskaa pidettiin eräissä kirkollisissa piireissä parempana esikuvana kuin Ruotsia. Toisaalta monet pohjoismaiset yhteydet alkoivat institutionalisoitua ja esimerkiksi pappein kokouksiin osallistui vuodesta 1924 lähtien Suomesta useita kymmeniä osanottajia. Paasivirta tulkitsee tämän haluksi välttää eristymistä ja havaitsee myös kirkonmiesten tarvetta painottaa Venäjän vaaraa kristillisyydelle.⁷⁹

Luterilainen kirkko siis piti sisällään suunnilleen saman asennekirjon suhteessa Skandinaviiaan kuin muukin yhteiskuntaelämä. Yhtäältä oli vanhoja kanssakäymisen perinteitä, toisaalla keskinäistä epäluuloa, joka yhtäältä oli kansallispohjaista, toisaalta sisällöllistä. Huomionarvoista on, että Skandinaviassa vastahakoisuutta kokenut Alekski Lehtonen oli ensi polven sivistyneistöä, pohjoismaisuutta suosineet Gummerus ja Hjelt taas vanhojen sivistyssukujen jäseniä. Taustoilla oli merkitystä. Pappisperhetraditioita jatkavan vanhan arkkipiispan asennoituminen puolestaan oli näyte konservatiivisesta suomenmielisyydestä, jossa modernit sekä vasemmistolaiset ruotsalaisvirtaukset nähtiin oman elämänmuodon uhkana.

2.4 Veljellistä vierailuvaihtoa

1920- ja 1930-luvuilla ulkomainen opintomatkalainen tai esitelmöitsijä oli lehtiutisen arvoisen valtakunnanlehdissäkin, vaikka he eivät olleet mitään harvinaisuuksia. Vuoden 1922 aineistossa on pelkästään järjestöjen puitteissa niin suuri määrä pohjoismaisia vierailijoita ja suomalaisten matkoja Pohjoismaihin, ettei niitä voi yksityiskohtaisemmin esitellä. ~~Liitteessä on luettelo lähettäneistä ja vastaanottaneista järjestöistä ja vierailun luonteesta. TARK~~

Osa vieraista molempiin suuntiin oli tieteellisten ym. järjestöjen kutsumia esitelmöijiiä. Tällainen toiminta oli varsin vilkasta. Kansallisiin suurkokouksiin ja järjestöjuhliin kutsuttiin puolin ja toisin ulkomaisia vieraita, joskaan ei läheskään samassa mitassa kuin mikä näkyy vuoden 1938 aineistossa. Määrävuotisjuhlien uutisointi joka tapauksessa osoittaa, että Pohjoismaissa

⁷⁹ Paasivirta 1984 s. 305–319. Lehtosen k ommentti US 30.9.1923.

oli jo 1922 paljon järjestöjä, jotka tunnistivat naapurimaissa veljesyhteisöjä. Juhlamenojen kaavaan sisältyi jo tuolloin, että historiikin esittämisen jälkeen pohjoismaiset vieraat esittivät kukin tervehdyksensä sekä luovuttivat adressin – jos matka ja sen rahoitus oli järjestynyt. Vaihtoehtoisesti tervehdys hoidettiin sähköellä. Esimerkiksi viisikymmentä vuotta täyttävä Dansk Kvindesamfund kutsui juhlaansa edustajat kahdesta sisarjärjestöstä Suomessa. Näiden osallistuminen jäi sähköiden varaan. (Hbl 19.2. ja 23.2.) Sen sijaan Nationalekonomisk Foreningin vastaavaan juhlaan matka järjestyi suomalaisvieraalle. Tanskan Medicinska sällskapetin 150-vuotisjuhlassa pohjoismaiset vieraat pitivät varsinaisia puheitaakin. (Hbl 17.11. ja 15.10.1922)

Yksi yhteydenpitotapa oli opintomatka omin, järjestön tai stipendivaroin. Erityisen kiinnostava aihe ruotsalaisille 1922 oli Suomen kieltolain vaikutukset. Muuten tutustumisen ja esitelmien kohteina puolin ja toisin oli mitä erilaisempia elämänaloja. Opintomatkat eivät olleet uusi ilmiö. Kerrottiin *ennen sotaa* olleen tavallista, että suomalaiset metsänhoitajat kävivät Ruotsissa opintomatoilla. *Ammattimiehille olivat Ruotsin metsät suuresti mielenkiintoiset sekä luontonsa että taitavan metsänhoidon vuoksi.* Kesällä 1922 järjestyi taas yhden retkikunnan matka kumpaankin suuntaan. (US 29.6.1922)

Aineistoon ei ole otettu konsertoivia ammattimuusikoita, mutta kylläkin harrastajakuoroja ja -orkestereita. Konsertoivat kuorot saivat luonnollisesti laajemman yleisön kuin muunlaiset vieraat – ja paljon positiivista huomiota, myös lehdistössä. Samalla kuorovierailuselostukset ilmaisevat muita herkemmin kieliryhmä-jännitteitä.

Danske Student-Sangforening vieraili Turussa, Helsingissä ja Porvoossa toukokuussa 1922. Kuvaavaa on, että *Hufvudstadsbladet* antoi vierailulle runsaasti palstatilaa, *Uusi Suomi* hieman. Isännät, joiden puheita selostettiin, olivat enimmäkseen ruotsinkielisiä, mutta tanskalaisia pitivät vierainaan myös Laulu-Miehet sekä Ylioppilaskunnan laulajat. Heidänkin jäseniään oli ollut kuoromatoilla Tanskassa. Vastaanotto ja hyvästelyt satamassa olivat juhlatervehdyksineen. (Hbl 6.5., 7.5.) *Hufvudstadsbladetin* raportoinnin kieli oli vahvan kuvailevaa ja vielä emotionalisempia olivat nimimerkkikirjoittajan tunnelmapalat: *Kuoron vaeltava yliopiston juhlasalin lavalle yleisön sydämissä tapahtui jäidenlähtö. Tervetuloa! Tervetuloa! Mitä siitä, vaikka kevät on kylmä ja meri jäässä. Tanskalaiset ylioppilaat laulavat! Laulajaviirejä, laakeripuita ja laakeriseppeleitä, yleisöä juhlatunnelmassa – kevään kohinaa oli ilta.*

Kaikki tempautuivat mukaan. Itkettiin ja naurettiin. (Hbl 4.5.) Hufvudstadsbladetin varsinaiset konserttiarvostelutkin olivat positiivisia, eivätkä kovin ammatillisia.

*Uuden Suomen arvostelija H. K. (Heikki Klemetti?) ei tempautunut kohinaan. Hän kiitti esimerkillistä, vaivatonta äänenantoa, mutta pahoitteli, että sävelpuhtaudelle ei panna yhtä paljon painoa kuin meillä. Loppulause ilmaisee tavanomaista huolta suomenkielisestä kansanosasta sinänsä toivotuissa skandinaavisissa yhteyksissä: *Tanskalaisten ylioppilaslajain käynti, mikäli se suomalaistakin yleisöä koskee, on nyt päättynyt. Toivokaamme, että siitä on ollut hyötyä molemmipuolisten suhteitten lähemmäksi solmimiseksi. Nimenomaan mitä suomalaisen nuorisoon tulee, on tähän nähden paljon vielä tehtävä, ennen kuin sen suorittama kulttuurityö tulee edes lähimpien naapuriemme keskuudessa oikein arvioiduksi.* (US 6.5.1922)*

Tanskalaisten Kuninkaan henkilääkäreiden Suomen vierailu sai myös paljon huomiota, sillä he tekivät pitkän kierroksen. Suojeluskuntia Viipuria myöten oli isäntinä, ja tanskalaiset osallistuivat jopa sotaharjoituksiin. (US mm. 13.6.) Tämän vierailun käsittelyssä eivät US ja Hbl näytä eroavan, maanpuolustusasiat lienee koettu kielestä riippumattomiksi. Huomionarvoista on sekin, että Tanska koettiin niin läheiseksi, että sotilasaiheisiakin yhteyksiä harjoitettiin. Milloin vieraina oli ruotsalaisia, voitiin muistaa heidän panoksensa vapaussodassa, siitä puhui esim. C. G. Mannerheim maatalousretkikunnan vieraillessa. (Hbl 22.6.1922)

Suomen partiolaiset aloittivat kansainvälisen yhteistoiminnan 1920, samana kesänä sekä virolaisten että ruotsalaisten toverien kanssa. Yhteistyö ruotsalaisten kanssa näyttää sujuneen pääasiassa hyvin veljellisesti. Ruotsin järjestön johdossa oli arvovaltaisia varttuneempia miehiä, joiden Suomi-suhteen voi päätellä ”runebergilaiseksi”⁸⁰. *Kreivi oli suuri suomenystävä [...] meitä kestettiin ja juhlittiin loppumattomiin. Mutta samalla, kun monta lujaa ystävyys-sidettä solmittiin joutuivat pojat ihmeeksensä tekemään ikätovereidensa keskuudessa paljon selvää Suomesta ja oikomaan kieroja käsityksiä.* (Partio 1922 s. 126–129)

Mainitut merkkipäiviä viettävät yhteisöt edustivat lähinnä akateemista skandinavismia, jolla oli pitkä jatkumo. Kuorot, maanpuolustusjärjestöt ja partiolaiset olivat joukkojärjestöjä, jollaisilla aiemmin ei juuri ollut mahdollisuutta järjestää ryhmämatkoja. Niiden yhteisen ja tavalla tai toisella tunteisiin tai ideologioihin vetoavien harrastusten äärellä kieli- ja kansallisuusky-

⁸⁰ ”Runebergilaisesta” suhteesta vrt. Lotta-Svärd -lehteä ja järjestöä koskeva luku. Viro-vierailuista luku Yhteinen euforia kanssakärsijöiden kanssa.

symykset saattoivat ohittaa – tai 1922 sittenkin hiukan tuntua. Yhteinen kokemustausta kuitenkin veljeytti tai toi sisaruustuntoja merkittävämpänä tekijänä kuin pohjoismaisuus.

Pääasiana yhteinen intressi

Vuoden 1922 lehtiaineistoon sisältyy tapahtumakuvausten lisäksi Skandinavian kollegojen kanssa yhteyttä pitäneiden suomalaisten omia määritelmiä yhteistyön tarkoituksesta ja merkityksestä. Tähän alalukuun on vielä poimittu perustelu-sitaatteja, jotka myös ilmaisevat missä määrin ja miten suomalaiset pan-identifioituivat pohjoismaalaisiksi.

Tieteellisten kongressien merkitys, mikäli asiaa lehti uutisissa käsiteltiin, ilmoitettiin yleensä nimenomaan tieteelliseksi: *Eri maitten arkeologit saivat tilaisuuden keskinäiseen seurusteluun ja ajatustenvaihtoon sekä yhteisiin museokokoelmien tarkasteluihin, jolloin varmasti monet arkeologian probleemit joutuvat keskustelunalaisiksi ja monien probleemien ratkaisujen jäljille päästiin.” (US 5.7.22)*

Laajempi joukko saman kysymyksen ympärillä lisäsi ratkaisujen todennäköisyyttä, eli näkökohta oli käytännöllinen. Joissain tapauksessa kokousten tietoisena tavoitteena oli yhtenäisiin käytäntöihin pyrkiminen, tyypillisenä esimerkkinä autoilijoiden liikennesääntöjä pohtineet kokoukset. Anti saattoi olla myös yleisluontoisempi: Pohjoismaisen perheenemäntäkokouksen kokemusten vaihto todettiin antoisaksi ja impulsseja antavaksi ja jäsenistöä herättäväksi. (Hbl 23.4.1922)

Esimerkki nopeasta uuden, naapurimaassa kokeillun käytännön omaksumisesta oli (ravintola)muusikoiden kilpailunrajoitus. Pohjoismaisen musiikkieriunionin puheenjohtaja toi idean Suomeen. *Skandinavianmaissa* edellytettiin oman ammattijärjestön suositusta ennen maahan-tulolupaa. Kyseinen vieraileva puheenjohtaja jopa lähti Suomen yhdistyksen puheenjohtajan kumppaniksi viemään ajatusta ulkoministerin tietoon. (US 11.5. 1922) Hallitusten tietoon sovittiin vietävän myös Merenkulkijakokouksen muistiot. Samansuuntaisesti uutisoitiin auto- ja moottoripyöräkokouksesta. Pohjoismaiden paperityöläisten edustajakokouksessa päätettiin varhaisesta kolmikantaisesta ehdotuksesta, Liittojen sihteeristön oli määrä tehdä Ruotsin sosiaalihallitukselle esitys, että *tämä kutsuisi Skandinavianmaiden ja Suomen työntekijäin ja työnantajain edustajat yhteiseen kokoukseen neuvottelemaan puheenaolevan työvuoron poistamisesta.* (SS 14.8.)

Lainaukset havainnollistavat samalla Suomen ja Skandinavianmaiden (välillä yhteen, välillä erikseen kirjoitettuina) näkemistä erillisinä.

Perusteluja pohjoismaiseen yhteistyöhön löytyi myös pidemmän aikavälin asioista. Esimerkiksi Suomen kutomatyöläisten kokouksen yhteydessä verrattiin, kuinka järjestäytyminen ja työläisten taloudellinen asema *on Skandinavian maissa parempi kuin meillä*. (SS 3.8.) Tässä nähdään taas yksi yhteistyön perustelu: vertailukohtien saaminen.

Yleensä suomalaiset olivat tietojen ja kokemusten osalta enemmän saamapuolella, mutta ei pelkästään. Esimerkiksi naisvoimistelu ja musiikki olivat elämänalueita, joihin muut hakivat oppia Suomesta. Tätä ilmaisee uutinen Pohjoismaisen Musiikkeriunionin kongressista Kristianiassa ja muistuttaa myös tärkeästä elementistä, juhlapuheista: *Paljon puheita pidettiin ja erikoisesti on mainittava lämpimät sympatian osoitukset Suomea kohtaan ja monasti esiintuotu ilo sen johdosta, että Suomi oli mukana. Norjalaiset tehostivat erikoisesti pitäneensä Suomen musiikkielämää esikuvana omille oloilleen*. (US 22.6.) Musiikkereiden tapauksessa pohjoismaisen järjestön puheenjohtaja toivoi yhteistyötä myös Keski-Eurooppaan; sen oli määrä luoda siltaa entente-painotteiseen Brysselin federaatioon. (Hbl 8.5., US 9.5.) – Se eristäminen, jolla monissa kansainvälisissä yhteyksissä suhtauduttiin Saksaan, ei ollut Suomessa suosiossa ja sitaatista päätellen ei ainakaan yksimielistä Skandinaviassakaan.

Lisää esimerkkejä opin ottamisesta ja vertailukohtien etsimisestä saa liitteenä olevasta vierailujen luettelosta.

Kokouksissa ja konferensseissa, varsinkin avajais-, päättäjais- ja päivällispuheissa sekä niihin liittyneissä haastatteluissa tuotiin esille käytännön hyödyn ja vertailumahdollisuuden lisäksi pohjoismaisen yhteenkuuluvuuden aspekteja. Hyödyn ja yhteenkuuluvuuden rinnakkain esittäminen oli loppukommentti työtapaturna- eli työväenvakuutuskokouksesta palanneen vakuutusjohtajan haastattelulausunnossa. Kokous oli ollut *erittäin opettava ainakin meille suomalaisille sekä omansa avaamaan uusia näköaloja useissa työväenvakuutuksen peruskysymyksissä. Kosketuksiin joutuminen eri pohjoismaiden edustajien kanssa ja solmitut tuttavuudet olivat omansa lujittamaan yhteenkuuluvaisuuden tunnetta eri maiden edustajain välillä*. (Herman Paavilainen, US 3.10.1922)

Otteet Ruotsin metsänhoitajien Suomen retkeilyn selostuksesta sekä matemaatikkokongressin avajaispuheesta havainnollistavat lisää yhteenkuuluvuusaspektin käyttöä. Alakohtaisella yhteistyöllä nähdään laajempaakin merkitystä. Tämä näkemys tuli vahvistumaan 1930-luvun jälkipuoliskolla. *Näin alkuunpantu Suomen ja Ruotsin metsänhoitajien lähentyminen tulee luonnollisesti muodostumaan molemminpuoliseksi iloksi ja hyödyksi ja tulee se osaltaan vaikuttamaan yhä suuremman yhteisymmärryksen hyväksi molempien naapurikansojen välillä.* (US 29.6.)

Näin monien korkeasti arvossapidettyjen tiedemiesten läsnäolo kaikista kolmesta Skandinavian maasta on myöskin omiaan, toivomme me, yhdistämään siteitä ja yhteenkuuluvaisuuden tunnetta Pohjolan kansojen välillä. [...]Me täällä Suomessa, jonka viljely rakentuu skandinaaviselle pohjalle ja jonka oikeustajunnalla ja yhteiskuntajärjestyksellä ovat juurensa siinä, annamme erikoisen arvon sille, ettei meitä pidetä vieraana tässä kansaperheessä ja ettei monisatavuotista yhteistunnetta heikennetä. (Prof. Anders Donner, US 6.7.)

Ainakin *Uuden Suomen* ja *Hufvudstadsbladetin* vuoden 1922 uutisoinnista päätellen konferensseista kiinnostuneille suomalaisille oli merkityksellistä päästä jäseneksi pohjoismaiseen perheeseen. Usein ilmaistiin nimenomainen kiitollisuus siitä, että saatiin olla mukana. Mahdollinen ja juuri tässä vaiheessa tavallinen erikoishuomio noteerattiin erikseen. Tunnustus nähtiin kertomisen arvoiseksi, sanamuodoista tulkiten sekä siksi, että tunnustusta kaivattiin ja siksi, että hyväksyntää ei pidetty itsestään selvänä. Aina parempi, jos tunnustuksen antajalla oli arvovaltaa.

”Kaikki olivat yksimielisiä siitä, että Suomen jäsenyydellä pohjoismaisessa neliapilassa on mitä suurin merkitys.” ”Erittäinkin on mainittava tanskalaisten edustajan, everstil. Carsten-senin mieleenpainuneet, sydämelliset sanat vapaalle Suomelle.” (Auto- ja moottoripyöräkongressista, US 27.8.22)

Erikoisesti halusi (kongressiosanottaja Europaeus) mainita prof. Oscar Almgrenin, joka Suomen muinaistutkimusta kohtaan on osoittanut erikoisemman suurta mielenkiintoa ja joka erinomaisesti tuntee meidän arkeologisen kirjallisuutemme. Hän on se mies, joka nykyään pitää Ruotsissa käsissään muinaistutkimuksen lankoja”. (US 5.7.)

Ruotsalaiset isännät osoittivat suomalaisille virkamiehille, jotka nyt ensi kertaa ottivat osaa kokoukseen, erinomaista ystävällisyyttä ja huomaavaisuutta. [...] Huomattavan pitkän ajan suvaitsi kuningas keskustella juuri meikäläisten edustajain kanssa ja voinee tätä seikkaa pitää maattamme kohtaan osoitettuna huomaavaisuutena. (Pohjoismainen hallintovirkamieskokous, US 1.9.)

Piispa Lundenin kehotuksesta tervehti kokous vapaata Suomea, samaten kuin myös vapautunutta Etelä-Jyllantia, josta myös oli edustus. Pitkän talven jälkeen on kevät tullut Suomeen.

Kuulemme sieltä ihmeellisiä asioita. Jumala Suomea siunatkoon. (Pyhäkoulukokous: US 23.8. Hbl 3.9.)

Skandinaavisen kulttuuriyhteyden merkitystä korostettiin, suomalaisia kohdeltiin mitä suurimmalla huomaavaisuudella ja sydämellisyydellä. (Kööpenhaminan kirjanäyttelystä Hbl 24.9.)

Ruotsalaiset saattoivat saada erityiskiitosta välittäjän roolistaan Suomen ja lännen välillä: *Puhuja kohdisti tämän jälkeen sanansa prof. Mittag-Leiflerille, joka jo puoli vuosisataa sitten solmi siteen lännen ja Suomen välille.* (Valtioneuvos Ramsay matemaatikkokonferenssissa, US 6.7.)

Sanomalehtimieskongressissa muisteltiin ruotsalaisten kollegojen tukea, kun suomalaisia oli mukana maailman sanomalehtiliiton kokouksissa. *Näissä kokouksissa pidettiin meitä enemmän tai vähemmän ruotsalaisina – pohjoismaalaiseen ryhmäänhän me joka tapauksessa kuulumme.* Kaikille muodostui kiusalliseksi ja hävettäväksi, jos joku oli huomannut diplomaattisen ongelman, *virallisesti kieron asemamme jonkinlaisina venäläisinä. Välikohtaukset selvisivät skandinaviaalaisen prestigimme kautta.* (Hbl:n päätoimittaja A. R. Frenckell US 17.6. 1922)

Kuvatuisissa tilanteissa oli mukana tietoisuutta ”pikkuveli” asemasta ja kiitollisuuden osoituksia. Jos suomalaisesiintyjän oma sosiaalinen asema oli korkea, kuten monella juhla- tai tervehdyspuhujalla, se kompensoi ”pikkuveljen” roolia. Vasta itsetietoisuutta kehittävät uudet osallistujat olivat hankalammassa asemassa.

2.5 Kielipainotteisia ja jännitteisiä yhteyksiä

Muutamissa vuoden 1922 pohjoismaisissa kokoontumisissa suomalaisten odotettiin olevan ruotsinkielisiä. Samalla otettiin näkyvämmiin tai varovaisemmin kantaa Suomen kielitaisteluun. Ja vaikka useimmissa kokouksissa ei ollut kytkentöjä politiikkaan, yksi suuri kokous oli poikkeus: Pohjoismainen sanomalehtimieskongressi.

Suomenruotsalaisia suosiva, mutta kielisopua etsivä tilaisuus oli Pohjoismainen naisvoimistelukonferenssi ja kurssi Tammisaarella. Samalla perustettiin pohjoismainen järjestö. *Hufvuds-tadsbladet* raportoi runsaista positiivisista emootioista ja sisarhengestä. Aihe kiinnosti erityisesti tanskalaisia, joita 150 naisen kurssilla oli puolet. Suomalaisille, heistä pääosa ruotsinkie-

lisiä, oli annettu muita pienempi kiintiö. Yksi lukuisista loppupuheista oli kuitenkin suomenkielisen edustajan, jonka kertoi, kuinka myös *he olivat nyt saaneet ammentaa samasta syvästä, rikkaasta lähteestä, kuin muut pohjoismaiset kansat*. [... kurssinjohtaja Elli] Björkstén puolestaan kiitti erityisesti tästä tunnustuksesta, sillä yhteistyötä suomalaisten kanssa oli kaihattu. (Hbl 1.8.)

Norjassa oli kansantanssijoiden pohjoismainen kokoontuminen, johon Suomesta kutsun oli saanut ainakin ruotsinmielinen kulttuuriyhdistys Brage. Osallistuminen näytti olevan taloudellisten mahdollisuuksien ulkopuolella.⁸¹ Loviisassa pidetty Nordiskt studentmöte, joka samalla oli Nordiska studentförbundetin yleiskokous, oli myös niitä kokoontumisia, joissa Suomea edustivat lähinnä ruotsinkieliset. Suomenkieliset ylioppilaat olivat kieltäytyneet liittymästä järjestöön, koska suomea ei hyväksytty sen neljän virallisen kielen joukkoon. (US 13.8.) Kokoontumisessa haluttiin hälventää väärinkäsitystä, jonka mukaan suomenruotsalaiset eivät olisi oikeita ruotsalaisia, skandinaaveja, ja että *vain kourallinen yläluokkaa pitäisi ruotsalaisuutta yllä tässä valtakunnassa*. (Hbl 9.8. 22, lainaten *Nya Presseniä*).

Pohjoismaiseen etnologikokoukseen Helsinkiin osanottajat kutsuttiin henkilökohtaisilla kirjeillä, ilman yhdistysten tai laitosten välitystä. Kutsujina olivat ne suomalaiset tutkijat, jotka Nordiska Museetin virkamiesten kutsumina olivat osallistuneet edelliseen kokoukseen Tukholmassa 1920. Mahdollisesti tuolloin kutsutut suomalaiset olivat ensisijaisesti ruotsinkielisiä tai ainakin esillä olivat nimenomaan yhteisskandinaaviset piirteet kansankulttuurissa. *Hufvudstadsbladetissa* todetaan pariin otteeseen pohjoismaisen kielen merkitys yhdistävänä tekijänä. *Uuteen Suomeen* kuitenkin haastateltiin suomalaisugrilaisesti suuntautunutta kansatieteilijää, professori U. T. Sireliusta joka käsitteli varsinkin länsisuomalaisten heimojen keskuudessa tavattavaa skandinaavista kulttuuriperintöä. (Hbl 13.8., US 15. ja 17.8.) Tämäkin akateeminen joukko tai ainakin suomenkieliset osanottajat etsivät yhdistäviä tekijöitä.

Svenska filolog- och historikermötet Helsingissä oli selkeästi tarkoitettu ruotsinkielisille. Ulkomaiset vieraatkin olivat pääasiassa Ruotsista. Svenska Litteratursällskapet i Finland -järjestön aloitteesta järjestetty kokous oli jatkoa toisaalta 1912 Göteborgissa järjestetyille pohjoismaiselle kokoukselle, toisaalta aiemmille kuudelle pohjoismaiselle filologikokoukselle. Avajaispuheessaan professori Hugo Pipping selosti, kuinka suomalaisten suunnitelmat olivat

---

⁸¹ Hbl 9.5., on mahdollista, että jokin suomenkielinenkin taho olisi saanut kutsun ilman, että se olisi tullut lehtiaineistoon.

mennä päällekkäin Lundiin suunnitellun vastaavanlaisen kokouksen kanssa. Saatiin kuitenkin pian tietää, että *Lundissa otettiin sydämelle meidän tarpeemme päästä yhteyteen emämaamme (vårt moderland) henkisten virtausten kanssa*. Suuremman joukon matkustaminen Ruotsiin olisi ollut valuuttaolojen vuoksi vaikeaa, joten lundilaiset ystävällisesti siirsivät suunnitelmiin suomalaisten hyväksi. Raportoinnissa korostuu heimoveljeys Ruotsiin. *Kieli- ja heimoveljemme toisessa maassa... Me, jotka kuulumme ruotsalaiseen kansansirpaleeseen Suomen ulkovartiomaassa (utpostland i Finland), saamme voimaa ja lohtua*. Lohdullista oli ollut senkin, että äskeinen Ahvenanmaan kiista oli ollut keskusteluissa esillä sovinnollisessa, jopa humoristisessa hengessä. (Hbl 18.8. ja 21.8. 22)

Ruotsalaisuutta korostavat sitaatit heijastavat suomenruotsalaisessa sivistyneistössä esiintyneitä uhanalaisuuden tunteita ja eräänlaista marttyyrihenkeä, joka sai aulista vastakaikua ”emämaassa”. Ajattelutavan äärimuotoa edusti 1920-luvun alkuvuosina järjestö Östsvensk samling. Se toivoi kieliryhmälle itsehallintoa ja korosti suomenruotsalaisten yhteenkuuluvuutta riikinruotsalaisten kanssa. Suomen kansalaisuus nähtiin toissijaisena identifioitumiskohteenä. Johtaville suomenruotsalaisille poliitikoille tämä separatistinen katsantotapa oli vieras ja poliittisesti kiusallinen. Oma kysymyksensä tuli innokkaimpien ruotsinmielisten omaksumasta sanasta ’finländare’, jolla erotuttiin ’finneistä’.⁸²

Alkuun hankala sanomalehtimieskongressi

Omassa luokassaan suomalaisten pohjoismaisen identifioitumisen problematiikan osoittajana ja siksi tarkemman käsittelyn kohteena on pohjoismaisen vuoden 1922 sanomalehtimiesten kongressi valmisteluineen. Sen yhteydessä ilmeni monenlaisia arvioita ja jännitteitä, jollaisista neutraalimpien elämänalueiden pohjoismaisissa yhteyksissä ei lehdistössä näkynyt jälkeäkään. Mutta sanomalehtimiehet eivät olleetkaan mikään akateeminen professio, hallinnon yläkerrosta tai yhteisen harrastuksen vaalijoita, kuten useimmat tässä luvussa käsitellyt ryhmät. Luonnollisesti omaa kongressia selostettiin lehdissä keskimääräistä enemmän, joten myös positiiviset määreet nousivat kyllä näkyviin.

---

⁸² Bonsdorff käsittelee itsehallintoajatuksen historian 1917–1923. Folktingetin ja Svenska Folkpartietin piiristä käydystä keskustelusta 1920-luvulla myös Paasivirta s. 215–218. Myös Uino teoksessa Herää Suomi s. 179–185. Finländare-sanana problematiikasta mm. Vasara s. 393.

Lajissaan kolmatta⁸³ sanomalehtimieskokousta, ja nimenomaan Suomessa, oli kaavailtu jo vuodeksi 1920. Ahvenanmaan kriisin vuoksi kokous piti siirtää. Valmistelukomitea aloitti uudestaan syksyllä 1921, ja maaliskuussa 1922 päästiin lähettämään kutsut Ruotsin, Norjan ja Tanskan sanomalehtimiesliitoille. Hanke oli jossain määrin ristiriitainen jo Suomessa, päätellen siitä että valmistelukomitean tiedusteli maalaisliittolaisilta ja sosialidemokraattisilta lehtimiehiltä, haluavatko nämä purkaa aiemman päätöksen olla osallistumatta kongressiin. (US 8.3.) Ainakin sosialidemokraatit tulivat mukaan.

Norjalaiset ja tanskalaiset sanomalehtimiehet vastasivat kutsuun kohta myöntävästi, mutta Ruotsissa käytiin ennen päätöstä kirpeää polemiikkaa, jota Suomen lehdistö seurasi tarkoin. Toiset ruotsinmaalaiset lehdet pitivät suomalaisten kutsuun suostumista selkärangattomana. Toiset taas korostivat, että Ahvenanmaan kysymys on sovittu, riitaa on turha pitää yllä. Sitä paitsi Suomessa on tutustuttavaksi kiinnostavia ilmiöitä, kuten kieltolaki. (Hbl 27.2., 28.2.)

Maaliskuun alussa saatiin Ruotsista ”kokoushallinnon” puheenjohtajan kirje, jossa hän ilmoitti heillä oltavan halukkaita kokouksen pitoon Helsingissä. Kirjeessä toivottiin, ettei mitään tulisi väliin kuten edellisellä kerralla. *Jollain taholla on tosin huomautettu, että Suomen laskematon sisä- ja ulkopoliittinen tilanne antaa syytä jäädä odottavalle kannalle, mutta silloin ei yleensä näissä olosuhteissa voisi tehdä mitään suunnitelmia. Uuden Suomen uutiseen sisältyi kommentti: Erityistä kohteliaisuutta meidän maatamme kohtaan tuollainen letkaus ei missään tapauksessa tiedä.* (5. ja 8.3.1922)

Kongressi toteutui juhannuksen alla 1922 Helsingissä. *Stockholms-Tidningin* päätoimittaja oli kieltäytynyt saapumasta Suomen kielitilannetta protestoiden⁸⁴, mutta muutoin uutisoinnissa ei ilmene kärjekkyyksiä. Itse kokousasioita oli suhteellisen niukasti. Yhteisen pohjoismaisen järjestön sääntöjä ja käytäntöjä hiottiin ja päätettiin islantilaisten mukaantulosta. Kokemuksia vaihdettiin mm. rautatiealennuksista ja suhtautumisesta kirjanpainajien lakkoihin. Naapurimaiden lehtien tuttuihin kirjoittajanimiin ja nimimerkkeihin toivottiin saatavan parempi kosketus. Kongressin varsinainen anti oli toisiinsa ja varsinkin Suomeen tutustumisessa. Useimmat vieraat lähtivät kokouksen jälkeen kiertomatkoille, varsinkin Viipuriin ja maatalousnäytelyyn Tampereelle. (US, SS ja Hbl, useita uutisia kesäkuulta,)

⁸³ Hemstad 2005 s. 27. Kolmas kokous oli ollut määrä pitää Göteborgissa 1905, mutta se oli siirtynyt unionikriisin vuoksi, vuodelle 1914 suunniteltu kokous peruuntui maailmansodan puhjettua. Hemstad ei mainitse Ahvenanmaan kriisin aiheuttamaa siirtymistä.

⁸⁴ Kalela 1971 B s. 239.

Uusi Suomi haastatteli muutamia lehtimiesvieraita kysyen erityisesti heidän suhteestaan suomenkieliseen kulttuuriin. Vastaukset olivat luonnollisesti positiivissävyyisiä, vaikka välillä tahattomasti ennakkoluuloja osoittavia: Norjalainen toimittaja Diesen oli käynyt Suomessa aiemmin, 1910. *Omintakeisen suomalaisen sivistyksen olemassaolosta ja kehittymismahdollisuuksista* hän oli saanut sattumalta kuvan jo silloin, vierailulla erään suomalaisen metsäherran luona. Tämän pöydällä oli ollut Jonas Lien romaanin suomennos ja lähempi keskustelu isännän kanssa saivat hänet vakuutetuksi siitä, *että suomenkielellä on kaikki mahdollisuudet palvelella korkeampaa kulttuuria.* (US 17.6.)

Samaa *Aftenpostenin* päätoimittaja Dieseniä oli haastateltu myös kokouksen jälkeen, jolloin tämä kiitteli pääkaupungin *eurooppalaista vaikutusta suurine katuineen ja kauniine rakennuksineen* sekä esikuvallista siisteyttä. *Kaiken kaikkiaan sanoi herra Diesen saaneensa sen käsityksen, että skandinaavinen yhteistyö kaikilla aloilla on yhtä mahdollinen kuin suotavakin.* (US 22.6.) Tässä tapauksessa Suomikin käsitettiin Skandinaviaksi.

Suomalaisten tervehdyksissä kiitettiin aiemmasta vieraanvaraisuudesta, korostettiin kulttuurisiteitä ja toivottiin, että vieraat voivat jossakin määrin perehtyä maamme suomenkieliseen kulttuuriin, *joka sekin tahtoo ylläpitää läheisiä suhteita Skandinaviaan.* (US 16.6.) Suomenkieliset eivät uhonneet: Santeri Ivalo tervehtiessään suomenkielisen lehdistön puolesta ilmoitti, *että meillä suomalaisilla on paljon teiltä vastaanotettavaa, vähän annettavaa* ja lausui ilonsa siitä, että omalla pohjalla saatiin tervehtiä *vanhemman, korkealle kehittyneen länsimaisen sivistyksen edustajia.* (US 17.6.) Naisten puutarhajuhlassa tervetulo-tervehdyksen esittänyt tohtorinna valitti, että järjestelyiltä pakostakin puuttuu *se loisto, joka on tavattavissa eteläisemmissä ja rikkaammissa maissa.* – Juuri näihin lausumiin ei ole tiedossa protesteja, mutta toisinaan tämäntapainen nöyryys herätti itsetietoisempien suomalaisuus-aktiivien närkästystä⁸⁵.

Puheissa viitattiin *ruotsalaisen oikeusjärjestyksemme ja skandinavialaisen yhteiskuntajärjestyksemme* merkitykseen vapaussodan aikana. Muutoin pohjoismaisuuden kuvailu oli jo omaksumut ne piirteet ja sen kiittelevän retoriikan, jota on toistettu vuosikymmenien ajan. Voidaan muistaa entisiä kahakoita ja taisteluja, mutta *tuskinpa mikään kolkka maailmassa on nykyään, maailmansodan ja sen maininkien jälkeen, vakaampi, varmempi ja vapaampi keskinäisestä*

⁸⁵ Ks. esim. Klinge 1978 s. 107–109, asiayhteytenä Ruotsin kuninkaan vierailu.

kateudesta ja riitakysymyksistä kuin kaunis Pohjolaamme. (Hbl:n päätoimittaja Arthur Frenckell / US 17.6.)

Samaan tapaan puhui talouselämän järjestöjen tarjoamien päivällisten isäntä: Pohjoismaiden sisäpolitiikka on vapaampaa kuin useimmissa Euroopan maissa. Vaikka luonnonolot ja sitä myöten taloudellinen kehitys ovat erilaisia *on jotain yhteistä, jonka päälle rakentaa.*

Se on pohjoismainen, kaikessa melkein samanlainen yhteiskuntajärjestys, yhtäläisyys ajatus- tavassa ja elämäkatsomuksessa, kaikki se, minkä monessa muussa suhteessa samantapainen kulttuurin kehitys ja yhteiset kohtalot ovat luoneet. [...] meidän pyrkimyksiämme täällä Suomessa henkeväittää yhteenkuuluvaisuuden tunne muiden pohjoismaiden kanssa, että meidän kauppamme, meidän teollisuutemme, meidän työmme ei ole sukua idän vaan lännen kanssa. Te olette meistä edellä, mutta me koetamme seurata samoja johtavia periaatteita kuin teidän maanne. (O. V. Louhivuori / US 17.6.)

Suomessa oli kuitenkin omat ristiriitansa. Juuri kirjoittavien ihmisten konferenssissa oli kieli- kysymyksen tavallista laajempi käsittely luonnollista. Professori ja kansanedustaja E. N. Setälän puheesta tuli jälkikeskustelua – ruotsinkieliset pääkaupunkilehdet olivat nähneet siinä ”pa- radokseja”. Setälä jatkoi keskustelua paradoksisuuden kieltäen. Arvokas pohjoismainen perin- tö on juurtunut Suomeen nimenomaan suomenkielen kautta. (US 27.6.)

Toinen jakolinja kulki sisällissodan voittajien ja häviäjien välillä. Kongressin Suomenlinnan retkeilyllä ei ollut kerrottu mitään vain muutaman vuoden takaisen vankileirin kärsimyksistä, *ei verihurtista eikä murskaksi ammutuista työläisten päistä*, muistutti vasemmistolehti. (SS 20.6., 21.6.) Työväenlehdistön edustajille oli yhteisen lisäksi omaa ohjelmaansa, kuten tutus- tuminen osuusliike Elantoon ja Helsingin Työväenyhdistyksen taloon, *joka on pohjoismaiden komein [sic]. Lehtimiestoverit saivat tilaisuuden tutustua oloihimme toiseltakin kuin porvaril- listen juhlapuhujien kauniiksi maalaamalta puolelta.* Tässä ’toveruus’ juontui luokka- asemasta, Pohjoismaat kuitenkin olivat viite- ja vertailuryhmä.

Suomen lehdet referoivat paitsi omia, myös pohjoismaisten virkaveljien päivällispuheita pit- kästi. Mainittiin myös ruotsalaiskollega, joka lahjoitti 1000 markkaa Tampereen lehtimiesyh- distykselle, puolet suomalaisen, puolet ruotsalaisen lehtimiehen lomavirkistystä varten. Tämä sen kunniaksi, että Suomessa vallitsee niin hyvä suhde lehdistön ja yleisön välillä, minkä lah- joittaja keskustelujen kautta oli ymmärtänyt olevan sortovuosien perua.

Pitkin kesää ainakin *Uusi Suomi* ja *Hufvudstadsbladet* julkaisivat kotiin palanneiden lehtimiesten kommentteja matkastaan. *Lämpimiä yhteenkuuluvuuden ilmaisuja... käsittävät myös suomenkielisen Suomen. ... Euroopan kauimmaksi kaivettu ampumahauta puoli-aasialaista barbariaa vastaan.* (*Dagens Nyheter / Hbl 29.6.*) Jotain yksipuolistakin tosin oli suomalaisten mielestä näkyvissä. (*Aftenposten / US 7.7.*). Joka tapauksessa *epäilemättä ovat ei lainkaan niin harvat osanottajat palanneet kotiin mukanaan osittain varsin revidioitut käsitykset Suomesta ja sen olosuhteista.* (*Pressen-Tidning / Hbl 3.7.*)

Lehtimiehetkin näyttävät lähentyneen yhteisen ammatin pohjalta. Sen, että osa ruotsalaisista lehtimiehistä vastusti kokouksen järjestämisestä Suomessa voi päätellä johtuneen heidän läheisestä suhteestaan poliittiseen järjestelmään. Ruotsin ja Suomen ulkopoliittisia suhteita räsittivät edellisvuosina ja jatkossakin monitahoiset ja keskenään ristiriitaiset pyrkimykset. Mutta mitä olivat ne käsitykset, jotka ”revidioituivat” tai partiolaisten norjalaisleirillä kohtaamat ”kierot käsitykset”? Norjalaisen toimittajan päätelmä, että suomen kielen on mahdollista palvella korkeampaa kulttuuria viittaa ainakin epäuskoon suomen kielestä sivistyskielenä. Sanan ’käsitykset’ toistuminen viittaa jo siihen että ilmiö alkoi olla tunnettu ja ehkä jopa odotettu.⁸⁶

”Vähemmän korkean kulttuurin” uhka sekä finlandsvänner

Tunnustusta toivottaessa myös tunnustuksen puute ja mahdollinen kielellinen jännite noteerattiin. Itse kokousuutisissa ei juuri kerrota negatiivisia asioita, paikan päällä sellaiset olisivat olleetkin tahdittomia ja kiusallisia. Mahdollinen ristiveto näkyy etukäteis- ja jälkikeskusteluissa.

Puheestaan syntyneen keskustelun vuoksi E. N. Setälä joutui määrittelemään suomalaisuuden ja Skandinavian suhdetta pariinkin otteeseen. Alkumerkkejä ylioppilaiden kieliprotesteiden siirtymisestä varttuneempiinkin akateemisiin piireihin? (US 8.7.) Pohjoismaisesta perheemäntäkokouksesta kirjoittanut *Dagens Nyheter* oli kertonut, että Martta-liikkeen olisivat pe-

⁸⁶ Vrt. Tukholmassa opiskellut Lyyli Kairamo kirjoitti kotiin 14.5.1924: ”Kyllä näillä ruotsalaisilla on monilla hyvin *merkilliset käsitykset* [kurs. RM] Suomesta ja suomalaisista. Tänäänkin kysyi eräs tyttö minulta koulussa, ovatko ihmiset Suomessa oikein kunnolla puettuja. Kun en oikein käsittänyt [...] lisäsi hän selitykseksi, että käyvätkö he puettuina samanlaisiin vaatteisiin kuin ihmiset täällä. Silloin minulle valkeni, että hän tietysti luuli meidän koti-oloissamme juoksentelevan puettuna vain eläintennahkoihin ja vain näin ihmisten ilmoille tullesamme esiintyvän muodikkaissa pukimissa.” Lyyli Kairamon kirjeessä kerrotaan myös asiattomasta paheksunnasta Suomen oletettua tulevaa presidenttiä kohtaan. Virtanen s. 574–575. Vielä 1938 (Hbl 15.6.) esiintyy toteamus Mångens missuppfatning kan rätas, kun kerrotaan ruotsinmaalaisen retkikunnan vierailusta Suomessa. Järjestäjänä oli Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet.

rustaneet nimenomaan suomenruotsalaiset naiset. Tietoa suoraan lainannut *Hufvudstadsbladet* sai oikaisun. (Hbl 23.4. ja 3.5.) Ruotsalaisyhteyttä painottaneen Historiker- och filologmöten jälkeen *Hufvudstadsbladet* lainasi *Aftonbladetiin* kirjoittanutta vierasta, joka toivoi, että riikinruotsalaisiin tarttuisi johtavien suomenruotsalaisten kulttuuripersoonallisuuksien epäitsekäs into, jolla nämä kamppailevat ruotsalaisen kulttuurin puolesta maassa, jossa *yleisesti ottaen vähemmän korkea ja rikas kulttuuri uhkaa ahdistaa sen ulos*. (Hbl 21.8.)

Ideologisesti neutraaleidenkin alojen kokoontumisten juhlapuheissa saatettiin ottaa hieman kantaa myös kielikysymykseen, tavallisimmin muistuttamalla suomenkielistenkin kuuluvan samaan kulttuuriyhteyteen. Esimerkiksi hammaslääkärikongressin avannut suomalaistohtori Gösta Enckell selitti, että Suomessa on omaksuttu sovellettu skandinavismi, jonka suomenkielinen enemmistö on omaksunut ilman kieliyhteyttä. Hän lainasi geologeilta käsitettä *Fenno-Skandia*, jota on käytetty ennen kesän 1922 keskusteluja leimaavaa käsitettä *Scandia maior*. (US 9.7.22)

Suomalaisten poikkeaminen skandinaavisesta kieliperheestä, mutta suomenruotsalaisten kuuluvuus siihen oli ja on väistämättä jonkinasteinen ongelma pohjoismaisessa yhteistyössä, milloin latenttina, milloin akuuttina.

Suomalaisiin varauksellisesti suhtautuneiden ruotsalaisten ohella oli vaikutusvaltaisia henkilöitä, joille Suomi suomenkielisineenkin oli positiivisesti merkityksellinen maa. Monella heistä oli suomenmaalaista (yläluokkaista) sukutaustaa ja oikeistolainen maailmankatsomus. Kohta sisällissodan sytyttyä joukko tällaisia miehiä kokoontui suunnittelemaan valkoisen puolen avustamista ja perusti organisaation nimeltä *Finlands vänner*⁸⁷. Myöhemmin ilmaisusta yhteen kirjoitettuna tuli yleiskäsite. Osa *Finlands vännereistä* tai heidän sukulaisistaan lähti itse taisteluihin vapaaehtoisina. Heitä myös kaatui, mikä viimeistään loi samantapaista veriveljeyttä, kuin vuotta myöhempi suomalaisten osallistuminen Viron vapaussotaan. Kärkiesimerkki *Finlandsvännereistä* oli suomalaissyntyinen kenraali Ernst Linder. Hän osallistui komentajana sekä sisällis- että talvisotaan ja toimi puheenjohtajana *Samfundet Sverige-Finland* -järjestössä. Tämän tutkimuksen aineistossa Linder näkyy luvussa ”Kylmästi ja lämpimästi vastaanotettu suomalainen musiikki”, sillä hän järjesti suomalaiskuorolle ylimääräisen vastaanoton Tukholmassa.

⁸⁷ http://sv.wikipedia.org/wiki/Finlands_vänner. Klinge (1978 s. 8) mainitsee sotatuen taustana vuosien 1909–1910 suomenruotsalaiset ylioppilasretket Ruotsiin sekä vastavierailun Helsinkiin ja tällöin solmitut henkilökohtaiset suhteet.

Suomenystäviä kohtasivat myös urheilijat:

Holmenkollenkilpailut – ruotsalaiset onnittelevat suomalaisia

Ruotsin hiihtoliiton puheenjohtaja, eversti, vapaaherra S. Hermelin, joka aikaisemminkin on osoittanut huomaavaisuutta suomalaisia hiihtäjiä kohtaan, on lähettänyt tšekäläisille urheilujohtomiehille sähkösanoman, jossa hän lausuu vilpittömät onnitelunsa suomalaisten hiihtäjien Norjassa saavuttaman loistavan voiton johdosta. (US 25.2. 1922)

Tällainen onnittelu ylitti silloisen uutiskynnyksen ainakin *Uudessa Suomessa*, joka jo kongressiuutisoinnista päätellen arvosti vanhoja Ruotsi- ja muita Skandinavia-yhteyksiä. Fennomaanitausta ei ollut mikään este. Uutisointi ilmaisee epäsuorasti, että tällaista tunnustusta suorastaan kaivattiin.

2.6 Havaintojen yhteneväisyys ja erilaisuus aiempaan tutkimukseen verrattuina

”Kongressien kesän” tarkastelu on perustunut lehdistöön, kuten tarkoitus on, hakien muuttamassa kohdin laajennusta tutkimuskirjallisuudesta. Mutta miten lehdistön kautta tavoitetut suomalaisten kokemukset ja tunnot osuvat yksiin aiemman Suomen ja Skandinavian suhteita koskevien tutkimustulosten kanssa?

Yleisteoksista L. A. Puntilan *Suomen poliittinen historia* (1971) mainitsee:

”Nämä erimielisyydet [Ruotsin (sosialidemokraattien) suhtautuminen 1918 sotaan, kieliriita] vaikeuttivat 1930-luvun puoliväliin saakka mm. suomenkielisen lukeneiston mukautumista poliittisen tarkoituksenmukaisuuden ja historiallisen kehityksen perusteeseen pohjoismaisen yhteistyön ajatukseen.”⁸⁸

Paasivirta puolestaan päätteli, että jo 1920-luvun alkupuolella alettiin monella taholla ”vapautua vanhoista alemmuudentunteista”.⁸⁹ – Entä kohdetutkimukset?

Funktionaalinen yhteistyö autonomisena ulkopoliittikkana

Vuoden 1922 sanomalehtiaineisto vahvistaa sitä kuvaa, joka Jorma Kalelalle oli jäänyt Suomen ja Ruotsin ulkopoliittisia suhteita 1921–1923 (1917–1924) käsitelleen väitöskirjansa *Grannar på skilda vägar* perusteella: Ns. funktionaalinen yhteistyö⁹⁰ toimi miltei häiriöttä muusta silloisesta diplomaattisesta kireydestä riippumatta. Yksi teoksen alaluku onkin otsikol-

⁸⁸ Puntila s. 132.

⁸⁹ Paasivirta s. 268.

⁹⁰ Ks johdanto, alaluku Järjestöt ja funktionaalinen yhteistyö heijastajina.

taan ”Konferenssien kesä”, jonka lainasin tähän työhön. Luvussa kerrotaan samoista konferensseista kuin tässä, mutta pääasiassa arkistolähteisiin pohjautuen.

Tapahtumahistorian ohella Kalelaa kiinnosti työssään se monimuotoisuus, joka sisältyy käsitteeseen ’ulkopolitiikka’. Ulkopolitiikka ei ole yksi kokonaisuus, vaan osa-alueet näyttävät voivan kehittyä toisistaan riippumattomasti, kuten Suomen ja Ruotsin suhteet osoittivat.⁹¹ Suomalais-ruotsalaisiin valtiosuhteisiin liittyi 1920-luvulla toisaalta pitkälle menevän yhteistyön odotuksia, toisaalta sellaisten vahvaa torjuntaa. Lisäksi koettiin selkeä konflikti, kiista Ahvenanmaan omistuksesta, jonka Kansainliitto tosin ratkaisi Suomen hyväksi kesällä 1921. Yksi kireyden aihe oli Ruotsin suhtautuminen Suomen sisällissotaan: sekä valkoiset että punaiset olivat loukkaantuneet tuen puutteesta. Ilmaantui myös lukuisia pienehköjä, mutta paljon kirjelmointiä ja kirjoittelua tuottavia arvovalta- ja vastaavia kysymyksiä.⁹² Suomen ja Ruotsin jännitteet eivät olleet ainoita Pohjoismaissa. Norjan irtoaminen unionista 1905, niin kivuton lajissaan kun se lopulta olikin, merkitsi edelleen jonkin verran arkoja muistoja kummallekin. Norjalla ja Tanskalla taas oli kiista itäisen Grönlannin hallinnasta, minkä Haagin kansainvälinen tuomioistuin ratkaisi Tanskan hyväksi. Erilaisia skandinaavien keskinäisiä loukkaantumisia tai epämieluisia muistoja tuoneita tilaisuuksia kulkeutui suomalaisiinkin lehtiin. Ehdotus, että runoilija Björnsonin patsas pystytettäisiin Tanskaan symboloimaan pohjoismaista yhteistyötä sai *Stockholm tidningin* muistamaan ”tiettyä tapausta 1905”. (Hbl 21.9.1922) Tanskalaisten ja norjalaisten näyttelijöiden kesken esiintyi eturistiriitoja vierailunäytäntöjen yhteydessä. (Hbl 4.5. 1922) Asetelma ei siis suinkaan ollut vain Skandinavia – Suomi.

Missä ristiriitoja ilmeni, oli asetelmassa Ruotsi – Suomi. Kun kesällä 1922 keskusteltiin suomalaisten liittymisestä Norden-järjestöön, tanskalaiset ja norjalaiset olivat tarvittavan sääntömuutoksen kannalla, mutta Ruotsin ryhmässä oli halua siirtää kysymystä edelleen, ehdotus oli tehty jo keväällä 1919. Tukholmassa oleskelevat suomalaisetkin olivat perustamassa yhdistystä⁹³, mutta Ruotsin ulkoministeri vastusti asiaa Ahvenanmaan kysymyksen vuoksi. Kun tämä este poistui, suomenruotsalaiset halusivat oman erillisen yhdistyksen ilman suomenkieltä. Tätä ei hyväksytty muissa pohjoismaissa, joten 1924 perustettiin lopulta yhteinen yhdistys. Kyseessä ei ollut puhdas politiikasta riippumaton kansalaistoiminta, vaan ainakin Ruotsissa

⁹¹ Kalela 1971 B s. 22. Paasivirta 1984 s. 258–262.

⁹² Ahvenanmaan kysymyksen vaiheet esim. Paasivirta 1984 s. 258–261. Pienempiä kireyden aiheita, kuten presidentti Ståhlbergin haluttomuus lähteä Ruotsiin – ellei kuningas tule ensin Suomeen ks. Kalela 1971 B passim.

⁹³ Pohjola-Nordenin perustamisesta Häggman.

hallituksen jäsenet olivat selviä vaikuttajia. Sosialidemokraattinen pääministeri Hjalmar Brantingin auktoriteetilla Suomen osallistuminen ratkaistiin Ruotsin puolelta lopulta myönteisesti. Selostaessaan asiaa Ruotsin Helsingin-lähettiläälle Branting oli selostanut mielialoja: Suomalaisen myötä saattaisi tulla häiritsevä elementti ja samalla tulisi riski, että liittoa tähän asti kannatellut etninen yhtenäisyys [sic] särkyisi. Puoluekannat eivät vaikuttaneet epäluuloihin tai sympatioihin, sen sijaan Brantingin mukaan eteläisen Ruotsin väki suhtautuu Suomen läntiseen orientaatioon vierastavammin, ”kuin me muut”.⁹⁴

Kiistoista huolimatta se ulkopoliittikan alue, jota Kalela kutsuu funktionaaliseksi, kehittyi hänen havaintojensa mukaan autonomisesti ja positiiviseen suuntaan. Suomalaiset ottivat tasaisen lisääntyvästi osaa erilaisiin pohjoismaisiin kokouksiin ja liittyivät vastaaviin järjestöihin. Sama koski hallitusten välistä yhteistyötä esim. lainsäädännön yhtenäistämisen alalla.⁹⁵

Kieli-, kansallisuus- ja luokkapoliittisia katsomuksia, joita pilkahtelee vuoden 1922 sanomalehti uutisaineistoni joukossa, välittyy myös Kalelan käyttämistä lähteistä. Vuoden 1918 sodan jälkivaiheet Suomessa aiheuttivat Ruotsin työväenluokan keskuudessa vastustusta porvarillisen Suomen kanssa tehtävää yhteistyötä kohtaan⁹⁶. Helsingin yliopistoa koskevan uuden lain valmisteluissa ruotsinkieliset tunsivat asemansa uhatuksi ja kääntyivät Skandinavian maiden puoleen, mikä puolestaan herätti ärtymystä suomenkielisissä piireissä. Suomen kielen asema vaati monien piirien mielestä vielä muutenkin taistelua. Tämä koski myös Ruotsin Länsi-Pohjaa, jonka kieliolojen moittiminen puolestaan herätti ärtymystä Ruotsissa. – Kun yliopiston kielikysymys aktivoitui ”konferenssien kesän” jälkeen, funktionaalinenkin yhteistyö koki Kalelan mukaan takaiskua⁹⁷. Kielikysymys ulkopoliittisena tekijänä näkyy myös Kari Selénin väitöskirjassa *Genevestä Tukholmaan*, mikä käsittelee vuosia 1931–1936.

Funktionaalinen yhteistyö on kuitenkin Kalelan työssä sivuhuomio ja päätehtävänä ”ulkopoliittisen perusratkaisun” käsittely, mikä ”korkeana politiikkana” myös muodostaa eräänlaisen

⁹⁴ Brantingin kirjeen 14.7.1922 mukaan ”dels att man riskerade att man skulle få in eventuellt störande element, des att man riskerade att detta skulle bryta sönder den etniska enhet, varpå det nordiska förbundets arvete hittills vilat. ... Betänkligheterna förljer inga partilinjjer, lika litet som sympatierna. Kalela 1971 B s. 238, alaviite.

⁹⁵ Kalela 1971 A s. 233, Kalela 1971 B s. 287 (tiivistys). Jorma Kalelan muistiinpanonippu: ”Tal ja funkt aineisto”, tekijän hallussa. Väitöskirjatyönsä yhteydessä Kalela on listannut erilaisia sopimuksia ja muuta yhteistyötä 1919–1924. Luettelo vuoden 1922 sopimuksista (tässä valikoiden) täydentää kuvaa funktionaalisen yhteistyön luonteesta: Sopimus rikosrekisteriotteiden antamisesta, Merenkulkusopimus, Selityskirja tarkoittava työssä sattuvien tapaturmien korvausta, Sopimus majakoista ja sumumerkeistä, Selityskirja alusten mittakirjojen tunnustamisesta, Sopimus rikosentekijäin luovuttamisesta.

⁹⁶ Kalela 1971 B s. 71.

⁹⁷ Kalela 1971 B s. 240.

kehyksen muulle yhteistyölle. Sotilaalliselta kannalta Ruotsin ulkopoliittista johtoa huolestutti reunavaltiosuuntaus, josta Suomi etsi turvallisuuspoliittista ratkaisua. Suomen ja Ruotsin keskeinen sotilasliitto olisi ollut vaihtoehtoinen ratkaisu, joka ei kuitenkaan saavuttanut tarpeeksi vastakaikua. Syitä kirjasi Ruotsin ulkoministeriön keskeisin vaikuttaja Torwald Höjer eräiseen muistioon 1921: Suomi kylläkin on Ruotsille sotilaallisesti merkityksellinen puskurina itään päin. Lisäksi pitkällä historiallisella yhteydellä on merkityksensä vastaisellekin yhteistyölle. Toisaalta Suomen itsenäisyyden pysyvyys ei ole ollenkaan varmaa, maan ulkopoliittika on horjuvaa ja taipuvaista seikkailuihin. Höjer viittasi kielteisesti myös saksalaissuuntaukseen. Niinpä läheinen sotilaallinen tai diplomaattinen yhteistyö olisi Höjerin mukaan ollut ”kaikkea muuta kuin houkuttelevaa”. Hjalmar Branting oli samoilla linjoilla.⁹⁸

Ruotsissa puolustusyhteistyötä oli ehdotettu oikeistosta ja sotilaspireistä. Suomessa ajatusta ei sinänsä vastustettu, mutta ei siihen oikein uskottukaan. Loppusinettiä merkitsi se, että Ruotsin uuden oikeistohallituksen ulkoministeri Carl Hederstjerna eräässä päivällispuheessaan syksyllä 1923 innostui puhumaan puolustusliiton puolesta, vaikkakin pitkän tähtäimen toiveena – ja joutui eroamaan. Vaikka puolustusyhteistyö ei ollut Suomessa tuntunut uskottavalta, sellaista ehdottaneen ruotsalaisen ministerin pakkoero ei voinut olla vaikuttamatta negatiivisesti keskusteluun ainakaan porvarillisissa lehdissä. Pääministeri Trygger sovitteli tilannetta puheella, jonka sanastoon kuului sydäntä, yhteisetua ja veljeyttä ja parhaansa tekivät kummankin maan lähettiläätkin. Ruotsalaisten korostamat (pelkät tai ensisijaisesti) kulttuurisuhteet kuitenkin herättivät Suomessa happamia kommentteja.⁹⁹ – Viitisentoista vuotta myöhemmin Suomen valtio itse korosti juuri kulttuurisuhteita heimokansoihin, samalla kun poliittisesti orientoitui Skandinaviaan.

”Korkeaakin” politiikkaa joudutaan tekemään arvailujen ja laskemattomien tekijöiden varassa, johtohenkilöiden vaikuttimissa on mukana statuskilpailua, turhamaisuutta ja todentamattomia oletuksia. Ei siis ihme, että kansalaistasonkin ruotsalais-suomalaisissa suhteissa saattoi esiintyä ristivetoa myös Ahvenanmaan kysymyksen jo haalistuessa. ”Ulkopoliittiseen ajatteluun kouliintumatonta yleistä mielipidettä, samoin poliitikkojen kannanottoja väritti tunteeeseen perustuva asennoituminen”, luonnehti itsenäisyyden alkuaikaa Lauri Puntila (1971)¹⁰⁰.

⁹⁸ Kalela 1971 B s. 70–72, Kalela 1971 A s. 237. Nordenista tarkemmin sama s. 238–249, Kaukiainen 84, s. 209–212. Kielikysymyksestä yliopistossa Kalela 1971 B s. 188, muutoin s. 199–203, Länsi-Pohjasta s. 174–184. Selén 228–229.

⁹⁹ Kalela 1971 B s. 219–227, Hedestjernasta s. 204–. Lönnroth s. 65–.

¹⁰⁰ Puntila s. 126.

Jo tähän mennessä tämä työ täydentää tai antaa selitystä Kalelaa jossain määrin hämmästyttäneeseen havaintoon funktionaalisen yhteistyön häiriintymättömyydestä: Sitä suojasi ensinnäkin pitkä, erityisesti akateemisten siteiden jatkumo ja toisekseen vahvat yhteiset intressit alakohtaisesti. Kalelan tutkimustehtävään ei enää kuulunut funktionaalisen ja järjestöyhteistyön vivahteiden ja kansalaistason mielenliikkeiden ja identifioitumisen tutkiminen, mitkä ovat tämän työn ydintä.

Kaksikymmentä vuotta Kalelan tutkimian ajan ja viitisen vuotta tämän tutkimuksen kohdeai-
kavälin jälkeen kesällä 1944 ilmestyi Norden-yhdstyksen toimesta yleistajuinen artikkeliko-
koelma *Suomi kuuluu Pohjolaan: Lausuntoja pohjoismaisesta yhteistyöstämme. (Finland för Norden: Uttalanden om vårt nordiska samarbete*. Julkaisu oli sota-ajan ulkopoliittikan hoitoa ja identiteettipoliittikkaa, mutta useassa artikkelissa käydään läpi jonkin elämänalan pohjois-
maiset yhteistyömuodot, joten kirja toimii myös eräänlaisena maininnan arvoisena historiik-
kina funktionaalista ja järjestöyhteistyöstä. Samalla 33 julkisuuden henkilöä Väinö Aalto-
sesta Yrjö A. Vuoreen todistaa yhteistyön positiivisuudesta. Mahdolliset pienet säröt jäävät
rivien väliin: Ehdotettuaan, että kansainvälisissä taidenäyttelyissä olisi oma Pohjoismaiden
osasto ja sen sisällä kansakohtaiset osastot, Väinö Aaltonen toteaa: *Tämä ehdotus on luonnol-
lisesti tehty siinä mielessä, että koko Suomi, siis myös suomalainen Suomi, saa olla tasaver-
taisena mukana pohjoismaisessa yhteistyössä*. Aaltonen uskoo sanomansa olevan mahdollista,
sillä hän on aina saanut osakseni mitä suurinta ymmärtämystä ja ystävällisyyttä muissa Poh-
joismaissa edustaessani suomalaista Suomea.¹⁰¹ Pienen piikin kohteena ei ehkä ollutkaan
Skandinaavia, vaan suomenruotsalaiset, joilla toisinaan esiintyi pyrkimystä monopolisoida
Suomen edustaminen Skandinaviassa. Kokonaisuudessaan kirja kuitenkin heijastaa suurta
sovinnollisuutta sota-ajan paineessa sekä toiveita melko pitkälle menevästä yhteistyöstä kuten
puolustusliitosta.

Nationalistista sisäänpäinkääntyneisyyttä?

Juhani Paasivirran laaja ja monipuolinen teos *Suomi ja Eurooppa 1914–1939* (keskimmäinen
osa *Suomi ja Eurooppa* -trilogiaa) sisältää myös mentaliteettien ilmaisuja ja pohdintaa, sillä
Paasivirta käy läpi ulkomaiset kulttuurikontaktit, kirkkokuntien ulkomaanyhteydet ja urhei-
lusuhteet. Kulttuurisuhteisiin johdattaessaan Paasivirta analysoi:

---

¹⁰¹ Suomi kuuluu Pohjolaan s. 7. Puolustusliitosta samassa kirjassa Eino Jutikkala s. 64.

”Suomen itsenäistymisen tihentämässä kansalliskorosteisessa ilmapiirissä kehkeytyi tarvetta esiintyä kulttuurin alalla omaleimaisena ja erottua siinä suhteessa muista. Haluttiin olla ikään kuin ”itsenäisiä itsekseen”. Siitä oli seurauksena, ettei tällä alalla useinkaan tunnettu – yleisesti ottaen – kansainväliin suhteisiin mitään erityistä vetoa. Niitä voitiin jopa tietyissä piireissä aika lailla välttää ja vieroksua – eräänlaisen kansallisen itesäilytyksen ja koskemattoman suomalaisuuden merkeissä. Katseet oli ikään kuin suunnattu sisäänpäin. Kaikkeen tähän sisältyi epäilemättä myös oma annos epävarmuutta sekä kansallissosiaalista alemmuudentunnetta suomenkielisissä piireissä. Kaikki oli kulttuuritoiminnan alalla lopulta varsin uutta, samalla kun puuttui selkeää toimintapohjaa ja olosuhteista riippumatonta vakavuutta.”¹⁰²

Jo aiemmin samassa teoksessa Paasivirta selostaa, kuinka

”kansalliskorosteiseen ajattelutapaan sisältyi eri tavoin ilmenevää kansallista itsetietoisuutta, urautumista kaikkeen sellaiseen, mikä koettiin ’suomalaiseksi’ [...] Samalla, kun ’suomalainen’ yhdistettiin perinteisiin ja tosiasiaissa myös monessa suhteessa konservatiivisiin yleisamenteisiin, niin ulkomaat saatettiin kokea vieraina ja ulkomaalaiset muukalaisina.”¹⁰³

Neljännesvuosisata kuvauksen kirjoittamisen jälkeen tekstistä voi tunnistaa sitä hiukan alentuvaa kritiikkiä äskeistä aikaa kohtaan, joka on tavanomaista aina seuraavalle sukupolvelle, silloinkin kun pyrkimyksenä on objektiivinen historiankirjoitus. Kirjoitusajankohdan henkeen kuului myös, että ”syyllisiä” ei nähty muualla, vaan suomalaisia itsessään.

Epäilemättä Suomessa, kuten kaikissa ihmisryhmissä tunnettiin epäluuloa erilaisuutta kohtaan ja esiintyi näyttöä selän kääntämisestä ulkomaisille suhteille, kuten Turun tuomiokirkon merkkipuoden juhlinta-tapaus osoittaa. Lisäksi virkamiesluokan aseman lasku ja muut taloudelliset syyt saattoivat vähentää opintomatkoja tehneiden osuutta, ja koulutusalojen lisääntyminen kotimaassa vähensi tarvetta hakea oppia ulkomailta. Kuitenkin kyseenalaistan yleisen näkemyksen, että Suomessa olisi oltu sotien välisenä aikana erityisen sisäänpäin kääntyneitä. Kansainvälinen kiinnostus näkyy jo Marjatta Hietalan tutkimissa tieteen kansainvälisissä yhteyksissä (*Suomen tieteen historia* 2002), esimerkiksi käyrästöissä, jotka kuvaavat Helsingin yliopiston professorikunnan työmatkoja 1860-luvulta 1960-luvulle. Jyrkkä nousu alkoi heti 1919 ja jatkui 1930-luvun lamaan asti. Silloinen notkahdus saatiin kiinni pian ja 1930-luvun lopulla matkat olivat huipussaan, jota tasoa ei ylitetty ainakaan vuoteen 1960 mennessä.¹⁰⁴

---

¹⁰² Paasivirta 1984 s. 283.

¹⁰³ Paasivirta 1984 s. 227. Yhdessä kohden Paasivirta yksinkertaa: Hänen mukaansa alakohtaiset ja tieteelliset pohjoismaiset kongressit tai ainakin suomalaisten osallistuminen niihin olisivat alkaneet vasta 1920-luvulla, s. 291.

¹⁰⁴ Hietala 2002 s. 528–530.

Jo vuoden 1922 sanomalehtien vilkas ja pääasiassa positiivinen ulkomaan kontakteista raportointi ilmaisi suurta kiinnostusta vuorovaikutukseen eikä kiinnostus vuosien 1930 tai 1938 lehdistä päätellen ole sen vähäisempää. Aikalaiset itse kokivat kansainvälisyyden lisääntyvän:

Kansainvälinen toiminta on ollut sodan jälkeisinä vuosina vahvasti noususuunnassa. Sitä ylläpitävät ja edelleen kehittävät osittain viralliset elimet, osittain mahtavat vapaat järjestöt. Meidän syrjässä asuva kansamme on koettanut pitää silmänsä auki saadakseen mahdollisimman moneen kansainväliseen neuvottelupöytään omat edustajansa sijoitetuksi. Tarkoitus on ollut, että he sieltä pyydystäisivät joitakin viisauksia, joilla jokin toinen kansa on olojansa kohennellut.¹⁰⁵

Sitä paitsi nationalistiseen asennoitumiseen, ainakin pienissä maissa, kuuluu myös toisten nationalistien arvostaminen. Kaikkein kansallismielisimmätkin suomalaiset kulttuurivaikuttajat, kuten V. A. Koskenniemi ja Maila Talvio, matkustivat mielellään ulkomailla ja kirjoittivat vaikutelmiaan lehtiin ja matkakirjoihin. Matkakirjat olivatkin suosittu tietokirjallisuuden laji¹⁰⁶.

Matti Klinge *Ylioppilaskunnan historiassa* toteaa nuoren suomenkielisen polven etsiytyneen viroilaisten yhteyteen ja arvostelleen vanhempaa polvea, joka ei harrastanut riittävästi Suomen ja Viron lähentämistä. ”Vanhemman polven harrastus näytti sen sijaan suuntautuvan Ruotsiin ja saavan sellaisia muotoja, jotka herättivät paheksumista suomalaisuusaatteen elähdyttämässä ylioppilasnuorisossa.” Klingen poimivat ylioppilaspiireihin kytkeytyvät esimerkit valaisevat samaa asetelmaa, joka on havaittavissa konferenssien yhteydessä. Vanha eliitti tunsu yhteenkuuluvuutta Skandinaviaan, varsinkin Ruotsiin ja ilmaisi kiitollisuutta välillä milteipä nöyristellen.¹⁰⁷

Suomen kieleen perustuva nationalismi, jota Paasivirta hienoisesti paheksuu, on vahvan kritiikin kohteena Ainur Elmgrenin väitöskirjassa *Den allrakäraste fienden. Svenska stereotyper i finländsk press 1918–1939* (2008). Elmgrenin päälähteinä on, kuten tässäkin tutkimuksessa, lehtikirjoituksia, hänen tapauksessaan kulttuurilehdistä. Ne osoittavat suomalaisten Ruotsisuhteiden moninaista problematiikkaa: heimolainen (frände), muukalainen (främling) ja vihollinen (fiende) ovat ne kategoriat, jotka jäsentävät materiaalista löytyneitä Ruotsi-kuvia. Kirjoittajat, ”lehdistöimijat, kuuluvat selkeästi Suomen kulttuurieliittiin, jotka myös aktiivisesti

¹⁰⁵ Nimimerkki Sapina Kotiliesi 1929 s. 412. Lainattu kohta on johdantoa valitukselle siitä, että matka-apurahat naisjärjestöjen konferensseihin ovat paljon pienempiä, kuin jotkut muut matka-avustukset.

¹⁰⁶ Ks. esim. Hapuli, Ritva, Ulkomailla: maailmansotien välinen maailma suomalaisnaisten silmin. SKS 2003. Hapuli esittelee 14 naisvaikuttajan matkakertomuksia lehdissä tai kirjoina.

¹⁰⁷ Klinge 1978 s. 107–109. Klinge käyttää esimerkkinä Ruotsin kuninkaan vierailua 1925 ja juhlarunoa, jossa kuningasta verrataan kiitellen entiseen kartanonisäntään ja suomalaisia torppareihin. Runo herätti paljon pahennusta erityisesti aitosuomalaisten keskuudessa. Ks. myös Mäkinen-Sysiharju s. 187.

pohtivat rooliaan kansallisaatteen tulkitsijoina”.¹⁰⁸ Toimijat ovat siis identiteettejä rakentavia, kun itse etsin ensisijaisesti identiteettejä heijastavia tekstejä.

Elmgrenin mukaan Ruotsia konstruointiin Suomen oikeistolaisissa piireissä viholliseksi, siitä huolimatta että kohdatessa vastaanotto oli aina ystävällinen. Konstruoidun tarkoituksena oli saada sisällissodan repimä maa yhtenäistymään. Vasemmiston piirissä, kuten kulttuuriryhmä Tulenkantajille Ruotsi taas merkitsi suorastaan ihannevaltiota. Teesinä on, että viholliskuva palveli Suomen kansallisvaltion rakentajia, lähinnä fennomaanitaustaista johtavaa porvaristoa.

Elmgrenin teeseihin on omien havaintojeni ja mm. Klingenkään pohjalta vaikea yhtyä. Vanha sivistyneistö ja oikeisto identifioitui pohjoismaisesti ja arvosti Ruotsia. Kiinnostavaa on, että Elmgrenin läpikäymisissä lehdissä on Ruotsin vierailut kuvattu aina positiivisina. Elmgrenin suomenkielisen referaatin mukaan:

”Äidinkielestä ja poliittisesta vakaumuksesta riippumatta suomalaisvierailijat kokivat aina itsenä yhtä tervetulleiksi Ruotsissa ja saivat saman vaikutelman harmonisesta ja hyvinvoivasta yhteiskunnasta. ’Sydämellisten’ ja ’avomielisten’ ruotsalaisten hehkuttelu heijasti kotiyleisön ihanteita ja haastoi suomalaisia rauhanomaiseen kilpailuun naapurin kanssa.”

Kyseinen luku johdatti vielä pohtimaan omien aineistojeni (myös tässä vielä käsittelemättömien) varauksellisuutta tai torjuvuutta osoittavia piirteitä. Kyllä, pääasiassa ystävällisyyttä kiiteltiin, sellaisetkin kirjoittajat, jotka periaatteessa olivat Ruotsi-kriittisiä. Mutta verratessa vierailukuva-uksia muista maista, tietty keskimääräinen ero on huomattavissa. Ja varsinkin vuoden 1922 aineistoissa on kuvauksia myös hankaluuksista Ruotsin matkoilla¹⁰⁹.

Pääongelma Elmgrenin argumentoinnissa on, että sovittaessaan aineistojaan ja päätelmiään stereotypia- ja viholliskonstruktio-tutkimusten kaavoihin hän sivuuttaa monia ilmiöitä. Eräs lähtökohdista on, että suomalainen kielinationalismi ahdisti ruotsinkielisiä kansakunnan ulkopuolelle ja pakotti nämä erityislaatunsa korostamiseen. Tämä uhri-näkökulma on huomionarvoinen, mutta siinä ohitetaan lähtötilanne: Yläluokan, hallinnon ja koulutuksen kieli ei ollut väestön enemmistön ymmärrettävissä ja tilanteen muuttaminen oli työlästä.

Tämän tutkimuksen kannalta Elmgrenin tutkimuksen eräs merkittävä piirre on havainto rotukysymyksen suuresta merkityksestä. Rotuasiat esiintyvät laskemani mukaan yli 30 sivulla.

¹⁰⁸ Elmgren, suomenkielinen referaatti s. 320.

¹⁰⁹ Esim. kilpahihtäjät joutuivat odottamaan pitkään Tukholman satamassa tullitarkastajaa ja kyytiä myöhästivät siksi kilpailujen alkamisesta. Myöhemmin tavattua opasta kyllä kiitellään. US 11.2.1922.

Elmgrenin stereotypioita koskeva käsittely on hyvä muistutus siitä, että välittömältä tuntuva ja näyttävä kokemus voi kuitenkin olla aiemmin opitun läpi suodattunutta. Tämä on paikallaan muistaa tämänkin tutkimuksen aineistositaatteja tulkitessa.

Korrektit ja konfliktipitoiset Suomi–Norja -suhteet

Sekä Jorma Kalelan *Grannar på skilda vägar* että Ainur Elmgrenin *Den allrakäraste fienden* keskittyvät Suomen ja Ruotsin kahdenvälisiin suhteisiin, toinen lyhyellä, toinen pidemmällä aikavälillä. Spektriä laajentaa Leena Kaukiaisen tutkimus *Avoin ja suljettu raja, Suomen ja Norjan suhteet 1918–1940*. Nykytilanteen ja siihen perustuvan arkiolituksen mukaan nämä kahdenväliset suhteet olisivat joitain Pohjois-Norjan suomenkielisiin kveeneihin liittyviä kysymyksiä lukuun ottamatta olleet melko ongelmattomat. Kaukiainen on kuitenkin löytänyt suhteista huomattavan paljon hankauskohtia, erityisesti yhteisen rajan ympärillä. Suomi voitti kilpajuoksun Petsamosta, raja- ja kauppajopa porolaidunneuvotteluissa oli hankaluuksia¹¹⁰. Etenkin Akateeminen Karjala-Seura olisi halunnut tukea kveenejä, mutta Norjassa tämä ei herättänyt pelkästään ärtymystä, kuten Länsi-Pohjan kielioloihin puuttuminen tuotti Ruotsissa, vaan suoranaista pelkoa. Norjan parlamenttia myöten pelättiin, että Suomi aikoisii epälojaalien kveenien tukemana vallata Ruijan. Taustalla oli mm. eräs *Aitosuomalainen*-lehden kantena julkaistu tähän suuntaan tulkittu karttakuva. Ajoittaisia kiivaita lehdistökeskusteluita nousi kieli- ja rotukysymyksistä.

Kaukiainen huomauttaa, että päälähteiden ollessa kummankin maan ulkoministeriöiden arkistot, kuva keskinäissuhteista saattaa vinoutua. Ongelmathan näkyvät arkistopapereissa herkemmin kuin tavanomainen vuorovaikutus. Kulttuuri- ja taidesuhteita tarkastellessa kuva monipuolistui. Samalla ilmeni, että Suomessa tunnettiin Norjan kulttuuria paremmin kuin päin vastoin. Kaukiainen tunnisti ainakin kaksi kulttuurikontaktien tasoa: Taloudellisesti vauraan sivistyneistön jo 'vanhaan tuttavuuteen' perustuva henkilökohtainen kanssakäyminen, ja se kuva, jonka tavallinen kansa muodosti kirjallisuuden ja teatterin välityksellä. Kulttuurihenkilöiden vierailuvaihto ei ollut kovin runsasta, mutta ei aivan harvinaistakaan. ”Lähes jokaisen ammattiryhmän edustajia matkusti yhteisiin kongresseihin ja muihin tapaamisiin, vuorotellen

---

¹¹⁰ Vuoden 1922 sanomalehtiaineistossakin kerrotaan ainakin Suomen ja Norjan rajaneuvotteluista, kiistanalaisesta porosopimuksesta ja jotain pientä ristiriitaa liittyi valaanpyyntiin Petsamon tienoilla. (rajaneuvottelut passim, porot US 25.22., valaat Hbl 5.1.)

kuhunkin pohjoismaahan.” Tämän Kaukiainen oli verifioinut myös Norjan Norden-yhdistyksen vuosikertomuksista.¹¹¹

2.7 Yhteenveto: Eliitin pan-identiteetti 1922 oli pohjoismainen

Sekä työni aineistossa että aiemmassa tutkimuksessa on tunnistettavissa, että erilaiset kansalaisryhmät asennoituivat naapurimaihin eri tavoin ja suhtautuminen voi olla myös tilannekohtaista. Useimmissa ryhmävierailuista kertovissa teksteistä pohjoismaisuus ja vieraan kansallisuuskin jäävät yleensä kulloisenkin aihepiirin varjoon. Kuorovierailu oli erikoistapaus, jonka yhteydessä tanskalaisten tanskalaisuus ja oli esillä usein ja yhteinen pohjoismaisuuskin välillä.

Kokouksien ja konferenssien yhteydessä esiintyi myös yhteenkuuluvuus-perusteluita, mutta ensin yleensä kerrottiin käytännöllisestä hyödystä. Uuden tiedon saanti käytännön työhön oli siis ensiksi mainittu anti, yhteenkuuluvuus lisätekiä. Talouteen ja hallintoon liittyvien kokousten, kuten yhteistä lainsäädäntöä valmistelevien komiteoiden itsestään selvää merkitystä ei välttämättä edes mainittu lehti uutisissa tai -lausunnossa. Taloudelliset siteet Suomen ja Skandinavian maiden kesken olivat niin merkittäviä, ettei erilaisten sopimusten neuvottelemisen kuntoon tai relevanttien lakien harmonisointi joutunut mitenkään kyseenalaiseksi. Alakohtaisilla kansainvälisillä foorumeilla Suomi sijoittui ainakin ilman lehdissä näkyvää keskustelua Pohjoismaiden joukkoon ja vahvistukseksi eikä välttämättä viimeiseksi lenkiksi. Pohjoismaat, silloisen ortografian mukaisesti pienellä kirjoitettuna, oli käsite, mutta lehtiteksteistä ilmenee, että Suomen sisältyminen siihen oli usein hiukan epäselvää tai erikseen mainittava.

Kerraten ja karkeasti ottaen suomalaisten identifioituminen ja hyväksyntä pohjoismaisten kollegojen joukkoon 1922 oli liki ongelmatonta yhteenliittymissä, joissa yhteydenpitoa olivat hoitaneet pääasiassa vanhaan sivistyneistöön kuuluvat ruotsin- tai kaksikieliset henkilöt. Myös pienissä piireissä, joilla oli voimakas yhteinen intressi ja samanlaiset toiminnan kehukset, pohjoismainen yhteistyö oli luontevaa – kunhan kyse oli elämänalueista, joilla ei ollut kansallis-ideologisia latauksia.

---

¹¹¹ Kaukiainen (1997), erityisesti s. 180 ja 238.

Ryhmissä, joiden koko yhteistyö oli nuorta tai johon Suomi oli tulossa vasta nyt, hyötyä ja yhteenkuuluvaisuutta käsiteltiin ja perusteltiin lehtiselostuksissa enemmän. Suomalaiset, varsinkin suomenkieliset näyttävät tällaisissa kokoontumisissa myös olleen ikään kuin aremmalla mielellä, epävarmoina hyväksytyksi tulemisesta, mahdollisesti myös vanhan suomalaisen sivistyneistön taholta. Suomen taloudellinen heikkomuus oli ilmeistä, vaikka kohenemassa, mutta jotkut suhtautuivat melkein nöyristellen myös suomalaisten kulttuuriseen pätevyyteen.

Ryhmästä, jonka kokoontuminen oli suomalaisten osalta jossain määrin ongelmallista, olivat lehtimiehet hyvä esimerkki. Joukko oli varsin suuri, heidän kielisuhteensa vastasivat suunnitteen Suomen väestön kielisuhteita, itse työhön kuului vahva ideologinen lataus, kullakin omansa. Kyseessä olivat vain pieneltä osalta vanhan, perinteisesti kansainvälisyyteen tottuneen sivistyneistön jäsenet eikä vanhoja henkilösuhteita ollut kovin paljon. Niinpä kansallisuus- ja kielipoliittiset ristiriidat Suomen sisällä ja Pohjoismaiden suunnassa, varsinkin Suomen ja Ruotsin kesken pääsivät näkyviin.

Aiemmassa tutkimuksessa, esimerkiksi artikkelikokoelmassa *The Cultural Construction of Norden* (1997) on todettu pohjoismaisen eliitin yhdenmukaisuus. On luonnollista, että sen yhteydenpito skandinaavisessa hengessä oli entistä luontevampaa Suomen itsenäistymisen jälkeen. Eliittiin uusina suomenkielisinä jäseninä tulleet poikkesivat jossain määrin vanhasta eliitistä sekä omissa että vastaanottajaryhmien silmissä. Pienissä piireissä se ei yleensä haitannut, kollegiaalinen kanssakäyminen lähti käyntiin yhteisen intressin ympärillä, ellei kieli tuottanut ongelmia. Suurempaan suomalaisjoukkoon samaistuessaan eliitin uusi jäsen taas saattoi kokea pohjoismaisissa yhteyksissä ulkopuolisuutta. – Tässä on nyt käsitelty Skandinaavia ryhmänä. Myöhemmin tulee vielä esiin eroja suhteissa eri Skandinavian kansallisuuksiin.

Suomalaisten suuri enemmistö, oppikoulua käymättömät suomenkieliset, puolestaan jäivät 1920-luvulla kaikissa muissa suhteissa paitsi ehkä lehtien lukijoina skandinaavisen yhteydenpidon ulkopuolelle. Tuskin heillä sellaiseen oli paljon kiinnostustakaan ja ja tuskin he tunsivat mitään pohjoismaista pan-identifioitumista. Työväenliikkeeseen kuuluvilla kyllä oli omanlaisia yhteydentuntojaan, joskin työväenliikkeen vahvempi asema ja monessa suhteessa edistyneempi lainsäädäntö Skandinaviassa merkitsivät ehkä kuitenkin pikemminkin ihannetta kuin samaistumiskohdetta.

Eliittiin nousevia suomenkielisille yhteydenpito Skandinaviaan oli tai olisi voinut olla kiinnostavaa, mutta kielitilanne, ns. suomalaisuustaistelu sekä skandinaavien – ja omien ruotsinkielisten – avoimesti tai tahattomasti ilmaistu ylemmyydentunne olivat vastatekijöitä. Niinpä suomenkieliset ylioppilasjärjestöt irtisanoutuivat pohjoismaisesta yhteistyöstä ja monet muut ryhmittymät olivat varauksellisia. Vaihtoehto löytyi eteläsuunnasta.

3 YHTEINEN EUFORIA ETELÄISTEN KANSSAKÄRSIJÖIDEN KANSSA

Eteläsuunta merkitsi suomalaisille erityisesti ja vanhastaan Viroa, mutta itsenäistymisen jälkeen myös Latviaa ja Liettuaa, lisäksi Unkaria.

Suomalaisten ja virolaisten kanssakäymisellä oli perinteitä, mutta melko suppeissa piireissä, ennen kuin molemmat maat itsenäistyivät. Viron vapaussodan, suomalaisten vapaaehtoisjoukkojen ja runsaan sanomalehtiutisoinnin myötä heimoyhteys ja samankaltainen lähihistoria tulivat laajaan tietoisuuteen vuoden 1919 aikoihin. Samankaltainen tilanne ja lähihistoria tunnistettiin myös Latvian ja Liettuan kanssa. Yhteydenpidosta kolmeen Baltian maahan tuli reaalin mahdollisuus ja vaihtoehto pohjoismaiselle yhteistyölle. Poliittisella tasolla valmisteltiin reunavaltioyhteistyötä, mutta se raukesi Suomen osalta keväällä 1922. Mikään esitetyistä liittosuunnitelmista ei toteutunut, mutta epävirallinen kansalaistason kanssakäyminen, kuten järjestövierailut, tulivat kuitenkin nopeasti suosioon niin Viron kuin sen eteläisten naapureiden kanssa.¹¹²

Seuraavassa esittelen kanssakäymisen volyyymiä ja näytteitä sen luonteesta. Sitten suhteutan havainnot poliittiseen kehitykseen ja aiempaan Suomen ja Baltian suhteita koskevaan tutkimukseen. Luvun loppu johdattaa seuraavaan asiakokonaisuuteen, läntisen ja eteläisen suunnan kilpailuasetelmaan 1920-luvulla.

3.1 ”Yllättävän suurenmoinen vastaanotto”

Eteläsuunnan kansalaistason matkakokemuksia 1920-luvun alussa leimaa suoranainen euforia. Ensimmäiset ja hyvät näytteet ovat varsinaisen tutkimusaineistoni ulkopuolelta: Kauppakorkeakoulun toinen vuosikurssi teki opintomatkan Tallinnaan ja Narvaan syksyllä 1920. Mukana ollut ylioppilas Johannes Nopola lähetti matkalta postikortteja kotiväelle Karinaisiin ja raportin turkulaiseen *Uusi Aura* -lehteen¹¹³.

Kortissa veljelle Johannes kertoo Narvasta,

¹¹² Ks. varsinkin Zetterberg 1977, Alenius 19967 ja Alenius 1998.

¹¹³ Uusi Aura 10.11.1920 ”Opintoretkellä Virossa”. Lehtileike ja postikortit tulivat aineistoon sattumalta perhearkistosta; Nopola oli äidinäitini veli.

jossa meillä oli järjestetty yllättävän suurenmoinen vastaanotto. Kaupungin teatterissa oli juhlapäivälliset. Porilaisten marssi kaikui ensiksi meille sisään astuessamme. Kaupungin hienosto oli siellä myös. Tänään on meillä täällä [Tallinnassa] juhlapäivälliset. Huomenna tulemme Suomeen takaisin.

Seuraavana päivänä Johannes lähetti kortin Helmi-sisarelle:

Eilen olimme Tallinnan tehtaita katsomassa, klo 4-6 oli meille teht.yhd. järjestänyt juhla-aterian. Illalla tarjosimme me juhlaillalliset, joihin olimme kutsuneet mm. Viron kauppaministerin, Suomen lähettilään, Viron ulkoministeriön henkilökuntaa y.m. Juhlassa vallitsi sanoin kuvaamaton innostus. Puheita oli suomeksi, viroksi ja saksaksi. Juhla kesti klo 3 aamulla. Opintomatkamme oli onnistunein, mitä koulumme koskaan on tehnyt.

Kotimaakunnan sanomalehteen Johannes Nopola kirjoitti yhtä innostuneesti:

[...]Oleskelumme Narvassa muodostui opintoretkemme huippukohdaksi, sen kruunuksi. Sitä hellää ystävyyttä ja sitä tuhmailevaa vieraanvaraisuutta, jota suomalaiset ylioppilaat siellä saivat osaksensa, on mahdotonta muutamain rivein tyhjentävästi kuvata. Niillä suomalaisille ylioppilaille järjestetyillä loistavilla juhla-aterioilla, joihin oli kutsuttu johtavia sotilas- ja siviilihenkilöitä ja Narvan kaupungin hienostoa, lausuttiin virolaisten pitämässä lukuisissa puheissa kiitollisuutta ja kunnioitusta uhkuvia tunnustuksia suomalaisten vapaaehtoisten suurista ansiosta Viron vapaussodassa, varsinkin Narvan valloituksessa. [...] Porilaisten marssi, jolla suomalaisia ylioppilaita kaikkialla Narvassa tervehdittiin, lienee harvoin kaikunut niin sydämestä sydämeen kuin täällä. [...]

Vierailijoiden itsensä järjestämässä päätösjuhlasta illallisineen muodostui Nopolan mukaan korkealentoinen isänmaallinen tilaisuus, jossa

lukuisissa viron-, suomen- ja saksankielisissä puheissa tulkittiin veljeskansain jaloimpia tunteita. Ne ajatukset, jotka näin julkilausuttiin ja ne ystävyyssiteet, jotka illan kuluessa solmittiin, osoittavat parhaiten, että paljon puhuttu ”Suomen silta” ei ole enää vain pelkkä kuvitelma.

Retkeilyn tutustumiskohteina oli ollut kaivos ja teollisuuslaitoksia. Kiinnostava on myös lausuma *Narva on tekstiiliteollisuuden huomattavampia keskuksia koko pohjoismaissa ja voittaa se villa- ja puuvillakutomoteollisuuden alalla Tampereenkin*. Nopola siis laski Viron pohjoismaaksi ja osoitti tiettyjä ”isonveljen” elkeitä ihmetellessään kotimaan ylittävää teollisuuslaitosta.

Kuvauksia voi tulkita nuorekkaan ylävireisiksi ja ajatella lähdekriittisesti, että kotipuoleen päin ja tilalla ahertaville sisaruksille oli tarpeen todistella, että koulunkäynti ja Viron matka ovat olleet uhrausten arvoisia. Saatua huomiota ja molemminpuolista innostusta ei kuitenkaan voi kiistää. Retkikunnan suomalaisuus näyttää riittäneen juhlan aiheeksi narvalaiselle isäntävälle, mitä selittää ainakin se, että juuri Narvassa suomalaiset vapaaehtoiset olivat vajaa vuosi aiem-

min ratkaisevasti vaikuttaneet sotatapahtumiin. Mutta myös pääkaupungissa retkikunta sai liikkeelle merkkihenkilöitä.

Yhtä innostuneesti raportoitiin sanomalehdessä (US 16.5.1922) Kansallis-Kuoron Tallinnan matkasta:

Kun kuorolaiset astuivat lavalle, tervehti ääriään myöten täpötäyteinen huone raikuvien käntäpöytäpuheiden ensi heittä ja sitten johtajaa. Jokainen laulu oli toistettava, ja eipä siinä kyllin, vaan kokonaista viisi kaunista laakeriseppelettä toi kuoro sieltä kotimaahan. Kutakin sepelettä tuottaessa pidettiin aina kuuluva, innostava puhe vierailijoille. Ylimääräisten laulujen lukua tuskin muistaa, sillä vielä eteisestä, vaikka oli jo päällystakikin päällä, täytyi palata laulamaan. Se tietysti kohotti mieliä molemmin puolin, niin että konsertin jälkeen, kun ei enää tarvinnut varoa ääniä, pääsi oikea vapaa mieli vallalle ja illatsu kuli hupaisasti syöden ja tanssien.

Seuraavana iltana isäntäkuoron konsertin päätyttyä yleisö vaati Kansallis-Kuoroakin vielä esiintymään eikä myrskyisistä suosionosoituksista tahtonut tulla loppua. Konsertin jälkeisille juhlaillallisille osallistui useita ministereitä. Ulkoministeri Piip viittasi puheessaan *laulun poliittiseen voimaan sekä miten se saattaa kovina aikoina säilyttää uskon onnellisempiin aikoihin*. Muissa puheissa korostettiin musiikin yhdistävää voimaa kansojen kesken ja aatteellisen nuorisoon merkitystä. *Karkeloiden ja laulaen kului yö korkean mielialan vallitessa aamuun asti*. Kuorovierailuihin kuului ylipäänsä molemminpuolinen innostus, mikä näkyi jo edellisessä luvussa tanskalaisen ylioppilaskuoron Suomen-vierailun selostuksissa erityisesti *Hufvudstadsbladets*sa. Niihin juhlintoihin ei kuitenkaan osallistunut ministereitä, kuten Tallinnassa.

Syksyllä 1922 Kauppakorkeakoulun toinen vuosikurssi teki opintoretkensä Riikaan. He käyttivät hyväkseen Latvian hallituksen säätämää alennettua rautatietariffia ja Viron Suomen lähettilään järjestämiä ilmaisia matkoja Virossa (SS 12.1. ja US 20.10.)¹¹⁴. Mukana oli oppilaitoksen rehtori, kaksi muuta nimekästä miestä sekä viitisenkymmentä opiskelijaa. Vieraiden vastaanotto oli edellisvuotista tasoa. Jo Tallinnan satamassa olivat vastassa Viron ja Latvian ulkoministeriöiden edustajat, Suomen lähettiläs ja Latvian ylioppilaskunnan vastaanottokomiteaa. Latvian Tallinnan lähettiläs järjesti teekutsut. Latvian ulkoministeriön virkamies muistutti aiemmista siteistä ja mainitsi kiittäen Suomen olleen ensimmäinen Latvian itsenäisyyden tunnustaja ja sitä ennen antaneen turvapaikan mielipiteidensä vuoksi vainotuille. Lyhyt tilaisuus päättyi eläköönhuutoihin kummallekin maalle. Tallinnasta lähtöä saatteli Viron kulkulaitosministeri. Ohjelmaan mahtui joitakin tehdasvierailuja, mutta lehtiselostus painottuu juhliin ja juhlapuheisiin, joissa muistettiin yhteisiä kohtaloita. Kulttuuriministeri osallistui illallisille ja pääministeri lä-

¹¹⁴ Vrt. ”Ruotsin rautatiet suostuvat antamaan vain 25. prosentin alennuksen” koululaisretkeilyille. SS 18.7.1922.

hetti sähkeen. Riian Kansallisteatterissa opettajat istuivat ministeriaitiossa, opiskelijat ensirivillä.

Ennen näytännön alkua lausui teatterin johtaja [...] vieraat tervetulleiksi, minkä jälkeen teatterin kuoro esitti Maamme-laulun suomenkielisin sanoin. Näytelmän päätyttyä nousi mieliala yhä lämpimämmäksi. Suomalaiset ylioppilaat esittivät nyt vastaukseksi Latvian kansallishymnin latviankielisin sanoin. Eläköön-huudot kohotettiin sekä Latvialle että Suomelle. (US 20.10.)

Latviassa nautittua arvonantoa ei voi selittää yhteisillä vapaussotamuistoilla eikä heimoveljeydellä. Juhlinnan täytyi saada käyttövoimaa vasta itsenäistyneiden kansakuntien yhteisestä euforiasta ja yhteisten kohtaloiden muistosta. Valtiollisella tasolla harjoitettu reunavaltio politiikkaa oli oletettavasti myös yksi tekijä, mutta voi myös päätellä, että kansalaisten jaetut kokemukset ja euforia rohkaisivat osaltaan poliitikkoja reunavaltio politiikan rakentamiseen.

Laivayhteydet vilkkaiksi, ryhmämatkojen malli

Kontaktien määrä tilaisuuksina laskien Suomen ja Baltian välillä oli huomattavasti pienempi kuin Suomen ja Skandinavian kesken – toki Skandinaviassa oli enemmän asukkaitakin kontakteja solmimaan, myös funktionaalisen virkatason ja järjestöjen puitteissa. Jos taas mittayksiköksi otetaan matkustajamäärä, Viron ja Suomen välinen retkikuntavaihto saattoi vastata vaihtoa Skandinaviaan.

Perusta Baltiaan suuntautuville ryhmämatkoille ja niiden korkeille tunnelmille oli Helsingin ja Tallinnan välinen laivaliikenne, joka kasvoi 1920-luvun alussa. Matka kesti vain 4–5 tuntia. Matkanteon tasaisuus ei ollut aivan nykyistä luokkaa, sillä monissa kevyemmällä kynällä kirjoitetuissa matkaraporteissa viitataan pahoinvointiin laidan yli. Joka tapauksessa 1920-luvun lopulla ja 1930-luvulla noin 30.000 suomalaista ja 10.000 virolaista matkusti vuosittain Suomenlahden yli. Helluntai oli erityisen suosittu ajankohta: 1930 matkan teki 1654 suomalaista ja 1594 virolaista. Viisumivapaus tuli voimaan 1927.¹¹⁵ Matkustuksen suosiota kuvattiin esimerkiksi selostuksessa, joka kertoi Suomen yleisradion musiikkiväen virkavierailusta Tallinnaan, *joka viime vuosien matkailijatulvan jälkeen itse asiassa on vain harvoille suomalaisille tuntematon*¹¹⁶.

¹¹⁵ Alenius 1998 s. 150, lähteenä SVT 1919–1939. Virolaiset olivat kolmannella sijalla Suomeen tulevissa turisteissa ruotsalaisten ja saksalaisten jälkeen. 1930-luvulla he olivat toisena ruotsalaisten jälkeen. Itse olen tavoittanut taulukosta Matkustajaliikenne saapuvien turistien luvuiksi 1931 11.075 ruotsalaista ja 5.775 virolaista. 1934 vastaavat luvut olivat 19.106 ja 6.839. Suomen tilastollinen vuosikirja 1935. Helluntain 1930 luvut Ilkka 11.6.1930.

¹¹⁶ S. Musiikkilehti 1929 s. 288.

Laivayhteys oli niin edullinen, että vähävaraisemmillekin järjestettiin ryhmämatkoja. Niinpä kun Kirjatyöntekijöiden liiton suunnittelema huvimatka Viipuriin kesällä 1921 ei laivan kalleuden ja niukan osanoton vuoksi tullut mitään, Helsingin Kirjatyöntekijöiden Yhdistyksen juhla-toimikunta korvasi tilannetta järjestämällä huvimatkan Tallinnaan. Matkaraportin kuvituksena oli parin-kolmensadan hengen yhteiskuva vieraista ja isännistä.¹¹⁷

Tutkimusaineistoon kuuluvissa sanomalehdissä keväältä ja kesältä 1922 näkyy useita matkailmoituksia: Helsingin Kisa-Veikot mainostivat, että *Viroon mennään iloisella mielellä helluntaina* (US 25.5.). *Huviretken Tallinnaan järjestää H:gin Sos.Dem. Kunnallisjärjestön Juhla-toimikunta.* (SS useita kertoja 15.4. -18.5.), Uutisenakin retkestä kerrottiin ja että *perillä järjestävät virolaiset toverit juhlatilaisuuden arvokkaalla ohjelmalla.* Helsingfors boxningsklubb järjesti huvimatkan, jonka lipun hintoihin sisältyi jalkapallo- ja nyrkkeilyottelut. (Hbl 4.5.) *Huvi- ja opintomatkan Tallinnaan ja Tarttoon toimeenpanee teollisuusvirkailijoiden yhdistys.* (US 5.7.) Uutisissa ja ilmoituksissa oli samalla ilmoittautumisohjeet ja tieto ryhmäpassista. Varmasti oli myös eri yhteisöjen sisäisiä matkoja, joita ei mainostettu ulkopuolisille.

Myös laivayhtiöt järjestivät matkoja: *Viron maatalousnäyttelyyn Tallinnassa 2.–11.9. tekee s/s Sampo kolme edestakaista matkaa* (US 20.8.). Samassa numerossa oli useita laivayhtiöiden mainoksia. Näyttelystä oli uutisoitu jo toukokuussa suomalaisiakin näytteilleasettajia odottaen. (US 9.5.) Niinpä syyskuussa raportoitiin, kuinka *Viime lauantaina lähti Helsingistä kaksi laivaa varta vasten tähän kaupunkiin. Matkustajina oli pääasiassa maatalousväkeä, mutta myös huvimatkailijoita.* (US 5.9.) Tunnettu lisähoukutin, jota lehti-ilmoituksiin ei laitettu näkyville, oli se ettei Virossa ollut kieltolakia.

Entä matkat toisin päin? *Scoutposten* ja *Partio* kertoivat tuhannen [!] Maleva-partioliittolaisen Suomen retkestä heinäkuussa 1921. Kesällä 1922 Suomessa vieraili useita virolaisretkikuntia (US 21.7, varsinaisesti uutinen selostaa kahden maatalousmiehen Savon vierailua.). Tampereen kansallinen maatalousnäyttely kesäkuussa oli yksi kohde ja kimmoke, mutta esimerkiksi jo toukokuussa teki virolainen rautatieläisvaltuuskunta monipäiväisen, Helsingistä Viipuriin asti ulottuvan ohjelmallisen retken.

[...] saapuivat retkeilijät Viipuriin, jossa sikäläiset rautatieläiset olivat vieraiden kunniaksi järjestäneet ohjelmallisen juhlaillaman. [...] Jäähäväistilaisuuteen, jossa puhuivat [...] oli

---

¹¹⁷ Kirjatyö-Bokarbete 1921 s. 93-94, H:gin Kirjat. Yhdistys käymässä Tallinnassa.

saapunut runsaasti yleisöä. Laulujen ja eläköönhuutojen kaikuessa irtautui laiva laiturista. (US 12.7.)

Matkan jälkikaikuna vaihdettiin tervehdyksiä, kun Viron rautatiet vietti neljättä vuosipäiväänsä. Niin suomalaiset kuin virolaiset rautatieläisjohtajat käyttivät sanaa *veljeskansa*. (US 19.11.) – Heimoajatus ja -tunne, jotka muutama vuosi aiemmin koskettivat vain pieniä kulttuuripiirejä, oli omaksuttu nopeasti alemmassa keskiluokassakin. Varsinaisessa työväenliikkeessä sitä kuitenkin vierastettiin 1920-luvulla. Niinpä kirjatyöntekijöidenkin vuoden 1921 vierailun eestiläisiin viitataan tovereina.

Ryhmien matkakuvauksissa kuvataan säännöllisesti lämmin vastaanotto sekä lähtöhetki Tallinnan satamassa. Kirjatyöntekijöitä odotti Tallinnassa punalippu ja soittotorvet, lähtiessä pidettiin puheita. Kauppakorkeakoululaisten lähtiessä saattajat huiskuttivat ja lähtijät laivassa huusivat Eestille eläkootä. Kansallis-Kuorolaiset ajoivat kiertoajelun loppuksi satamaan, *missä ja lauletaessa aika meni liiankin nopeasti*. Kyse ei kuitenkaan ollut pelkästään yhteistunteista juuri Tallinnassa, vaan muissakin satamissa tulijoita ja lähtijöitä juhlittiin. Laivat olivat nykyistä pienempiä, joten vielä laiturin ja kannen välillä voi pitää yhteyttä. Samalla positiiviset yhteistunteet saivat tukea. Kirjatyöntekijöiden lähtiessä Helsingistä 1921

jouhiorkesteri viritti soittimensa ja soitti lähtömarssin, joka lisäsi juhlallisuutta. Sadat nenälleet heiluivat laivasta ja rannasta hyvästiksi. Huudettiinpa varoituksiakin lähtijöille, että olkaapa siivolla pojat siellä Tallinnassa! (Tässä raportissa rohjettiin toisessakin kohtaa vihjata alkoholista.)

Helluntaina 1922 helsinkiläiset kirjatyöntekijät saivat vieraita sekä Viirosta että Viipurista, ja raportista ilmenee, että kotimaisiakin huvialuksia juhlittiin soittokunnan ja eläköön-huudoinnien tullen.¹¹⁸ – Tukholman satamassa oli ryhmämatkojen yhteydessä juhlallisuuksia, mutta ne eivät välttämättä kuuluneet joka raporttiin.

Tämän tutkimuksen yhtenä alkukimmokkeena oli havainto agronomien erilaisesta tavasta raportoida eteläisistä ja läntisistä yhteyksistä. He kuvasivat Viron ja koko Baltian suhteita tunnepitoisemmin kuin suhteita Skandinaviaan. Sama piirre löytyi muidenkin ryhmien matkaselostuksista. Että emotionaalista kohtaamista suorastaan odotettiin, paljastuu *Partio*-lehden matkakertomuksesta vuodelta 1921. Nuoremmat pojat eivät ilmeisesti kuitenkaan olleet sisäistäneet tunne-odotuksia yhtä lailla kuin vanhemmat. Lehden arvattavasti varsin nuori kirjoittaja Tallinnaan rantautuessaan

¹¹⁸ Kirjatyö-Bokarbete 11-12/1922. Virolaisten ja viipurilaisten kirjatyöläisten vierailu.

ei tiennyt oikein, miten juhlallisen ja teatraalisen ilmeen olisi kasvoilleen ottanut. Ja laivan takasivuilta ei katon tähden näkynyt muuta kuin eestiläisten partiotyttöjen kauniit jalat. [...] Maisteri Aulamo oli niin liikutettu, ettei hän muistanut panna kahta hirmuisen painavaa reppuaan rattaille. [...] Oli siellä ihanaa muuten siellä Virossa, vaikka pojat eivät tahtoneetkaan tuoda tunteitaan esille komennon mukaan, kuten hra Åberg olisi halunnut.

Tunteikkaus kuului myös työväenliikkeen järjestämiin matkoihin, joskin sen perustaksi katsottiin yhteinen aate ja koettelemukset, ja heimoyhteys torjuttiin vielä.

Virolaisten tovereiden sydämellinen vastaanotto sekä suurenmoinen uhrautuvaisuus ja vieraanvaraisuus tuli suorastaan yllätyksenä kaikille mukanaolijoille ja voi sellaista osoittaa vain työväenluokka, jotka elähdyttää sama aate ja samat pyrkimykset. [...] Niinkauan kuin aamuyön hämärässä saattoi nähdä, liehuivat virolaisten tovereiden lakit ja nenäliinat ilmassa ja eläköön huudot kaikuivat tervehdyksenä Suomen sosialidemokraattiselle työväelle. [...]

Toveri W. puhui myöskin porvariston yrityksistä rakentaa ns. ”Suomensiltaa” virolaisten ja suomalaisten silmien värin, terävien poskipäiden y.m.s. varaan [...] Suomalaisten sosialidemokraattien tämänpäiväinen vierailu on vihdoinkin laskenut perustuksen sille ainoalla ”Suomensillalle”, jonka vain molempien maiden sosialidemokratia pystyy rakentamaan ja jota rakennustyötä molempien maiden työläisten tulee käsi kädessä suorittaa. (SS 7.6.1922)

Laivamatkoja, sekä tunteikkaita vastaanottoja ja saattamisia varsinkin Tallinnan satamassa esiintyy myös myöhemmissä lähteissä:

Tov. A. Rebane puhui liikuttavalla lämmöllä Suomen ja Eestin kirjatyöläisten yhteenkuuluvaisuudesta. Puheet palkittiin luonnollisestikin vilkkain suosionosoituksin. Hilpeän karkelon vallitessa kului parituntinen liiankin nopeasti ja eronhetki koitti aavistamattoman pian. Kauniit kukkavihkot jaettiin lähtevien retkeläisten takinrinnuksiin ja eräät pirteät neitokset saivat niitä runsaimminkin. – Runsaat joukot oli eestiläisiä saapunut satamaan saatolle ja monista katseista kuvastui samettimainen kostea kimallus, mikä omalla äänettömällä tavallaan kertoi siitä syvästä yhteistunnosta, jota kirjatyöläiset tuntevat toisiaan kohtaan kummallakin puolen Suomenlahtea. (Kirjatyö-Bokarbete 1938 nro 11-12.)

Kirjatyöntekijäin ammattijärjestön retki noudatti tavanomaista kaavaa: vastaanotto satamassa, ehkä lauluin ja kukkakimpuin, tutustumista kaupunkiin, illanvietto ja muuta yhteistä ohjelmaa ja haikeat jäähyväiset. Vuonna 1929 kirjatyöntekijöiden vieraillessa Tallinnassa vastaanottojuhlallisuudet olivat kuitenkin vaatimattomat, sillä siellä oli juuri koettu suuri tappiollinen työtaistelu. Silti matkakertomus mainitsee koreat pöydät, tanssin, kabaré-ravintolat ja eroajaisuudet satamassa.¹¹⁹ Vuoden 1938 matkan raportti oli tunteikkaampi kuin matkakertomukset vuosilta 1921 ja 1929, joissa melko suorasukaisestikin kuvataan reipasta kieltolaki-vapaata juhlin-

¹¹⁹ 119 Vuoden 1929 matkasta Kirjatyö-Bokarbete 1929 s. 107-108. Järjestöllisen Viron-vierailun malli Suomenlahden yli tunnettiin tauon jälkeen ainakin vielä 1970-luvulla. Itse koin sellaisen vastaanottoineen, konsertteineen ja saattoseremonioineen ylioppilaskuoromatalla 1974 (Ks. Mäkinen 2006 s. 18.)

taa seurauksineen. Ero saattoi johtua kirjoittajista, mutta 1920-luvun kirjoitustyyli oli lehdestä toiseen kevyempi ja hilpeämpi kuin 1930-luvulla, jota alkoi leimata vakavamielisempi paatos.

Joskus matkan kaava paljastuu jonkun elementin puuttumisen kautta, kuten rennosti kirjoittavassa *Partiossa*:

Odotimme Tallinnan satamassa vähintään soittokunnan vastassa olevan (Harto haaveili kuniista, meidät kukittavasta preilijoukosta [preili=neiti]), mutta siellä oli vain poliisit, tullimiehet sekä iloinen, hitlerviiksinen Rautsmann. (Partio 1932 s. 107)

Muutoin varsin vuolassanainen lottajohtaja Hilja Riipinen tiivisti lähdön elementit predikaattitomaan virkkeeseen: *Sydämelliset jäähyväiset, kiitollisia katseita ja eronkyynel*. Hän oletti nämä tunnetuiksi. Edellä oli toki todettu, että *satamaan oli keräytynyt suuri joukko Eestin lottia kukkien kera* ja lueteltu mukana olleet arvohenkilöt ja läksiäislahjat.¹²⁰

Missä määrin vastaavia matkoja ja kohtaamisia esiintyi virolaisten, latvialaisten tai liettualaisten matkakuvauksissa? Tätä en tiedä. Kysyä voi myös, missä määrin odotukset ja eräänlainen matkakuvausten genre tai stereotypia säätelivät ryhmämatkalaisten käyttäytymistä ja tunteita? Lainattu kohta *Partiosta* viittaa siihen, että liikuttunut käytös oli opittava asia.

Joka tapauksessa suomalaisille ulkomaalaisten positiivinen kohtaaminen tavallistui. Aiemmin tämä on todettu mm. ylioppilaiden 1924 ja 1925 pidetyistä suomalais-virolaisista ylioppilaspäivistä. Matti Klingen mukaan ”ne avasivat kansanväliseen ylioppilastoimintaa uuden linjan, joka vähemmän rakentui virallisten neuvotteluiden kuin vapaan kanssakäymisen ja tutustumisen varaan”.¹²¹

3.2 Funktionaalsiin yhteyksiin varauksellisemmin

Jo toukokuun lopussa 1919 itse Suomen eduskunta oli lähtenyt retkelle Tallinnaan. Kyseessä oli helatorstain huviretki, mutta varmasti kohteen valintaan vaikutti kiinnostus tutustua Viron tilanteeseen. Vapausotansa ja siihen osallistuvien suomalaisjoukkojen vuoksi Viro oli tullut vahvasti suomalaiseen julkisuuteen viimeistään joulukuusta 1918. Tätä kautta Viro-tietoisuus levisi yli aktiivisimpien poliittisten ja kulttuuristen suhteiden vaalijoiden. Kansanedustajien tiedossa olivat varmasti myös virolaiset valtioliittosuunnitelmat. Satamassa noin 200 matkalais-

¹²⁰ Lotta Svärd 1931 s. 198.

¹²¹ Klinge 1978 s. 105. Myöhempää kiinnostusta matkakuvauksiin ks. Endel Mallene, Ilmari Kiannon matkakuvaus Virolasta [1931], Elias 1993 /1. ”Vastaanotto Tallinnan satamassa on kuvattu värikkäästi” (s 31).

ta kohtasivat joukon Viron Perustavan kokouksen jäseniä, jotka esittelivät kaupunkia. Yhteinen juhlalounas nautittiin Estonia-teatterissa. *Lennokkaat puheet ja heimolaisveljeily saivat kuitenkin sosialisteissammekin niitä vanhanaikuisia isänmaallisia tunteita väräjämään, koskapa kahuttelimme samoja vanhoja isänmaallisia lauluja, toinen toisensa perään*, kirjasi Tekla Hultin päiväkirjaansa. Suomalaiset olivat kuitenkin pahoillaan, ettei tavattu hallituksen jäseniä, vaikka mukana oli heidän suomalaiskollegojaan.¹²²

Vaikka muu retkikuntavaihto oli vilkasta, suomalaisten funktionaalinen yhteistyö Viron ja muun Baltian suuntaan ei noussut ollenkaan samanlaisiin mittoihin kuin Skandinavian suuntaan, vaikka ns. reunavaltiopolitiikka oli valmistelun kohteena. Lähdeaineiston lehdissä vuodelta 1922 esiintyi jokunen uutinen kokoontumisista. Nämä olivat lähinnä virastojen välisiä ja perustuivat yhteisiin tarpeisiin hoitaa käytännön järjestelyjä Venäjstä irtautumisen jälkeen ja rauhanajan vakiinnuttua. Tällainen oli esimerkiksi Venäjän, Baltian maiden ja Suomen keskinäinen rautatiekonferenssi Riiassa heinäkuussa ja sen jatkokokoukset. (US 13.7.) Tallinnaan, Riikaan ja Pietariin oli 1922 suunnitteilla lentoyhteyksiä. (Hbl 27.1.), puhelinyhteyksiäkin lisättiin. (US 8.11.) Suomen matkatoimisto neuvotteli junalippujen myyntijärjestelyistä Viron, Liettuan, Latvian ja Puolan suuntaan. (Hbl 30.3.) – Normaali reitti Keski-Eurooppaan kulki tuolloin näiden maiden kautta.

Helmikuussa 1922 oli Riiassa Venäjän ja Baltian maiden hygieniakonferenssi, josta uutisoidessa nimenomaan mainittiin, että Suomi ei osallistu siihen. Mahdollisuus olisi kyllä ollut. Huhtikuussa Suomen edustus kuitenkin oli Kansainliiton järjestämässä vastaavassa kongressissa Varsovassa. Pääaiheena oli Neuvosto-Venäjän epidemioiden leviämisen torjunta. (US 13.4.) Sosiaaliministeriö siis viritteli yhteistyötä sekä länteen että etelään. Vuonna 1922 valmisteltiin yhteisesiintymistä kansainvälisessä työkonferenssissa, kuten edellisessä luvussa kerrottiin.¹²³ Ennen kuin pohjoismaiset sosiaali- ja työväenasioiden asiantuntijat kokoontuivat Helsingissä, oli tavattu Viron ja Latvian edustajia. Siitä kerrottiin otsikolla *Suomen ja Itämerenmaiden työlainsäädäntö*. Tekstin mukaan

neuvotteluissa päästin sikäli tuloksiin, että huomattiin [...] työväenlainsäädännössä olevan useita yhteisiä etupyrkimyksiä, jonka vuoksi katsottiin, että näiden maiden esiintyminen kansainvälisessä työkonferenssissa yhdessä Liettuan kanssa on toivottavaa. (US 9.7.)

¹²² Zetterberg 1977 s. 258–259.

¹²³ Alaluku Virkamiehetkin solahtivat pohjoismaiseen yhteistyöhön.

Mutta yhteisesiintymisestä neuvoteltiin myös Pohjoismaiden kanssa. Selostuksista ei ilmene, kuka tai mikä taho Suomi-Viro-Latvia neuvottelun aikaansaamisessa oli ollut aloitteellinen ja koettiin yhteydet kahteen suuntaan sosiaalishallinnossa luonnollisina vai ongelmallisina. Lehtien haastatteluja ja osallistujien lausuntoja vertaillen näkyy, että pohja yhteistyölle Skandinavian suuntaan oli valmiimpi. Yhteistyötähän oli jo tehty ja pohjoismaiden kokous oli joka suhteessa etelänaapurien kanssa pidettyä neuvottelua laajempi.

Vastaavanlainen molempien suuntien huomioiminen näkyi myös kirja-alan uutisissa. Keväällä maisteri H. J. Viherjuuri Otavasta ehdotti pohjoismaista kirjanäyttelyä ja haki ajatukseen vahvistusta Suomen Ruotsin lähettiläältä. (US 6.5.) Marraskuussa Viherjuuri ehdotti suomalaista kirjanäyttelyä Viroon. (Hbl 28.11.) Tällä välin Otavan toimitusjohtaja Alvar Renqvist oli osallistunut vuorostaan pohjoismaiden kirjayhteistyön elvyttämiseen. (Hbl 14.9.)

Valtiollisen tason taloudellinen konferenssi oli valmisteilla Helsinkiin marraskuussa 1922. Liettuan mukaan tulo ei ollut selvää, mutta uutisen mukaan sielläkin oli osallistumishalua. (US 1.11.) Muutenkin kokoonpano näissä Itämeren piirin tai reunavaltioiden kokoontumisissa vaihteli, ja Liettua osui suomalaisten kanssa muita harvemmin yhteiseen tapaamiseen. Liettuan itsenäisyyspäivän johdosta eduskunta kuitenkin lähetti sähkeen. (Hbl 25.2.) Kansanrunoutentutkija A. R. Niemi piti Liettuan kulttuuria ja historiaa esillä (esim. US 1.1.1922, 16.2.1930), mutta nimimerkki G.H.T., joka Uudessa Suomessa raportoi vierailustaan, katseli sitä selvästi ulkopuolisin silmin, viitaten tai verraten välillä *muihin balttilaisiin maihin*. (US 29.7.)

Seremoniallisissa yhteyksissä, kuten piispojen tai parlamenttitalojen vihkiäisissä näkee ulkomaisten edustajien ja tervehdyksen kautta, minkä maiden katsotaan kuuluvan lähipiiriin. Viron parlamenttitalon vihkiäisissä syyskuussa 1922 ensimmäisen ulkomaisen tervehdyksen esitti Suomen eduskunnan puhemies, seuraavan Latvian perustavan kokouksen varapuhemies. Myös Liettuan ja Puolan eduskunnat esittivät tervehdyksensä varapuheenjohtajiensa välityksellä. Kirjallisia tervehdyksiä oli tullut ainakin Tšekkoslovakiasta ja Ruotsin pääministeriltä. (US 13.9.) Puolan ja Liettuan edustajat käyttivät tilaisuutta Balttilaisen liiton propagointiin, mutta puhemies Kallio pitäytyi suomalaisten ilossa veljeskansan saavutuksista. (US 17.9.)

Kahden piispan vihkimyksessä Latviassa varsinaisena seremonian suorittajana oli Ruotsin arkkipiispa, kirkkojen yhteyspyrkimyksiä ajanut Nathan Söderblom. Muita ulkomaisia edustajia tuli Saksasta, Liettuasta sekä Virosta (viron- ja saksankielisten seurakuntien edustajat). Suomea

edusti teologian professori, kun matkaa suunnitelleille piispalle ja teologi-opetusministerille oli annettujen tietojen mukaan tullut este. (US 21.7.) Oliko Suomen arkkipiispan epäluulolla ulkomaansuhteita kohtaan tekemistä asian kanssa? Työväenliikkeen suhteita kuvaa SAK:n edustajakokouksen ulkomaiset vieraat 1930: Tanskasta, Ruotsista ja Norjasta kaksi kustakin, Viros- ta yksi ja kauempaa Euroopasta yksi. (SS 19.10.1930)

Järjestötason yhteyksissä Latviaan ja Liettuaan esiintyi kiinnostusta, mutta ei suuria tunteita, ainakaan suomalaisten puolella. Opiskelijat olivat poikkeus. Vuoden 1922 sanomalehtiaineis- tossa näkyy silti vuorovaikutusta. Suomen opettajayhdistys oli saanut kutsun Latvian kouluko- koukseen Riikaan ja päätti lähettää sinne kaksi edustajaa. (Hbl 29.4.) Ulkoministeriön lehdistö- toimisto, Suomen sanomalehtimiesliitto ja Helsingin sanomalehtimiesyhdistys lähettivät säh- keet latvialaisen lehdistön 100-vuotisjuhlaan. Liiton edustajat

eivät käytännön syistä voineet noudattaa kutsua [mutta] toivottivat Latvian vapaalle sanalle edelleen isänmaallista ajattelutapaa, sisäisen kulttuurityön edistämistä ja niiden vaarojen tor- juntaa, jotka nyt uhkaavat pienten pohjoisten (nordiska) kansojen vapautta. (Hbl 26.2.)

Latvialainen palomies kävi tutustumassa Viipurin palolaitokseen (US 27.8.) ja latvialainen maatalousretkikunta alaansa Suomessa. Maatalousministerin luona vieraillessaan he toivoivat isäntämaan agronomeja ja maanviljelijöitä tutustumaan oman maansa maatalousoloihin, mutta *Hufvudstadsbladet* mainitsi ministeri Elfvingin vastauksesta vain, että latvialaiset ovat aina tervetulleita Suomeen. (Hbl 29.7.) – Latvialaisten ja suomalaisten keskinäinen mielenkiinto ei ollut aivan symmetristä.

Epäsymmetrisyys näkyi myös uutisoinnissa Latvian Kansallismielisen Nuorisoliiton edustajavierai- lusta. Latvian lähettilään järjestämässä tilaisuudessa, jossa suomalaisosapuolena oli Kansallismieli- nen nuorisoliitto¹²⁴, *vilkaasti vaihdettiin mielipiteitä nuorisoseuratyöstä molemmissa maissa. Vallit- si mitä herttaisin ja sydämellisin mieliala. Vieraiden kiitos kotiin päästyä oli vahvempi: Tämän ystä- vyyden tulee olla voimakas ja kestävä kuin Suomen graniitti, jotta se lisääntyisi ja kukoistaisi mo- lemmissa maissa; mehän kuulummekin yhteisen perheen jäseniin. (US 22.7)*

Uuden Suomen selostus Riian rautatiekonferenssista poikkeaa vastaavien skandinaavisten vir- kamieskokousten raportoinneista ristiriitojen osoittamisella. Tässä suhteessa se muistuttaa ruot- salaislehtiä Suomessa pidetyn sanomalehtimieskongressin edellä. Tietysti vastaitseenäistyneet ja

---

¹²⁴ Nuorisoseuraliikkeen v. 1908 perustettu suomalaisuutta korostava pienempi haara, joka oli lähellä Suomalais- ta puoluetta / kokoomusta.

sisällissodan kärsineet maat olivatkin epävakaampia kuin suhteellisessa rauhassa eläneet läntiset naapurit. [...] niin kauan kuin taloudelliset ja poliittiset olot niissä valtioissa, jotka ovat kokoutuneet laatimaan puheenaolevaa sopimusta, eivät ole saavuttaneet sitä vakavuutta, joka on välttämätön, ei Suomen rautatiehallitus pidä aikaa otollisena sopimuksen solmimiseen. Tässä tapauksessa myös Viron ja Liettuan rautateiden edustajat tekivät samansuuntaiset ilmoitukset. (US 13.7.)

Suomen höyrylaiva oy oli kesällä 1922 järjestänyt joitakin seuramatkoja Visbyhyn (Hbl 8.5., 23. ja 25.7.) ja niiden suosio sai yhtiön tarjoamaan vielä yhtä matkaa, jonka kohteeksi valittiin Riika. *Latvia ja sen pääkaupunki Riika ovat yleensä tuntemattomia suomalaisille. Tämän vuoksi on suotavaa tutustua Itämeren eteläpuolella oleviin maihin ja paikkakuntiin*, esitettiin melko neutraalina perusteluna. (US 12.8.) Ainakin *Hufvudstadsbladetissa* ehdotettiin, että yhdistysten, nuorisojärjestöjen, osakuntien jne. edustajat kääntyisivät Latvian lähetystön puoleen saadakseen yhteyksiä vastaaviin latvialaisiin tahoihin. Varmaan lähetystö itse oli tässä kohden aloitteellinen. (Hbl 19.8.)

Aivan oman- ja uudenlainen yhteistyön muoto tuli siitä, että yhdeksän suomalaista tiedemiestä lähti 1920-luvun alussa professoreiksi Tarton yliopistoon. Kansalliseksi muuttuva yliopisto kutsui muualtakin tieteellistä henkilökuntaa korvaamaan ei-toivottuja saksalaisia, kunnes virokielinen henkilökunta ehti pätevoityä.¹²⁵

Muutama ammattikunta perusti 1920–30 -luvulla fenno-balttilaisisen yhteenliittymän ja tämä organisoitu yhteistyö kantoi yli alkuvuosien euforian. Fenno-balttilaisesti tapasivat lehtitietojen mukaan ainakin agronomit, lääkärit, kasvimaantieteilijät ja lehtimiehet. Huomattavin suomalais-balttilainen järjestö oli ylioppilaiden kunkin maan omakielisen nimen alkukirjaimesta nimen saanut SELL. Merkitystä tuli varsinkin siitä, että suomenkieliset ylioppilaat olivat kielikysymysten vuoksi katkaisseet suhteensa pohjoismaihin. Matti Klingen mukaan SELL-yhteistyöllä oli oma symboliarvonsa, mutta se jäi vähän myöhemmin alkaneen suomalais-virolaisen yhteistyön varjoon¹²⁶. – Itämeren ympäryksillä oli nimenomaan Itämereen liittyvää yhteistyötä, ainakin hydrologit tapasivat säännöllisesti, 1936 kokous oli ollut Suomessa, 1938 Saksassa. (US 10. ja 24.8. 1938) Perustettiin myös Pohjois-Euroopan maiden purjelaivanomis-

¹²⁵ Rui, s. 119, Hietala 2009.

¹²⁶ Klinge 1978 s. 105.

tajien liitto. (US 11.2.1930) ja arkeologit kokoontuivat koko Itämeren ympäriltä. (US 20.8.1930)

Suomen ja Baltian rautatievirkamiehet virittelivät yhteistyön alkua vasta tai vielä 1938 – juuri rautatiealalla olikin yhteinen pohja Venäjän vallan ajalta. Suomalais-balttilaisia lentolinjojakin valmisteltiin Tallinnan ilmailukongressissa kesällä 1938. (US 10.1. ja 23.10.1938)

3.3 Suomi-Baltia -yhteydentuntojen taustoja ja perusteita

Vanhoja malleja ja tietoisuus heimoyhteydestä

Tunteikkaat, suorastaan euforiset joukkotapaamiset virolaisten ja suomalaisten kesken 1920-luvun alussa olivat uusi ilmiö, mutta joitain vanhoja malleja oli olemassa. Rahvaan kauppayhteydet Viron koillis- ja Suomen kaakkoisrannikon kesken olivat vanhaa perua. Suomenkielen nimitys seprakauppa juontuu viron sanasta *sõber* – ystävä ja kyseessä olikin perhekohtaisista (ruoka)tavaravaihtomatoista, jotka jatkuivat maiden itsenäisyyksensä asti.¹²⁷

Tutkimuksessaan *Helsinki kylpyläkaupunkina 1830–50 -luvuilla* Päiviö Tommila on selostanut Helsingin ja Tallinnan välisiä huvimatkoja, joita tuolloin tehtiin ainakin viitisenkymmentä, useammin Tallinnasta Helsinkiin kuin päin vastoin. Kulkuvälineenä oli uutuusarvoinen höyrylaiva. Varsinkin ensimmäisten matkojen osanottajat kesästä 1837 alkaen saivat pienessä Helsingissä suurta huomiota: tervehdyslaukauksia, soittokunnan, sataman täynnä väkeä, aamuun asti kestäviä tanssiaisia. Tallinnassa oli totuttu ulkomaalaisiin, mutta silti ainakin ensimmäisten huvimatkoilijoiden saapuessa satama oli täynnä ihmisiä, isännät esittelivät nähtävyyksiä ja smppanjamaljoja nosteltiin. Suuri joukko kaupunkilaisia oli taas satamassa hyvästelemässä.¹²⁸ Näihin saksan- ja venäjänkielisen aristokratian huvimatkoihin ei sisällynyt mitään kansallisia yhteydentuntoja, mutta ryhmämatkojen mallia ne saattoivat säteillä vuosikymmenien päähän.

Suomen ja Viron kirjallisella ja kansallismielisellä sivistyneistöllä oli kosketuksia siitä pitäen kun yhteisiä intressejä oli tunnustettu, siis 1840- ja varsinkin 1860-luvulta lähtien. Näihin viitataan Virosta katsellen käsitteellä Suomen silta. Suomalaisuusliikkeen myötä suomalais-ugrilainen kieli- ja kansatiede alkoi kehittyä 1840-luvulta lähtien. Taustalla oli kansallisroman-

¹²⁷ Esim. Niemelä, ks. myös Elstrok, Helmut, *Sõbrakaupandus – sepralaitos*. Tallinn, 1999.

¹²⁸ Tommila s. 119–132. Aihetta esitteli myös Vilho Helanen esitelmässään Helsingin historiayhdistyksessä. US 22.3.1938.

tiikan aatemaailman mukainen tutkimussuuntaus, jota harjoitettiin ympäri Eurooppaa. Heimosana (viroksi 'höimu') onkin otettu käyttöön germaanisten kielten Stamm-sanana vastineena. (Vanhassa kansankielessä 'heimo' tarkoitti sukua, varsinkin äidinpuoleista.) Kovin laajaan suomalaistietoisuuteen kansallisen herätyksen yhteiset piirteet tuskin ylettyivät ensimmäisinä vuosikymmeninä, vaikka mm. rahankeruuta kummankin maan hätääkärsiville tapahtui 1860-luvulla vuorovuosin.¹²⁹

Kansalaistason pan-identiteettien kannalta on merkityksellistä, että Topeliuksen *Maamme-kirja* (ensimmäinen painos 1875, suomennos 1876) toi suomensukuisten yhteyden kaikkien kansakoululaisten tietoon. Viron kieli oli ainakin 1876 painoksen mukaan ”vain haara eli kielimurre Suomen kielestä”. Suomenkielisissä kansanjuhlissa olivat suosittuja ohjelmanumeroita pari August Ahlqvistin ja Arvid Genezin (Arvi Jänneksen) runoa, jotka muistuttivat heimoyhteydestä, jopa Suur-Suomi -ajatuksesta. Mitään vastaavaa Suomen pohjoismaisuudesta kertovaa ei ollut tarjolla, paitsi *Maamme-kirjan* luvut yhteisistä hallitsijoista ja sodista ja muutamat maininnat luvuissa 'Suomenmaan ruotsalaisista asukkaista' ja 'Ruotsin kielestä'. Samassa on pieni viittaus ruotsalaisten suomen kieleen kohdistamasta ylenkatseesta.¹³⁰ Myös *Kansanvalistusseuran kalenterit* välittivät sukulaistietoutta, heti ensimmäisestä numerosta 1881, johon sisältyi Viro-aiheita.¹³¹

Venäjä-historia ja turvallisuuspoliittiset suunnitelmat

Itsenäisyyden alkuvuosikymmenten yhteydentunnot Suomen ja Viron sekä muun Baltian kesken perustuivat paljolti yhteiseen poliittiseen taustaan Venäjän valtakunnan alaisena ja venäläistämispoliittikan kohteena. Marko Lehti on luonnehtinut yhteyttä osuvasti 'kanssakärsijyydeksi' (fellow sufferers)¹³².

¹²⁹ Olesk sekä Lehti 1998 B. 'Heimon' etymologiasta Vilkuna s. 35, jatkossa lyhyt heimoaateen historia.

¹³⁰ Topelius kuitenkin muutamissa lauseissa erottaa ajan, jolloin ”Ruotsi on vallinnut Suomea, ei ainoastaan suuremmalla vallallaan, vaan vielä enemmän aikuisemmalla ja pitemmälle ennättäneellä sivistyksellä. Nyt, Suomen ei enää ollessa Ruotsin kanssa yhteydessä, on paljo toisella tavalla. Nyt kasvaa suomalainen väestö vuosittain opeissa, ja nyt ovat kaikki toistensa vertaiset.” ”Ruotsia puhuessamme teemme me monellaisia vikoja; me sekoitamme siihen suomalaisia sanoja ja lausetapoja, joita emme itse huomatsa. Silloin nauravat ruotsalaiset meille. Mutta kun joku sopertaa Suomen kieltä – joka tapahtuu pahemmasti ja useammin – niin Suomalainen ei naura, hän ainoastaan oikaisee vian. Jokainen kansa tekee siinä hyvästi, että se rakastaa kieltänsä ja talleltaa sen puhtaana.” Lainaukset vuoden 1876 laitoksesta.

¹³¹ Heimoaatteesta ja sitä ajaneista lukuista järjestöistä Nygård, *Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen* (1978). Myös Marjut Kovasiiven artikkeli teoksessa Kemiläinen, Hietala, Suvanto (1985). Taustasta myös Nygård 1978 s. 35–38, 242., jossa mm. kuinka C. E. Aspelund kirjoitti M. A. Castrénin innoittamana suomalaisten ja itäkarjalaisten valtakunnasta vastakohtana panslavismille.

¹³² Lehti 1998 A s. 520.

Lehtiaineistossa kanssakärsijyys etelänaapureiden kanssa näkyy esimerkiksi seuraavasti:

'Eesti ma oon ja eestiksi jään', lauloivat virolaiset veljemme ja sisaremmme [...] vieraan ikeen heitä ankarasti painaessa. Me suomalaiset ymmärrämme tuon niin hyvin – olemmehan itekin saaneet maistaa samaa iestä, joskaan emme niin kauhean raskaana kuin veljeskanssa. [...] Nyt iloitemme heidän kanssaan heidänkin vapaudestaan. Onhan molempien vapaus ostettu yhteisellä verellä – heikäläisiä oli meidän riveissämme ja meikäläisiä heidän riveissään. (Partio 1920 s. 142.)

Suomella oli ollut jonkun verran enemmän autonomiaa kuin naapureilla ja mahdollisuus pienen tukeen heille, kuten pakolaisten vastaanottoon mm. vuoden 1905 suurlakon yhteydessä, mitä sittemmin muisteltiin kiitollisina.¹³³ Suomalais-virolaiset kytkökset vahvistuivat Suomeen paenneiden poliitikkojen kautta.¹³⁴ Näkyvää poliittista yhteistyötä ei kuitenkaan juuri ilmennyt, vaikka suhde venäläistämiseen oli kummankin maan keskeisimpiä poliittisia kysymyksiä. Suomalaisten autonomia-argumentaatio pohjattiin maan pohjoismaiseen oikeus- ja kulttuuriperintöön, joten kytkennät ja viittaukset Pohjoismaita takapajuisemmaksi miellettyyn Baltiaan olisivat vain olleet haitaksi.

Heti Venäjän lokakuun vallankumouksen jälkeen 1917 runoilija ja vasemmistopoliitikko Gustav Suits esitti valtioliittoa Suomen ja Viron kesken ja sai kannatusta kirjailija Friedbert Tuglasilta. Keväällä 1918 johtavat virolaispoliitikot Konstantin Päts ja Jaan Poska laativat ideasta suunnitelman. Mailla olisi omat parlamentit, mutta yhteinen presidentti, armeija ja ulkopoliittinen johto. Päts palasi ehdotukseen vapaussodan aikaan tammikuussa 1919 ja ajatus oli esillä myöhemminkin. Kukaan vaikutusvaltainen suomalaispoliitikko ei kuitenkaan tarttunut asiaan, vaikka aiheesta kyllä keskusteltiin lehdistössä.¹³⁵

Tällä välin Viron ja Suomen suhteeseen oli tullut uutena piirteenä aseveljeys. Virosta vetäytyvien saksalaismiehittäjien tilalle oli syksyllä 1918 tulossa puna-armeija. Viron hallituksen pyydettyä apua Suomen hallitus lupasi aseita ja lainaa, mutta ei joukkoja. Vapaaehtoisia joukkoja ruvettiin kuitenkin värväämään. Poliittisesti varsin laajapohjainen Viron Avustamisen Päätoimikunta lähetti Viroon kaikkiaan 3700 miestä, enimmäkseen hyvin nuoria. Heitä ruvettiin kutsumaan Pohjan Pojiksi. Pohjan Pojilla oli lähinnä rohkaiseva vaikutus, mutta Etelä-Virossa he

¹³³ Alenius 1998 s. 143–44. Muutama sata poliittisesti ja kulttuurisesti aktiivisia latvialaistakin sekä pieni joukko liettualaisia oli heidän suurlakkonsa jälkeen paennut Suomeen. Vielä 1939 Lotta Svärd lehdessä (s 222) Latviasa matkailut lotta kuvasi kuinka aikoinaan Suomessa pakolaisena ollut lottasisar kyynelsilmin kertoi ikuisesta kiitollisuudestaan.

¹³⁴ Zetterberg 1977 s. 26–30, 194–208. Myös suomalaisella talouselämällä oli omia yhteistyöyrityksiään. Zetterberg s. 208–214.

¹³⁵ Zetterberg 1977 luvut II-III. Poliittisesta tapahtumahistoriasta myös Zetterberg 2007 passim ja esim. Valtio-neuvoston historia, osa 1. Myös Lehti 1998 B s. 104–106.

osallistuiivat muutamiin keskeisiin taisteluihin, samoin Narvassa tammikuussa 1919. Suomalaisia kaatui noin sata. Pohjan Poikien pääosan lähtiessä keväällä kotiin Viro pyysi uusia joukkoja, mutta Suomi ei katsonut voivansa sellaisia enää lähettää eikä niitä lopulta tarvittukaan. Kummallakin puolella pidettiin silmällä reaalipolitiikkaa, ja loukkaantumisen tuntoja koettiin molemmin puolin. Ratkaisevimmassa asemassa lisäjoukko-asiassa olivat sosialidemokraatit, jotka saivat Virosta ristiriitaisia viestejä. Oikeistollekin suhde Viroon saattoi olla mutkikas; arvostivathan he saksalaisuutta, jota taas Virosta oltiin työntämässä ulos.¹³⁶ Valkoisten suomalaisten keskuudessa Viron tilanne oli jatkoa edellisvuotiselle omalle vapaussotana muistetuille taistelulle ja vapaaehtoisia motivoi lähinnä bolsevikkien vastustaminen lähialueella, ei vielä mikään heimohenki. Kuukausipalkkakin oli tärkeä tekijä monelle. Jälkimuistot olivat ristiriitaisia molemmin puolin, mm. suomalaisten varsin huonon sotilaskurin vuoksi. Toisaalta yhteinen taistelu kehittää aina aseveljeyden tunteita.¹³⁷

Tiedot vapaaehtoisten uhrautuvaisuudesta korostivat Viro-suhteen emotionaalisuutta suomalaisten keskuudessa. Samalla levisi ja vahvistui vähitellen ajatus kielisukulaisten perheenomaisesta yhteydestä. Viron vapaussotaosallistumista seurannut Aunuksen retki tuki bolsevikkivastaista kansannousua, mutta ei ollut menestyksenkäs. Seurauksena oli runsaasti pakolaisia. Vuoden 1922 lopussa Suomessa laskettiin olevan 33.000 henkeä, jotka kuka miltäkin taustalta olivat paenneet bolshevismia¹³⁸. Sittemmin niin vaikutusvaltaisen Akateemisen Karjala-Seuran perustamiseen tapahtui talvella 1921–1922 Aunuksen muistojen ja heimopakolaisten avustamisen merkeissä.

Suomen itsenäistymisen yhteydessä oli suomensukuisten (ei kuitenkaan Unkarin) eriasteinen yhtyminen juuri Suomen johdolla oli ollut julkisuudessa esillä. Ainakin Itä-Karjala ja Suomi haluttiin yhdistää, myös punaisen Suomen puolella.¹³⁹ Heimosotiin kuitenkin lähti lähinnä oikeistosuuntautuneita sotilaita – ja nuoria seikkailunhaluisia – ja Itä-Karjalan pakolaisiin paneutuivat eniten oikeistopiirit, mikä on havaittavissa ainakin vuoden 1922 *Uudesta Suomesta* ja vastaavasti *Suomen Sosialidemokraatin* ärtyneistä kommentteista. Vasemmisto oli heimo- ja vapaussotajuhlinnan ulkopuolella, vaikka eduskuntaryhmän jäseniä olikin Tallinnassa yhtynyt isänmaallisiin lauluihin 1919.

¹³⁶ Tämä ilmenee mm. A. O. Kairamon toiminnasta Suomen edustajana Tallinnassa 1919. Zetterberg 1977 s. 188–191. Kairamo tosin saattoi olla poikkeuksellisen kriittinen; Vesa Vareksen tiedonanto.

¹³⁷ Suomalaisista Viron vapaussodassa Zetterberg 1977, myös Mäkinen 2009 A. Myös SS 16.11.1930.

¹³⁸ Nygård 1996, myös Nygård 1978 s. 95.

¹³⁹ Nygård 1978 5s. 242–243.

Uuden Suomen lukijat saivat vuonna 1922 paljon muistutuksia Viron vapaussodasta: Viron valtio lupasi alueeltaan maata suomalaisvapaaehtoisille. (US 17.1., 29.4.) Komentaja Hans Kalm oli julkaissut jouluksi 1921 ensimmäisen niteen teosta *Pohjan Poikain retki* ja pian ilmestyi toinen osa. – *Teosta, joka on runsaasti kuvitettu ja sisältää runsaasti karttapiirroksia, lukee suurella mielenkiinnolla jokainen valkoinen suomalainen.* (Kirja-arvostelu US 22.1.) Viron Avustamisen Päätoimikunta säätiöi jäljellä olevat varansa sotaretkellä kärsineiden vapaaehtoisten hyväksi. (US 8.2.) Kenraali Larka tuli jakamaan kunniamerkkejä, ja valmisteilla oli hautamuistomerkki kaatuneille. (US 30.4.1922)

Latvian ja Liettuan kanssa kontakteja oli vähemmän, mutta aineksia tunteikkaisiin tilaisuuksiin löytyi kyllä. Esimerkiksi, kun Kaunasissa 1927 perustettiin Liettualais-suomalaista yhdistystä, muisteltiin juhlintaa, joka toukokuussa 1917 kohtasi Helsingissä Pietarista tullutta liettualaisten ylioppilaiden lähetystä. *Kokous oli niin väkirikas, että liikenne kadulla oli pysäytettävä.* *'Eläköön itsenäinen Liettua' puhkesi tuhansista rinnoista.* Nytkin kansanjuhlaan ja perustavaan kokoukseen liittyi monia emotionaalisia elementtejä, kuten paikka sankaripatsaan ja uhritulen äärellä, sotilasorkesteri, sotainvalidien suorittama lipunlasku ja kansallishymnit. Samalla kerrottiin kunnostetusta haudasta, joka kätki vuonna 1855 kulkutautiin menehtyneitä Suomen kaartin sotilaita.¹⁴⁰ Syksyllä 1929 paljastettiin lähellä Riikaa suomalaisten jääkäreiden muistopatsas. Sen oli teettänyt Suomen Jääkäriliitto, mutta kuljetuksen ja pystytyksen hoitivat latvialaiset suojeluskuntalaiset. Muistomerkit, näyttävät sotilashautausmaat ja erilaiset juhlallisuudet niiden yhteydessä olivat yksi emotionaalisen isänmaallisuuden ilmaus, jonka tunnelmia ulotettiin myös naapurisuhteisiin, yhteisten muistojen hengessä.

Saksalaisten panos Suomen oli yksi osa vapaussotajuhlintoja ja saksalaisyhteyksistä raportoinnin sävy esimerkiksi *Uudessa Suomessa* niin ikään emotionaalista. Heimo- tai naapurikäsitteitä siihen ei kuitenkaan voitu liittää.

Keskinäisille yhteydentunteille ja niiden vaihteluille Itämeren itärannoilla oli voimapoliittinen taustansa. Venäjän vallasta irtautuvissa ja irtautuneissa maissa oli luonnollista pohtia keskinäistä yhteistyötä. Vaikka Suomen ja Viron valtioliitto-ajatus oli suomalaisista poliitikoista epärealistinen, muuta poliittista yhteistyötä käynnistettiin neljän eteläisen naapurin kesken syksyllä 1919. Juuri silloin kunkin maan oli otettava kantaa Neuvosto-Venäjän rauhantarjoukseen. Rauhasopimukset

---

¹⁴⁰ Raportteja UM:n arkistossa, kansio 71 46 Z Italia-Puola. Suomen lähetystöillä oli oleellinen rooli ystävyysjärjestöjen perustamisessa naapurimaihin.

solmittiin helmi-elokuussa 1920.¹⁴¹ Tammikuussa 1920 Viron pääministeri Jaan Tõnisson oli esittänyt suunnitelman reunavaltioiden sotilasliitosta. Suomessa kiinnostusta tällaiseen tuotti osaltaan kriisi Itä-Karjalassa noottien vaihtoineen ja ainakin ulkoministeri Rudolf Holsti odotti sellaiselle myös länsivaltojen tukea. Keskustelu jatkui johtaen maaliskuussa 1922 ns. Varsovan sopimukseen. Ulkoministerit Suomesta, Virosta, Latviasta ja Puolasta – Liettua oli joukosta poissa Puolan vallattua siltä Vilnan alueen – allekirjoittivat sopimuksen, joka tähtäsi yhteisiin toimenpiteisiin, mikäli jokin sopimuskumppaneista joutuisi ulkopuolisen hyökkäyksen kohteeksi. Suomen eduskunta, kärkeä sosiaalidemokraatit ja ruotsalainen kansanpuolue, kuitenkin kieltäytyi ratifioimasta sopimusta, ja ulkoministeri Holstin lisäksi edistyspuolueen ja maalaisliiton ministereistä kokoonpantu hallitus erosi.¹⁴²

Riigivanem Konstantin Päts tuli valtiovierailulle toukokuussa 1922, ensimmäisenä ulkomaisena valtiopäämiehenä. Satamasta raportoitiin *kymmentuhantisesta ihmispaljoudesta*. Hän osallistui mm. toukokuun 16. päivän juhlallisuuksiin, samoihin joita seurasivat suojeluskuntalaisten tanskalaiset vieraat. Heidänkin päällystöään oli kutsuttu presidentinlinnaan paraatin jälkeen.¹⁴³ Näin tuli kumpikin ilmansuunta valtiovallan taholta huomioiduksi vaiheessa, jossa reunavaltiosuuntaus oli jo päättynyt.

Korvaavana toimena Viro ja Latvia solmivat sotilasliiton 1923, mutta sen merkitys jäi vähäiseksi. Uutta laajapohjaisempaa puolustusliittohanketta virolaiset käynnistivät vuonna 1925, kommunistien vallankaappausyrityksen jälkeen. Suomessa kieltäydyttiin edelleen liittosopimuksista, mutta hallitus ilmoitti valmiudesta käytännön yhteistyöhön, mikä toteutui esimerkiksi ulkoministeri- sekä virkamieskokouksina. Vuonna 1924 Suomen väliaikainen asianhoitaja Tallinnassa Eljas Erkkö perusteli liittoutumattomuutta mm. sillä, että *liittoutuminen vaatii hyvin suurta valmistelua jo kansan syvissä riveissä, sillä muutoin voidaan pienistä erimielisyyksistä tehdä kysymyksiä, jotka helpommin kuin muut luovat kuilun liittolaisten välille*¹⁴⁴ – Kansalaisten hyväksyntä, tavallaan siis pan-identiteetti, oli siis huomion arvoiseksi tiedetty asia jo silloin. Varsinainen syy liittoutuman välttämiseen oli kuitenkin huoli leimautumisesta Baltian valtioksi, toisaalta sitoutuminen puolustamaan sotilaallisesti vaikeasti puolustettavia alueita.

¹⁴¹ Zetterberg 2007 s. 507-510.

¹⁴² Reunavaltiosuuntauksen vaiheista tiivistäen esim. Paasivirta 1984 s. 262–267, laajemmin Roiko-Jokela 1995.

¹⁴³ Haastattelu ja uutinen US 24.2. ja 25.2.1922; uutinen US 29.4. ja 30.4.22. Selostuksia US 14.-17.5. 1922.

¹⁴⁴ Zetterbergin 2007 s. 540 mukaan.

Virossa valtiollisten suhteiden ja kansojen tunteiden erillisyyden ilmaisi ainakin ulkopoliittinen mielipidevaikuttaja Ants Piip, joka 1932 kirjoitti, että vaikka Baltian maiden liitto ei osoittautunut mahdolliseksi, kansalaisten parissa asenteet ovat kehittyneet lämpimiksi. Puolustusliittonjen lisäksi valmisteilla oli mm. virolais-latvialainen tulliliitto 1929. Se oli ongelmallinen projekti, samoin kuin virolais-suomalainen kauppapolitiikka.¹⁴⁵ Itämeren eteläpuolella ”huolimatta kohteliaasta retoriikasta, joka koski balttilaista ystävyyttä, kohtaloa ja yhteistä aluetta (space), käytännön yhteistyö kilpistyi helposti kansallisiin vaatimuksiin”, selostaa Pauli Heikkilä¹⁴⁶.

Marko Lehti on päätellyt, että liittoutumissuunnitelma-vaiheen päättyessä 1920-luvun puolessa välissä baltti-identiteetti yhdisti vain Viroa ja Latviaa. Suomelle liittyminen Baltian yhteyteen oli ollut todellinen vaihtoehto vain aivan 1920-luvun alussa. Lehden havaintojen mukaan useimmille suomalaisille balttilaisyhteys ja reunavaltiosuuntaus olivat vähämerkityksellisiä. Suomen sijoittuminen vyöhykkeen pohjoislaidalle teki mahdolliseksi samanaikaisen Skandinaavia-yhteyden, mikä Lehden mukaan oli tärkeää suomalaisten enemmistölle. Lehden päätelmiä edelleen lainaten: Vuodesta 1921 skandinaavinen ja balttilainen suuntaus alettiin nähdä ei toisi-
aan poissulkevinä, vaan täydentävinä. “Skandinaavisen yhteyden nähtiin pohjautuvan henkisiin ja kulttuurisiin siteisiin kun taas reunavaltiot yleisesti nähtiin kanssakärsijöiksi”. Reunavaltioyhteydet olivat hyödyksi Suomen itsenäisyyden ylläpitämiseksi, mutta luontaisesti yhdistäviksi rakenteiksi Lehti on nähnyt vain heimositeen Suomen ja Viron välillä.¹⁴⁷

Tämän tutkimuksen lehtiaineistojen pohjalta voin suurin piirtein yhtyä Lehden päätelmiin yhteiskunnallisen eliitin osalta, mutta kyseenalaistan vahvasti että ”enemmistö suomalaisista” olisi suosinut Skandinaviaa – sikäli kun ylipäänsä ajatteli koko Baltia vai Pohjola -kysymystä. Poliittisen eliitinkin piirissä ulkopoliittisista suhtautumisista ja suuntautumisista oli huomattavia erimielisyyksiä, eivätkä asetelmat menneet yksioikoisesti puoluerajojen mukaan. Funktionaalisen yhteistyön alueella voi uumoilla ristipaineita, esimerkiksi esitellyissä uutisissa sosiaaliministeriön edustajien neuvotteluista työlainsäädäntöyhteistyöstä peräkkäin niin etelä- kuin länsisuunnan kanssa. Ja kuten usein ja kaikkialla, kontrastia syntyi myös valtiojohdon varovaisuuden sekä innostuneiden asianharrastajien ja kansalaisryhmien välille. Suomen valtiotason suhteet olivat monella tavalla jännitteiset sekä Ruotsiin että Viroon, mutta kuten Ants Piip tote-
si ja tämän tutkimuksen aineistot osoittavat, kansalaistason suhteet suomalaisten ja virolaisten kesken olivat 1920-luvulla lämpimät.

¹⁴⁵ Heikkilä 2009 s. 108 / Ants Piip, Nüüdne maailmapolitika ja Eesti. 1932.

¹⁴⁶ Heikkilä, Narrowing the alternatives, s. 99.

¹⁴⁷ Lehti 1998 A s. 520.

Skandinaviassa päin katseltiin huolestuneina Suomen reunavaltiohankkeita. Virossa taas käsiteltiin happamasti Suomen skandinavistista suuntautumista: ”Yhä vielä Suomi etsii itsestään skandinaavisia piirteitä – siitä huolimatta, että Skandinavia ei koskaan tunnusta Suomea kaltaiseksi, minkä se on monessa yhteydessä antanut ymmärtää.”¹⁴⁸ – Suomelle riitti neuvoja niin lännen kuin etelän lehdistössä.

3.4 Heimoyhteys vakiintuu rotutietoisuuden vastineena

Erityisiä Viro-suhteiden harrastajia olivat heimosoturit lähipiireineen sekä joukko estofiilejä, jotka paneutuivat Viron kieleen ja kulttuuriin. Useiden tausta oli kansallisissa tieteissä ja ajattelutapa aitosuomalainen. Johtavia hahmoja olivat ainakin kielitieteilijä Lauri Kettunen sekä kansanrunouden tutkijat Martti Haavio ja Elsa Enäjärvi-Haavio. Estofiilit olivat tavallaan vastine Ruotsin finlandsvännereille, mutta poikkesivat jälkimmäisistä sosiaalisilta lähtökohdiltaan ollen monessa tapauksessa ensi polven sivistyneistöä.¹⁴⁹

Laajempi orastava ja organisoituva heimoharrastus näkyi esimerkiksi vuoden 1922 sanomalehtiaineiston monissa pikku-uutisissa ja WSOY:n kirjainoksessa, jossa otsikon *Heimokirjoja* alla mainostettiin runokokoelmaa *Nouseva heimo*, novellikokoelmaa *Oma Inkerini* sekä valikoimaa aunuksenkarjalaksi käännettyjä suomalaisia runoja. (US 8.2.) Mainos merkitsi suositusta, että lukija voisi kirjahankinnallakin ottaa heimoasian sydämelleen, mutta samalla se osoittaa, että potentiaalista kysyntääkin tällaiselle kirjallisuudelle täytyi olla. Ainakin virolaisten sukulaisuus tuli laajojen joukkojen tietoon.

Hiukan epäselvää on, missä määrin suomalaiset uskoivat kielisukulaisten olevan myös biologisesti sukua. Mahdollisesti biologisen sukulaisuuden oletus ulottui lähialueen, mutta ei ulkonäöltään erilaisiin kaukaisiin kielisukulaisiin. Kielellisen ja biologisen yhteyden eron teki kyllä selväksi mm. E. N. Setälä 1926 kansantajuiseksi tarkoitettussa tietoteoksessa *Suomen suku*.

“Yksinkertaisin inhimillinen yhteisö, perhe, pohjautuu luontoon, mutta sen muodostuminen ja kehitys on jo kulttuuria. Perhettä suurempien yhteisöjen, suurperheen, heimon, kansan alkupohjana on veriheimolaisuus, rodullinen yhteys, joka johtuu perinnöllisyydestä. Mutta jo perheen alkutekijät, mies ja vaimo, voivat olla rodullisesti eroavia – vanhoista ajoista onkin vaimo otettu vieraalta taholta – ja yhteisön

¹⁴⁸ Päevaleht Zetterberg 2007 s. 536 mukaan.

¹⁴⁹ Myös esim. Paasivirta 1984 luvut IV B ja V alkuosiltaan. Niinkin ehdoton eliitin jäsen kuin presidentti K. J. Ståhlberg oli purkanut Tukholman lähettiläälle mieltään kokien esim. että monella vaikuttajalla Tukholmassa on ”vaikeaa ... käsittää Suomea tasaveroiseksi valtioksi Ruotsin kanssa” ja että Suomea halutaan siellä pitää ”jonkinlaisena Ruotsin juoksupoikana”. Paasivirta 1984 s. 271.

suuretsa veriheimolaisuuden merkitys jää aivan toisarvoiseksi. [...] “Sitä vastoin kansat ovat *kulttuuriyhteyksiä*, ja yhtenä inhimillisen kulttuurin merkillisimmistä tuotteista ja sen tärkeimpänä välittäjänä on kieli [...] niinkin tärkeä, että kieli useimmissa tapauksissa on kansallisuuden varmimpana, jos kohta ei ainoana eikä pettämättömänä tuntomerkinä.”

Samoihin aikoihin aitosuomalaisuutta vastaan polemisoinut Turun yliopiston (siis Setälän ja aitosuomalaisten ”kotiyliopiston”) professori Eino Kaila polemisoi aitosuomalaisuutta moittien aatetta mm. primitiivisyydestä ja rotutietoisuudesta.¹⁵⁰

Samoin kuin suomalaisten suhde Skandinaviaan, myös suhde Viroon ja muuhun Baltiaan näyttää tutkimusaineistojen valossa hyvin moninaiselta ja ristiriitaiseltakin. Yhtäältä tunnettiin lämmintä yhteyttä, toisaalta nähtiin ja poimittiin julkisuuteen omituisuuksia ja heikkouksia. – Näistä esimerkkejä myöhemmin, samoin asianharrastajienkin huomion kääntymisestä Skandinaviaan 1930-luvun jälkipuoliskolla.

Ulkopoliittisen johdon tasolla pyrittiin pitämään etäisyyttä, toisaalta sielläkin korostettiin varsinkin heimokansa-yhteyttä. Julkisessa elämässä heimoyhteyksien varsinaiset ylläpitäjät olivat sivistyshallinnossa ja -järjestöissä sekä suomenkielisissä ylioppilaspiireissä. Suomalais-ugrilaiset kulttuurikongressit olivat merkittäviä tapauksia tutkija- ja kansanvalistuspiireille. Niitä pidettiin Suomessa, Virossa ja Unkarissa viidesti 1921–1936. Kansalaistasolle heimoaattetta vietiin mm. yhteisenä heimopäivänä. Suomalaiset ylioppilaat olivat viettäneet heimopäivää vuodesta 1924 ja vuonna 1930 sovittiin Suomen, Viron ja Unkarin heimojärjestöjen kesken yhteisestä päivämäärästä, lokakuun kolmannesta lauantaista. Kouluissa oli tarkoitus pitää heimojuhlia, valistusjärjestöissä, armeijassa ja suojeluskunnissa luentoja ja iltamia. Heimopäivän vietto kansakouluissa alkoikin heti samana syksynä kouluhallituksen suosittelemana ja jatkui vuosittain.¹⁵¹

Tulkintani mukaan heimoharrastuksen eräs tehtävä oli tarjota suomenkielisille suomalaisille positiivista rotuyhteyttä aikana, jolloin sellainen oli merkittävä tekijä kansallisissa identiteeteissä, täällä tiedetysti skandinaavien ja germaanien keskuudessa. Ajattelu saavutti varsin huikeita ulottuvuuksia. Aineiston järjestölehtien näytteitä heimohengestä on seuraavassa pääluvussa ja tulkintaan palataan myöhemmässä alaluvussa Heimoyhteys vastapainona.

¹⁵⁰ Suomen suku I s. 2 ja 85. Vaikka biologinen yhteys torjutaan nämäkin Suomen suku -teokset sisältävät varsin tarkkoja antropologisia mittaustietoja, tarkoituksena ehkä juuri torjua mongoli-teoria.– Lehto s. 361–362.

¹⁵¹ Ylioppilaiden heimopäivä Klinge 1978 s. 15. Vietosta US 6.4.1930. Hbl 13.10.1930. US 6.10.1938. Takalo s. 185. Takalon artikkeli käsittelee muutoinkin monipuolisesti suomalais-unkarilaisia suhteita sotien väliseltä ajalta.

Erikoistapaus Unkari

Kauempana eteläsuunnassa oli vielä Unkari, maa joka Suomessa tiedettiin sukulais- eli heimokansaksi. Aineiston sanomalehdissä Unkari-yhteyksistä ei ole kovin paljon uutisia, mutta erikoissuhde tulee kuitenkin selvästi ilmi. Joissain tapauksissa kerrotaan asiapitoisista yhteyksistä, kuten, että poliisipäällystön matkalla Budapestissä tutustuttiin hyvin järjestetyn järjestystoimen yksityiskohtiin, mitä opintomatkan luonnetta olikin hyvä selvittää ainakin virkamieskriittisille *Ilkan* lukijoille. Uutisoinnissa ja raportoinnissa korostui silti *sydämellinen mieliala* ja *kansojen väliset voimakkaat sukulaissiteet*.¹⁵² Pääasiassa yhteydenpidolle antoi sisällön heimotunne, jota ei useinkaan sen tarkemmin määritelty, mutta joka vertautuu germaanien ja skandinaavien rotukorostuksiin. Tieteellisessä kirjallisuudessa oli 1900-luvun vaihteeseen mennessä kyllä hylätty teoria *turaanilaisista*, ts. eurooppalaisesta alkukansasta, johon mm. suomalaiset ja unkarilaiset olisivat kuuluneet. Ajatus kuitenkin eli sekä Suomessa että Unkarissa ainakin vielä 1920-luvulla¹⁵³. Yhteistä oli myös koettu vallankumousvaihe ja vahva valkoinen reaktio¹⁵⁴. Näistä ei aineistoon kylläkään tullut viittauksia.

Kiinnostusta Unkariin ilmaisee Helsingissä 1922 järjestetyn unkarilaisen taiteen näyttelyn suuri suosio. *Hufvudstadsbladet* käytti kävijämäärästä jopa sanaa *kolossal*. Uuden Suomen taidearvostelijalla oli oma selityksensä:

Tavaton menestys on varmasti suureksi osaksi johtunut siitä myötätunnosta, jota tunnemme kovia kokenutta heimokansaa kohtaan. Trianonin pakkorauha, joka riisti emämaasta kolmenjä miljoonaa unkarilaista, on kuohuttanut meidänkin mieltämme. Näyttely kieltämättä vetoaa pikemminkin suureen yleisöön kuin asiantuntijain ahtaampaan piiriin. (US 22.11.)

Aineistosta voi päätellä, että suomalais-unkarilaisissa suhteissa anti tuli suurelta osalta kulttuurisen spektrin laajentamisesta. Vieraaseen kulttuuriin on puolin ja toisin helpompi tutustua, kun se tarjoillaan sukulaisuuden varjolla. Ennakkona seuraavasta luvusta lainaan *Suomen musiikki-lehden* kuvausta kapellimestari Robert Kajanuksen ja pianisti Ilmari Hannikaisen konserttivierailusta Budapestiin:

¹⁵² ”Suomalaiset poliisimiehet Budapestissä. Suomalaisten kunniaksi järjestetty useita juhlatilaisuuksia. Vieraita pidetty ”kuin kukkaa kämmenellä” (US/STT 7.5.1930) ”Poliisimiehet Unkarissa. Vaasan poliisimestari Tallroth kertoo matkasta. Unkarin poliisilaitos erinomaisesti järjestetty” (Ilkka 19.5.1930).

¹⁵³ Suomessa ainakin Etuvartiokansojen klubin piirissä, josta mm. Zetterberg Yrjö ja Hilma Jahnsenin elämäkerrassa (1982) / Takalo ja Jussi-Pekka Hakkarainen pro gradussa (HY) 2011. Unkarissa työskennelleen kuvanveistäjä Yrjö Liipolan muistelmissa turaanialaisuus-aate yhdistyksineen oli ”fantastien” harrastus. ”Jo se, että käsitettiin suurin osa Aasian kansoistakin yhteen kuuluviksi, piti vakavimmat tiedemiehet loitolla.” Liipola oudoksui myös, että ”johtomiehistä hyvin harva kuului todelliseen unkarilaiseen rotuun. He olivat suurelta osalta unkarilaistuneita saksalaisia ja slaavilaisia.” Yhdistyksen synnyn Liipola kuitenkin laskee erään suomalaisen aikaansaannokseksi. Liipola, luku Suomalais-unkarilaiset sukulaissuhteet s. 204–208. Ks. myös Arpad Welkerin tutkimusprojekti *The Finnish ideology of kinship and Hungarian Turanism*. Myös: Suomalais-ugrilainen ja turaanilainen heimoaate. Ilkka 14.10.1930.

¹⁵⁴ Vares 2003 s. 252.

Orkesterin harjoituksissa pyysivät taiteilijat lähempää selostusta esitettävistä sävellyksistä [...] Harjoitusten kestäessä soittajat yhä enemmän ihastuivat suomalaisen musiikin heille ennen salattuun maailmaan väittäen konsertin tulevan merkkitapaukseksi sikäläisten sinfoniakonserttien sarjassa.

Elävä yhteenkuuluvaisuustunne, erikoinen kohteliaisuus, merkkitapaus, lämmin sukulaismieliala, herttainen vieraanvaraisuus, suopeita arvosteluja – siinä Suomen musiikkilehden ilmaisu- ja Unkarin matkalta 1924. Joissain yhteyksissä korostettiin kansallisuuden ja vapauden säilyttämistä, minkä vuoksi veljessiteitä olisi lujitettava¹⁵⁵. Miten siteiden lujittaminen vapauden säilyttämistä palvelisi, ei näy pohditun. Odotettiin myös kumpaakin osapuolta kannustavaa yhteistoimintaa esim. kansojen edustavinten sävellysten vuorottaisilla esittämisillä, johtajavierailuilla y.m.

Ilmeinen kulttuuriero oli emotionaalisuuden voimakkuus ja ilmaiseminen. Suomalaiset vieraat pyrkivät myötäilemään, ainakin johonkin rajaan asti, unkarilaista tunnemaailmaa. Kansallissuru Tynkä-Unkarista teki vaikutuksen poliiseihin ja partiolaisiin, ja *Suomen musiikkilehti* päätti maan musiikkielämä-kirjoituksen: *Me suomalaiset yhdymme kaikkien unkarilaisten vaatimukseen: pudotkoon kahle, nouskoon vielä kerran uusi päivä!*¹⁵⁶ Yksi yhteinen piirre unkarilaisille ja osalle suomalaisia sentään löytyi nationalistisesta laajennustoiveesta. Siitä on jatkossa esimerkki *Partio*-lehdestä. Lisäksi syntyi yhteyksiä Unkarin pienen luterilaisen kirkon kanssa ainakin 1930-luvulla.¹⁵⁷

Kansalaistason kokemukset vastaavat omalla tasollaan sitä, mitä Tenho Takalo ja Vesa Vares ovat havainneet poliittisten ja mielipidevaikuttajien kokemuksista ja näkemyksistä. Unkarilaisia arvostettiin maan aristokraattisista ja feodaalisista piirteistä huolimatta, varsinkin poliittisessa oikeistossa. Vasemmiston näkökulmaa taas ilmaisi esimerkiksi se, että sen edustajia ei lähtenyt parlamenttavierailulle Budapestiin 1928 ja myös ruotsinkieliset jäivät pois. Tämä ilmaisi vastalauseita Unkarissa esiintyneeseen valkoiseen terroriin ja Horthyn vanhoilliseen hallintoon.¹⁵⁸ Työväenliikkeen edustajille Unkari ei ollut relevantti kohde jo matkan vaatimien varojen vuoksi. Niinpä heidän kokemuksiaan ei aineistossa juuri esiinny, mutta ei poliittisia pohdintoja porvarilliseltakaan puolelta.

¹⁵⁵ Esim. ”Sillä onhan meidän molempien kansojemme elinehto yksi ja sama, nimittäin kansallisuuden ja vapauden säilyttäminen.” – Tervehdys Unkarista. *Partio* 1922 s. 132.

¹⁵⁶ *Suomen musiikkilehti* 1923 s. 117. Suomalaisten suhtautumisesta Unkarin rajarevisio-pyrkimykseen Takalo 199–201.

¹⁵⁷ Esim. NMKY:stä US 31.5. 1938.

¹⁵⁸ Vares 2003, erit. s. 252.

Takalon mukaan ”tarkastellessaan suhteita Unkariin heimotyön muodostaman aukon lävitse, suomalaiset rakensivat itselleen erikoisasemaa, jota ei todellisuudessa ollut”. Kulttuurin alalla Suomella oli Unkarissa tietty erikoisasema, mutta poliittisella tasolla Unkari solmi samankaltaiset suhteet mm. Ruotsiin ja ympäri Keski-Eurooppaa.¹⁵⁹ – Seuraavassa luvussa esiteltävät lehtikuvaukset kertovat erilaisten retkikuntien suurista positiivisista, jopa oudoksuttavan emotionaalisista kohtaamisista unkarilaisten kanssa. Vertailukohtien puutteessa on vaikea tietää, saivatko juuri suomalaiset näin paljon huomiota vai muut vierailijat yhtä lailla?

Max Engman on kuvannut Unkarin ja Suomen heimoyhteyden merkitystä sandwich-vertauksella. Kumpikin erikoisine kielineen oli puristuksissa slaavilaisten ja germaanisten kansojen välissä.¹⁶⁰ Ainakin jonkinasteinen erikoisyhteys on kielisukulaisuuden vuoksi vallinnut suomalaisten ja unkarilaisten kesken ja ne osoittavat, että ”regionalisoitumista” voi tapahtua maatieteellisesti etäistenkin osapuolten kesken. Käyttämäni *pan-identiteetin* käsite onkin maiden välisen etäisyyden vuoksi osuvampi kuin yleisemmin käytetty *alueellinen identiteetti*.

Eteläsuunnassa oli kuitenkin vähemmän vanhoja liittymäpintoja kuin lännessä ja siellä oli piirteitä, joita ajan mittaan enenevästi vierastettiin. Länsisuunnassa kuvio oli suunnilleen päinvastainen. Näitä ristiin käyviä piirteitä tarkastellaan seuraavassa luvussa järjestölehtien valossa.

---

¹⁵⁹ Takalo s. 200-201.

¹⁶⁰ Max Engman esitelmässä *Is Finland a Nordic Country – or something more?* 30.10.2002. Myös *Är Finland ett nordiskt land*, Den Jyske historiker 1994. s. 64. Suomen ja Unkarin suhteista myös esim. *Nations and their others : Finland and Hungary in comparison* / Heino Nyyssönen and Mari Vares (eds.) • East-west books Helsinki, 2012.

4 TYÖNTÖ JA VETO KAHTEN SUUNTAAN JÄRJESTÖLEHTIEN KUVASTAMANA

Vanhan akateemisen skandinavismien totesin jatkuneen Suomen itsenäistyessä kutakuinkin sujuvasti. Samoin sen rinnakkaisilmiö, virkamiesten asiantuntijayhteistyö skandinaavisten kollegojen kanssa jatkui tai käynnistyi ilman että valtiolliset ristiriidat olisivat juurikaan häirinneet yhteistyötä. Mutta akateemisten ja virkamieseliittien ulkopuolella, ja joskus sisälläkin, pohjoismaisessa yhteydenpidossa esiintyi hankauksia.

Baltian suuntaan suomalaisilla oli vanhastaan hyvin vähän tieteellisiä tai virkamiesyhteyksiä. Tieteellisiä yhteyksiä käynnistyi 1920-luvun alussa, mutta virkamiesyhteistyötä vain vähän. Baltiassa olisi ollut enemmänkin kiinnostusta funktionaaliseen yhteydenpitoon, mutta murrosajan yhteydentunnon ja itsenäistymisen euforian tasaantuessa ja valtiollisten liittohankkeiden kariuduttua suuri osa Suomen eliittien jäsenistä oli varovaisia, jo voimapolitiisista syistä. Sen sijaan yhteinen kansa teki riemukkaita ja tunteikkaita ryhmämatkoja, varsinkin läheiseen Tallinnaan. Oli kuitenkin myös yhteiskunnallisesti vaikutusvaltaisia ryhmiä ja henkilöitä, jotka lähtivät nimenomaan suomalais-balttilaiseen ja tai suomalais-virolaiseen yhteistyöhön. Virolaiset muistettiin 'veljeksansaksi' tai 'veljesmaaksi' Ruotsin ollessa 'naapuri'.

Tässä luvussa käydään läpi ja vertaillaan ensin järjestölehti kerrallaan, sitten yhteen vetäen miten aktiiviset kansalaiset kokivat ja kuvasivat yhteyksiään länsi- ja eteläsuuntaan ja mitä päätelmiä he tekivät 1920-luvun alusta 1930-luvun puoliväliin. Kumpaankin suuntaan tunnettiin vetoa ja samaistumista, mutta kummassakin suunnassa oli myös luotaantyöntäviä piirteitä.

4.1 Kylmästi ja lämpimästi vastaanotettu suomalainen musiikki

Suomen musiikkilehden mukaan

Suomen musiikkilehti valikoitui tutkimusaineistoon aihepiirinsä vuoksi. Musiikkiin liittyy sekä kansallisia merkityksiä että paljon kansainvälistä vaihtoa. Jo tähän mennessä lainatut sanomalehti uutiset ilmaisevat kielenkäytöllään musiikillisten vaihtosuhteiden emotionaalista luonnetta. Läpikäyty sotienvälisen ajan johtava musiikkijulkaisu perustettiin 1923 ja ilmestyi kerran, tai ajoittain kahdesti kuussa alan uutisoivana, selostavana ja keskustelulehtenä. Musiikkiarvostelu-

jen rooli oli vähäisempi. 1920-luvulla perustettiin myös kanttorijärjestön lehti *Kirkkomusiikki* ja Työväen musiikkiliiton *Työn sävel*.

Identiteettikysymysten tutkimisen kannalta tunteita viljelevät tekstit ovat otollisia. Musiikillinen kansainvälinen vaihto ja ulkomaan musiikkiiutiset olivat hyvin esillä ja tekstit heijastavat hyvin eri suuntiin kohdistuvia sympatioita, yhteenkuuluvuuden tunteita ja varauksellisuutta. Myös kansalaisten pyrkimys saada nuorelle valtiolle huomiota ja arvostusta ilmenee hyvin *Suomen musiikkilehdessä*. Kuvaava näyte musiikin kansallisuusaatetta tukevasta merkityksestä on Suomen Laulun 25-vuotishistoriikki¹⁶¹. Kuoro oli syntynyt talvella 1900 Heikki Klemetin johdolla *näyttämään, että oli olemassa suomalainen kulttuuri, jonka hävittäminen oli rikos. [...] Suomen Laulu syntyi niinmuodoin isänmaallisen propagandan merkeissä*. Jo samana keväänä kuoro oli lähtenyt kiertueelle Skandinaviaan. *Toimeenpannuissa juhlatilaisuuksissa pitivät huomattavat henkilöt puheita suomalaisille laulajille ja heidän uhatulle isänmaalleen*. Kirjoittaja päättelee lauluretken kiinnittäneen huomiota nimenomaan Suomen *suomenkieliseen kansanainekseen, joka oli täten osoittanut olevansa samalla sivistystasolla kuin toiskieliset naapurinsa Skandinavian maissa*.

Suomen musiikkilehdessä heijastui ajoittain kielitaistelua suomenkielisestä näkökulmasta, mutta samalla positiivista suhtautumista, yhteyden etsimistä ja pan-identifioitumista Pohjoismaihin. Vuonna 1927 selostettiin, kuinka neljä vuosikymmentä aiemmin aloitettuihin pohjoismaisiin musiikkijuhliin Suomi ei voinut ottaa osaa valtiollisista syistä, vaikka koko aate, lehden mukaan, oli Suomesta lähtöisin.

*Mutta kun kansamme itsenäistyttyään avoimin mahdollisuuksin ryhtyi vilkastuttamaan ulkomaisia kulttuurisuhteitaan, lähinnä Skandinaviaan, herätettiin pohjoismaisten musiikkijuhlienkin ajatus, taas Suomen aloitteesta, henkiin. Ensimmäiset kaikki neljä pohjoismaata käsittävät musiikkijuhlat olivat Kööpenhaminassa keväällä 1919. Suomalaiset sävelteokset [...] saivat siellä osakseen suurta arvonantoa, jopa ihailuakin, ja säveltaiteilijaimme joukkovierailu myös mitä lämpimimmän vastaanoton.*¹⁶²

Kun Italiassa perustettiin pieni yhdistys, joka tähtäsi kansallisten sävellysten vaihtoon Italian ja ”sanan laajimmassa merkityksessä skandinaavisten maiden kesken”, lehti muistutti, että Suomen olisi syytä pitää varansa, että tulee huomioiduksi. Tahtoohan yhdistys *sulkea piiriinsä kaikki*

¹⁶¹ S Musiikkilehti 3/1925 s. 37-.

¹⁶² S. musiikkilehti 1927, s. 97.

*skandinavianmaat.*¹⁶³ Yhteisestä musiikkipedagogikurssista raportoitaessa lehti huomautti, että *muissa skandinavianmaissa ovat musiikkipedagogiset yhdistykset jo kauan olleet toiminnassa.*¹⁶⁴

Samalla Skandinavia ja erityisesti Ruotsi oli myös ongelmallista maaperää. Itämeren eteläpuolella vastaavia ongelmia ei ilmennyt. Musiikkikirjoitteluun kuuluu väistämättä arviointi ja arvostelu, mutta *Suomen Musiikkilehdessä* uumoiltiin herkästi ja loukkaantuneina, että suomalaista musiikkia koskevissa arvosteluissa olisi ollut ulkomusikaalisia, suomalaisia aliarvioivia tekijöitä. Kuitenkaan ei kainosteltu itse välittää suoria mielipiteitä muista, vaikkapa islantilaisen taidemuusiikin tasosta¹⁶⁵.

Kuorovierailut lämpömittareina

Kiinnostava esimerkki Skandinavian suunnan monitahoisuudesta on raportti konserttimatkasta, jonka Laulu-Miehet tekivät elokuussa 1923. Selostuksessa jännitteisyys kohdistui nimenomaan Ruotsiin, kun taas kokemukset Tanskasta ja Norjasta kuvattiin hyvin positiivisiksi. – Samaa ilmiötä esiintyy muissakin lehdissä.

Laiva oli hyvästely monisataisen ystäväjoukon voimin ja se suuntasi Kööpenhaminaan, jonne kutsun oli esittänyt Tanskan sanomalehtimiesyhdistys (Vrt. sanomalehtimieskongressi Suomessa 1922). Perillä kohdattiin vastaanottokomitea, jonka arvovaltaisimman jäsenenä oli sisäministeri. Jo ensimmäinen konsertti oli loppuunmyyty ja suosionosoitukset innostavia.

Kun haltioitunut yleisö viimeinkin päästi kuoron rauhaan, suunnattiin askeleet Tivolin Tornipviljonkiin, jossa oli toverillinen illanvietto. Hilpeiden tanskalaisten seurassa kului ilta liian nopeaan. Suomelle ja nimenomaan sen suomeapuhuvalla väestölle pidettiin siellä monta kaunista mieliinpainuvaa puhetta.

Arvostelut Kööpenhaminan konserteista olivat *ylen ylistäviä* ja pitkiä. Huippukokemuksia olivat kaksi ulkoilmakonserttia, johon oli myyty yhteensä 11.000 lippua sekä jäähyväislaulanta ravintolan terassilta, mitä koskeva etukäteistieto oli kirjoittajan, kuoron varajohtaja Hugo Holmströmin mukaan koonnut puistoon 22.000 henkeä!

Siirtymistä Ruotsiin ja vastaanottoa siellä kirjoittaja kuvaa toisenlaisessa hengessä. Tullitarkastus oli pikkumainen ja vastaanottokomitea koostui vain suomalaisista. Kongresshallenin akustiikka

¹⁶³ S Musiikkilehti 1923 s. 131.

¹⁶⁴ S. Musiikkilehti 1924 s. 146, myös esim. Georg Schneevoigt Amerikassa, tekee karhunpalveluksia synnyinmaansa musiikille. S. Musiikkilehti s. 1924 s. 62.

¹⁶⁵ Silmäys Islannin musiikkilämään. Paikallinen asiantuntija ja suomalainen konsertinantaja kertovat. – S musikkilehti 1923 s. 95-97.

oli oikullinen ja kaupungin konserttiyleisö tunnettiin erittäin kriittisenä. Sali ei tullut täyteen, mutta 700 kuulijaa sentään.

Hauskaa oli seurata, miten tuo kriittinen, etten sanoisi ylimielinen yleisö vähitellen lämpeni. Lopuksi olivat suosionosoitukset niin valtavat, etteivät paikkakuntalaiset muistaneet sellaista sitten göteborgilaisten erikoissuosikin [...].

Seuranneessa illanvietossa isäntäväkenä oli erään kuoron jäseniä ja joukko suomenystäviä. Mitään sellaista juhlintaa kuin Kööpenhaminassa oli koettu, eivät laulajat näy kohdanneen, mutta täällä saimme lukea asiallisimmat arvostelut. Yksimielisesti tunnustettiin Suomi ensimmäiseksi mieskuorolaulun maaksi.

Norjaan siirryttäessä tullimiehet kohteliaasti sivuuttivat vaunun (vastakohta Ruotsin pikkumaisuudelle). Kristianiassa *uusiintui taas sama sydämellisyys johon jo Kööpenhaminassa olimme tottuneet*. Konsertin jälkeen oli

juhlallisimpia tilaisuuksia missä allekirjoittanut on ollut läsnä. Erikoisesti painostettiin puheissa sitä suuriarvoista työtä, minkä Suomi etuvartiona itäänpäin on suorittanut. Samoin korostettiin sitä merkitystä, mikä tällaisella käynnillä on kahden naapurikansan tutustuttamiseksi toisiinsa. Uskallettiin väittää, että tällaisella matkalla on yhtä suuri vaikutus kuin 10 vuoden diplomaattisella työllä.

Norjasta mainittiin myös, kuinka tietty kuuluisa laulajatar konsertin väliajalla *saapui kyynelsilmin kiittämään johtajaamme*. – Kyyneleitä esiintyi Pohjoismaista raportoitaessa harvoin. Samanlaista suosiota niin yleisöltä kuin silmäätekeviltä saatiin nauttia Norjan muissakin kohteissa.

Paluumatkalla koettiin yllätys, kun Tukholmasta tuli sähkösanoma kenraali Linderiltä [tunnettu ruotsalaisvapaaehtoisena Suomessa 1918]. Kuoro kutsuttiin lunchille Tukholman uuden raatihuoneen kultaiseen saliin. Täällä *isäntien joukossa näkyi sangen arvovaltaisia tukholmalaisia*. Kirjoittaja viittaa kreiveihin, mutta ei selosta enempää tilaisuuden kulkua tai henkeä, vaikka kyseessä oli ainakin ulkoisesti merkittävä huomionosoitus. Tämä kontrastoituu kirjoittajan aiempiin mainintoihin lukuisista päivällispuheista Tanskassa ja Norjassa.

Matkaraportin mukaan kuoro siis koki suurta lämpöä ja arvostusta Kööpenhaminassa ja Norjan kaupungeissa. Ruotsissa itse konsertti saavutti lopulta suosiota, mutta kahteen muuhun maahan verrattavaa juhlintaa ei koettu. Kyse voi osittain olla kuoron ja kirjoittajan tulkinnasta, mutta ilmeistä on, että Ruotsissa todella saatiin vähemmän huomiota. Kuorovierailuiden tunnekuuhuista ja kuulijalukujen mahdollisista liioittelusta puhdistettunakin näyttää siltä, että suomalainen mieskuorolaulu herätti

mielenkiintoa.¹⁶⁶ Mahdollisesti suomalaisilta odotettiin eräänlaista miehistä alkuvoimaa, sillä sellaista heijastavat Törnuddin *Loitsu* sekä Kuulan *Kullervon laulu* olivat kirjoituksen mukaan kiertueen suosituimmat numerot.

Ruotsalaisyleisön negatiivisista reaktioista kertoi myös *Suomen musiikkilehden* uutinen vuodelta 1924. Kyseessä oli pohjoismainen konserttisarja, jonka suomalaissävellykset saivat Sibeliusta lukuun ottamatta *kylmän vastaanoton, mikä Tukholmassa miltei kaikkeen vieraaseen musiikkiin nähden lie säännöllistä*. Tanskalaisen Carl Nielsenin sinfoniaa oli häpäisty vihellyksin ja poistumisin. *Todella kohteliasta kulttuuriveljeyttä!*¹⁶⁷ – Jälleen on vaikea tietää, miten negatiivista tukholmalaisyleisön suhtautuminen objektiivisesti ottaen oli.

Pohjoismailla oli musiikkialan vaikuttajille houkutteleva lisäpiirre; sitä kautta saatiin paremmin näkyvyyttä *kauempanakin Euroopassa*¹⁶⁸. Nämä katkelmat kertovat taas myös siitä, että aikalaiset kokivat vilkastuttavansa kansainvälisiä suhteita, eivät suinkaan sulkevansa ikkunoita, kuten jälkepäin on väitetty.

Musiikki ja heimohenki

Samalla, kun Viro-kontakteja alettiin yleisesti perustella heimoveljeydellä, myös Unkari tuli saman hengen piiriin. Tämä näkyy *Suomen musiikkilehdessäkin*. Se raportoi musiikkisuhteista maahan pelkästään positiivisessa sukulaishengessä. Tämä näkyi jo edellä lainatussa Suomen Laulu -kuoron 25-vuotishistoriikin selostamasta vuoden 1906 matkan Unkari-osuudesta. *Vierailu Unkarissa oli yhtämittaista riemukulkua, ja sen vaikutukset tuntuvat vielä nytkin*. Lehti yhtyi heimoaktiivi Antti Jalavan päätelmään, että kuoro oli parissa viikossa lähentänyt Suomea ja Unkaria enemmän kuin oppineet vuosikymmenissä.¹⁶⁹

Vuonna 1924 *Suomen Musiikkilehti* kirjoitti alkaen muutaman vuosikymmenen takaisista kahden unkarilaisen ja kahden suomalaisen professorin tutkimuksista.

Suomalaisugrisella heimoushengellään he sytyttivät kummankin etäisen sukulaiskansan tajunnassa elävän yhteenkuuluvaisuustunteen. Arkailten noussut, yhteisesti vaalittu vesa on vähitellen

¹⁶⁶ Esim. Norjalainen musiikkimies opintomatalla Suomessa. S. musiikkilehti 1924 s. 2.

¹⁶⁷ S. musiikkilehti 1924 s. 30.

¹⁶⁸ Sama pääkirjoitus 1927, otsikko Pohjoismaiset musiikkijuhlat.

¹⁶⁹¹⁶⁹ Liipola s. 106–118 kertoo omasta paikallisnäkökulmastaan kuorosta Unkarissa. Hänen mukaansa vierailun jälkeen ruvettiin Unkarissakin perustamaan kuoroja ja laulamaan suomalaisia lauluja.

varttunut voimakkaaksi puuksi. Henkinen kanssakäynti Unkarin ja Suomen kesken on avartunut yhä useammalle alalle. Viimeksi on säveltaide uskaltanut heimousmyötätuntoihin vetoamaan.

Kirjoitus jatkuu selostuksella suomalaisten solistien vierailuista. Suomen Laulu 1906 oli siellä edelleen muistissa ja nytkin konsertista näkyi vain *suopeita arvosteluja* – ne eivät kuitenkaan olleet kritiikittömiä. Lehdessä mainitaan myös *lämmin sukulaismieliala, kohotetuin maljoin esitetyt eläköön – eljen-huudot suomalais-unkarilaiselle heimoveljeydelle, herttainen ja rakastettava vieraanvaraisuus* sekä vierailu ja henkevä keskustelu valtionpäämies Horthyn luona.¹⁷⁰

Laulu-Miesten vieraillessa Unkarissa kesällä 1928 Suomalais-ugrilaisen kulttuurikongressin yhteydessä matka oli yhtä riemukulkua. *Huomasimme, että koko Szentes oli tulomme johdosta liputettu ja katujen vierustat mustanaan väkeä, joka meitä tervehti eljen-huudoillaan. Ja me kumartelimme komeista vaunuistamme, joita tuliset hevoseset vetivät, ja autoistamme molemmin puolin katua seisoville tervehtijöille kuin mitkään ruhtinaat ja potentiaatit.* Raportoija ihaili unkarilaisten suurta ja aitoa isänmaallisuutta ja kunnioitti heidän liikutustaan patrioottisen Unkarin uskontunnustuksen yhteydessä, mutta ei kerro suomalaisten yhtyneen kyyneliin. Sen sijaan tuliset unkarilaiset laulut ja tanssit innostivat niin, että *olimme jokainen kuuntelija kuin tulta ja tappuroita.*

Viron kontaktit *Suomen musiikkilehti* esitti melkein, mutta ei aivan yhtä tunnepitoisina kuin Unkarin. Vastaanotto itsenäisen Viron ensimmäisillä laulujuhilla 1923 oli ollut arvostava, sille ainolle suomalaiskuorolle joka silloin oli mukana. *Laulujuhlat kävivät herättävässä isänmaallisuuden ja yhteissuomalaisuuden hengessä, jonka keskeisemmäksi tulkitsijaksi oli valittu Genetzin 'Nouse, riennä, Suomen kieli'.* Kansallis-Kuoro Helsingistä joutui mitä suuremmoisimman juhlinnan esineeksi, käyden juhla-kulkueen etunenässä ja saaden runsaan kukkaissadon osakseen kaikkialla katujen varsilla.

Musiikin alalla suomalaiset hakivat mallia myös eteläsuunnalta. *Veljeskansan valtion menoarvioissa* (vuodelle 1926) oli paljon suurempi summa musiikin harrastuksen tukemiseksi kuin Suomessa.¹⁷¹ Viron Laulajain Liiton toimintaa kiiteltiin ja kehoitettiin suomalaisten laulu- ja soittokuntien seuraamaan tarmolla *veljeskansan antamaa esimerkkiä.* Muiden musiikkitalojen ohella Estonian

¹⁷⁰ S. Musiikkilehti 1924 s. 57-. Olen kuullut mainittavan, että johtavat unkarilaiset olisivat vierastaneet propagoi-tua heimoyhteyttä ”metsäläis-suomalaisiin”. Matkaraporteissa kuitenkin mainitaan lukuisia kohtaamisia mm. aate-liston kanssa. Laulu-Miehet vierailivat kuninkaallisessa linnassa pääministerin luona. S. Musiikkilehti 1928 s. 166.

¹⁷¹ Mitä Viro ja Suomi uhraavat musiikkinsa hyväksi. Vertailu paljastaa räikeän epäsuhteen. S. musiikkilehti 1926 s. 27.

suuri sali herätti suomalaisessa musiikkimieheissä *pientä kateuden tunnetta*.¹⁷² Viron laulujuhlarinnettä koskevassa kirjoituksessa näkyy kuitenkin pieni näyte siitä hiukan alentuvasta tai säälivästä suhtautumisesta, jota Viro-kirjoittelussa esiintyi ensi-euforian jälkeen. *Kirjoitukseni on tarkoittanut yhtä paljon muistojen ja myötätunnon herättämistä vuoden 1869 laulujuhlat järjestäneitä kansaa kohtaan kuin seikkaperäistä kuvausta niistä*. Toisaalta ilmiö myös tiedostettiin. *Luulen toistavani totuuden, kun sanon, että meillä suomalaisilla on taipumusta katsella kaikkea eestiläistä vähän niinkuin korkeammalta kannalta*. Kirjoittaja piti suomalaisten käsitystä puutteellisena siitä mitä Virossa todella on saatu aikaan kansallisen kulttuurin alalla.¹⁷³

Valtaisat ja hyvin organisoidut Viron IX laulujuhlat 1928 eivät voineet olla tekemättä vaikutusta niistä raportoineeseen Vilho Siukoseen, joka johti siellä suomalaisten yhteiskuoroa. *Isänmaallisessa, kansantaitteellisessa ja ehkäpä vielä poliittisessa mielessä ne ovat vertojaan hakevat juhlat*. Raporttiin ei kuitenkaan sisälly tunteikkuutta tai heimoviittauksia, sen sijaan epäily, että laulujuhlateskeisyys ei ole hyväksi Viron taidemusiikin kehitykselle.¹⁷⁴ Siukonen jatkoi vielä matkaansa Pärnuun konsertoimaan Sortavalan Sekakuoron kanssa. Tästä matkasta uutisoi nimimerkki E. W. : *Jälleen puheita, komeita kukkalaitteita, eläköönhuutoja. Koko konsertti saikin taiteellisen menestyksensä ohella heimoushenkisen juhlahetken tunnun*. Sankat väkijoukot ja kenraali olivat asemalla saattamassa vielä lähellä puolta yötä, pidettiin voimakkaat puheet puolin ja toisin ja huudettiin molemmilla kielillä eläköötä. Lahden Nais-Laulajien raportoiija puolestaan kertoi kuoronsa saaneen *kauniin, unohtumattoman renkaan muistojensa ketjuun* tavatessaan hopeahapsisen säveltäjä Miina Hermannin.¹⁷⁵

Pärnussa kuoroa johtanut seminaarinlehtori Vilho Siukonen oli hieman aiemmin tutustunut Viron ja Latvian musiikinopetukseen ihailien sen pyrkimyksiä *elävään musiikkiin*. Siukonen oli vierailut myös Skandinaviassa, mutta kirjoituksen aiheen hän sai etelänaapureista, joissa *vapaana vanhojen traditioiden kahleista, ennakkoluulottomammin ja innokkaammin voidaan uutta yrittää*. Lisäksi näiden maiden musiikinopettajat *ahkerasti seuraavat nykyaikaisia virtauksia*.¹⁷⁶ Mutta oli muuan hämmentävä ilmiö, joka esiintyi niin Virossa kuin Latviassa. Opettajaseminaarien aamuhartaudesta ja jopa terveysesitelmää edeltävästä lauluhetkestä tehtiin seremonialliset juhlatilaisuudet, joiden aiheena oli kaukaa tullut vieras.

¹⁷² S. musiikkilehti 1925 s. 150. (Suomen Laulajain ja Soittajain Liitto oli perustettu suunnilleen samaan aikaan 1921-1922 kuin Viron Laulajain Liitto, mutta kirjoittajan mielestä ilmeisesti toimi heikommin. Vertailukohtana oli varmaan ainakin suurtaapahtuma Viron laulujuhlat.)

¹⁷³ S. musiikkilehti 1926 s. 97. Sama 1929 s. 288.

¹⁷⁴ S. musiikkilehti 1928 s. 161-164.

¹⁷⁵ S. musiikkilehti 1928 s. 172.

¹⁷⁶ S. musiikkilehti 1927 s. 52-53.

Suomalaiselta kannalta katsottuna näissä tilaisuuksissa voi olla paljon naurettavaa, turhaa paraatia. Mutta virolainen ja latvialainen ei ole niin järkipäisesti sivistytetty kuin me olemme. [...] Kun kansan luonne on herkkä, surun ja ilon vaikutuksille altis, se helposti eläytyy pienienkin tapausten tunnesisältöön. He ovat siinä suhteessa meikäläisten mielestä suuria lapsia.

Siukonen kuitenkin sai uuden näkökulman: Näin voidaan tuoda vaihtelua ja hedelmällisyyttä yksitoikkoiseen arkeen. Olihan *elämäntuntu ja taiteellinen nautinto* [...] *meillä niin suuressa määrässä väistynyt uudenaikaisen käytännöllisen ja teknillisen sivistyksen tieltä.*¹⁷⁷ Siukosenkin kirjoitus viittaa siihen, että eliitti piti suurempaa välimatkaa eteläsuunnan innostukseen ja tunteisiin kuin matkustavien kuorojen, tai ylipäänsä matkustavien ryhmien rivijäsenet.¹⁷⁸

Suomen musiikkilehden Latviaa, Liettuaa, Tsekkoslovakiaa jne. koskevissa kirjoituksissa ei esiintynyt veljeyttä, yhteydentuntoja tai vertailua Suomen oloihin.¹⁷⁹

4.2 Partiossa innostutaan ensin kansainvälisyydestä, sitten nationalismista

Englantilaislähtöinen nuorten partioharrastus tuli Suomeen kohta sen käynnistymisen jälkeen vuonna 1910, joutui pian maan alle, mutta sai ensimmäiset lehtensä heti tilaisuuden tullen 1917. Tässä tutkimuksessa partio edustaa yhtäältä nuorisjärjestöä, toisaalta järjestöä, jonka toimintaidea oli ja on kaikissa maissa samankaltainen ja kansojen välistä ystävyyttä korostava. Oletin, että järjestön lehdissä on kohtalaisesti ulkomaihin liittyvää aineistoa jo partiolaisten harrastaman kansainvälisen vaihdon vuoksi ja että selostuksista voi jäljittää pan-identifioitumista tai sen puutetta.

Vuosina 1919–1932 Suomen partioliitto, usean partiojärjestön keskuselin, julkaisi lehteä *Partio*. Vuodesta 1932 se jatkoi vain partiopoikien lehtenä tyttöjen järjestön alkaessa julkaista *Suomen tyttö* -nimistä lehteä. Ruotsinkielisten partiolaisten lehti oli nimeltään *Scoutposten* (1918–) Lehtien erityispiirteeksi osoittautui nuorekas, muita lehtiä vapaamuotoisempi ja mielenliikkeitä notkeasti ilmaiseva tyyli.

¹⁷⁷ Vähän Viron ja Latvian laulunopetuksesta. S. Musiikkilehti 1927 s. 52-53.

¹⁷⁸ Sortavalan seminaarin musiikin lehtori Viho Siukonen (1875-1945) oli keskeinen musiikkipedagogian kehittäjä. Hänen väitöskirjansa Koululaisten laulukyvystä vertasi Suomen, Ruotsin, Viron ja koululaisia ja myös Saksasta oli tietoja. Siukosen mukaan paras laulutaito on virolaisilla, huonoin suomalaisilla. (Kansallisbiografia)

¹⁷⁹ Esim. Latvian musiikki S. musiikkilehti 1924 s. 95. Tsekkiläisestä kuoromusiikista sama 1927 s. 157. Liettuan musiikista. Sama 1927 s. 257. Venäläisiin kytkeytyy herkästi jokin kielteinen ilmaus: *Rachmaninoff tuntui kuitenkin venäläiskansainvälisittäin liian ylimalkaiselta säveltäjältä meillä näin erikoistettavaksi. [...] Laajaa, joskin hiukan epämääräistä huomiota sekä oopperassa että konserttisalissa herätti uusi venäläinen koloratuuri Rosalia Gorskaja.*

Englantilaisen kenraali Robert Baden-Powellin ja hänen perheenjäsentensä perustama partioliike tähtäsi (kaupunki)nuorison ”pelastamiseen” reippaan yhteistoiminnan ja luonnonläheisen ulkoilun avulla. Alkuaikoinaan se myös painotti Brittiläisen imperiumin palveluksen valmistautumista.¹⁸⁰ Seikkailulliset ja jäsenten omaa aktiivisuutta korostavat ideat vetosivat nuorisoon myös muissa maissa ja liike kansainvälistyi. Kansainväliset yhteydet varsinkin leirien yhteydessä ovat aina olleet osa partiotoimintaa. *Tiedämme tosin kuuluvamme kaikkien partiolaisten veljesliittoon, mutta emme me sitä oikein kouraantuntuvasti olleet kokeneet. Mutta tänä kesänä olemme sen tehneet*¹⁸¹.

Suomessa partiolaisiksi valikoitui lähinnä taajamien keskiluokkaista oppikoulunuorisoa, ja osalle heistä matkat ulkomaisille leireille olivat taloudellisesti¹⁸², ajankäytöllisesti ja henkisesti mahdollisia. Poliittisesti partiolaiset (esim. 1923 n. 4000 jäsentä) kuuluivat valkoiseen Suomeen, mutta suojeluskuntien vahvistettua poikatyötään partio joutui liikkeenä puolustuskannalle, sehän ei suoraan palvelut maanpuolustusta. Puolustuskirjoituksia jouduttiin julkaisemaan myös kansainvälisyyskorostuksen vuoksi.¹⁸³ Aluksi vapaata seikkailullisuutta jopa ”extremeä” korostanut liike muokkautui 1930-luvulle tultaessa, varsinkin suomenkieliseltä osaltaan, paatoksellistakin isänmaallisuutta painottavan kansallis-kristillisen instituution suuntaan. *Scoutposten* heijasti 1930-luvullakin luonnonläheistä seikkailua enemmän kuin isänmaan palvelua. Tyttöpartiointi eriytyi alkuvaiheen varsin tasaveroisesta toiminnasta ”naisen tehtäviin” valmistavammaksi, minkä eräs osoitus oli erillisen lehden perustaminen.

Veljeyttä pohjoismaisittain

Partio aloitti ulkomaan kokemusten selostamisen vuonna 1921, jolloin Suomen partiolaiset ensi kertaa retkeilivät muissa maissa sekä saivat ulkomaisia vieraita. Viron ja Ruotsin kanssa oli huomattavaa retkikuntien vaihtoa, Unkarista yksi vierailija, mutta muutoin aktiivista yhteyspyrkimystä. *Scoutpostenin* vuoden 1922 ensimmäinen numero kertoi samaan tapaan kirjoituksessa *Scouting –ett världbröderskap*. Oli päästy lähempään kosketukseen ainakin ruotsalaisten, norjalaisten, virolaisten ja venäläisten partiolaisten kanssa ja päästy kokemaan, kuinka partio luo maailman laajuista veljeyttä.

¹⁸⁰ Ks esim. <http://wiki.partio.net/Partiohistoria>.

¹⁸¹ Partio 1921 s. 94.

¹⁸² Matkat oli kylä järjestetty edullisesti, esim. laivamatkalla Tukholmaan nukuttiin ruumassa riippumatoissa. *Scoutposten* 1927 s. 108.

¹⁸³ Esim. *Scouten och fosterlandskärlek*. *Scoutposten* 1929 s. 99.

Alkuun leirit ja tapaamiset olivat nimenomaan laajan veljeyden luomista, käytännön syistä ensin naapurimaissa. Muutaman lippukunnan yhteiselle retkelle Tukholmaan ja lähellä pidetylle leirille oli lähtenyt 18 poikaa *mitä parhaimman toveruuden* vallitessa, mikä viitannee ainakin kielisopuun. Kieliongelmista ei tässä *Partion* kirjoituksessa ole muutenkaan puhetta. Raportoiija kiinnittää huomiota isäntien materiaaliseen vaurauteen. Alemmuutta vertailuissa ei aineiston teksteissä yleensä käsitellä, varmaan erovaisuus on otettu itsestään selvänä. Retkeen kuului käynti Suomessa kaatuneen nuoren ruotsalaispojan haudalla, mutta kirjoittaja ei tunteile. *Sähköjunalla, joka heilui ja huojui kuin laiva myrskyssä, matkustettiin sitten Djursholmaan, jossa käytiin kunniatervehdyksellä Tampereella kaatuneen reippaan partiopojan Styrkjöin v. Stedirghin haudalla. Scoutpostenissa sama kunniakäynti noteerattiin vähän pidemmästi* ¹⁸⁴

Leirin iltanuotio kuitenkin herkisti kirjoittajan. *Täällä solmittiin siteitä, jotka eivät saa katketa.* Myös suomalaisten johtaja oli puheenvuorossaan korostanut veljeyssiteiden solmimista. Ruotsalaisjohtaja, siviilititteliltään kanslianeuvos, puolestaan nosti kissan pöydälle: *Ruotsalaisilla ja suomalaisilla on ollut paha tapa tallata toisiaan varpaille. Hän toivoi solmittujen siteiden kestävän silloinkin, kun tämä polvi kasvaa miehiksi.* Raportoiija tarttuu lopuksi samaan ajatukseen, sataman eläköön- ja hurraahuutojen jälkeen:

Mutta muisto erinomaisen ihanista ja hauskoista päivistä, vieraanvaraisuudesta, ystävällisyydestä ja todellisesta partiomielestä ja reippaudesta jää meille jäljelle ja säilyy elämämme ajan. Ja säilyvät myös ystävyyssiteet, jotka solmittiin leirivalkean ääressä. Kestäkööt ne silloinkin, kun nykyinen partiopoikapolvi kerran miehinä johtavat [sic] Suomen ja Ruotsin kohtaloita.

Myös leirin järjestelyissä siteiden solmiminen näkyy huomioidun. Esimerkiksi puluu nuotiolta tapahtui pitkässä rivissä, suomalainen ja ruotsalainen rinnakkain. Tässä tapauksessa partiopoikien yhteydenpidolle leikkeineen siis asetettiin pitkä, suorastaan ulkopoliittinen perspektiivi.

Liikenne kulki myös toisin päin samana kesänä 1921. Suomessa kävi saman verran, 18 ruotsalaista partiopoikaa, jotka lehdessä kiittivät vieraanvaraisuudesta ja *todellisesta partiohengen tuulahduksesta.* Kotimatalla tuntui siltä, *kuin Pohjanlahti ei olisikaan rajavesi, vaan suoraan sanoen partiosisämeri. Olkoon ja jääköön niin!*¹⁸⁵ Tämä viesti siis henki yhteisen harrastuksen merkitystä pikemminkin kuin kansallisia yhteistyökysymyksiä – vai olisiko Ahvenanmaan kysymyksellä sittenkin ollut jotain merkitystä, joista kuitenkin haluttiin päästä yli.

¹⁸⁴ Ibid.. Ruotsin matkan kertomus jatkuu myöhemmissä numeroissa s. 110-111 ja 124-125.

¹⁸⁵ Partio 1921 s. 112.

Suomalaiset välillä laskettiin ja välillä ei ”skandinaaviseen partioperheeseen” Kun suomalaispoikia taas lähti suurleirille Ruotsiin 1923, partiojohtaja Lieberathin tervetuliaispuheessa he eivät kuuluneet.¹⁸⁶ – Majuri Ebbe Lieberath oli arvovaltaisin henkilö pohjoismaisessa partioliikkeessä, mm. maailmanjärjestön hallituksen jäsen. Vuonna 1925 häntä tarvittiin Suomessa järjestämässä järjestösopua, jotta Suomen partiolaiset saivat aikaiseksi yhden liiton, jonka kautta edustautua kansainvälisessä partiojärjestössä. – Amerikkalaiselle leirille 1926 matkustettaessa suomalaiset kuuluivat kirjoittajan sitä mitenkään problematisoimatta pohjoismaalaisiin ja yhteisen johtajakoulutuksen järjestäminen nähtiin merkitsevänä *en epok i Nordens scouthistoria*.¹⁸⁷ Siitä pitäen Suomea ja Skandinaviaa ei taidettu pitää erillisinä.

Ruotsalaisten partiopoikien suhde Suomeen värittyi johtoportaan sotilaallisen suomenystävyyden kautta. Kuvaava on Ebbe Lieberathin luonnehdinta sovunhierontakokouksesta palattua: *Rehtiä kansaa tuo itäinen naapurikansamme. Kansaa, joka uskaltaa luottaa itseensä ja olla ylpeä, kansakunta, joka näyttää lepäävän rauhassa sormi liipasimella*.¹⁸⁸ Partiotyttöjen puolella ruotsalais-suomalainen suhde taas ei ollut täysin toimiva, sen sijaan norjalaisten kanssa tunnettiin yhteisyyttä: Vuonna 1931 *Partiossa* oli muistelmia viiden vuoden takaiselta yhteisleiriltä, jolloin suomalaiset ja norjalaiset vilkuttivat silmää toisilleen kun taas ruotsalaiset olivat *viileitä ja ylhäisiä*. Eräällä ruotsalaisleirillä muut ulkomaiset partiolaiset oli sijoitettu ruotsalaisten teltoihin paitsi suomalaiset, jotka oli jätetty asumaan keskenään! Kun Suomeen tuli ruotsalaisia partiotyttöjä 1934, *Scoutpostenissa* julkaistussa kirjoituksessa ilmenee samantapainen tuttuuden ja vierauden yhtäaikaisuus, kuin mistä suomalaiset olivat raportoineet Virosta: *Finland, på en gång främmande utland och återvunna syskonland, vad du tjsar oss*. Toisaalta partiolaiset kohtasivat ”suomenystäviä”, mikä havaittiin varsinkin arvohenkilöiden tervehdyksissä ja kutsuissa koteihin.¹⁸⁹

... ja heimohengessä

Kesällä 1921 alkaneeseen partiolaisten matkavaihtoon kuului myös Suomen Partioiliiton retkikunnan käynti Virossa. Sen matkan raportointia on jo selostettu Laivayhteydet vilkkaiksi -luvussa. Erikoista oli hienoinen hymyily vahvalle tunteikkuudelle ja sellaisen odotuksille. Oliko

¹⁸⁶ Scoutposten 1923 s. 78.

¹⁸⁷ Partio 1926 s. 70 ja 88. Scoutposten 1933 s. 129.

¹⁸⁸ Lainattu Partiossa 1925 s. 50.

¹⁸⁹ Partio 1931 s. 119. Scoutposten 1934 s. 168. Partio nautti 1920-30 luvuilla johtavien piirien suosiota niin, että valtionpäämiehiä ja kuninkaallisia osallistui paraateihin ja ainakin delegaatioiden johtajat yleisesti tapasivat heitä erikseen ja nauttivat aristokratian vieraanvaraisuutta. Esim. Scoutposten 1929 s. 98–99. Suomessa kansainvälistä leiriä edeltänyt silmäätekevillekin tarkoitettu tilaisuus heinäkuussa ei saanut näiltä odotettua suosiota. Viipurin matkalla kuitenkin tavattiin presidentti Relander ja rouva. Scoutposten 1931 s. 122.

kyse samasta retkestä, jolle ilmoitettiin 470 suomalaispoikaa- ja tyttöä, ei ole aivan selvää. Joka tapauksessa vierailuvaihto oli pääluvultaan mittavaa. Toiseen suuntaan, Helsinkiin tuli peräti 1300 (toisen tiedon mukaan 1000) Malewa-partiolaista. *Maa, jolle me nyt olemme astuneet, on meille pyhä*, oli retken johtaja lausunut tulojuhllaisuuksissa. Retkeilyyn kuului paraati ja juhlanäytös Helsingin kentillä. Maamme-laulut laulettiin unisonona.¹⁹⁰ *Partio* tiesi retken olleen heille hauska, vaikka jostain syystä *me suomalaiset emme olekaan mitään parhaita isäntiä*.

Tekstissä myös näkyy tavanomainen ilmiö suomalaisten Viro-uutisoinnissa vuosikymmenestä toiseen: omituisuuksien löytäminen. Tällä kertaa *omituinen tapaus* oli kahden retkeilijän kohtaama koulusta erottaminen. *Emme halua lausua mitään erikoista asian johdosta. Emmehän kuitenkaan voi asiaa parantaa. Mutta jos Suomessa olisi jotakin tuollaista tapahtunut, olisi täällä nousut eri meteli*. Toinen suomalaisia oudoksuttava asia oli Viron partioliikkeen jakautuminen kahden haaraan, koska vanhempi Malewa opposition mielestä muistutti liiaksi venäläistä partiointia. *Toivomme, että Suomen partiolaiset eivät seuraisi veljemme virolaisten esimerkkiä tässä suhteessa, vaan koettaisivat kaikki erimielisyydet sovinnolla ratkaista*. – Toisiasiassa eritaustaiset partiot onnistuivat Suomessa juuri ja juuri, ruotsinmaalaisen välittäjän avulla, säilyttämään yhteisen kattojärjestön.¹⁹¹

Kesällä 1922 virolaisten osallistuminen partiopäiviin (45 / 650 leiriläistä) Savonlinnassa rakensi kahdenvälisiä liittoutumista. Marssia vastaanotti virolaisjoukon johtaja Suomen ylijohtajan rinnalla, ja portti oli koristeltu kummankin maan lipuin. Paikalla oli myös unkarilainen edustaja, mutta skandinaaveista ei ole mainintaa. *Ja niin meidän partiorajamme laajenivat yli Suomen heimon asuma-alueen. Heimoushenkemme kasvoi ja sai uutta velvoitusta. Totisesti: Kaikki, kaikk' ylös yhtenä miehenä nyt!* Näin kirjoitti seuraavassa pääkirjoituksessaan järjestön ylijohtaja Verner Louhivuori, josta oli tulossa erityisen heimohenkinen hahmo.¹⁹²

Jo alkuvuodesta 1921 *Partiossa* oli tarjottu kirjeenvaihtoyhteyttä unkarilaisen partiopoikajärjestön kansainvälisen edustajan kautta, joka oli ottanut yhteyttä ja vedonnut nimenomaan heimositeeseen. *Suursota on osoittanut, että veljeskansojen on toimittava yhdessä. Suomen ja Unkarin kansat ovat veljeskansoja, Turanin heimon jäseniä. Kansainvälinen partioveljeys on toteu-*

¹⁹⁰ Myös Scoutposten 1921 s. 62.

¹⁹¹ *Partio* 1921 s. 111. Scoutposten 1921 s. 62. Kuulumisia Viron partiolaisista *Partio* 1921 s. ?. Artikkelissa Ulkomaiden partioliike, *Partio* 1924 s. 170 eron syyksi selitetään se, että Malevaan ”liittyi melko paljon ulkomaalaisia” ja todistetaan uusi järjestö elinvoimaiseksi. Kattojärjestösopimuksesta *Partio* 1925 s. 50 ja Scoutposten 1925 s. 26–27.

¹⁹² *Partio* 1921 s. 84–85.

tettava ensiksi sukulaiskansojen keskuudessa. Kirjeen kirjoittaja oli esittänyt, että ”meidän” on kansainvälisissä asioissa esiinnyttävä yhteisesti yhtä kiinteästi kuin tanskalaiset, norjalaiset ja ruotsalaiset liitot esiintyvät ja vedonnut edelleen turaanilaisuuteen. Vielä talvella ei toimitus eikä järjestön johto ottanut kantaa unkarilaisen virittämään heimoasiaan, mutta siis kohta yhteisten kesäkokemusten jälkeen. *Partiossa* ei länsi- ja eteläsuuntaa pan-identiteetin kohteena kuitenkaan asetettu missään vaiheessa varsinaiseen vertailuun, kuten unkarilainen teki.

Kesällä 1922 tuli kolmeksi viikoksi 20 *tummaveristä, vilkkaannäköistä etelämaan-poikaa* Unkarista. Tarkoitus oli osallistua jollekin leirille, mutta kun niiden ajankohdat eivät soveltuneet, järjestettiin kiertomatka, jonka junaosuudet kustansi valtioneuvosto. Suomalaisen matkakumppanin kirjoittama raportti tunnistaa vieraiden etelämaalaisen erilaisuuden, mutta samalla veljeyden kokemuksen – määrittelemättä tarkemmin, oliko kyse partio- vai heimoveljeydestä. Turaanilaisuudesta ei kuitenkaan puhuttu. Ei siihen viitattu enää unkarilaisten kiitoskirjeessäkään, heimoveljeyteen kylläkin sekä yhteiseen elinehtoon, *kansallisuuden ja vapauden säilyttämiseen*.¹⁹³

Jo 1920-luvun alussa partiolaisten yhteydet laajenivat myös Latviaan, Puolaan (jonka eräs kirjoittaja laski Baltianmaaksi) ja Saksaan, joka oli monella elämänalueella maailmansodan voittajavaltojen boikotissa. *Suomalaiset ja saksalaiset ovat mitä parhaimpia ystäviä. Muista ulkolaisista ei juuri välitetä, ranskalaisille ja belgialaisille ollaan sangen vihaisia, syystä kyllä.*¹⁹⁴ Vuodelle 1924 oli näköpiirissä kansainvälinen Jamboree-leiri Kööpenhaminassa, jota lehdessä alettiin mainostaa hyvissä ajoin, vedoten myös rauhanasiaan. Tämä oli pääsanomana myös laajamittaisen leirin jälkeen, alueellisten yhteydentuntojen jäädessä sivuun. Saman kesän olympialaisissa sen sijaan oli ollut *rotuviha valloillaan*. [...] Niinpä *partioliikkeen on autettava Kansainliittoa saavuttamaan päämääränsä.* Kansainvälisiltä leireiltä kerrottiin monenlaisista kontakteista; Virossa esimerkiksi nautittiin sikäläisten venäläisten balalaikan soitosta ja illallisvieraanvaraisuudesta.¹⁹⁵ ”Ryssää” sinänsä ei siis vierastettu, ei ainakaan partiolaisena.

Alkuvuodesta 1922, ennen reunavaltioyhteistyön kariutumista, *Partio* julkaisi Puolasta saapuneen selostuksen heidän partiotyttöliikkeestään. Kovin nuiva kuitenkin oli kommentti loppuvuodesta, Suomen hylättyä reunavaltiosuuntauksen. Toimittaja kertoi, että Puolan partiotytöt haluavat kirjeenvaihtoon suomalaisten partiotyttöjen kanssa ja leirillekin on tullut kutsu. *Kellä-*

¹⁹³ Partio 1922 s. 101-103; 123.

¹⁹⁴ Partio 1923 Muistelmia Puolan partiolaisista s. 106-108. Valonpoikia Saksassa ja ”Neupfadfindereitä” vastavierailla Suomessa. Partio 1923 s. 141-144. 1927 saksalaisia partiopoikia oli ensi kertaa ”i vår krets” ruotsalaisella suurleirillä. Tämä liikutti monia suomalaisia positiivisesti. Scoutposten 1927 s. 110.

¹⁹⁵ Partio 1923 s. 146. Partio 1924 s. 133-134. Partio 1925 s. 99. Partio 1926 s. 90-93.

pä ei siihen halua olisi, mutta onko meillä sellaiseen varoja? Meidän on ehdottomasti tärkeämpää järjestää kotimaassa mallikelpoista leirielämää. Vastaavanlainen hetkellinen puolalais-kiinnostus ja sen menetys tunnetaan Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan historiasta¹⁹⁶.

Vuonna 1925 *Partiossa* alettiin tietoisemmin ottaa kantaa kansainvälisiin suuntautumisiin, yhtäältä internationalistisin, toisaalta heimohenkisin korostuksin. Samassa numerossa oli sekä kirjoitus *Partioliike ja Kansainliitto* että pääkirjoitus, jossa Iso-Hukka eli Ilmari Vainio, suomalais-ranskalaisen perheen poika, selvitti ettei

'nationalismin' ja 'internationalismin' ei suinkaan tarvitse merkitä toistensa vastakohtia. [...] meille partiolaisille ei saisi olla vieras se isänmaallinen päämäärä, jolle valtava osa maamme nousevasta nuorisosta on vannoutunut. Se päämäärä on Suur-Suomen luominen, oman heimon sa kerääminen ja pelastaminen.

Partiolaisten näkyvin hahmo, jo mainittu pappismies Verner Louhivuori käytyään Unkarissa omaksui ajatuksen maan ”ylösnousemuksesta”. *Se on se sama usko, mikä Suomen kansaa elähdytti sortovuosina ja joka toivottavasti elähdyttää nykyään Karjalan ja Inkerin suomalaisia veljeskansoja.*

Suur-suomalainen heimohenki, jonka ylläpidossa unkarilaisajatuksilla oli merkittävä osa, näkyi tulevina vuosina *Partiossa* useamman kerran. Esimerkiksi kansainvälisellä jamboreella *veljemme unkarilaiset tien toisella puolella ottivat erikoisen sydämellisesti vastaan [...] saimme todella tuntea, mitä heimoushenki on.* Unkarikorostuksen huippu oli erityinen Unkarin numero vuonna 1931. Sen alkusivulla oli pateettinen teksti otsikolla *Me uskomme Suur-Suomen ja Suur-Unkarin ylösnousemukseen.* Pateettisuus ja tunteikkaus leimasivat suomenkielisten partiolaisten Unkari-yhteyksiä. Sentimentalisuudesta saattoi tulla jo pieni ongelmaakin. Vaikka suomalainen tyttöpartiojohtaja vierailulla Unkarissa itsekkin ehti useamman kerran kyyneliin, eräs emännistä, kirjailijatar, oli jo *vähän liian tunteellinen meidän mielestämme. Aina sulsi kyynelisiin kuullessaan meidän lauluamme, jopa lopulta meidät nähdessäänkin.* Onneksi niukan ajan vuoksi *jäähyväiset eivät muodostuneet kovin sentimentaaliksi.* Vastapainona esitetään tavattujen partioon kuuluvien upseereiden välittömyys ja vilkkaus. *Sitä*

---

¹⁹⁶ Partio 1922 s. 141. Klinge (1978) s. 15 toteaa suomalais-puolalaisen keskinäisen intressin heijastumia näkyvän Ylioppilaskunnan asiakirjoissa. Puolan ylioppilailta tuli ystävydenvakuutuksia ja retkikuntia ”koetettiin täällä kestitä”. Suuntaus menetti mielenkiintoaan Suomen jätettyä sopimuksen ratifioimatta.

*joustavaa leikinlaskua ja niitä ajatusten käännteitä. Scoutpostenin Unkari-raportoinnissa ylimääräisestä sentimentaalisuudesta ei kerrota.*¹⁹⁷

Unkarilaista emotionaalisuutta osoittaa myös kiitossähke suomalaisen partioleirin jälkeen:

*Multa, jonka /.. / lipputangon juurelta kotimaahan palatessani vein, on tänään suurin juh-
lallisuuksin laskettu partioliittomme entisen ylijohdajan, prof. Debreceenin, hautakummulle.
Kunniaa veljet! Multa on pudonnut veljeskansanne tulisieluisen partiojohtajan haudalle
tervehdyksenä heimokansani partiopojilta.*

Vastaavat kiitoskirjeet Pohjoismaista tyytyvät kiittämään reippaista leiripäivistä ja oivasta esimerkistä suurten leirien järjestelyssä.¹⁹⁸

Virossakin heimoasiaan paneuduttiin ainakin ajoittain. Eräällä leirillä saatiin yhteen eestiläinen, suomalainen, unkarilainen, inkeriläinen, liiviläinen ja käkisalmelainen sai käydä karjalaisesta. Eri yhteyksissä virolaiset ja unkarilaiset olivat *veljiä*.¹⁹⁹ Joko suomenkielisten partiolaisten heimoinnosta inspiroituneena tai siitä riippumatta *Scoutposten* innostui 1932 korostamaan Gustaf Adolfin, siis ruotsalaisuuden päivää, päämääränä oli hyvät teot kotiseudun ja isänmaan hyväksi.

*Vi i det svenska Finland se i Gustaf II Adolf en symbol för trosvisshet och protestantisk kraft, samtidigt som vi i honom vörda den samlande svenska tanken. [...] Vi skola tänka ärligt svenskt och behålla vår svenskhet fast och ren inom oss..*²⁰⁰

Vielä eli internationalistisuuskin, jota leirikokemuksena kuvattiin esim. sanoin *suurenmoinen toveruushenki ja vilpitön ystävyys* ja jonka nimissä kehoitettiin opiskelemaan esperantoa. Ensimmäisellä suomalaisten järjestämällä kansainvälisellä partiotyttöleirillä istui jalat saman pöydän alla hammerfestilaisia ja tasmaanalaisia, mikä pantiin iloisesti merkille.²⁰¹ Toisaalta alettiin kuitenkin esittää kritiikkiäkin, erityisesti Ruotsin, mutta myös Viron suuntaan. Kansainvälisellä suurleirillä Ruotsissa 1926 oli monia ongelmallisia puolia – toisaalta tämän kirjoituksen tarkoituksena olikin löytää virheitä, joita Suomen mahdollisella vastaavalla leirillä vältettäisiin. Näyt-

¹⁹⁷ Partio 1928 s. 123-125, 127-129. Scoutposten 1928 s. 96-100.

¹⁹⁸ Partio ... Vastaavanlaisen eron heimoveljien ja skandinaavien kielenkäytössä näkee kutsuissa, jotka Suomen musiikkilehti (1937 s. 209) julkaisi norjalaisille ja virolaisille laulujuhille osallistumiseksi. Jälkimmäinen oli oleellisesti kaunopuheisempi: ...”Me eestiläiset haluamme, että heimoveljet tulisivat kanssamme jakamaan nämä riemupäivät!”

¹⁹⁹ Partio 1925 s. 82 ja 97-98. Partio 1929 s. 128. Partio 1931, numero 8. Partio 1932 s. 107.

²⁰⁰ Scoutposten 1932 s. 190. Sama kirjoittaja Eric Vasström kuvaili 1937 käyntiä Hitler-Jugendin vieraana paluumatkalla jamboreelta Hollannista. Sävy on samanlainen kuin monilla natsi-Saksasta kirjoittaneilla. Nähty on tehnyt vaikutuksen ja tekstin olisi kehdannut kääntää isännille. Esimerkkin ottoa kotioloihin ei kuitenkaan sisälly. Tavallista oli, että saksalaiset olivat esiintyneet ”vääriinymmärrettyinä” ja saattoivat saada myötätuntoa. ”Vår värd hoppades, att vi skulle trivas i Tyskland och att vi skulle få ett annat intryck av Hitler-Jugend än vad en speciell press försökt utsprida.” Scoutposten 1937 s. 161.

²⁰¹ Scoutposten 1931 s. 122.

teitä partiolaisten kriittisistä kommenteista Viron suuntaan on myöhemmässä luvussa 4.5, ”Sit-
tenkin myös Baltian vierastamista”.

Partiolaisten lehdissä siis toisaalta korostettiin järjestön päämääriin kuuluvaa kansainvälistä sillanrakennusta, mutta samalla suomenkielisellä puolella esiintyi vahvaa unkarilaiskorosteista heimohenkisyyttä. Ainakin Unkarin vahvalla partioliikkeellä ja siellä osoitetulla kiinnostuksella Suomea kohtaan oli vaikutuksensa tähän pan-identiteettiin, johon kiedottiin myös ajatus Neuvostoliiton suomensukuisten kansojen yhdistymisestä Suomen kanssa Suur-Suomeksi. Ajatus oli rinnakkainen ”Tynkä-Unkarin” laajennustoiveiden kanssa. Kyse voi johonkin mittaan asti olla myös lehden toimittajan omasta Unkari-innostuksesta. 1920-luvun alun jälkeen emotionaalinen yhteys Viron partiolaisiin laimeni jonkin verran.

1920-luvun alun tietoista yhteydenrakentamista heijastaneiden Ruotsi-Suomi kontaktien jälkeen alkoi lehdissä näkyä myös suomenkielisten ja Ruotsin ruotsalaisten vierastamista. Suomalaiset ilmaisivat yhteydentuntoja Ruotsin yli, norjalaisiin ja tanskalaisiin. Samantapainen ilmiö-
hän näkyi *Suomen musiikkilehden* raporteissa.

4.3 Lotta Svärd, järjestö mallina eri ilmansuunnissa

Lotta Svärd -järjestö perustettiin 1920 ja sen samanniminen lehti 1929 (näytenumero 1928). Ennen oman lehden perustamista lotta-asioita käsiteltiin *Suojeluskuntalaisen lehdessä*, vuodesta 1926 *Hakkapeliitta*. Tässä on kuitenkin kerätty aineistoa vain *Lotta Svärdistä* sekä käytetty Terhi Tuonosen pro gradu -työtä järjestön kansainvälisestä toiminnasta. Lotta-järjestö, niin nationalistinen kuin se jo tehtävältään oli, oli vilkkaissa suhteissa muiden maiden naisten puolustusjärjestöihin. Ulkomaiset vieraat tervehdyksineen vakiintuivat osaksi valtakunnallisia lottatapaamisia jo 1920-luvun lopulla ja heitä kävi tutustumassa myös kurssitoimintaan. Vastaavasti Suomen johtavat lotat vierailivat sisarjärjestöjen luona.

Terhi Tuononen kertoo tutkielmassaan, että Ruotsin ja Suomen virallisten suhteiden viileys 1920-luvulla ei vaikuttanut maiden maanpuolustuksesta kiinnostuneiden tahojen suhteisiin. Suojeluskuntajärjestö oli hyvissä väleissä vastaavan ruotsalaistahon kanssa. Tämä on linjassa aiemmin esitetyn, mm. Kalelan tutkimuksen kanssa. Tosin kriittisin Ahvenanmaan kysymyksen vaihe oli jo ohitettu, kun Ruotsissa Landstormkvinnor-toiminta alkoi muutamien paikallisyhdistyksin 1924. Yhdistysten ensimmäinen edustaja kävi Suomessa heti samana vuonna. Suomalaisia suojeluskun-

tamiehiä ja lottia kävi 1925 tutustumassa maanpuolustusjärjestöjen kesämanöövereihin. Vierailut säännöllistyivät vähintään vuosittaiseksi, minkä lisäksi johtavat lotat olivat kirjeenvaihdossa sekä virallisesti että henkilökohtaisesti.²⁰² Ainakin suomalaisessa kielenkäytössä naapurimaiden maanpuolustusnaisia kutsuttiin suomalaisittain lotiksi ja koska nimi oli lainattu Skandinaviassakin tunnetusta Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoista, siellä tuskin pahastuttiin, pikemminkin käytettiin nimitystä itsekin.

Norjassa perustettiin Norske Kvinnors Frivillige Verneplikt 1928. Idea oli tullut Suomessa 1925 vierailleen upseeriretkikunnan mukana; suojeluskuntia muistuttava toiminta alkoi Norjassa vasta 1933. Tanskassa perustettiin pieni Frivilligt Dansk Kvindekorps 1935, joka käytti myös nimitystä Lotter. Siihen asti Tanskassa vaikutti niin vahva pasifistinen ja aseistariisuntaa suosiva suuntaus, ettei naisten maanpuolustusjärjestön perustaminen olisi ollut relevanttia. Tanskalais-suomalaiset suhteet jäivät niukoiksi. Sen sijaan norjalaisten kanssa suhteet olivat lähes yhtä tiiviit kuin Ruotsiin. Asiaan vaikutti se, että yksi Suomen lottien johtohahmoista oli syntyjään puoliksi norjalainen.²⁰³

Virossa Kaitseliit-organisaation organisoitunut naistoiminta käynnistyi 1927 ja samana kesänä Suomen lottapäiville tuli 11 naisen joukkue. He olivat ensimmäiset ulkomaiset vieraat säännöllisesti toistuvilla lottapäivillä.²⁰⁴ Jatkossakin vierailuvaihto Viron ja Suomen maanpuolustusnaisten välillä näyttää olleen henkilömääriltään suurempaa kuin muiden maiden kanssa. Toisaalta Ruotsiin lotat tekivät yksityisluontoisia huvimatkoja seurueinakin²⁰⁵.

Latviaan lotta-idea kulkeutui vuosina 1925–26 ja sikäläisen suojeluskuntajärjestön alainen naisorganisaatio sai nimen Aizardes. Suomalaisten suhde latvialaisiin sisäriin jäi niukemmaksi kuin Skandinaviaan ja Viroon. Sama tilanne oli liettualaisten Saule-naisten suhteen, joiden toiminta käynnistyi 1920-luvun puolivälissä. Puolassakin oli naisten maanpuolustusjärjestö, mutta sen kanssa lotilla ei ollut säännöllistä yhteydenpitoa. Jonkin verran yhteyksiä lotilla oli myös Unkariin.

²⁰² Tuononen s. 81-82.

²⁰³ ”Lotta-Svärdin työ tuntui herättävän mielenkiintoa, vaikka vastaavanlaiseen toimintaan ei tämän hetken Tanskassa lieneekään mitään edellytyksiä, sillä niin voimakkaasti siellä lietsotaan puolustustahdon vastaista henkeä.” Fanni Luukkonen, Pikäkäynnillä Skandinaviassa. Lotta Svärd 1929 s. 145. Tuononen s. 45, 85–86. Ks. myös Danmarks lotter – i uniform of forklaede for faerelandet. Roskilde universitet 2005. Osoitteessa: ru-dar.ruc.dk/bitstream/1800/1715/10/rap3.pdf

²⁰⁴ Tuononen s. 93-96.

²⁰⁵ Tuononen s. 128.

Saksaan oli yhteyksiä, jotka tiivistyivät vuodesta 1934 lähtien. Silloin vastapuolena oli kansallissosialistinen naisjärjestö. ”Uuden Saksan” keskitetty naisjärjestö-järjestelmä oli niin toisenlainen, että se oli vertailun ja mahdollisen yhteydentunnon ulkopuolella, vaikka sieltä tavoiteltiin aktiivisesti yhteyttä. Saksan kävijä kirjoitti: *Suoranaista lottatyöhön verrattavaa toimintaa emme Saksassa tavanneet. [...] Nähtävästi on lottatyö oleva pienten, uhanalaisten kansojen naisille luontainen velvollisuus.*²⁰⁶ Muutoin varsinkin Hilja Riipinen löysi Saksasta paljon ihailtavaa, samoin joskus kirjoittanut Maila Talvio²⁰⁷. Luukkonen oli varauksellisempi, joskin kohtelias.

Skandinavian lottajärjestöt jäivät suomalaista selvästi pienemmiksi ja niillä näyttää olleen yläluokkaisempi leima. Monet johtajista olivat korkeiden upseereiden puolisoita tai tyttäriä. Baltiassakaan jäsenmäärät eivät näytä saavuttaneet sitä joukkojärjestön luonnetta, joka Suomen Lotta Svärd -järjestöllä oli jo 1930-luvulla, tosin Virossa oli mittavaa tyttötyötä. Esimerkiksi Norjassa oli 2.000 lottaa vuonna 1931 ja Virossa 1939 järjestöön kuului 18.000 naista ja 24.000 tyttöä. Lotta Svärdin vahvuutta vertailussa vahvisti sekin, että se oli itsenäinen, kun useimmat järjestöt olivat vastaavan miesjärjestön alaisia. Suomen lotta-järjestö oli siis ”isosisko”, jonka toimintatavat kiinnostivat pienempiä ja nuorempia sisarjärjestöjä. Johtavat suomalaislotat pitivätkin hyvin mielellään yhteyksiä vastaaviin järjestöihin. Lottien näkökulmasta päämäärät olivat yhteisiä ja kansainvälinen yhteistyö luonnollista.

*Tiedämme olevamme uranuurtajajärjestö naisyhtymien joukossa. Me haluaisimme siksi etsiä kiinnekohtia muiden maiden naisten työn ja harrastusten kanssa sikäli kuin niillä on puhtaasti isänmaallisia päämääriä. [...] sama sisäinen taistelu kaikissa maissa noiden vanhojen arvojen ”kodin, uskonnon, isänmaan puolesta” ja niiden pohjalle rakentuvan yhteiskuntajärjestyksen puolesta tai niitä vastaan.*²⁰⁸

Ruotsalaislotta ilmaisi yhteistä aatepohjaa suomalaissisaren kertomana näin: *Meidän yhteinen lottaliikkeemme on aaltoliikettä ylöspäin, vastavaikutuksena vallattomuudelle, raakuudelle ja vapaudelle ja on onnellista, että Pohjolan naiset voivat tässä työssä yhtyä.*²⁰⁹

Lottien voimakkaaseen kansainväliseen harrastuneisuuteen vaikutti sekin, että ulkomaisesta mielenkiinnosta kertominen nosti järjestön statusta kotimaassa. Voimakas lottajärjestö esitettiin samanlaisena katseiden kohteena kuin naisten äänioikeus ja -kelpoisuus 1907. Kansainvälisyys-

²⁰⁶ Tuononen s. 97-102. Lotta Svärd 1934 s. 176.

²⁰⁷ Lotta Svärd 1936.

²⁰⁸ Lotta Svärd nro 1/1929.

²⁰⁹ Eeva Tulenheimo, Tuokiokuvia Ruotsin matkalta. Lotta Svärd 1936 s. 217.

tä edisti sekkin, että puheenjohtajana vuodesta 1929 toiminut Fanni Luukkonen ”rakasti matkustamista”.²¹⁰ Lottien yhteydenpito ulkomaille oli kuitenkin hyvin johtajapainotteista, delegaatioissa oli yleensä alle kymmenen jäsentä. Muutaman kerran Ruotsiin matkusti yli kymmenen henkeä ja kerran Viroon yli 30 naisen valtuuskunta. Myös Suomeen tulleet vieraat olivat yleensä rajattuja kutsuvierasvaltuuskuntia. Joukkomittaisia yhteydentuntoja muiden maiden sisarten kanssa lotat siis pääsivät kokemaan vain harvoin. Tosin kaikki matkat eivät ehkä näkyneet lehdessä.²¹¹

Käytännön ideat ovat yksi kansainvälisen järjestövuorovaikutuksen anti, mutta sellaisesta ei *Lotta Svärd* -lehdessä paljoakaan kerrota. Suomen lottatyöhän oli esikuva muille. Virossa nähtiin kerran havainnollisia tilastotauluja, *siinä oli Eesti edellä*, Ruotsissa muutamia käteviä myyjäisartikkeleita. Viron voimakas ja lehdessä kiitetty tyttö-toiminta antoi varmasti mallia Suomeen ilman että sitä erikseen mainittiin. Kuitenkin lottien kansainvälisiä suhteita tutkinut Tuononen mainitsee yhdeksi suhteiden ylläpidon syyksi uudet ja hyödylliset virikkeet ja vaikutteet.

²¹²

Tasapainoisesti etelää ja länttä, mutta Norjalla erikoisasema

Lotta Svärd -lehden teksteistä ei voi tunnistaa pan-identiteetin tai muita suuremman yhteydentunnon ilmauksia sen enempää länteen kuin etelään. Matkaraporteissa joka suunnalta korostetaan kiinnostusta, ystävällisyyttä, sisaruutta ja isänmaallisuutta. Poliittisesti suhteellisen oikeistolainen asennoituminenkin yhdisti, vaikka asiaa ei siten ilmaistu tai se sisältyi isänmaallisuuteen. Ylipäänsä *Lotta Svärd* -lehden kirjoittelu oli yleensä kaikin puolin korrektia ja hallittua. Näyttäisi jopa siltä, kuin etelä- ja länsisuunnan palsta-tasapainostakin olisi huolehdittu.

Sanottavasti ei voi havaita edes sitä 1930-luvun lopun orientoitumista Pohjoismaihin, mikä leimasi useimpien järjestöjen ulkomaansuhteita ja jätti varjoonsa mahdolliset balttisuhteet. – Pieni poikkeus ruotsalaisen lottajohtajan tervehdys Norjassa tavatessa 1935: *toi ilmi ilonsa yhdessäolosta Norjan lottien kanssa samalla huomauttaen, miten tärkeä yksimielinen Pohjola on rauhan säilymiselle*²¹³. – Niinpä tässä alaluvussa käydään läpi *Lotta Svärd* vuoden 1939 loppuun asti, vaikka muiden järjestöjen osalta 1930-luvun loppua tutkitaan myöhemmässä luvussa.

²¹⁰ Lotta Svärd 1931 s. 101. Tuononen s.

²¹¹ Viron matkasta 1931 Tuononen s. 130. Tuonosen mukaan lotat ja suojeluskuntalaiset tekivät Ruotsiin epävirallisia huvimatkoja, mutta keskusjohtokunta kielsi esiintymisen järjestön nimissä.

²¹² Lotta Svärd 1931 s. 196. 1939 s. 250. Tuononen s. 217.

²¹³ Lotta Svärd 1935 s. 194.

Pienistä merkeistä voi sittenkin päätellä lotillakin olleen hyvin hienoisesti samankaltaisia kehityskulkuja kuin suomalaisjärjestöissä yleensä, siis äkkiä syntyneet yhteydentunnot Viroon, yläportaan sittenkin läheisemmät Skandinavia-suhteet, ja varsinkin loppuvaiheessa, vieraannuttavia piirteitä Virossa ja Baltiassa. Yhdistettäessä yhteyksistä kertovien kirjoitusten tarkka lukeminen ja arkistoaineeksiin pohjautuvan Tuonoson opinnäytteen tiedot, voi varovasti päätellä, että Viroon kohdistui aluksi enemmän yhteisyydentuntoja, mutta johdon suhteet kehittyivät lähemmäksi Skandinaviaan. Unkaria muistettiin silloin tällöin kirjoituksilla, joilla ei välttämättä ollut mitään yhteyttä lottatoimintaan.²¹⁴

Heti *Lotta Svärd* -lehden alkunumeroissa 1929 julkaistiin vakavahenkinen sairaanhoitajamuistelu Viron vapaussodasta. Lähtiessä laulettiin

*verellä lunastettavasta uudesta sillasta, joka yhdistäisi Väinölän lapset. [...] Se henkinen yhteys, joka silloin luotiin, tulee aina säilymään [...] Kymmenen vuoden jälkeen tunnemme yhä ne sukulaissiteet, jotka kerran taistelun kuumeessa solmittiin. Ja veljeskansa lahden tuolla puolen pysyy meille aina läheisenä. Sen voitot ja pettymykset saavat sydämemme aina oudon läheisesti värähtelemään.*²¹⁵

Pari vuotta myöhemmin päätoimittaja Hilja Riipinen kertoi tilanteista, joissa *muistui mieleen Eestin vapauden vuosi. Oli sellaista yhteistä välillämme, jonka vain kyynel saattoi ilmaista*²¹⁶.

Samana vuosikerran kirjoitukset länsisuunnalta heijastavat perinteistä pohjoismaista yhteenkuuluvuutta ja positiivisia tunneilmauksia on melko runsaasti, kuitenkin ilman eksplisiittistä yhteenkuuluvuuden ilmaisemista Suomen puolelta. *Se ystävällisyys, mitä nti Rye sekä koko N.K.F.U. Oslon piirin johtokunta osoitti yhdistystämme kohtaan, ei hevillä hälvene.* Samassa kirjoituksessa todettiin, että lottapäiville Turkuun oli jo tulossa pohjoismaisia sisaria ja suunnitteilla oli yhteinen pohjoismainen lottapäivä, ehkä Suomeen 1931. *Siis 'pohjoismaiseen siltaan' saadaan ensimmäiset 'pitkospuut'.* Näin Luukkonen viittasi tunnettuun Suomen ja Viron väliseen siltaan.²¹⁷ Kesän 1931 Lottapäiville Helsinkiin saapuikin Virossa ja Ruotsista seitsemän edustajaa kummastakin, Norjasta kolme ja Latviasta kaksi.

Heille tarkoitettut tervehdykset julkaistiin lehdessä. Ensimmäisessä virolaisille tarkoitettussa kappaleessa mainittiin, viron kielellä, *heimo, sukulaissiteet, samankaltainen kohtalo, samankaltaiset taistelut ja voitot, veljeskansat.* Ruotsalaisia tervehdittäessä mainittiin *vanhaa kult-*

²¹⁴ Esim. Pääsiäistapoja Unkarissa. *Lotta Svärd* 1931 s. 102.

²¹⁵ Kyllikki Pohjala, Viron kävijän muistelmia. *Lotta Svärd* 1929 s. 40-41.

²¹⁶ Eestissä. *Lotta Svärd* 1931 s. 196.

²¹⁷ *Lotta Svärd* 1929 Pikakäynnillä Skandinaviassa s. 144-145.

tuuri, lämmin aulius (hängivenhet), ystävät, jotka ovat aina seisseet rinnakkain ja joihin olemme yhdistyneet vahvimmalla ystävyysiteellä, aseveljeydellä. – Kiinnostavaa on, ettei aseveljeyttä mainittu virolaisille yhtä selvästi. Mahdollisesti asian poisjättäminen johtui keskustelusta, jota molemmin puolin Suomenlahtea käytiin suomalaisvapaaehtoisten merkityksestä ja käytöksestä 1919.²¹⁸

Norjalaisia muistetaan heille omistetussa norjankielisessä kappaleessa *vanhoina rakkaina tuttavina, samanhenkisinä (meningsfaeller) ja läheisinä, koska heidän luonteessaan suomalaiset löytävät paljon yhtäläisyyttä oman kansallisuutensa kanssa (nationallynne). Samanlainen 'stivhed, likefremhed' ja taipumus mietiskelyyn ovat luonteenomaisia näille pohjoismaisille kansoille*. Latvialaisille osoitetussa saksankielisessä tervehdyksessä heidät mainittiin ystäviksi kaukaa, paljon kärsineestä maasta. Suomen ja latvian kielissä esiintyvät samankaltaiset sanat osoittavat naapuruuden olleen ennen läheisempää. Edelleen viitattiin monessa suhteissa samankaltaisiin kohtaloihin, mistä seuraa *syvä yhteisymmärrys ja sisarellinen yhteenkuuluvuus*. Ja kaikille tuolloisille vieraille Fanni Luukkonen puhui oman järjestönsä *rakastavasta äidinkatseesta*, joka oli kehottanut vieraiden edustamia järjestöjä toimintaan.²¹⁹ Tervehdyksessä virolaisista käytetyt perhe- ja sukumetaforat osoittavat suurempaa läheisyyden tunnetta kuin ruotsalaisille osoitettu ystävä-puhuttelu. Näihin liitetty aseveljeys kyllä sisältää myös perhemetaforan.

Tässä kohden voi todeta, että norjalaisten samankaltaisuutta tai keskinäistä sympatiaa suomalaisten kanssa on viljelty muissakin lähteissä; laulumatkojen ja partiotyttöjen kokemuksia on esitelty aiemmassa kohdassa. Hedvig Gebhard kirjoitti 1929 käynnistään *siinä meidän neljäsentä samaan kulttuuripiiriin kuuluvasta pohjoismaastamme, jonka kansanluonne ja taloudelliset olot ehkä eniten muistuttavat omaamme, nim. Norjassa*. Hänen mieleensä oli johtuneet *useat sellaiset virikkeet ja sysäykset, useat koetukset ja henkiset arvot, joita kansamme on sieltäkin saanut*. Gebhard kirjoitti samaan tapaan toiseenkin lehteen: *Norjassa suomalainenonkuin kotoon, norjalainen luonne tuntuu olevan meikäläistä lähempänä kuin esim. ruotsalaisen*.²²⁰ Helluntaiherätykseen kuuluva matkakirjoittaja koki myös norjalaiset läheisinä. Yhteistä erikoista on rakkaus syntymämaahan. Lisäksi: *Mielestäni Suomessa olemme lähempänä norjalaisia mitä herätykseen tulee, ainakin helluntaiherätyksessä, mutta mahdollisesti muissakin*

²¹⁸ Vuonna 1937 Lotta Svärd kyllä julkaisi Viron johtavan lotan positiivisen muistelmaa suomalaisista vapaussohdassa: Mari Raamot, muistelmia Eestin vapaussodan päiviltä. Lotta Svärd 1937 s. 82-83.

²¹⁹ Tuononen s. 197.

²²⁰ Kotiliesi 1929 s. 948. Suomen nainen 1929 / Mäkinen ja Sysiharju s. 188.

piireissä.²²¹ Suomen Urheilulehti lainasi 1923 norjalaista *Idrotsliv*-lehteä, jossa käsiteltiin tiettyä suomalais-norjalaista säröä. *Vanha hyvä suhde Suomen ja Norjan välille on heti palautettava entiselleen. [...] Ja ennen kaikkea! Varjelkoon meitä ruotsalaisten kehnoista välitystyksistä.*²²² Norjalaisillakin oli oma emansipaatiotarpeensa.

Puheenjohtaja Luukkosen matkakertomuksissa pohjoismaiset suhteet olivat pian yhtä emotionaaliseksi kuvattuja kuin yhteydet Viroon, huolimatta hänen jonkin verran Riipistä asiatylysemmästä kirjoitustavastaan. Saattojoukon laulua, jäähyväisten vaihtoa, kukkakimppuja ja kaipuuta kuului esimerkiksi suomalaisten lähtöön Visbyn lottapäiviltä 1933. Ja kun muutamaa viikkoa myöhemmin kohdattiin Sortavalan lottapäivillä, Luukkonen tervehti *rakkaita Ruotsin sisarjärjestön edustajia*. Myös norjalaisia tervehdittiin *lämpimin sisartuntein*.²²³ Tällä kertaa Viro mainittiin kolmesta vieraasta viimeiseksi. – Sinänsä, myös Puolassa osattiin tunteikkaan seremonialliset erojaiset. Vaunuosastokin oli koristettu kukin ja lipuin²²⁴.

Voi päätellä, että Ruotsin ja Suomen lottajohtajien suhteiden lämpenemistä suosi se, että Ruotsissa järjestöön kuului etenkin sellaisia naisia, joille Suomi merkitsi vanhaa valtakunnan osaa ja veljesmaata, finlandsvännereitä siis. Hyvä esimerkki oli everstinrouva von Arben, joka Suomenlinnan vierailulla kertoi, että hänen puolisonsa isoisänisä oli ollut mukana linnaa rakentamassa. Runebergin *Fänrik Sthåls sängner* oli tuttu ruotsalaisille, todennäköisesti sotilasasioita harrastaville norjalaisillekin. Kenraalinrouva Maja Schmidtin julkaistussa esitelmässä muistettiin aikaa *jolloin Suomen ja Ruotsin kansat kuuluivat yhteen. [...] Periruotsalaiselle käsitystavalle kuvastuu Suomi aina vanhana veljesmaana idässä, maana, joka on saanut erikoisen paikkansa Ruotsin kansan sydämessä*.

Samoista piireistä, joissa lotta-asiaa harrastettiin, tulivat vapaaehtoisjoukot 1918. Samat tahot yrittivät silloin saada Ruotsin voimakkaammin avustamaan Suomen valkoisia. Niinpä lähihistorian jännitteet eivät häirinneet maanpuolustusväen Skandinavian kontakteja. Äsken lainatun ruotsalaissitaatin kanssa rinnakkainen norjalainen tervehdys lähti liikkeelle ihailusta kansaa kohtaan, *joka 1918 verikasteessa on nostanut isänmaanrakkautensa loistavan soihdun niin kor-*

²²¹ Manninen s. 70 ja 74.

²²² Suomen Urheilulehti 12.3.1923.

²²³ Ruotsin Lottapäivät. Lotta Svärd 1933 s. 170-.

²²⁴ Lotta Svärd 1934 s. 158.

kealle taivasta kohden. Kumpikin puhuja asetti Suomen lotat selvästi esikuviksi omille järjestöilleen eikä kummankaan sanoista voi jäljittää mitään viileää tai alentuvaista.²²⁵

Pohjoismaisten johtajien henkilökohtaiset suhteet tiivistyivät entisestään 1930-luvun edetessä. Terhi Tuonosen tutkiman kirjeenvaihto osoittaa tavaksi tulleen, että Suomeen järjestötilaisuuksiin saapuneet ruotsalaiset johtajat jatkoivat vierailuaan lotta-eliitin kodeissa.²²⁶ Monet johtavista lotista kuuluivat korkeaan yhteiskunnalliseen kerrokseen (Björkenheim, Munck, Arneberg-Pentti, Standertskjöld, Tulenheimo). Vastaavaa luokkaa Pohjoismaissa edustaneiden kollegojen kanssa oli helppo löytää yhteys. Oululaissyntyinen ja Sortavalan opettajaseminaarissa vaikuttanut Fanni Luukkonen oli lähtökohdiltaan keskiluokkainen, mutta hänkin ystäväystyi skandinaavisten lottajohtajien kanssa niin läheisesti, että pohti henkilökohtaisessa kirjeenvaihdossa myös oman järjestön hankalia henkilökysymyksiä. – Tällainen mahdollisuus on ollut yksi pohjoismaisen kanssakäymisen anteja muillekin johtotehtävissä toimiville; arkaluotoisia asioita, joita olisi epäkorrektia ottaa kenenkään kanssa puheeksi kotikentillä, voi puida asiayhteydet hyvin ymmärtävien, mutta ulkopuolisten naapurimaan kollegojen kanssa.²²⁷

Aivan saumatonta ei kaikki yhteydenpito sentään ollut. Suomalaisen lottatoiminnan ollessa hyvin puritaanista, Skandinavian vaurauden osoitukset tai väljemmät tavat tuntuivat joistakin kiusallisilta. Pohjois-Hämeen lottien 10-vuotisjulkaisussa valitti Ruotsissa vierailut af Hällström, että tiettyä tilaisuutta varten emännät vaihtoivat lottapukunsa juhla-asuun ja samaa edellytettiin suomalaisvierailta. Lisäksi juhlaan kuului viinejä ja tanssia. Kirjoittajan mukaan Ruotsin lottatyöstä välittyi suomalaista iloisempi, keveämpi ja myös hieman lapsellisempi kuva. Lottatyönhän ei naapurissa tarvinnut olla samalla tavalla välttämätöntä ja raudankovaa, koska maan historia oli valoisampi ja asema turvallisempi.²²⁸ – 'Lapsellinen' sana on merkille pantava. Yleensä sitä käytetään jollain lailla alemmiksi katsotuista ryhmistä.

Vuosien 1930 ja 1938 välillä Suomen lottajärjestön jäsenmäärä kasvoi vajaasta 64.000:sta yli 105.000:een. *Lotta Svärd* -lehden sisällössä alkoivat painottua toisaalta paikallistoiminta, toisaalta käytännöllinen sodan varalta valmistautuminen. Mahdollisimman laajojen joukkojen

²²⁵ Ruotsin Lotat (Maja Schmidt). Norjan Lotat (Jacobine Rye) *Lotta Svärd* 1929 s. 176-.

²²⁶ Tuononen s. 142.

²²⁷ Tuononen s. Ylikirjastonhoitaja Eeva-Maija Tammekannin kertomaa, s.a.

²²⁸ Tuononen s. 139. Juhlapukuongelman kohtasi myös suomalaista maatalous- ja lehtimiesretkikunta 1925. ”Joku ratkaisee pulman pukeutumalla suoran, mustan talonpoikaistakkinsa juhlapukuna päälleen, nyt niin kuin ennenkin samanlaisissa tilaisuuksissa, valmiina noudattamaan nöyränä uloskäskyä, jos sellainen sattuisi. Jotkut kääntyvät, pelastaakseen kulttuurikunniansa, jonkin liikkeen puoleen lainaten frakkipukuja.” Alkio s. 50.

tavoittamiseksi Lotta-toiminnan ”herraskaista” leimaa pyrittiin ilmeisesti tietoisesti vähentämään. Vielä 1930 Hilja Riipinen kirjoitti Norjasta:

Pöydässä istuu [kartanon]emäntä niin valtavaselustaisessa tuolissa, että voi ajatella sellaisilla tuoleilla muinoin viikinkipäällikköjen istuneen.[...] Monien muotokuvien joukosta vetää huomion vanhan kenraali Ryen, Jakobine Ryen isän kuva ja panee ymmärtämään, että tässä suvussa on totuttu käskemään²²⁹.

Jatkossa tämäntapaiset kuvaukset vähenivät. Kirjoittajillekin vauraat kodit ja monet nähtävyydet ovat voineet jäädä vieraan oloisiksi. Esimerkiksi 1938 Oulun piirin edustaja ei matkaraporttissaan *Ruotsin ja Norjan lottien vieraina* ei ilmaissut mitään varsinaista yhteenkuuluvuutta.²³⁰ Rivilotan elämänpääpiiriin saattoivat sointua paremmin kuvaukset Viron lottakursseilta, jossa naisia oli joukoittain kuten Suomessa, tai arvostava kirjoitus Tarton vanhimmasta lotasta, säveltäjä ja kuoronjohtaja Miina Hermannista, joka oli maalaisopettajan tytär.²³¹

Virossa ei yleensä kohdattu suomalaisolot ylittävää vaurautta, mutta muuta erilaista. Historia ja uhanalainen asema (vrt. af Hällströmin pohdinta ruotsalaisista edellä) eivät estäneet suomalaisiin nähden keveämpää tunnelmaa. Maanpuolustushenkisessä juhlassa ja sen kenttäkeittiössä kylpylämatkansa ohella vierailut lotta kertoi, että *sisarena siellä kohdeltiin ja kyynel kimmelsi silmäkulmassa kun hyvästi heitettiin*. Vakavahenkistä suomalaislukijaa saattoi kuitenkin, vaikka kirjoittaja ei näkemäänsä mitenkään paheksu, ihmetyttää kuvaus maanpuolustusjuhlasta, johon kuului *onkimista, arpoja, mustalaisleiri, rakkaudenapteekki, kosijakonttoori ja mitä kaikkea lie ollutkaan*.²³²

Suomalaista vakavuutta oli puolestaan kuvasivat virolaiset lotat, joiden matkaraporttia lainattiin *Lotta Svärdiin* 1932.

*Suomen rannalla seisoivat vastaanottaja-lotat ’vesiharmaissa puvuissaan kuin graniittimuuri liikkumatta’. Mutta ’eestiläiset oman luonteensa mukaisesti eivät odottaneet kunnes jaloin astuivat maalle, vaan ojensivat kätensä ystäville laivakaiteen välistä. Seuraavana päivänä lehdissä ilmestynyt kuva näytti kuin olisi silta ollut rakennettu yhteenliitetyistä Suomen ja Eestin naisten käsistä.*²³³

Tässä tapauksessa tapojen eriyvyys ei ehtinyt rikkoa yhteistuntoa, vaan ehkä pikemminkin vahvisti.

²²⁹ H.R.nen, Norjan matkasta. Lotta Svärd 1930 s. 219.

²³⁰ Lotta Svärd 1938 s. 172-173, 182-185.

²³¹ H. R.:nen, Eestissä. Lotta Svärd 1931 s. 195-198. Hanna Kuusi, Miina Hermann. Lotta Svärd 1931 s. 114-116.

²³² R. K.:nen, Pientä pakinaa lahden takaa. Lotta Svärd 1929 s. 195.

²³³ Poimintoja ”Kaitse-Kodu” -lehden sivuilta. Lotta Svärd 1932 s. 38.

Toisenmuotoinen Pohjolan neliapila

Erityisesti Ruotsin edustajat pitivät esillä Pohjolan ja pohjoismaisen yhteenkuuluvuuden käsitettä. Kun Tanskassa ei ollut lottia vastaavaa järjestöä, *se [eheä] neliapila, joka muodostuu neljän pohjoismaan puolustustahtoisesta naisjärjestöstä*, tarkoitti ainakin 1933 ja Fanni Luukkonen puheessa Norjaa, Ruotsia, Suomea ja Viroa.²³⁴ Näiden maiden lottajärjestöt muistuttivat toimintatavoiltaan toisiaan, Suomen malli esikuvana. Yhtäläisyyttä osoittivat melko samanlaiset univormutkin. Juuri näihin maihin lotat pitivät säännöllisintä yhteyttä²³⁵.

”Pohjolan neliapilan” koostuminen tällä tavoin oli epätavallista.²³⁶ Näyttääkin siltä, että neliapila kokoontui tässä muodossa vain Suomessa. Skandinavian ja Baltian maanpuolustusnaiset siis tapasivat toisiaan Suomen maaperällä, mutta eivät vierailleet toistensa luona.²³⁷ Tämä vastasi Skandinavian maiden yleistä ulkopoliittikkaa, jossa Baltia-yhteyksistä ei haluttu sitovia. Asiaan saattoi vaikuttaa sekin, että skandinaavit myös olivat tottuneet hoitamaan lähisuhteita omilla kielillään, mikä ei Baltiassa ollut mahdollista.

Suomalaiset siis toimivat yhdistävinä lenkkeinä ja koettivat omassa keskuudessaan ylläpitää ilmansuuntien tasapainoa, mikä varmaan oli tärkeää myös järjestön sisäiselle tasapainolle. Kuu-luihan siihen niin jo äidinkieltensä puolesta skandinaavisesti suuntautuneita sekä toisaalta skandinaavisuuteen varauksellisesti suhtautuneita heimomielisiä. Mahtoiko sekin olla tasapainoilua, että lottien ensimmäiseksi ulkomaiseksi kunniajäseneksi 1936 nimitettiin Norjan sisarjärjestön vanhuudenlepoon siirtynyt johtaja²³⁸? Näin ei tarvinnut ratkaista, kumpaa lähinaapuria muistetaisiin ensin. Norjattaren valinta saattoi kyllä johtua myös tämän vakavasta sairaudesta. Viron ja Ruotsin kollegat saivat kunniajäsenyyden 1939.²³⁹

Latvian ja Liettuan sisarjärjestöjen johtoon ei suomalaisilla kehittynyt kovin vahvoja henkilökohtaisia suhteita. Baltiassa vielä vahvistuivat piirteet, jotka ehkä aiheuttivat varomista. Kui-

²³⁴ Avajaispuhe lottapäivillä 1933. Lotta Svärd 1933 s. 182–183. Lottapäivät Porissa, Lotta Svärd 1935 s. 199–201. Virolaisedustuksen puuttumista ei lehdessä mitenkään kommentoitu. Siihen saattoi olla Suomen ja Viron suhteisiin liittyviä syitä.

²³⁵ Esim. vuosikokouksesta 1938 lähetettiin tervehdykset Viroon, Ruotsiin ja Norjaan. Lotta Svärd 1938 s. 75.

²³⁶ E. N. Setälä oli kyllä kesän 1922 pohjoismaisen sanomalehtimieskongressin yhteydessä esittänyt Scandia major-ajatuksen. Hän toivoi Skandinavian, Suomen ja Viron ulkopoliittista lähentymistä.

²³⁷ Ei mainintoja Lotta Svärd -lehdessä. Lisäksi Terhi Tuononen-Sinkosen tiedonanto 22.6.2009: ”Muistikuvani mukaan Viron Kodukaitsen naiset tapasivat ruotsalaisia ja norjalaisia aate-sisariaan vain Suomen lottapäivillä.”

²³⁸ Tuononen s. 90.

²³⁹ Suhteiden läheisyyttä osoittaa sekin, että neiti Ryen kuolemasta ilmoitettiin Suomen lottajärjestön johdolle heti seuraavana päivänä sähköitse. Tuononen.

tenkin Lottapäivillä 1935 paikalla oli edustus Latviasta ja Liettuasta, mutta ei Virosta. *Lotta Svärd* -lehdessä ei Viron puuttumiseen kiinnitetty mitään huomiota, mutta on mahdollista, että siihen oli ollut Suomi-poliittisia syitä. Olihan Suomen talvella antanut Pohjoismaisen julistuksensa ja edellisvuonna Viron poikkeuslaki sekä vapaussoturien, vapsien sekä heidän suomalaisten hengenheimolaistensa toimet aiheuttivat jännitteitä maiden välille. Latviasta mainittiin, kuinka *meidän valtiomme ovat kohtalon tahdosta läheisesti liittyneet toisiinsa, ilossa ja surussa, onnessa ja onnettomuudessa*²⁴⁰. ”Kanssakärsijyys” oli edelleen yhdistävä voima.

Suomessa oikeistolainen vallankaappaushenki oli torjuttu Mäntsälän kapinan kukistamisen myötä 1932 ja äärioikeisto osittain marginalisoitunut sen erkaantuessa kokoomuksesta Isänmaalliseksi kansanliikkeeksi. Baltiassa, Puolassa ja Saksassa valtaan taas nousivat autoritativiset hallitsijat tai diktaattorit. Varsinkin IKL:lää suosineet lotat näkivät näissä hallitusmuodoissa paljon hyvää, mutta jäivät kasvavassa järjestössä vähemmistöön. Mm. IKL:n kansanedustaja Hilja Riipinen menetti päätoimittajan paikkansa *Lotta Svärd* -lehdessä.

Vaikka *Lotta Svärd* -lehdessä ei koskaan arvosteltu sisarjärjestöjä tai näiden kotimaiden oloja, näennäisesti positiivinen tai neutraali kuvaus Baltiasta saattoi etäännyttää lukijaa yhtä lailla kuin kuvaukset rikkaista skandinaavisista lottakodeista. Suomalaisvieraan tarkkailemana latvia-laisten paraatipäivänä 1939 presidentti Ulmanis ajeli *uljaan nelivaljakon vetämissä vaunuissa pitkin ja poikin kenttää*, 2000 naisjärjestön jäsentä kerrottiin helteessä pyörtyneen, armeijan nuori ylipäällikkö oli *ryhdikäs vaikka hento*. Latviassa ja Liettuassa naistoiminta oli miesjärjestöjen alaista. Latviassa *alkuaikojen kokeilu oli näet antanut kielteisen tuloksen naisten itsehallinnosta, joka pian vaihdettiin miesvaltiikkaan. Liettuassakin riippuvaisuus veljesjärjestön määräyksistä on huomattava*. Puheenjohtajana toimi aluksi johtavan everstin puoliso, sitten sisar ja lopulta tytär. Puolassa taas naisillakin oli ampumarjoituksia ja Suomessa vierailut puheenjohtaja esiintyi valokuvasta päätellen miehen siviilipuvussa²⁴¹.

Vaikka vain harvat lotat matkustivat ulkomaille, sadat tai tuhannet näkivät ulkomaisia vieraita lottapäivien puhujakorokkeella. Kesällä 1939 näitä vieraita tuli Ruotsista, Norjasta, Virosta, Latviasta, Liettuasta ja Saksasta. *Lotta Svärd* -lehteen sommiteltiin kuvasivu, jossa kunkin delegaation edustaja oli vuorollaan puhujalavalla. Yhteisyys rakentui eurooppalaisen sodan uhan, tässä kontekstissa Neuvostoliiton uhan alaisuudesta, mutta siihen reagoitiin eri tavoin kuin

²⁴⁰ Lotta Svärd 1935 s. 199.

²⁴¹ H. A.-P. [Helmi Arneberg-Pentti]. Latvian ja Liettuun vieraina. Kolmiosainen kirjoitus Lotta Svärd 1939 s. 207 alkaen. Rouva Jadviga Kimaczynska. Lotta Svärd 1938 s. 186-.

useimmissa muissa järjestöissä, joissa tukeuduttiin pelkkään pohjoismaisuuteen. Mutta kun sitten talvisota syttyi, läheisimmäksi suhteeksi jäi yhteys Ruotsin lotta-järjestöön.

Tarkkaan lukien Lotta Svärd -lehtikin kaikesta korrektiudestaan ja tasapuolisuudestaan huolimatta heijastaa suomalaisten pan-identifioitumisen erilaisia ulottuvuuksia. Vain alemman statuksen tunne suhteessa Ruotsiin jää puuttumaan, sillä järjestöllisesti Suomen lotat olivat ensimmäisiä ja vahvimpia.

4.4 Jäsenillä yhteydentuntoja Virossa, johdolla Skandinaviassa – *Kirjatyö-Bokarbete*

Työväenliikkeen ja ammattijärjestötoiminnan edustajana on aineistossa *Kirjatyö-Bokarbete*. Kirjapainotyöntekijöiden ammatillinen yhteistyö kuuluu lajissaan Suomen vanhimpiin, juuret ulottuvat 1850-luvulle. Suomen Kirjaltajaliitto perustettiin 1894 ja vuodet 1914–1997 se toimi nimellä Suomen Kirjatyöntekijäin Liitto. Alan ensimmäinen työehtosopimus solmittiin jo 1900. Työläishierarkiassa kirjatyöntekijät ovat kuuluneet kärkipäähän ja heidän yhteisharrastuksiinsa on kuulunut myös korkeakulttuuri.

Ammattikunnassa oli suomen- ja ruotsinkielisiä ja jo alan vuoksi kielestä oltiin tietoisia²⁴². Järjestön lehtikin oli kaksikielinen, joskin ruotsin kieltä oli vähemmän kuin suomea. Lajissaan Suomen vanhin lehti juonsi juurensa 1800-luvun puolelta ja ilmestyi vuodesta 1916 *Kirjatyö-Bokarbete* -nimellä. Numeroita oli periaatteessa kahdesti kuussa, tosin usein kaksoisnumerona. Sisältö keskittyi järjestöasioihin, joihin kuului myös kansainvälisiä suhteita etelään, länteen ja kirjaltajain kansainväliseen sihteeristöön asti.

Kirjatyö-Bokarbete heijastaa asetelmaa, jossa jäsenjoukot kokivat yhteydentuntoja eteläisten ammattiveljien ja -sisarten kanssa – sellaisen kuvauksista vuodelta 1921 oli jo näyte edellisessä luvussa – mutta johtoportaan ensisijainen asioimissuunta oli länsi.

Pohjoismaihin vanhalta pohjalta ja työnantajayhteistyönkin takia

Jo syksyllä 1919 Suomen Kirjatyöntekijöiden liiton edustaja, *Kirjatyö-Bokarbete* -lehden päätoimittaja K. F. Hellgren, oli osallistunut Norjan Kirjaltajaliiton edustajakokoukseen. Liitto-toimikunta oli päättänyt kutsutun edustajan lähettämiseen siitakin syystä, että *meidän liittomme tämän kautta jälleen joutuisi lähempään kosketukseen ulospäin, varsinkin lähimpien vel-*

²⁴² Ks. esim. puheenvuoro Nationalismen bland bokarbetarna, *Kirjatyö-Bokarbete* 3-4 /1921.

jesliittojen kanssa. Matkaraportista ilmenee, että jo kesällä oli Suomessa käynyt kokousvieras Norjasta, ja Tukholmassa asui, ainakin helsinkiläisille kirjaltajille, vanha tuttu, joka johdattamana Hellgren pääsi keskusteluihin ruotsalaisten kirjatyöntekijäjohtajien kanssa. Kaiken kaikkiaan, suomalaisilla kirjatyöntekijöillä oli skandinaavisuhteita jo ennen Suomen itsenäistymistä. Norjalaiset toivoivat suomalaisten liittyvän kansainväliseen liittoon ja Pohjoismaiden keskinäiseen työriitojen tukisopimukseen.

Pohjoismainen yhteistyö oli paikallaan senkin vuoksi, että sitä harjoittivat myös työnantajat.

Tästä kertoi vuoden 1921 *Kirjatyö-Bokarbete* -lehden kirjoitus

*Kummia kuuluu Helsingistä: Tuli tieto silloin Skandinavian maista meikäläisille työnantajillemme, että sikäläiset työnantajaherrat aikovat tulla tänne meidän tuhatjärviseen Suomeemme neuvottelemaan niistä yhteisistä menettelytavoista, joilla siten saataisiin nuo työntekijäin suuret palkat alenemaan. [...] Siitä, etteivät nämä pohjoismaisten työnantajain kokouksen päätökset jäisi vain paperille, ovat kirjateollisuusherrat huolehtineet ryhtymällä keinoja säästämättä yhteiseen palkkojen alennukseen kautta maan.*²⁴³

”Kirjateollisuusherrojen” rinnalla myös työntekijäjärjestö lähti kiinteään yhteistyöhön pohjoismaisten veljesjärjestöjen kanssa. Vuonna 1920, kirjoituksessa jossa kerrottiin kirjatyöläisten paremmista oloista Norjassa, ehdotettiin lähempää vuorovaikutusta Skandinavian maiden ammattivereiden kanssa. Nimittäin, *ei Skandinaviassa tiedetä Suomen kirjansitojista halaistua sanaa.* – Kirja-alan eri ammattikunnat olivat Skandinaviassa eri järjestöissä, joten vaikka kirjaltajien tapaminen ei merkinnyt kirjansitojien tapaamista. Vuorovaikutuksen vilkastaminen otti kyllä aikansa. Vuonna 1921 suomalaisen edustajan lähtö Ruotsiin pysähtyi passiongelmiin eikä lähetettyyn onnittelusähkeeseen tullut vastausta.²⁴⁴ Vuonna 1923 Kirjatyöntekijöiden liiton liittokokoukseen kuitenkin tuli jo kaksi ulkomaista vierasta, Ruotsista ja Viirosta. Norjalaisen tulo oli estynyt. Ruotsalainen edustaja kertoi oman maansa sekä Tanskan ja Norjan kirjatyöläisliittojen yhteisestä keskusjärjestöstä, johon hän toivoi myös suomalaisen veljesjärjestön liittyvän.

Kirjatyö-Bokarbete -lehden kokousselostukset viittaavat siihen, että ruotsinmaalaisella vieraalla oli huomattava rooli kokouksessa. ”Päättäjäiskekkereissä” hän oli hauskein sanoin kiitellyt sitä, ettei tuntenut itseään muukalaiseksi, vaikka olikin ensimmäistä kertaa maassa ja selittänyt vielä: *Missä etuyhteisyys on olemassa, siellä ei ole kaukana ystävyys, ja niinpä olenkin tuntenut kuin olisi vanhojen tuttavien luona.* Ruotsinkielinen raportoiija myös totesi virolaisvieraan läsnäolollaan kohottaneen tunnelmaa. Sikäläinen liitto oli perustettu vasta hiljattain, joten edustaja sai

²⁴³ Kirjatyö-Bokarbete 1921 s. 141–143.

²⁴⁴ Kirjatyö-Bokarbete 1920 s. 128, 1921 s. 58.

viemisikseen suomalaisten kokemuksia. Kirjoittaja toivoi veljeysajatuksen kasvua länsisuuntaan, mutta Viro-yhteistyön alkamisesta hän oli varma.²⁴⁵ Viroyhteydet eivät siis olleet vain suomenkielisten aluetta ja myös ruotsinkielinen aktiivi näki 1923 Viro-yhteydet ruotsalaisia varmempina. Viro-euforia ei kuitenkaan ollut ruotsinkielisen ammattiyhdistysaktiivin aluetta, minkä näkee liiton edustajan O. A. Nymanin matkaraporteista.

Oppia suuntaan ja toiseen internationalistisesti

Hän kävi samana kesänä 1923 liiton johdon edustajana sekä Viron että Tanskan veljesjärjestöjen kokouksissa, Virossa nähtävästi ainoana ulkomaalaisena vieraana. Nyman raportoi lehteen tarkoin työehto- ja palkkatiedot, mutta kaikki tunneilmaisut puuttuivat, paitsi pieni ärtymys siitä, että kutsuvieras oli kokouksen päätyttyä jäänyt yksin eikä hän kirjallisesta pyynnöstä huolimatta ollut saanut tulkkia. Selostuksessa Tanskan kirjaltajaliiton kokouksesta taas mikään ei viittaa kieliongelmiin. Matkakirjoitukset paljastavat samalla yhden selvän syyn siihen, että ammattijärjestön vastuunkantajat suosivat viiteryhmä- ja yhteistyösuuntana länttä. Laskelmien mukaan kirjatyöläisten toimeentulo Tartossa oli oin 25 % huonompi kuin Helsingissä, Kööpenhaminassa taas 35 % parempi. Toisaalta Tanskassa eikä muuallakaan Skandinaviassa ollut tunnustettu pyrkimystä saman alan teollisuusliittoihin, mikä oli Suomessa toteutettu jo 1914.²⁴⁶ Tässä suhteessa Suomessa oltiin edellä.

Virossa suomalaisia kirjatyöntekijöitä vieraili ryhmämatkalla 1921, seuraavana helluntaina saatiin vastavierailu ja vuonna 1924 yllätyksellinen 100 hengen virolaisvierailu. Kaikkia näitä ja myöhempiäkin suomalais-virolaisia tapaamisia leimasi iloinen yhdessäolo, jota vain muutama vakavat puheet ryydittivät. Kun ammattikuntaan kuului sekä miehiä että naisia, raportit vihjaavat myös eroottisesta kiinnostuksesta, joka kyllä ylittää mahdolliset kieliongelmat.

”Kieliopinnoita” harrastettiin vilkkaasti ja tanssiaisten päätyttyä klo 12 ajoissa yöllä lienee useampi osannut jo välttävästi saada tarkoituksensa ymmärretyksi. Ja joitakin lienee ollut, jotka eivät siihen monta ”sanaa” tarvinnutkaan – niin, kuka hänen tietää?

Kielistä mainitaan ryhmämatkakuvauksissa vain harvakseltaan, ei esimerkiksi kerrota, millä kielellä puheet ja opastukset retkikohteissa pidettiin tai miten tulkittiin. Teatterikaan ei ollut ongelma, vaan erittäin hilpeän mielialan katseltiin vallitessa Aleksis Kiven ”seitsemän veljek-

²⁴⁵ Kirjatyö-Bokarbete 1923 s. 106–111.

²⁴⁶ Kirjatyö-Bokarbete 1923 s. 141–144.

sen” seikkailuja siitä huolimatta, että vieraamme olivat tai olisi pitänyt olla jo verrattain väsyneitä yöllisten merimatkein jälkeen. 1920-luvulla esperantoon asetettiin paljon toiveita. Sitä mainittiin Virossakin korostetun, sillä sen avulla voitaisiin saada toisten maiden toverien harrastuksista ja toiminnoista ohjeita. Leningradissa oli työläis-esperantistien maailmankongressi-kin.²⁴⁷

Eestin kirjatyöntekijöiden edustajakokoukseen vuonna 1924 matkustanut Suomen edustajavieras sai, päinvastoin kuin edellisvuotinen vieras, tulkikseen kaksi suomea osaavaa kollegaa. Ainakin toinen heistä oli oppinut kielen paettuaan Suomeen töihin 1906²⁴⁸. Tämä ajankohta oli ollut yksi suomalais-balttilaisten henkilösuhteiden lähentäjä, mikä ilmenee muissakin lähteissä. – Tässä matkaraportissa korostuu Viron veljesjärjestön nuoruus ja *oudot* piirteet toiminnassa. Suomalainen edustaja ymmärsi niiden johtuvan siitä, että *eestiläiset toverit ovat vasta muutama vuoden saneet olla vapaana ryssäläisestä painostuksesta*. Hän antoi jatkoon neuvoja mm. kokousjärjestelyistä.²⁴⁹

Suomalaiset taas ottivat oppia ja esimerkkiä Skandinaviasta. Negatiivisia tai oudoksuvia kommentteja ei *Kirjatyö-Bokarbete* -lehdessä juuri näy. Suomalaisen sosialidemokratian piirissä Ruotsi tosiaan oli arvossa²⁵⁰. Kirjatyöntekijät arvostivat erityisesti järjestäytymisastetta, mutta muutakin: *Ihailen nk. veljesorganisaatioita. Ne ovat niin kurinalaisia, hyvin organisoituja, solidaarisuus vahvaa ja toveritunne lämmintä*, kirjoitti suomenruotsalainen kirjatyöntekijä. Norjalaisessa kokouksessa 1928 käynyt edustaja kiitti sydämellistä vieraanvaraisuutta ja ystävällisyyttä, jollaista Suomessa ei osata osoittaa eikä odottaa, *lienee siihen syynä se suomalaisten juro ja vakava luonne*. Väljempi juhla- ja alkoholikulttuuri ei herättänyt samanlaista hämmennystä kuin lottien kohdalla, vaan suomalaisvieras pani tyytyväisenä, huvitetunakin merkille, että Tanskassa nautittu päivällinen oli *ensiluokkainen, oikein ehta porvarilliseen tyyliin runsaine erilaisine viineineen*. Aterian päälle oli yhdessä salissa konsertti, toisessa tanssia ja kolmannessa juomatarjoilu. Kieltolaista ei ollut aavistustakaan, silti ei näkynyt *todellisesti päihtyneitä vaan oli hilpeän ilomielinen juhlatunnelma niin korkea, johon ainoastaan tanskalainen toverihenki pystyy sen kohottamaan*.²⁵¹ Kuitenkin 1920-luvun alun linjataistelut jyrkemmän ja maltil-

²⁴⁷ Kirjatyö-Bokarbete 1924 s. 124, 1927 s. 33.

²⁴⁸ Kirjatyö-Bokarbete 1927 s. 184.

²⁴⁹ Kirjatyö-Bokarbete 1924, s. 123-125.

²⁵⁰ Ks. myös Sulevo s. 67. Ainur Elgrenin havainnot.

²⁵¹ Kirjatyö-Bokarbete 1925 s. 64, 1928 s. 103-, 1921 s. 90.

lisemmän sosialismin välillä, esimerkiksi kysymys liittymisestä kolmanteen internationaaliin ja Norjan suurlakko saattoivat jossain määrin hämmentää ja herättää kritiikkiä.²⁵²

Vuoden 1929 loppupuolella lehdessä pohdittiin ammattiyhdistyspolitiikkaa otsikolla *Länteen vaiko Itään* ja todettiin, että liiton vuosikymmeniä vanhat traditiot ovat olleet sidottuja länteen, mistä myös on koettelemusten aikana saatu auttava käsi ja josta on otettu mallia järjestötyöhön. Ammattiyhdistyspoliittisesti kirjatyöntekijät suuntautuivat länteen ts. sosialidemokratiaan mieluummin kuin kommunistiseen yhteyteen eli itään.

1920-luvun loppupuolella Ruotsi alkoi kiinnostaa kirjatyöläisiä myös joukkomatkan kohteena. Heistä muodostui ryhmä, joka liittyi Työväen Sivistysliiton opinto- ja virkistysmatkan osanotajiin. Matka oli maisterivetoinen ja arvovaltaisesti vastaanotettu, jopa Tukholman kaupungintalossa. Ohjelmassa oli Tukholman nähtävyyksiä, kirjapainoja ja paikallisten kirjatyöläisten vieraanvaraisuutta. Tullessa oli satamassa kuultu tervetuliaispuhe, lähtiessä *jää suuri joukko ruotsalaisia tovereita huiskuttamaan nenäliinoillaan pois lähteville. Siinä oli toisilla kyynel silmässä, toiset totisina tuijottivat rannalle ja toiset tuntuivat ottavan asian hyvin humoristiselta kannalta*. Lähtijöiden mielestä päivät olivat olleet *äärettömän ihania*.²⁵³ Mihinkään pohjoismaiseen yhteenkuuluvuuteen ei matkaraportissa kuitenkaan vedota. Lähimmäksi tulee ehkä kohta *Liiton luottamusmies piti lyhyen mutta sydämen syvimpiin käyvän puheen yhtenäisyydestä*.²⁵⁴

1920-luvun *Kirjatyö-Bokarbete* -lehden kuvaamat ulkosuhteet heijastivat työväenliikkeen internationalismia. Yhteydenpitoa muualle suosittiin, mutta ilman kansallistunteita, edes panidentiteetin korostamista. Vilkasta pohjoismaista yhteydenpitoa ei siis perusteltu pohjoismaisuudella, ja vaikka Viroon tehtiin lämminhenkisiä yhteismatkoja, suomalais-ugrilaisuuteen perustuva heimoajattelu torjuttiin selkeästi. Edellisessä pääluvussa oli näyte heimoajattelun torjumisesta *Suomen Sosialidemokraatissa*. *Kirjatyö-Bokarbete* puolestaan julkaisi loppuvuodesta 1921, ilmeisesti Itä-Karjalan heimosotiin viitaten runonsäkeitä:

*Oi raataja! Eessäs on painava työ
mi kysyvi tarmoa, tulta.
Sä korppien silta nyt murskaksi lyö
sit' oottavi Karjala sulta.*

²⁵² Kirjatyö-Bokarbete 1921 s. 90.

²⁵³ Kirjatyö-Bokarbete 1928 s. 119-122 ja 128-130.

²⁵⁴ Kirjatyö-Bokarbete 1928 s. 105. Kirjatyö-Bokarbete 1927 s. 200.

Kun helluntain 1924 virolaisvieraiden vastaanottamisessa oli satamassa omituisia hankaluuksia, todettiin ironisesti: *Siis kiusaa ja jarruttelun halua työväen viattomimpiakin harrastuksia kohtaan. Vai lieneekö porvarillisen heimoveljeyden lujittamista?*²⁵⁵

1930-luvulla järjestöllinen yhteistyö Skandinaviaan kiinteytyi entisestään, kun suomalaiset liittyivät aiempaa useampiin työtaisteluavustusrenkaisiin. Tämä otsikoitiin etusivulla otsikolla *Kirjatyöntekijäin skandinavinen yhteistoiminta laajenee*. Viro-suhteet jäivät nyt vähemmälle ja virolaisedustaja saattoi puuttua liittokokouksistakin²⁵⁶. Myös akselilla etelä-länsi kirjatyöntekijät orientoituivat Pohjolaan jo ennen yleistä käännettä, mutta ei valtiollisista eikä identiteetti- vaan ammattiyhdistyspoliittisista syistä.

Viron kokouksissa ei mainita tavatun muita ulkomaisia vieraita, eikä Skandinaviassa virolaisia. Balto-skandinaavisia yhteyttä tunnettiin kuitenkin sen verran, että virolaisten työtaistelua 1928 tukivat Suomen, Norjan ja Ruotsin liitot. Ainakin kerran, 1927, kirjatyöläisillä oli kokousvieras Neuvostoliitosta. Hänen puheensa painettiin lehteen ja toivottiin jälleen elpyvän niiden suhteiden, jotka *vallitsivat venäläisten ja suomalaisten kirjatyöläisten välillä jo tsarismin tukalina aikoina*.²⁵⁷ Kanssakärsijyyttä niinkin!

4.5 Sittenkin myös Baltian vierastamista

Kaikkien positiivisten, jopa euforisten kokemusten ohella suomalaiset lehtikirjoitukset kertoivat monenmuotoisesta vierastamisesta ja isoveliasenteesta eteläsuunnassa. Näitä ilmiöitä, usein ilmennyttä molemminpuolista ärtymystä ja jopa eräänlaista heimo-imperialismia ovat kuvanneet ja taustoittaneet mm. Kari Alenius, Marko Lehti ja Sirje Kiin.²⁵⁸ Heidän kuvaamansa ilmiöt näkyvät myös tämän tutkimuksen aineistossa, eivätkä kirjoittajat tunnu tiedostavan tyyllilajinsa samankaltaisuutta niiden ”käsitysten” kanssa, joita suomalaiset paheksuivat ruotsalaisten osalta.

Vanhastaan Viro, Latviasta ja Liettuaista puhumattakaan, oli useimmille suomalaisille melko vierasta aluetta, eivätkä vanhat vähät mielikuvat kovin hyviä. Virolaisilla oli yhteistyön alkessa paljon enemmän tietoa ja parempi käsitys Suomesta kuin suomalaisilla Virosta. Ennen

²⁵⁵ Kirjatyö-Bokarbete 1921 s. 151; 1924 s. 83-84.

²⁵⁶ Kirjatyö-Bokarbete 1929 s. 200. Esim. vuosina 1927 ja 1931 edustajakokouksessa oli vain skandinaavisia ulkomaisia vieraita. Kirjatyö-Bokarbete 1927 s. 186-187, 1932 s- 63. Avustusrenkaista 1932 s. 93-94.

²⁵⁷ Kirjatyö-Bokarbete 1928 s. 105-106. 1927 s. 200.

²⁵⁸ Alenius 1996, Lehti 1998 B. Kiin.

itsenäisyyttä Helsingissä asui kohtalainen virolainen siirtokunta, Suomessa käytiin ammattikoulutuksessa ja yliopistossa jne.²⁵⁹

Tilannetta kuvaili aiemmin jo lainattu kauppakorkeakoulun opiskelija Johannes Nopola ilmaisten myös suomalaisten ylemmydentuntoja:

Suomalaisilla ei yleensä ole oikeata käsitystä Viron oloista. Tästä johtuu se, että suomalainen ensi kertaa Virossa käydessään palaa sieltä täydellisesti muuttunein käsityksin Viron maasta ja kansasta. Jo lyhyellä opintomatkillakin tulee siihen vakaumukseen, että meillä suomalaisilla on mitä painavimpia ryhtyä entistä lähempään vuorovaikutukseen jopa yhteistoimintaankin tuon veljeskansamme kanssa, jonka luonteessa on lukuisia tutustumisenarvoisia ja jalojakin ominaisuuksia. [...] luonnonrikkaudet ovat niin suuret ja sen teollisuus niin huomattava, että Viron elinvoimainen ja uuttera kansa taloudellisen elämän alalla voi lähimmässä tulevaisuudessa piankin kohota sille kehitysasteelle, missä me suomalaiset nyt olemme.²⁶⁰

Samantapainen argumentointi toistuu usein. Suomalaiset eivät osaa tarpeeksi arvostaa Viron sitä tai sitä alaa tai saavutusta. Kirjoittaja saattaa itsekkin ilmaista huonoa omaatuntoaan liian vähäisestä harrastuksestaan, mutta teksti saattaa myös sisältää hyväntahtoista ikään kuin olalle taputtelua. Estofiilien valitus oli alkanut jo 1900-luvun alussa. Retoriikan toistuvaksi tuleva muoto näkyi kielimies Lauri Kettusen toteamuksessa *Virittäjässä 1909*: [...]

olisi jo aika puoleltamme ruveta entistä enemmän tätä merentakaista veljeskansaamme lähestymään. Ei sillä ole kaikki tehty, että me juhlapuheissa toisillemme sympatiaa ilmaisemme. ... Ei voi tosiaan olla ihmettelemättä, kuinka harvoin suomalaisia Viron puolelle eksyy.²⁶¹

Pahoittelu jatkui vuosikymmenestä toiseen:

Meitä oli Suomesta vain 11. [...] Kyllä eestiläinen partioväki ansaitsisi meidän taholtamme enemmän huomiota. (Partio 1932 s. 197)

Runsaan Suomessa ilmestyneen käännöskirjallisuuden joukosta etsii turhaan yhtäkään virolaista edustajaa – tarkoitan nyt syys- ja jouluuutuuksia 1937. On kerrassaan vahinko, että suomalainen yleisö, jonka ulkomaisen kirjallisuuden tuntemusta suomalaiset sanomalehdet ennen joulua niin kehuivat, suhtautuu hyvin penseästi veljeskansan hengentuotteisiin. (US 17.2.38)

Ainakin kirjallisuusvaihdon epäsuhta tiedostettiin Virossakin. *Päeväleht* kertoi 1934 kirjallisuuden ystävistä, joka ei osta ainoatakaan suomalaisen kirjallisuuden käännoästä niin kauan kuin suomalaiset eivät ole saattaneet käännoäsetaan tasapainoon.²⁶² – On kuitenkin huomattava,

²⁵⁹ Alenius 1998 s. 134.

²⁶⁰ Uusi Aura syksyllä 1920. Leikekopio kirjoittajan hallussa.

²⁶¹ Alenius 1997 s. 17. Ks. myös Alenius 1998, jossa yleiskatsaus kulttuurisuhteisiin Viron ja Baltian kanssa.

²⁶² UM:n arkisto, Kansio 94 Viro 1927–40. 18 M50/I. Lehtiselostus 31/1934, *Päeväleht* 23.11.1934.

tava, että vastaavaa valittelua esiintyi myös muihin suuntiin nähden, esimerkiksi *Suomen musiikkilehti* kirjoitti Tukholman kuulumisten yhteydessä, että *liian vähän tiedämme toisistamme, vaikka voisimmekin toisiltamme paljon oppia.*²⁶³

Spontaanin *Partio*-lehden matkakuvaukset ja uutiset kuvastavat kaksinaista Viro-suhdetta erityisen hyvin. Positiivisia kuvauksia on lainattu jo edellä. Alentuvaa suhtautumista taas edustaa kirjoitus, jonka mukaan Viron partiolaisetkin ovat osoittaneet maan ansaitsevan vapautensa ja kykynsä sen käyttöön. Tätä todisti eräs tunnettu päällikkö äskeisellä leirillä tarkomokalla järjestelykyvyllään. *Kukapa tietää, mitä meillä olisi heiltä opittavaa.*²⁶⁴

Suorasukaisemmin kerrottiin vuonna 1932 kansainväliseltä leiriltä Virossa. Kuvauksen voi lukea alentuvana tai sitten vain hurttina kilpahenkisyytenä:

Tultiin Pärnuun. Hieman oudonlainen kaupunki. Muistuttaa Kristiinaa [...] Vaikka kyllä Kristiinan silta sentään Pärnun sillan rinnalla on oikea silta. [...] ainoat todelliset partiotelat olivat suomalaisilla ja ruotsalaisilla. [...] Eestiläisten telat olivat epäkäytännöllisiä, piti vätköhän ne sadetta?

Vuonna 1926 taas oli todettu, että *leiritekniikkaan ja -varusteihin katsoen [virolaiset] isäntämme olivat ilmeisesti meitä paljon edellä.*²⁶⁵

Vastaavaa omituisten ja heikkojen piirteiden suorasukainen esittäminen ilmeni myös varsinkin *Uuden Suomen* ja *Hufvudstadsbladetin* vuoden 1922 uutis- ja pakina-aineistossa, mikä vahvistaa mainittujen tutkijoiden havaintoja. Tyypillinen lausuma oli esimerkiksi otsikko *Suomalaiselta henkivakuutusyhtiöltä kielletty toimilupa Virossa. Merkillisen perusteet.* (US 12.7.1922) *Suomen Sosialidemokraatissa* taas paheksuttiin vasemmistolaisten kohtelua.²⁶⁶

Seuraava esimerkki on reflektioivammasta, yhteydentuntoa tai sen esteitä kartoittavasta lajista pakinoita:

Tallinna on suomalaiselle vähän mystillinen ja melkein pelottava kaupunki. Se on kuin arvoitus, jonka arvoitus on hipaisevan lähellä, mutta kuitenkaan ei ulottuvilla. Joskus vieraat ai-nekset ovat niin voitolla, että yhteenkuuluvaisuudentunne kokonaan katoaa. Kaikki näyttää yhtäkkiä itämaiselta, kaukaiselta. Jos esimerkiksi katselemme ravintolan tiskiä, joka on sullotu täyteen jos jonkinlaisia kylmiä ruokia, tunnemme olevamme kaukana Suomesta. (US 7.11.1922)

²⁶³ S. Musiikkilehti 1928 s. 41.

²⁶⁴ Partio 1920 s. 142, lainattu myös edellä.

²⁶⁵ Partio 1932 s. 107-108, Partio 1926 s. 91.

²⁶⁶ Esim. SS 5.3.1922: *Verituomio ja teloitus Virossa.* US 11.6.: *Bolshevikkien myyräntyo.*

Latviaa ja Liettuaa kuvattiin myös isonveljen asenteella. Esimerkiksi ”Havaintoja Liettuasta” kirjoittaja kertoo, että kolmen vuoden takainen matka Kovnoon (Kaunasiin) oli ollut viheliäinen, *nyt reunavaltioiden liikenneolot ovat suuresti parantuneet*. Samoin taloudellinen toimeliaisuus on edennyt huomattavasti, vaikka ulkoisesti Kovno *mataline puuhökkeleineen ja kuoppaisine katuineen* näyttää samalta kuin edelliskerralla. Mitään yhteydentuntoja teksti ei ilmaise. (US 29.7.) Ainakin 1935 Suomen Latvian lähetystön raportoi ja valittaa muutamien Suomen lehtien, *Hufvudstadsbladet* erikseen mainittuna, hämmästyttävän vääriä tietoja ja niiden pohjalta tehtyjä vääriä johtopäätöksiä²⁶⁷. Ruotsinkielisellä puolella saattoi esiintyä erityistä huolta siitä, että reunavaltiosuuntaus häiritsisi pohjoismaista suuntausta, mikä saattoi vaikuttaa kirjoitteluun.

Omituisuuksia, ”huvittavia seikkoja” ja ”merkillisiä välinäytöksiä” riitti ainakin Uuteen Suomeen myös 1930 ja 1938. Asiallisin sanoin tilannetta ilmaisi *Suomen Sosialidemokraatin* lainaama, Viron sananvapaustilannetta suomalais-virolaisen kulttuurisopimuksen solmimisen aikoihin käsitellyt *Ilta-Sanomat*.

Viimeinen uutinen veljesmaan kulttuuririntamalta ei valitettavasti vastaa niitä toiveita, joita meillä kaikilla tahoilla kiinnitetään kaikinpuolisen yhteistyön ja kosketuksen edistämiseen meille niin läheisen ja sympaattisen Viron kansan kanssa. (SS 6.3. 1938)

Suomalaisiin ja myös skandinaavien tapoihin verrattuna eteläisten naapureiden suurempi seremoniallisuus ja emotionaalisuus vaikuttivat kahdensuuntaisesti. Toisaalta nämä piirteet lämmittivät ja innostivat, varsinkin heti itsenäistymisen jälkeen, jolloin kaikissa Venäjältä irronneissa maissa vaalittiin kaatuneiden muistoa ja korostettiin itsenäisen valtion tunnusmerkkejä. Toisaalta piirteet hämmensivät suomalaisia, joiden tapoihin on kuulunut vähäeleisyyden, jopa askeettisuuden arvostus. Etelänaapurit koettiin jopa lapsellisina. Toisaalta tiedettiin, että vieraat, esimerkiksi virolaiset lotat saattoivat kokea suomalaiset jäykkinä. Näyttää siltä, että korkeammassa asemassa olleet vierastivat herkemmin Baltiassa tavattua emotionaalisuutta kuin rivimatkaajat, jotka ryhmämatkoillaan helpommin saavuttivat sen myötä yhteenkuuluvuuden tunnetta, jopa liikutusta. Skandinaavisia yhteydentuntoja oli pitkään vaikeampi päästä edes harjoittelemaan joukkomittaisesti.

Suoraan isäntiin tai vieraisiin tuskin kohtaamistilanteissa suhtauduttiin isovelimäisesti, saati pejoratiivisesti, kuten eivät skandinaavitkaan suomalaisiin. Lisäksi, vaikka erilaisten ilmiöi-

---

²⁶⁷ UM:n arkisto, Ryhmä 94, Latvia 1931–1935.

den vertailukohdaksi tulivat vastaavat olot ”muissa Pohjoismaissa”, löytyi esimerkkejä myös Virossa, esimerkiksi *Suomen musiikkilehden* vertaillessa musiikkibudjetteja ja konserttisaleja.

Valtakunnanpoliittisella tasolla, omia näkemyksiään selventäessään E. N. Setälä muotoili vierastamisen taustan niin, että

Kulttuurivaihto Suomen ja Viron välillä uudempina aikoina ei ole läheskään niin vilkas kuin se maantieteellisen ja kielellisen läheisyyden johdosta olisi voinut olla. [...] Viro on jäänyt olennaisesti toiseen kulttuuripiiriin, balttilais-saksalaiseen. (US 27.6. 1922. Kirjoituksen varsinainen aihe oli Suomen ja Skandinavian suhteet.)

Jatkossa, Baltian maiden siirryttyä puolidiktatuureiksi 1930-luvun puoliväliin mennessä erot useimpien asiaa seuranneiden suomalaisten silmissä kasvoivat negatiiviseen suuntaan. Tilanne oli erityisen hämmentävä piireille, joissa arvostettiin sekä parlamentaarista demokratiaa että aitosuomalaisittain heimohenkeä. Veljesmaata ei tohdittu suoraan arvostella, mutta ei oikein puolustaakaan sen politiikkaa. Ratkaisuksi saattoi tulla vaikeneminen. Esimerkiksi Suomalaisen Naisliiton lehti *Naisten Ääni* lakkasi kirjoittamasta Virossa vuoden 1936 jälkeen, vaikka oli siihen asti usein esitellyt maan naisasioita. Järjestö tai ainakin puheenjohtaja Hedvig Gebhard oli kriittinen Euroopan autoritäärisiä voimia kohtaan²⁶⁸, joten Viron tilanne todennäköisesti sai kirjoittelun hiljaisesti loppumaan, siis ilman että asiasta mitään mainittiin.

Kansakoulunopettajien heimohenki säilyi vahvana 1930-luvun loppuun ainakin järjestölehdessä päätellen. Voi kuitenkin olettaa, että useaa lukijaa hämmensi *Opettajain lehden* Ulkomaiden kouluoloja -osaston uutinen, joka kertoi uudesta asetuksesta vuonna 1938: Viron presidentistä tulee kaikkien nuorisjärjestöjen suojelija, joka ohjailee sivistysministerin välityksellä nuorisjärjestöjen toimintaa. Järjestöjen päävanhimpana toimii puolustusvoimien päällikkö. Myös NMKY ja NNKY kuuluivat tämän järjestelmän piiriin, jonka tarkoituksena sanottiin haitallisen kilpailun välttäminen.²⁶⁹ Autoritaarisestikin asennoitunut suomalainen kansakoulunopettaja varmaan rypisti otsaansa.

4.6 Kokemuksia erikielisyksistä

Kieli ei ole vain kommunikaatioväline, vaan myös osoitin ryhmien välisistä sosiaalisista suhteista. Tavalla tai toisella heikomman ryhmän odotetaan ryhmien välisessä kommunikaatiossa

²⁶⁸ Kokko artikkelissaan Suomen naisjärjestöjen Viro-suhteista s. 316. Mäkinen 1997 s. 267.

²⁶⁹ Opettajain lehti 1938 s. 367.

käyttävän vahvemman ryhmän kieltä. Mikäli ryhmän vahvuus ei määri pelkästään lukumääräisistä suhteista, kielen valinnasta tulee myös poliittinen ja omanarvontuntoon liittyvä kysymys. Sellainenhan kielikysymys oli Suomessa. Pan-identiteetille kielikysymyksellä oli erittäin suuri merkitys. Tähän on poimittu käytännön kieliproblematiikkaa länsi- ja eteläsuunnissa, pohdinta on vuorossa luvussa 6.

Ruotsin- ja kaksikielisille suomalaisille sekä ainakin johtavissa tehtävissä toimiville yliopistokoulutetuille suomenkielisille ruotsi oli luonteva käyttökieli koko Skandinaviassa. Sellaisia valituksia vaikeudesta ymmärtää norjalaisia ja varsinkin tanskalaisia puhujia ja keskustelukumppaneita, joita kaikki skandinaavisia yhteyksiä harjoittavat nykypolven suomenkieliset esittävät, ei juuri näy sotien välisen ajan raporteissa. Ilmeisesti länsiskandinaavit todellakin käyttivät ns. skandinaviskaa ja ilmeisesti sivistyneeseen kielenkäyttöön kuului huoliteltu artikulaatio.

Harvoja aineiston poikkeuksia on Hedvig Gebhardin maininta selostuksessa, joka koski pohjoismaista naiskongressia 1929.

*Omituista on tällä tavoin henkilökohtaisesti tavata vieraiden maiden naisia, joiden kieltä välittä vaivoin ymmärtää, mutta joiden kanssa hengenheimolaisuuden tunne välittömästi pulppuaa esille, koska heidän ajatustavassaan ilmenee suunnilleen samanlaisen kulttuurielämän ja yhteiskunnallisten olojen leima, kuin omassammekin.*²⁷⁰

Gebhard oli äidin- ja koulukieleltään ruotsalainen ja hyvällä kielitajulla varustettu. Että juuri hän mainitsee ymmärtämisvaikeudet voi johtua ensinnäkin siitä, että kyseinen naisten kokous ei ollut puhtaasti skandinaaviskaan harjaantuneiden koulutettujen piirien ja toisekseen tällä tavoin hän tuli vastaan *Kotilieden* suomenkielisiä lukijoita. Hän propagoi heille pohjoismaisten yhteysien antia, joihin kannattaa tarttua kielivaikeuksista huolimatta.

Kielitaitoinenkin äidinkieleltään suomalainen henkilö on voinut tuntea itsensä ulkopuoliseksi ja ilmaisuvaransa rajoittuneiksi. Oppikoulussa ruotsia kyllä opiskeltiin enemmän kuin mitä tehdään englannin noustua tärkeimmäksi vieraaksi kieleksi. Puhe- tai kuunteluharjoitukset eivät kuitenkaan juuri kuuluneet koulukurssiin. Se, että ruotsin kielen käytön ongelmista on mainitaan aineistoissa niin vähän, johtunee vahvoista sosiaalisista odotuksista, että sivistynyt suomalainen osaa ruotsia. Mutta se, että ylioppilaat ja myöhemmin eräät varttuneemmatkin

---

²⁷⁰ Kotiliesi 1929 s. 949. 'Omituista' tarkoittanee tässä 'erikoiselta tuntuu'.

akateemiset vaativat suomen kieltä pohjoismaisten kokousten yhdeksi kieleksi, ei ehkä sittenkään ollut pelkkää mielenosoitusta, jollaisena se Skandinaviassa nähtävästi koettiin.

Esimerkki vaatimattomamman sosiaalisen ryhmittymän itse kylläkin akateemisesti koulutusta edustajasta oli helluntailainen saarnaaja Eino Manninen. Kouluruotsi riitti, mutta ei vaikeuksista. Skandinavian opintomatkaan liittyi myös esiintymisiä ja hän kuvailee jännitystään, joka kuitenkin helpotti aina kokouksen alkaessa ja tottumuksen myötä. *Kertasin ajatuksissani ruotsiksi, mitä tulisin puhumaan. Vähitellen aloin luottaa tottumukseeni ja unohtaa kielivaikeudet ja silloin aina suoriutuu paremmin.* Erään kerran Mannisella oli mahdollisuus puhua tulkin välityksellä, mikä hänen kokemuksensa mukaan oli eduksi, se mahdollisti tuomaan vapaasti julki sanoman.²⁷¹

Oppikoulua käymättömät suomenkieliset olivat Skandinaviassa ja Viron eteläpuolella täysin tulkkauksen varassa. Sen sijaan Virossa saattavat kieliä opiskelemattomatkin kommunikoida kielellisesti vähemmän vaativissa tilanteissa, kuten yhteisissä illanvietoissa tai urheilulajin opetuksessa. Todellinen keskustelu edellytti toisen kielen opiskelua tai saksan käyttöä. Saksa oli käypä kieli myös Latviassa, mutta ei välttämättä Liettuassa. Balttityhteyksistä raportoineiden teksteissä mainitaan melko usein kielivaikeudet tai usean kielen käyttö.

*(Liettuassa) Puheenjohtaja rva Marcinkeviciene piti vieraille puheen ja muutkin läsnä olevat lotat osoittivat suurta ystävällisyyttä, mikä sai unohtamaan erikielisyyden tuottamat vaikeudet.*²⁷²

*Eestiä ja suomea puhuttiin sekaisin ja toisen vuoron turvauduttiin saksaan. Seurustelu kävi alusta alkaen mitä välittömämmin ja vilkkaimmin. Harjoituksissa tultiin toimeen osaksi viro- ja suomenkielellä, osaksi oli turvauduttava saksaan*²⁷³

Harjoituksia johtanut orkesterinjohtaja Toivo Haapanen toivoi kyllä sen verran molemminpuolista kielenopiskelua, että saksan voisi apukielenä jättää pois. Hän mainitsi myös naurusta, jota samankuuloisten sanojen eri merkitykset aiheuttivat. Kirjastonhoitajien Viron retkeilyltä kerrottiin, että *kielivaikeuksia ei tuntunut juuri lainkaan siitä huolimatta, että molemmin puolin käytettiin miltei pelkästään omaa äidinkieltä.*²⁷⁴ Kirjallisesti suuntautuneella ammattiryhmällä oli ilmeisesti kielellistä erityisherkkyyttä ja kokemusta naapurikielisistä teksteistä.

²⁷¹ Manninen s. 26, 39, 35. Tietävästi Manninen oli metsänhoitaja ja syntynyt 1896. (Google-haku)

²⁷² Lotta Svärd 1939 s. 239.

²⁷³ H.R.nen, Eestissä. Lotta Svärd 1931 s. 195. Tallinnan radio- ja musiikkioloista S. Musiikkilehti 1929 s. 288.

²⁷⁴ Kirjasto- ja kansanvalistuslehti 1938 s. 195–196. (Perusaineiston ulkopuolelta)

Mitä kaikenmaailman kieliä solkkasimmekaan Virossa ollessamme? Ja kuinka usein annoimmekaan epäluottamuslauseen Baabelin sekoitukselle, joka Raamatun mukaan on syyppää kaikkeen tähän kurjuuteen. Toisaalta: Kielen suhteen tulimme mainiosti toimeen, eestiläisten kanssa puhuimme suomea (varsinkin ”sörkänkielellä” tulimme hyvin ymmärretyiksi.)

Eräs nolo väärinkäsitys oli kuitenkin korjattava jälkikäteen, varmuuden vuoksi saksaksi.²⁷⁵

Lisämerkitystä viron tunnemerkitukseen varmasti antoi sen, että suomi ja viro ovat toisilleen käytännössä ainoita sukulaiskieliä ja ehkä sekin, että yhteistä on nimenomaan perustava ja intiimi sanasto: ruumiinjäsenet, perhe-sanat, jo lapsille tärkeät verbit syömisestä, juomisesta, juoksemisesta... Toisaalta kielitilanne voi käytännössä olla myös ärsyttävä; periaatteessa ollaan läheisiä, käytännössä tulee vaikeuksia.

Useimmille skandinaaveille ajatus suomen kielen käytöstä, edes tulkattuna, oli täysin vieras; kommunikaation ajateltiin ilman muuta tapahtuvat skandinaavisilla kielillä. Tästä tuli ristiriitaa paitsi opiskelijayhteyksissä, myös sellaisen suomalaisten tieteellisten järjestöjen kanssa, joissa kieliä asia oli akuutti. J. K. Paasikivi raportoi päiväkirjassaan kansantaloustieteilijöiden kiistasta (24. 3. ja 25.4. 1930). Suomalaisten vaatimus mahdollisuudesta käyttää suomea johti siihen, että Helsinkiin kesälle 1930 suunniteltu kansantaloustieteilijöiden pohjoismainen kokous peruuntui. Seuraavana kesänä Paasikivi dokumentoi päiväkirjaansa:

Saavuין Tukholmaan Pohjoismaiden kansantaloudelliseen kokoukseen. Kansantaloudellinen Yhdistys otti osaa mutta avkyld sen johdosta, ettei kieliastian johdosta kokousta voitu pitää Helsingissä 1930, kuten oli tarkoitettu. (14.6.1931)

Merkinnän jatkossa Paasikivi selostaa protestiksi tarkoitettua passiivisuutta kielikysymyksen vuoksi, mutta kirjaa muistiin myös luottamuksellisia keskusteluja johtavien poliitikkojen ja talousmiesten kanssa mm. työpalkkojen alentamisesta. Yhdistyksen virallinen viileys ja johtomiesten luottamuksellinen keskustelu ovat mielenkiintoisessa ristiriidassa keskenään. Paasikivi itse oli lojaali kielivaatimukselle ja moitiskeli aitosuomalaisia samanaikaisesti. Samalla hän pohti, että *myös Suomen ruotsinkielisten kannalta tulee yhteistyön Skandinavian kanssa tapahtua Suomenkielisen kansanosan (kautta) aktiivisella ja mahdollisimman tehokkaalla myötävaiikutuksella ja osanotolla. (22.5.1930)*

---

²⁷⁵ Partio 1921 s. 104. Partio 1926 s. 92.

Ruotsissa otetut kannat Suomen kielikiistaan loukkasivat suomenkielisiä, varsinkin jos kannanottoon sisältyi negatiivisia näkemyksiä sen puhujien sivistys- tai rodullisesta tasosta. Suomen kelvollisuutta sivistyskieleksi tuskin enää varsinaisesti kyseenalaistettiin 1920-luvulla. Suomen kielen ”poliittisuutta” taas kuvaa, että kun Osllossa 1929 perustettiin suurlähettilään agitoimana Norja-Suomi -yhdistystä ja tehtäviksi kaavailtiin myös suomen kielen kurseja, pykälä aiheutti perustamiskokouksessa erimielisyyksiä. Eräs kenraali piti, kannatusta saaden, suomen kurssien ajatusta tarpeettomana ja ruotsalaisia loukkaavana. Kompromissina sääntöihin kirjoitettiin ”maan molemmissa kielissä”.²⁷⁶

Järjestötasolla kielikysymys ilmeni näkyvimmin ylioppilaiden parissa. Kun suomea ei hyväksytty pohjoismaisen ylioppilasjärjestön viralliseksi kieleksi eikä skandinaavinen ylioppilasyhteisö halunnut puuttua Länsi-Pohjan suomenkielisten tilanteeseen, suomenkielisten ylioppilaiden järjestö katkaisi välinsä kokonaan. Tässä tapauksessa ”työntö” pois skandinaavisesta yhteydestä oli selkeää ja vaihtoehdoksi tuli järjestöyhteistyö balttien kanssa SELL-järjestössä.

Skandinaviassa vaivauduttiin harvoin opiskelemaan suomea edes kohteliaan tervehdyksen tai laulun sanojen verran. Eteläsuunnassa taas saattoivat koululapsetkin vastaanottaa suomalaisvieraan tämän omankielisellä laululla. Tilanne heijastanee arvostushierarkioita. Skandinaavisilla partiolaisilla kuitenkin oli pientä yritystä²⁷⁷. Kaikki poikkeukset Skandinaviassa herättivät suomenkielisissä suurta positiivista huomiota:

Liikutetuiksi tulimme, kun miehekäs eversti Helander lausui meille tervetuliaissanat suomeksi. Samoin hän luki iltahartaustilaisuudessa ”isä-meidän” suomeksi.

Illan lopulla seurasi sitten kiitospuhe toistaan: ulkomaiset vieraat – Anna Holgers Ruotsin puolesta, Kate Gaung Norjan puolesta suomenkielellä, kaikkien suureksi, liikuttavaksi ihastukseksi, Mari Raamot samoin suomeksi lämmintä mielisuosiota herättäen [...]

Sortavalan lottapäivillä haaveili [Norjan lottajohtaja Rye] tulevansa vielä kerran oikein kesäkaudeksi Suomeen, jota varten hän tahtoi ennakolta oppia suomenkielen voidakseen välittömästi keskustella lottiemme kanssa.²⁷⁸

²⁷⁶ UM:n arkisto. Lähettiläs Elfvingin raportti joulukuu 1929. Kansio Ä-Ö.

²⁷⁷ Esim. skoonelaista partiotyttöä kiehtoi nimi Kukkejärvi /Blomsjö Nastolassa ”långt borta i östra Finland”. Scoutposten 1934 s. 168. Suomenruotsalaisetkin partiopojat opettivat suomen sanoja. Scoutposten 1938 s. 158.

²⁷⁸ Partio 1922 s. 127. Kuuden maan partioleirillä Tanskassa vedettiin myös suomeksi aamuseremoniat Isä-meidän -rukouksineen, kun oli suomalaisten vuoro ne hoitaa. Partio 1926 s. 106. Lotta Svärd 1931 s. 183. Lottapäiviltä 1931. Kirjoittaja, nimimerkki H. R., päätoimittaja Hilja Riipinen oli avajaisissa puhunut vieraille *suomeksi, ruotiksi, eestiksi ja saksaksi*. Lotta Svärd 1939 s. 35.

Sille, että maalaisliitto loppuvuodesta 1935 lähtien kuin humauksessa luopui ruotsalaiskriittisyydestään ja solmi kiinnostuneet suhteet Ruotsin veljespuolueeseen, oli varmasti merkityksellistä sikäläisen yhteistyötä suosivan aktiivin, päätoimittaja Gunnar Ericssonin hyvä suomentaito, jota kuultiin mm. puoluekokouksessa 1938.²⁷⁹ Näin hälveni koetun, omaan kieleen kohdistuneen ylenkatseen paino.

Virolaisten ja suomalaisten yhteyksiä voitiin vahvistaa esittämällä puheita vastapuolen omalla kielellä, mikä ainakin tervehdysten yhteydessä näyttää olleen tavallista. Se onnistui vähemmänkin kieltä osaavalle etukäteen käännetyn tekstin avulla. Suomalaisille ymmärrettäviä viron sanoja saattoi myös vaikkapa sirotella matkaraporttiin. Juhlaruno voitiin laatia eteneväksi vuoroin kummallakin kielellä²⁸⁰. Erityinen yhteys saatiin vielä siitä, että Maamme-laulu voitiin laulaa yhdessä, kumpikin taho omilla sanoillaan.²⁸¹ – Myöhäinen kaiku yhteyttä vahvistavasta toistensa kielellä puhumisesta oli presidentti Urho Kekkosen, aiemman heimoaktivistin, yllätyksellisesti vironkielinen puhe Tarton yliopistossa 1964. Puheella nimenomaan viroksi oli silloin suuri ja edelleen muistettu merkitys.

4.7 Poliittisten ja mentaalisten tekijöiden vuorovaikutus

Niillä pan-identifioitumiseen liittyvillä suuntaan ja toiseen työntävillä tai vetävillä piirteillä, joita edellä on kuvattu, on taustoina vaikeammin verifioitavia mentaalisia tekijöitä, mutta myös konkreettisia tapahtumakulkuja, jotka myös on syytä pitää mielessä. Tässä niistä lyhyesti ja kertauksenomaisesti, olettaen lukijan tuntevan Suomen yhteiskuntakehityksen pääpiirteet.

Talouselämä on yhteisyydentuntoihinkin vaikuttava ”materiaalinen perusta”, mutta sotien välisenä aikana ainakaan kauppasuhteilla ei juuri ollut ainakaan yhteisyyttä lisäävää vaikutusta. Suomen ulkomaanviennistä esim. 1934 suuntautui Skandinaviaan 7 % ja ulkomaantuonnista sieltä oli 15 %. Baltian osuus oli niin pieni, että se tilastoititiin jäännösluokkaan ”muut Euroopan maat”²⁸². Pohjoismaat olivat siis enemmän Suomen kilpailijoita kuin kauppakumppaneita, maa-

²⁷⁹ Mylly 388–390. Smoolantilainen Ericsson opiskeli aikuisena useita muitakin kieliä, mikä ilmenee hänen sisarensa Astrid Lindgrenin museossa Vimmerbyssä.

²⁸⁰ Kansakoulun lehti 1938 s. 134. Runo oli tervehdys suomalais-eestiläiseen koulukokoukseen.

²⁸¹ Esim. lottajohtaja Fanni Luukkonen esitti virolaisille kohdistetut puheensa toisinaan heidän kielellään, toisinaan kääntäjän kautta. Lotta Svärd 1931 s. 180; 1931 s. 196; 1932 s. 212; 1939 s. 202–203. Hilja Riipinen esitti valmistetut tervehdykset viroksi, mutta ex tempore -puheet tulkin avulla. Esim. Lotta Svärd 1931 s. 197. Maamme-laulusta mm. Scoutposten 1921 s. 62. Viroksi puhui myös K. H. Wiik tervehtiessään Eestin [sosialidemokraattisen] veljespuolueen 5. puoluekokousta v. 1930 päättyessä. SS 1.1.1931.

²⁸² Suomen tilastollinen vuosikirja 1935, taulu VIII Ulkomaankauppa.

taloustuotteiden osalta myös Baltia. Kauppasuhteisiin liittyikin osa valtiollisen tason epäsoinnuista kummassakin suunnassa. Mm. Viron maatalous kilpaili tiettyjen Suomen tuoteryhmien kanssa ja alkoholin salakuljetus kieltolain aikana oli aivan oma lukunsa. Se, mihin taloudelliset tekijät vaikuttivat, oli aivan yksinkertaisesti mahdollisuudet pitää yhteyttä, matkustaa. Suomi oli itsenäisyyden alkaessa köyhä maa, ja myös valuuttasuhteet vaikuttivat siihen, että varakkaammillakin saattoi olla hankala kustantaa matkaa Skandinaviaan, ellei julkisvalta tullut avuksi. Sen sijaan matkat Baltiaan, varsinkin Tallinnaan olivat edullisia.

Poliittisella puolella merkittävä yhteydentuntoa häiritsevä suoranainen konflikti oli Ahvenanmaan kysymys, mutta Kansainliiton kesällä 1921 tekemän ratkaisun jälkeen se ei enää pitkään vaikuttanut kansalaisajattelussa ainakaan julkisanotusti. Ulkopoliittinen reunavaltiosuuntaus ja sen kariutuminen puoluepoliittisina kytkentöineen näkyy jonkin verran vaikuttaneen siihen, kuinka toivottavina Itämeren kontakteja pidettiin esimerkiksi järjestökentässä ja kulttuurisen kiinnostuksen kohteena. 1920-luvun lehdissä näkynyt alun pieni Puola-kiinnostus hiipui nopeasti vähiin.

Erilaiset erimielisyydet Viron viranomaisten kanssa salakuljetuksesta, maatalouskaupasta ja kauppasopimuksista tai vastaavista ilmiöistä eivät näy, tuskin heijastuvatkaan järjestöjen teksteissä, eivät myöskään raja- ym. hankaukset Norjan kanssa. Joidenkin suomalaisten oikeistopiirien sekaantuminen Viron vapsien vallankaappausyritykseen lienee joksikin aikaa heijastunut esim. ylioppilassuhteisiin ja *Lotta Svärdin* rivien välistä päätellen myös heidän järjestöönsä. Viron hallitusmuodon muutos 1934 ja vastaavat vallansirrot Latviassa, Liettuassa ja Puolassa olivat hankalia niille piireille, jotka arvostivat yhteistyötä eteläsuunnan kanssa, mutta myös parlamentaarista demokratiaa. Pätsin ”keskustadiktatuuri” oli vastenmielinen myös heimoaatemyönteiselle IKL:lle, sillä Päts oli noussut valtaan vapaussoturi-aateveljet kukistaen²⁸³.

Pan-identifioitumiseen vaikutti myös kunkin yleinen poliittinen suuntautuminen. Työväenliikkeessä eli vielä vahva internationalismin ihanne, mikä merkitsi veljeysuhteita luokka- eikä kansallisuus pohjalta. Skandinavian sosialidemokraattien vahva asema aiheutti sen, että Suomen aateveljet näkivät siellä ihanteensa, oikeisto taas paljon epäilyttävää. Erityinen loukkauskivi 1920-luvulla oli se, että joukko punakapinallisia oli Ruotsista saanut pakopaikan. Maanpuolustushenkisesti suuntautuneet suomalaiset karsastivat Skandinaviassa esiintyvää pasifismia, jos-

²⁸³ Ks Sahlström *Under blåsvarta färger*. Uola s. 245–253 on selostusta IKL:n asennoitumisesta pohjoismaiseen suuntaukseen.

kin aatetta arvostettiin muutenkin laajasti ensimmäisen maailmansodan tuhojen jäljiltä. Toisaalta Ruotsissa oli sotilaallista apua antaneita Finlandsvännereitä. Sekä poliittinen vasemmisto että oikeisto olisivat halunneet Ruotsista enemmän tukea omalle puolelleen sisällissodassa.

Suomen kielikysymys vaikutti suhtautumiseen Skandinaviaan. Maalaisliiton piirissä oltiin pääsääntöisesti epäluuloisia ruotsalaisuutta kohtaan ja eräänlainen vastapaino heimosuuntauksen lisäksi oli ns. Vihreä internationaali, joka yhdisti Itä-Euroopan talonpoikaispuolueita. Puolueen eliittiä oli siinä mukana jonkin aikaa. Kokoomuksessa vaikutti kaksi sukupolvea, joista vanhempi oli asenteiltaan kaksikielisempi ja nuorempi painotti suomalaisuutta enemmän. Samantapainen tilanne vallitsi edistyspuolueessa. Suomenruotsalaisten keskuudessa vuoteen 1923 esiintynyt itäruotsalaisuus kärjisti kieliryhmäasetelmaa, vaikka ruotsalaisen kansanpuolueen johto ei sitä suosinutkaan. Muutaman vuoden arvojärjestys oli kuitenkin ruotsalaisuus – isänmaa, sitten taas toisin päin.²⁸⁴

Perinteiselle akateemiselle eliitille ja korkeille virkamiehille pohjoismaiset yhteydet olivat luontevia, mutta muut ryhmät saattoivat kokea viileyttä, jopa torjuntaa ainakin ruotsalaisten taholta. Baltia ja varsinkin Viro puolestaan tarjosivat vieraista piirteistään huolimatta uusia ja ”helppoja” mahdollisuuksia suomalaisjärjestöjen kansainvälisille kontakteille ja jopa panidentiteetille. Omalle ryhmäidentiteetille teki hyvää olla myös Itämerenmaiden ”isovelji” eikä vain skandinaavien ”pikkuveli”. Näin saattoivat kokea varsinkin ne järjestötoimintaan osallistuvat kansalaiset, joilla ei ollut kosketuksia perinteiseen skandinavismiin ja vajavainen tai puuttuva ruotsin kielen taito. Virolaisten kielisukulaisuus taas tarjosi jonkinlaisen mahdollisuuden kommunikoida oman kielen avulla. Se, että suomenkielisille väläyteltiin suur-suomalaisia näköaloja, heimoaatetta, nosti itse- ja voimantuntoa edelleen.

Samalla Latvia ja Liettua samaistumisen ja yhteyksien kohteena jäivät syrjään 1920-luvun edetessä. Turvallisuuspolitiikasta huolta kantavat piirit näkivät Baltiaan samaistumisessa selviä riskejä. Tilannetta saattoi edesauttaa vielä sekin, että huolimatta balttien keskinäisestä liitosta Viron ja Latvian välit huononivat 1930-luvulla. Vanha kansanomaisenkin kilpailuasetelma

---

²⁸⁴ Eri puolueiden kansainvälisistä näkemyksistä myös Paasivirta 1984, alaluku Suomen kansainväliset suhteet ja yleinen mielipide s. 226-238. Ks. myös alalukua Itsenäisen maan uudet ongelmat s. 210-226.

virolaisten ja latvialaisten kesken pikemminkin vahvistui kuin laimeni ja mukaan mahtui suomensukuisten liiviläistenkin kysymys.²⁸⁵

Ne melko harvat, jotka pääsivät kohtaamaan unkarilaisia, suhtautuivat tavallisesti hyvin tunteikkaaseen kokemukseen eksoottisena ja sellaisena kiehtovana ilmiönä, tosin joskus jo kiusaantuneina. Muutamat erityisen nationalisesti virittyneet samaistivat Tynkä/Suur-Unkarin ja Suur-Suomen ja niihin liittyvän heimoretoriikan.

---

²⁸⁵ Sahlström s. 280–285. Kansanomaisesta keskinäisestä virolais/latvialais-halveksunnasta esim. suurlähettiläs Hynnisen lausuma s. 284. Vanhasta lättiläis-vihasta kertoo mm. Hella Wuolijoki muistelmissaan Koulutyttöinä Tartossa.

5 POHJOISMAISEN SUUNTAUKSEN LÄPILYÖNTI

Aineiston vuoden 1938 lehtien järjestöyhteyksien uutisointi poikkesi aiemmista selvästi. Suomalaisissa valtakunnallisissa kokouksissa ja kesäpäivillä oli yleisesti ainakin ruotsalainen, ehkä muitakin pohjoismaisia vieraita tervehdyksineen ja suomalaisia kävi Pohjoismaissa. Väljemmät taloudelliset olot selittävät osan lisääntyneestä järjestömatkailusta, mutta tekstit ilmaisevat myös aiempaa voimakkaampaa ja tietoisempaa yhteyden etsintää ”Suomi kuuluu Pohjolaan” -hengessä.

Ulkopoliittisesti Suomi oli lähestynyt Skandinaviaa mm. ulkoministerikokouksessa syyskuussa 1934 ja oli sen jälkeen mukana vastaavissa kokouksissa, mikä päätöksineen merkitsi Suomen liittymistä pohjoismaiseen puolueettomuusblokkiin. Kehityksen muodollinen huipentuminen oli ns. pohjoismainen julistus joulukuussa 1935. Pääministeri Kivimäki esitti eduskunnan budjettikäsittelyn yhteydessä julkilausuman: ”Samalla kuuluu Suomen ulkopoliittikan olennaisiin tehtäviin edelleen työskentely yhteistoiminnan aikaansaamiseksi Suomen ja Skandinavianmaiden välillä pohjoismaiden yhteisen puolueettomuuden turvaamista varten.”²⁸⁶

Joidenkin kansalaisjärjestöjen johtajat ehkä jo valmistautuivat pohjoismaiseen painotukseen ennen julistustakin. Ainakin nuorisoseurajärjestön kesän 1935 vuosikokouksessa oli vanhan nuorisoseura- ja kansanopistomiehen Niilo Liakan esitelmässä maininta: *Tältä samalta pohjalta lähtien on myös ylläpidettävä yhteistyö läntisiin naapureihimmekin kiinteänä eikä tehtävä olosuhteita vaikeammiksi kuin ne ovat. Irtolaismieli [= eristäytyminen?] on kansamme keskuudesta hävitettävä.* Lausuma on jatkoa pohdinnalle kansalaiskasvatuksesta ja kristillisyyden roolista, missä Liakka käsittelee myös tanskalaista nuorisokasvattaja Grundtvigia. Pohjoismaisuus esiintyy painetussa tiivistelmässä melko irrallisen tuntuisesti eikä siinä ole mitään muita viittauksia ulkomaansuhteisiin. Nuorisoseuroilla ei ollut mitään suoranaisia vastineita Pohjoismaissa. Sen sijaan toimintasuunnitelmiin sisältyi vanhastaan vuorovaikutus ”heimokansojemme kansannuorison keskuudessa toimivien valistusjärjestöjen kanssa”. Liakka oli suomalaisuusmies, mutta arvosti Skandinavian suhteita. Maalaisliitto, johon hän lukeutui, suosi vielä heimosiltaa, samoin itse nuorisoseurajärjestö, jonka toimintasuunnitelmiin sisältyi yhtenä kohtana heimotyö. Oliko kuitenkin Viron kehitys, kuten puolueiden kieltäminen maaliskuussa 1935 säikäyttänyt Liakan ja johtanut ennakoivaan pohjoismaisuuden painottamiseen?²⁸⁷

²⁸⁶ Mm. Valtioneuvoston historia I s. 534.

²⁸⁷ Nuorten liitto XXVIII s. 47, 140. Kyseisessä vuosikokouksessa toimintasuunnitelman heimotyön kohtaakin vahvennettiin lisäämällä luonnokseen vierailut kirjallisuuden ja kirjeiden vaihdon rinnalle.

Niilo Liakka oli myös kansanopistomies ja järjestämässä Pohjoismaista kansanopistokokousta 1936. Avajaispuheessa Liakka kertasi kysymyksen, missä määrin Suomi kuuluu Pohjoismaihin ja toivoi kokouksen johtavan positiiviseen loppunäkemykseen. Useissa esitelmissä yhteisyyttä painotettiin ja toivottiin nimenomaan kansanopistojen edistävän pohjoismaista yhteistunnetta. Jotkut puhujat muistuttivat suomalaisten erilaisuudesta, mutta siitä huolimatta yhteenkuuluvuudesta. Tanskalainen rehtori otti etäisyyttä aiempaan saksalais-pohjoismaiseen liikkeeseen, *Die nordische Bewegung, der bygger paa den nordiske Raceteori* ja korosti uus-pohjoismaista (ny-nordiske Bevaegelse) liikettä. Ruotsalainen tohtori totesi loppusanoissaan *käsityksemme Suomen kansasta tietyissä suhteissa korjaantuneen*. Suomenruotsalainen puhuja puolestaan korosti kielellistä yhteyttä muihin pohjoismaihin ja isänmaallista yhteyttä suomenkielisten kanssa.²⁸⁸ – Kokousjulkaisu osoittaa tietoisien pohjoismaisuuden rakentamisen vallanneen kansalaisjärjestökentää jo 1936. Asia eteni ja oli erityisen näkyvä sanomalehtiaineiston otantavuonna 1938. Ensin kuitenkin näyte tieteellisen järjestön suunnanmuutoksesta.

5.1 Tapaus Vanamo

Nuorisoseura- ja kansanopistojulkaisut kuuluvat tässä tutkimuksessa satunnaisiin lähteisiin, kuten myös Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Järjestö tuli tutkittavaksi seminaarissa saamani vihjeen perusteella. Sen asiakirjat²⁸⁹ esittelevät tyylipuhtaan prosessin suomalaiskorotuksen organisaation ulkosuhteiden painopisteen siirtymisestä eteläsuunnalta Pohjoismaihin 1930-luvun jälkipuoliskolla. Seuran ja sen johtohenkilöiden taustatiedot kertovat kielipoliittisista jännitteistä, joilla oli merkitystä myös seuran ulkosuhteiden suuntautumisessa.

'Vanamo, Suomalaisen luonnontieteen ystävät' oli 1896 kielipohjalta perustettu tieteellinen seura, johon kutsuttiin myös harrastuneita maallikoita. Perustamisen taustana oli se, että vanhan Societas pro Fauna et Flora Fennican tilaisuuksissa ei kuultu suomea. Vanamo siis perustettiin suomenkieliseksi ja suomenkielisen terminologian vakiinnuttaminen oli yksi sen tehtäviä.²⁹⁰ Seuran ”arvon mekin ansaitsemme”-henkeä kuvaavat puheenjohtaja ja perustajajäsen Liron alkusanat vuosikokouksessa 1922:

... meidän suomalaisten tiedemiesten on opittava enemmän kuin tähän asti antamaan arvoa niin hyvin itsellemme kuin toisillemme. Sillä liian vähän on meissä tähän asti ollut itseluottamusta, liian vähän oikeutettua kansallisylypeyttä.

²⁸⁸ Pohjoismaainen kansanopistokokous... s. 15, 117–127, 143, 149.

²⁸⁹ Arkisto Helsingin yliopiston arkistossa.

²⁹⁰ Tapion J. I. Liro -artikkeli Kansallisbiografiassa.

Taustatekijöihin kuuluu, että kasvitiede oli ollut viimeisiä suomenkielisen opetuksen aloittaneita Helsingin yliopiston oppiaineita. Mahdollisesti juuri kasvitieteessä sattui ruotsinmielisyys olemaan erityisen vahvaa jatkossakin. Sitä kuvaa, että yksi AKS:n organisoimista vihellyskonserteista johtui lausunnosta, jonka yliopiston kasvitieteellisen museon kustos oli antanut ruotsinmaalaiselle lehdistölle 1933 korostaen suomenruotsalaisten ruotsalaisuutta²⁹¹. Liro oli itse ruotsinkielisestä perheestä, mutta jo lyseolaisena kääntynyt suomenmieliseksi. Ruotsinmielinen professori Elfving oli vaikeuttanut hänen uraansa, joskaan syrjinnän kielipoliittisuudesta ei ole täyttä varmuutta. Kieliasiaahan ei nimityskiistoissa koskaan käytetty julkisena perusteena, vaikka se oli 1900-luvun alun yliopistoriitojen tavallinen todellinen tausta.²⁹²

J. I. Liron ilmaisemaan suomalaisuuseetokseen sopi hyvin, että ulkomaisia yhteistyökumppaneita etsittiin muualta kuin Skandinaviasta. Suomenkieliset kasvitieteilijät solmivat professori Kaarlo Linkolan johdolla suhteet Baltiaan ja järjestivät vuodesta 1922 fenno-balttilaisia kasvi- maantieteilijöiden kongresseja, vuonna 1938 kuudennen kerran. Kun Vanamo 1934 kutsui kirjeenvaihtajajäseniä, nekin löytyivät nimenomaan eteläsuunnalta: kuusi virolaista, kaksi unkarilaista, latvialainen ja liettualainen. He olivat tutkijoita, joiden tieteelliseen työskentelyyn oltiin erikoisesti tutustuttu ja samalla havaittu heidän kiinnostuksensa ja myötämielisyytensä suomalaisia biologeja kohtaan, kerrottiin vuosikertomuksessa.

Mutta kertomuksessa vuodelta 1937 kerrottiin jo lähestymisestä Skandinaviaan. Vanamolaisetkin olivat osallistuneet muiden tahojen järjestämään pohjoismaiseen luonnontutkijoiden kongressiin Suomessa. Rivien välistä selviää, että tällaisia tilaisuuksia oli aiemmin karsastettu, sillä skandinaavisten kollegojen koettiin suhtautuvan suomenkielisiin negatiivisesti. Nyt epäluulot olivat poistumassa molemmin puolin. Niinpä vuosikertomuksen laatija Mauno Kotilainen päätti kertomuksensa: *Minulla on, omakohtaisestikin arvioiden, varma vakaumus siitä, että luonnontutkijakokous jätti jälkeensä hyviä, kannustavia herätteitä ja halun antavaan yhteistyöhön pohjoismaiden luonnontutkijain kesken samanarvoisuuden [sic] vakaalla perustalla.*

Seuraavana vuonna Vanamo kutsui uusiksi kirjeenvaihtajajäseniksi norjalaisen ja saksalaisen. Norjalaisen kiitoskirje oli hyvin sydämellinen. *Toisellakin tavoin on Seuramme osoittanut vilpittöntä halua skandinaaviseen orientoitumiseen*, kertoo vuosikertomus. Seura nimittäin kutsui

²⁹¹ Klinge 1978 s. 174.

²⁹² Em. artikkeli sekä Haapasaaren Kaarlo Linkola -artikkeli Kansallisbiografiassa. Savolaissyntyinen Linkola oli suomentanut Collan-nimensä 1906, mutta häntä kuvaillaan kielikysymyksessä maltilliseksi. Myös Linkolan viranhaku oli muodostunut kielipoliittiseksi ja professori Elfving oli ollut hankala esimies.

luennoijaksi ruotsalaisen luonnontutkijan ja järjesti Suomessa liikkuvalla toiselle ruotsalaistutkijalle illanvieton. Kertomuksessa kiitellään toisen vaatimatonta luonteenlaatua ja toisen auttavaa suomen kielen taitoa. Todettiin edelleen, että vieraat olivat erikoisesti toivoneet kosketuksia nimenomaan suomalaisten tutkijoiden kanssa. *Tätä heidän toivomustaan on mielestäni kaikin voimin toteutettava.* Puheenjohtajan päätelmä vuodesta 1938 oli, että ulkopoliitikassa uusi suunta olisi yhtä tärkeä

kuin hyvien suhteiden ylläpitäminen balttilaisten ja nimenomaan eestiläisten kanssa. Viimeainittujen kanssa sujuu yhteistoiminta jo omalla painollaan, mutta Skandinavian suhteiden syventämisessä on vielä tärkeä työala edessä. Välikäsiä emme tarvitse, mutta tarvitsemme määrätietoista suoranlinjan toimintaa.

”Välikädet” saattoivat viitata keskusteluun suomenruotsalaisten merkityksestä pohjoismaisissa yhteyksissä. Ruotsalaisen kansanpuolueen edustajat valittivat kielivähemmistön oloja ja syyttivät toisia puolueita myös Ruotsin kuullen, mikä jälleen herätti pahaa verta suomenkielisissä piireissä ja myös ruotsinkielisessä vasemmistossa. Olihan hallituksessa nyt sosiaalidemokratinenkin edustus. Väinö Tanner oli elokuussa 1938 antanut haastattelun Ruotsin veljespuolueen lehdelle ja muun ohessa huomauttanut, ettei Suomen ja Ruotsin yhteisyyden tunne ollut mahdollinen, jos kymmenesosa väestöstä väitti olevansa ainoa silta maiden välillä. Myös kansanmuun osan täytyi tuntea olevansa mukana yhteistyötä rakentamassa.²⁹³ Mihin Tanner tässä viittasi, ja kuinka yleinen puheenaihe oli, ei ole tiedossa, mutta samaahan pohti jo Paasikivi lainatussa päiväkirjasitaatissaan. Joka tapauksessa rkp:n toiminta näytti tässä vaiheessa lisäävän suomenkielisten Ruotsi-harrastusta eikä enää vieroittavan, eli suomenkielisyyttä korostavien ”näyttäminen” kanavoitui yhteyksien etsimiseen ruotsinkielisistä riippumattomasti. Tätä voitiin harrastaa erityisesti juuri leimallisesti suomenkielisissä järjestöissä.

Kesällä 1938 Fenno-Baltian kasvimaantieteilijät, jonka suomalaisjäsenet oletettavasti olivat pääasiassa vanamolaisia, suunnittelivat osanoton laajentamista. Ensin virolaisedustaja toivoi, että myös Skandinavian maiden kasvimaantieteilijät saataisiin mukaan yhteistyön laajentamiseksi ja lujittamiseksi. Itse kokouksessa päätettiinkin varata muiden maiden, kuten Itä-Preussin ja Skandinavian maiden kollegoille mahdollisuus osallistua kongresseihin ja retkeilyihin. (US 12.6. ja 14.6.1938) – Saksalaisten hyväksyminen mukaan oli uudehko ilmiö, mutta Königsbergin yliopisto oli alkanut solmia suhteita suomalaisten tutkijoiden kanssa.²⁹⁴

²⁹³ Soikkanen s. 256.

²⁹⁴ Neljä suomalaista tiedemiestä esitelmöinyt Königsbergin yliopistossa. US 4.6.1938.

Vastaavalla tavalla toisen oppiaineen, geologian professori Pentti Eskola oli vuoteen 1938 tultua havainnut pohjoismaisen yhteistyön tarpeen, suorastaan tieteellisen välttämättömyyden juuri nyt: *Pohjoismaisten geologien on aivan välttämätöntä oppia tuntemaan niin paljon kuin mahdollista pohjoismaiden kallioperää ja erityisesti fennoskandista alkukallioaluetta, joka kulkee lounais-Norjasta Ruotsin kautta ja läpi koko Suomen*. Eskola ei ollut osallistunut mihinkään ruotsinmaalaiseen sitten vuoden 1910 kansainvälisen kongressin, mutta oli nyt mukana kolmannessa pohjoismaisessa geologikongressissa Tukholmassa. Eskolan pohjoismaisen yhteistyön painotus oli nostettu *Hufvudstadsbladetin* otsikkoon (2.8.1938). Eskola oli saanut ensimmäisen kunniajäsenyyden ulkomaisissa tutkijayhteisöissä Latviasta, sitten Englannista ja Amerikasta ja vuonna 1940 Ruotsista²⁹⁵. Sarja viittaisi siihen, että tämäkin maaseututaustainen yliopistomies lähestyi Pohjoismaita vasta 1930-luvun lopulla.

Suomalais-ugrilainen seura oli kyllä kutsunut ulkojäseniä Pohjoismaista ainakin jo 1934: Ruotsin Landsmålsarkivetin johtajan ja norjalaisen etnologin. (US 9.12.1934) Kumpikin varmasti työssään tutkivat suomen kieleen ja suomalaislähtöisiin ihmisiin liittyviä ilmiöitä.

Aivan kaikkiin suomen kieltä korostaneisiin tiedemiehiin skandinaavinen käänne ei vaikuttanut. Teknillisen korkeakoulun geodesian professori V. A. Heiskanen oli solminut kansainväliset suhteensa suoraan maailmanlaajuisiin järjestöihin. Aitosuomalaisuuden nimissä hänestä tuli 1933 Suomalaisuuden liiton puheenjohtaja sekä maalaisliiton kansanedustaja yhdeksi vaalikaudeksi. Maalaisliiton kielikiinnostuksen laimeneminen ja suomalais-ruotsalaista puolueystävyyttä juhlinut vuoden 1938 puoluekokous olivat puolueen innokkaimmalle aitosuomalaiselle hämmentäviä. – Merkillepantava ja osaltaan selittävä on Heiskanen sosiaalinen tausta: erikoislahjakas pienviljelijäperheen yhdeksäs lapsi syrjäkylältä Kangaslammilta.²⁹⁶

Toinen aitosuomalainen, erikoislahjakas vaatimattomien olojen kasvatti professori Kalle Väisälä ei ollut osallistunut pohjoismaiseen matemaattikkokongressiin 1922 eikä liioin muihin pohjoismaisissa pidettyihin kongresseihin. Hän oli kuitenkin mukana, kun vuoro oli taas Suomessa 1938. Mutta nyt järjestäjät käyttivätkin tasapuolisesti suomea ja ruotsia.²⁹⁷

5.2 Käänteen näkyminen yhteysuutisissa ja järjestölehdissä

²⁹⁵ Kuka kukin on 1954.

²⁹⁶ Markkanen Kansallisbiografiassa. Mylly s. 247, 375, 390.

²⁹⁷ Lehto s. 359.

Pohjoismaiseen orientoitumiseen osallistui Vanamo-seuran ja muiden luonnontieteilijöiden tapaan melkein koko valtakunnantason järjestökenttä. Pohjoismaisen yhteistyön laajeneminen näkyy vuoden 1938 sanomalehdissä tiheinä uutisina eri elämänalueilta. Liitteessä on havainnollistavaa listausta sanomalehtien 1938 uutisoimista kokoontumisista, mutta poimin myös tekstiin näytteitä kokoontumisen aiheista, muodoista ja tavoista.²⁹⁸

Uutiskynnyksen ylitti usein jo järjestelykomitean asettaminen tulevan vuoden pohjoismaista kokousta varten, ja parin kuukauden päästä alkavasta kokouksesta voitiin muistuttaa. Esimerkiksi: *Nordiska yrkeskolamötet, kommitté för förberedelserna tillsatt.* (Hbl 4.3.1938) Kokous oli suunniteltu vuodelle 1939. *Muurarien skandinaavinen kokous Hgissä toukokuun 13 p:nä* (SS 30.3.1938). Kerrottiin myös yhteisesiintymisistä: Pohjoismaat esiintyvät yhdessä teollisen omistusoikeuden suojelemiskokouksessa ja ovat laatineet yhteisen julkilausuman useissa ohjelmakysymyksissä. (US 5.6.1938) Uutisessa muistutetaan, että alan *kansainvälisen järjestön kongresseissa on Pohjoismainen yhteistyö osoittautunut tärkeäksi, sillä yksityisten maiden on ollut hyvin vaikea ajaa omia etujaan kansainvälisellä kilpailukentällä.*

Vastaavaa yhteistyötä oli myös taiteiden alalla. *Pohjoismaiden graafikoiden yhteisnäyttely avataan Lontoossa huhtikuun 20. päivä.* Seuraavana päivänä uutisoitiin töiden valinnasta ja todettiin, että *Suomi voi pätevästi esiintyä yhdessä muiden pohjoismaiden kanssa* (US 16. ja 17.2.1938) – Tiettyä alemmuutta oli siis jäljellä, kun asia piti vetää jopa otsikkoon.

Vuoden pohjoismaisten kokousten sarja alkoi heti tammikuussa, kun Helsingissä kokoontui Tieteknillinen kongressi ja kokouksesta ja sen päätöksistä uutisoitiin moneen kertaan. Kongressin järjestävän järjestön alku oli ollut kansainvälisessä tieteknisessä kongressissa 1934 Münchenissä. Pohjoismaiset osanottajat olivat sen yhteydessä pitäneet oman kokouksensa ja päättäneet järjestäytyä. Tavoitteena oli liikennemerkkien ja -sääntöjen yhtenäistäminen.²⁹⁹ Erilaisten menettelyjen yhtenäistäminen oli ollut monien funktionaalisen yhteistyön kokousten tarkoituksena jo 1920-luvun alusta, mutta sarkaa riitti.

Joissain kokouksissa päästiin kunnioitettaviin järjestysnumeroihin, mutta oli myös kokouksimismuotoja, jotka olivat alkaneet vasta muutama vuosi aiemmin (esim. em. tietekniikka.) Ja oli vielä aloja, joilla skandinaavit olivat kokoontuneet vuodesta 1919, mutta suomalaiset tulleet

²⁹⁸ Tilannetta vuosien 1939–1940 sanomalehtien poliittisessa kirjoittelussa on tutkinut Sinikka Wunsch: ”Suomi ei ole mikään Baltian maa”. Ks. Alenius-Honkala-Wunsch s. 45–59.

²⁹⁹ Ainakin viisi uutisoitua Hbl, US ja SS 14.–18.1.1938.

mukaan vasta äskettäin. Näin ainakin 'siipikarjanhoitajat' eli siipikarjankasvattajat. (US 21.–23.7.)

Kun Säveltäjain tekijänoikeustoimisto Teosto vietti 10-vuotisjuhlaansa, pohjoismaiset vieraat otettiin mukaan kunniakäynnille ensimmäisen puheenjohtajan haudalle. Jatkossa kuultiin puheita pohjoismaisen yhteistyön tärkeydestä, mitä juhlaan osallistunut ulkoministerikin painotti. (US 8.3.1938) Pohjoismaiden kunnallisvirkaileijain 1934 alkaneen yhteistyön suuntaviivat vahvistettiin. (US 8.6., Hbl 9.6.) Nimismiesten kokoontuessa Turussa oli mukana edustaja Ruotsin länsmannaföreningistä. Illalla nimismiehet nousivat laivaan kolmipäiväistä Tukholmanmatkaa varten. (Hbl 25.7.1938) Kaiken kaikkiaan, ruotsalaisen edustajan läsnäolo ja tervehdys tai esitelmä näyttää hyvin tyypilliseltä tavalta ”orientoitua pohjoismaisesti”.

Yhteisesti kiinnostavien asioiden edistämisestä kertoi esim. uutinen Kirjankustantajien neuvostosta. Siellä kiiteltiin omaa merkitystä mm. tekijänoikeuslainsäädännön yhtenäistämisessä eri Pohjoismaissa. (Hbl 13.6.) Pohjoismaisten urheilun keskusliittojen johtajilla oli pitkä asialista, josta lehdessä mainittiin amatöörisäännöt ja niiden yhdenmukainen tulkitseminen, valtionavut ja niiden perusteet, toimenpiteet urheilumiesten matkakulujen alentamiseksi omassa maassa ja Pohjoismaiden välillä, tapaturmavakuutukset, yleisön ja urheilijoiden käytös ja olympialaiskysymys eri maissa. (US 13.6.)

Funktionaalisen yhteistyön puolella kokoontuivat esimerkiksi pohjoismaiset apteekkarit ja farmaseutit keskustellen ns. Codex Scandinavicus -lääkeyhdistelmäkirjan aikaansaamisesta. (US 10.6.) XVI Pohjoismaiden raittiuskokous päätti lopullisesti pysyvän Pohjoismaisen raittiuskomitean asettamisesta. Siihen kuului järjestöjen edustajia sekä parlamentaarikkoja. (SS 10.8.) Opetusministerien kokouksessa valmisteltiin historian oppikirjojen tarkistamista; tarkoitus oli poistaa sellaiset kohdat, jotka voivat loukata naapurimaata sekä enemmän kuin ehkä tähän asti korostaa pohjoismaiden historiallista yhteenkuuluvuutta³⁰⁰. Opetusministeri Hannula lausui Kööpenhaminan kokouksesta palattuaan, että *pohjoismainen yhteistyö on ohjattava käytännöllisiin päämääriin ja positiivisiin tuloksiin*. Hän oli havainnut Tanskassa koulukysymysten alalla paljon mielenkiintoista ja varteenotettavaa. (US 20.12.)

---

³⁰⁰ Skandinaviassa koulukirjojen keskinäinen tarkistus oli aloitettu jo 1919 Norden-järjestön toimesta. Ks. Åström Elmersjö s. 77–.

Vain suomenkielisillä ylioppilailta pohjoismaisen yhteistyön uudelleen solmiminen kangerteli talvisotaan asti. *Pohjoismaisia ylioppilaspäiviä ei pidetä ensi kesänä Suomessa, neuvottelut rauenneet*, kertoi *Uusi Suomi* 20.10.1938. Suomen- ja ruotsinkielisten jatkuvasti kireitä suhteita sovittelivat lopulta yliopisto rehtori, opetusministeri ja ruotsalaiset ylioppilasyhteisöt. Yhdistyneiden suomalaisylioppilaiden ja ruotsalaisten tovereiden suhteet rakentuivat kunnolla vasta syksyllä 1940.³⁰¹

Suomen musiikkilehdessä ehdittiin jo vuoden 1929 puolella tunnistaa uusi tasaveroinen tilanne: Pohjoismaisilla musiikkijuhlilla Kööpenhaminassa niin kutakin kansallisuutta edustavan säveltäjän yhteisesti kokoamassa kantaatissa *kuin koko juhlillakin tahdottiin kaikille antaa oma oikeutensa ja arvonsa. Tuskinpa usein on ennen sattunut pohjoismaista kongressia tai juhlaa, jossa suomalaisten ei olisi tarvinnut tuntea itseänsä tavalla tai toisella syrjäytetyiksi.*³⁰² Urkumusiikille oli järjestetty vaihtoa niin, että kunkin maan yleisradio järjesti konsertin, johon sisältyi naapurimaista lähetettyjen nuottien mukaista soittoa. (1939 s. 77). *Suomi ja Ruotsi soittivat ensiviulua pohjoismaisilla musiikkijuhlilla.* (1938 s. 108). Mutta kovin selkeää pohjoismaista käännettä ei tässä lehdessä ole tunnistettavissa ja yllättäen pohjoismaisuus liittyy joissain tapauksissa Saksaan, kuten kirjoituksessa *Pohjoismaista musiikkia Frankfurtin kansainvälisillä musiikkijuhlilla* (1939 s. 11) Olivatko juuri musiikkiyhteydet Saksaan erityisen vilkkaita vai suosiko lehden toimitus juuri sitä suuntaa? Huomiota saivat mm. Viipurin vuoden 1936 laulujuhlien saksalaisvieraat. *He innostuivat syvää, hiljaista germaanista innostustaan.* (1936 s. 142). Huomauttamista *Hufvudstadsbladetin* tavasta arvostella suomenkielisten kuoroesiintymistä löytyi *Suomen musiikkilehteen* vielä 1937 (s. 170). Kotkan lyseon kuoropoikien vieraillessa 1938 Virossa, *Suomen musiikkilehteen* lainatut arvostelut kertoivat *myrskyisistä kiitollisuuden osoituksista, mitkä toisinaan paisuivat suorastaan rajuilman tapaisiksi.* (1939 s. 76) Kuorovierailujen euforia siis jatkui.

Partiolehdet ilmentävät, että pohjoismainen yhteistyö organisoitui pitkin 1930-lukua. Johtajakoulutuksen uusi yhteinen ”epookki” oli alkanut 1926, mutta 1933 järjestettiin Tukholmassa kokous, jossa suunniteltiin johtajakoulutuksen yhtenäistämistä edelleen. Varmaan haettiin samaa mittakaavaetua, joka oli tavoitteena monella muullakin pohjoismaisen yhteistyön alueella. (*Scoutposten* 1933 s. 129.) Identiteettipolitiikkaa hoidettiin partiossa ainakin vuodesta 1937 lähtien. *Scoutpostenissa* julkaistiin johtajakonferenssin jälkeen seitsemän partiotyttöjohtajan puheenvuoroa otsikolla *Vad man säger om flickscouterernas nordiska samarbete.* Vaikkei lukija

³⁰¹ Klinge 1978 s. luku Ulkomaiset orientaatiot 1930-luvulla sekä s. 212.

³⁰² Suomen Musiikkilehti 1929 s. 175.

olisi jaksanutkaan lukea läpi melko samansisältöisiä lausuntoja eri maista, tarkoitus tuli selväksi: pohjoismainen yhteistyö kuuluu asiaan. Suomesta ulkomaille lähdetessä eri järjestöjen (suomenkielisiä järjestöjä oli useampia) jäsenet muodostivat yhden seurueen eikä mahdollisista jännitteistä mainita sen jälkeen, kun kansallinen kattojärjestö oli saatu sovituksi 1925. Suomalaista kielisovun saavuttamista 1938 osoittaa kuvaus leiriltä, jossa suomenruotsalaiset partiopopijat opettivat ruotsinmaalaisilla partioveljille suomea. *De lärde sig flera ord, mett ett ord kunde de inte lära sig och det var nakkimakkara*³⁰³.

Kirjatyö-Bokarbete kertoo molempien ilmansuuntien olleen relevantteja myös 1930-luvulla. Johtoporras keskusteli pohjoismaisittain ja kävi veljesliittojen vuosikokouksissa niistä tarkoin raportoiden. Jäsenistöä lähti riemukkaalle helluntaimatalle Tallinnaan. Sen tunnelmia on kuvattu luvussa Laivayhteydet vilkkaiksi. Virosta tuli jalkapallojoukkue ystävyysotteluun. Nyt kuitenkin myös kirjatyöntekijöiden rivijäsenille aukesi Skandinaavia. Kaksi naisjäsentä oli 1938 saanut apurahan osallistuakseen Pohjoismaisten naisten ammatilliselle opintoviikolle, jonne matkasi kaikkiaan 15 suomalaista ammattiyhdistysnaista. Kolmisenkymmentä kirjainpainajaa lähti Pohjoismaiden painajain yhteiskokoukseen Osloon. Matkaa oli valmisteltu pari vuotta ja se kesti kaksi viikkoa. Matkalla tutustuttiin varsinkin ammatillisiin kohteisiin, mutta myös nähtävyyksiin ja tietysti osallistuttiin kokoukseen. Tallinnan raporttien kaltaista tunnekylläistä tekstiä ei näistä matkoista kirvonnut, mutta varsinkin pitkällä Skandinavian matkalla oli koettu paljon suurenmoista ystävällisyyttä ja vieraanvaraisuutta.³⁰⁴

Pohjoismaisen suuntautumisen laajaa omaksumista Suomessa osoittaa vielä aineistoon satunnaisesti osunut lähde, Helluntaiherätyksen johtavan saarnamiehen Eino Mannisen matkakirja *Pohjoismaita kiertämässä* (1937). Neljä *ristilippua* oli ollut luonnollinen valinta kirjaseen värikkäiksi kansikuvaksi. Kirjoittaja oli lähetetty tutustumaan helluntailaisten kokoustiloihin naapurimaissa, kun seurakunta Helsingissä valmisteli rakentamista. Samalla hän osallistui seurakuntien tilaisuuksiin ja majoittui kodeissa. Pelkkä kierroksen selostaminen ei vielä välttämättä merkitsisi erityistä pohjoismaista suuntautumista, mutta koko kirja käynnistyy pohdinnalla pohjoismaisuuden erityisyydestä: *Nämä maat muodostavat omaperäisen alueensa koko maapallolla, siitä ei ole eri mieliä, mutta mistä tuo erikoisuus, se koetetaan selittää erisyistä johtuviksi*. Mannisella oli omaan uskonnolliseen viitekehukseen soveltuva selitys, joka

³⁰³ *Scoutposten* 1938 s. 158.

³⁰⁴ Kirjatyö 1938, Suomalaiset Eestin kirjatyöläisten vieraina. s. 101. 129–130. Pohjoismainen kirjaltajakonferenssi s. 117–118. Litografien pohjoismainen konferenssi s. 157–158, ruotsiksi 119. Eestiläisvierailu s. 178–179.

näky heti kirjan vanhatestamentillisessä motossa: ”Katso, ne jotka lähtevät pohjoiseen, antavat minun henkeni levätä pohjoisessa maassa.” *Useat raamatunlukijat ovat uskomassa, että edelläolevassa kohdassa mainitulla pohjoisella maalla tarkoitettaisiin juuri Skandinavian maita ja Suomea, joiden maiden yllä siis erikoisemmin ennustusten mukaisesti lepäisi Herran Henki.* Osoituksena tästä kirjoittaja pitää helluntaiherätyksenä laajuutta juuri näissä maissa, *vakiintuneempaa täällä kuin missään muualla maapallolla!*³⁰⁵ Kirjoittajan ”pan-identiteetti” on kuitenkin ensisijassa helluntailainen ja milloin hän kiinnittää huomiota länsinaapureiden kansallisiin piirteisiin, ne ovat enemmän erilaisuuksia kuin samanlaisuuksia. Esimerkiksi mollisävelmät eivät ”mene perille” yhtä hyvin kuin duurissa kulkevat laulut. Lähin yhteys suomalaiseseen tunnelmaan oli Norjassa. Joka tapauksessa oppia rakentamiseen ja virikkeitä seurakuntaelämään löytyi, eli kuten monissa muissakin piireissä, vertailu pohjoismaiseen viiteryhmään oli hyödyllistä. Kirjan nimi, kansi ja aloitus viittaavat yleiseen trendiin ja odotukseen että pohjoismaisuuteen kiinnitetään huomiota. Pohjoismainen suuntaus siis ulottui suomalaisen yhteiskunnan uskonnolliseen marginaaliin asti.

5.3 ’Orienteeraus’ kansalaisvelvollisuudeksi

1930-luvun loppuvuosina pohjoismainen suuntaus siis näkyi sanomalehtiään ja järjestöjulkaisujaan lukeville kansalaisille odotettuna, luontevana ja ystävällisenä. Lisäksi kansalaiset saivat lukea selviä valtiojohdon viestejä pohjoismaisen yhteistyön toivottavuudesta. Esimerkiksi maaliskuussa 1938 *Suomen Sosialidemokraatti* lainasi pitkästi pääministeri A. C. Cajanderin puhetta, johon sisältyi muistutus kansainvälisen suurpolitiikan äkkikäännteistä ja pienten valtioiden varovaisuuden tarpeesta. On turvaututtava sekä itseensä että toisiinsa. Niinpä Suomi ”jo vuoden 1935 lopulla päätti suuntautua allianssivapaisiin muihin Pohjolan maihin. [...] Tätä pohjoismaista yhteistoimintaa on viimeksi kuluneen vuoden aikana monin tavoin jatkuvasti ylläpidetty ja kehitetty.”³⁰⁶

Pohjoismaisen suuntauksen puhekielinen nimitys oli orientoituminen tai orienteeraus ja tietosen suotavuudesta ilmeisen levinyttä. Asia mainittiin Vanamon vuosikertomuksessa 1937 ja siitä kertoo Suomalaisen Partiopoikaliiton yliasiamiehen kansainvälistä partiolaisvaihtoa koskeva haastattelu, joka päättyy seuraavasti:

³⁰⁵ Manninen s. 3–4. Raamatunlause Sak.6:2.

³⁰⁶ SS 7.3.1938.

Lopuksi haluan vain sanoa, että Suomalaisen Partiopoikaliiton ulkomainen ”orientoituminen” ei perustu teoreettisiin tai poliittisiin näkökohtiin. Me etsimme ystäviä kaikkialta, missä niitä löydämme ja ”orientoitumisemme” me suoritamme reppu selässä. (SS 6.8. 38)

Ilmari Turjan avain romaanissa *Johannes Renko, ylioppilas* (1938) päähenkilön sisar pitää tärkeimpänä Suomen siltana sitä, että *orientoidutaan tiedon puun latvaan*.³⁰⁷ Pohjoismaiden työläisnaisten päivien alkaessa ilmestynyt *Suomen Sosialidemokraatti* puolestaan selostaa: *Skandinaaviselle orientoitumiselle merkitsevät yhteiskunnallisesti pienempien retkeilyt usein paljon enemmän kuin suuret viralliset tilaisuudet. (SS 26.7.38) Keinotkin olivat tiedossa!*

Sosialidemokraattisessa työväenliikkeessä, jossa nationalismia perinteisesti ja ideologian mukaisesti kartettiin, pohjoismaisuus näyttää 1930-luvun viimeisinä vuosina tulleen suorastaan korvikkeeksi kansakohtaiselle nationalismille. Asiaa kuvaa vielä Ruotsin sosialidemokraattien puoluesihteerin lausuma; sitaatti sisältää kaikuja kansallisesta (norse)ylpeydestä, josta tulee hyväksyttävää maantieteellisen laajennuksen kautta:

Me muodostamme pienoiskoossa vapaan internationalen täällä pohjoismaissa. Työläisten ja talonpoikien yhteistyö [on onnistunutta]. Pohjola, kansanvallan ja vapauden linnake muinaisista ajoista on uskona ja toivona niille, jotka taistelevat työväenliikkeen taistelua kovempien ehtojen alaisena kuin me. (SS 2.5.1938)

Uudesta Pohjoismaiden yhteistyöstä mainittiin myös, että se

ei elä ainoastaan neuvottelupöytien vihreän veran ääressä, vaan se elää kodeissa, työläiskodeissa, kansan itsensä syvimmissä elinhermossa. (SS 27.7.1938).

Vaikka yhteistyön merkitystä yleensä kuvataan sen hyödyllisyyden kautta, eräänlainen kansallisen – ja pohjoismaisen – velvollisuuden tunnistaminen on myös näkyvissä. Pohjoismaiden tullimiesliiton kongressissa suomalainen puheenjohtaja lausui – lehdessä sanamuoto on lauseopillisesti hiukan horjuva:

– meidän on oltava kiitollisia siitä, että rauha ja hyvinvointi vallitsee pohjolan kansojen keskuudessa sekä että yhteisiä sivistyksellisiä ja taloudellisia arvoja on pyrittävä edelleen kehittämään pohjoismaiden kesken. Myös pohjolan tullimiehet tahtovat koota kortensa yhteiseen kekkoon.

Tyypilliseen tapaan Skandinavian tullimiesten yhteistyö oli alkanut ensin kolmen kesken 1923 ja Suomen tullimiesliitto liittyi mukaan hieman myöhemmin, 1926. (SS 9.4.38)

Ruotsinmaalaisen yli-insinöörin, Tekniska föreningenin esitelmöijävieraan haastattelussa sanottiin suoraan se, mikä yleensä ilmaistiin verhotummin, sikäli kun ilmaistiin ollenkaan:

---

³⁰⁷ Sihvon s. 427 mukaan.

Läheiset suhteet teollisuuden alalla ovat toivottavat senkin vuoksi, että sodanvaara asettaa molempien maiden teollisuuksille omat vaatimuksensa, ja mahdollisen eurooppalaisen sodan syttyessä tarvitaan molempien maiden teollisuuksien yhteistyötä. (US 27.2.)

Pohjoismaisuuden lujittaminen peräti ykköstavoitteena esiintyi koulutarkastajan avajaispuheessa koulujen liikuntakasvatuksen ja kouluhygienian kongressissa: *Suomalaiset toivovat hartaasti, että tämäkin kongressi vahvistaa pohjoismaista yhteistyötä ja hyödyttää samalla sitä työtä jota näissä maissa tehdään nuorison hyväksi. [US 15.6.1938)*

Koululaisvaihtokin oli vilkastunut. *Vihdoinkin epäluulot ja vaikeudet saada suomalaisille lapsille ruotsalaiset kodit avoimiksi alkavat väistyä. Oli ilmaantunut 36 halukasta kotia. Haastateltu toimiston johtaja Ester Hjelt-Cajanus päätteli muuttuneen tilanteen johtuvan*

syventyneen ja voimistuneen pohjoismaisen yhteistunnon heräämisestä. Näin on nyt käynnissä oleva oppilasvaihto kouraantuntuva ja ilahduttava todistus siitä, että yhteenkuuluvaisuuden tunne suomalaisen Suomen kanssa ei ole pelkkää kuvittelua.

Valitettavasti oli pari suomalaislasta *nähtävästi koti-ikävänsä vaikutuksesta ja selvästi myös hyvän tahon puutteesta olivat ”jöröttäneet”, eristäytyneet perheen yhteistoiminnasta. (US 27.6.)*

Yhteydenpito länteen alkoi nyt olla niin vilkasta, että laivoihin oli vaikea mahtua. *Nykyisin on ikävä matkustaa Skandinaviaan, koska laivat ovat aina yli täynnä.* Näin kertoi pohjoismaisten ammattiyhdistysnaisten kesäkokouksen osallistuja. (SS 26.6.1938) Tukholman Skeppsbrolla sijaitsevasta Suomi-toimistosta kerrottiin kesäkuun 1938 lopussa, että he ovat osallistuneet touko-kesäkuussa sadan joukkomatkan järjestämiseen. Suomesta Ruotsiin oli saapunut 2003 ja Ruotsista Suomeen 726 henkeä.

Vilkastumisen volyyymiä osoittavat myös luvut, jotka perustuvat aineiston sanomalehdistä (SS, US ja Hbl) poimittuihin kokousuutisiin kesäkuukausilta 1922, 1930 ja 1938. Luvut eivät ole absoluuttisia, vaan uutisoinnin ja huomiokykyyni mukaisia. Tieteellisten kokoontumisen volyyymi oli melko tasainen, joskin vuoden 1930 luvut ovat yllättävät pienet – sattumaako? Muiden ryhmien kokoukset olivat lisääntyneet.

Taulukko 1: Pohjoismaisten konferenssien lukumääriä

	1922	1930	1938
Akateemisia konferensseja Suomessa	5	1	4
muualla suomalaisosallistujin	4	3	6
Muita konferensseja Suomessa	3	7	16
muualla suomalaisosallistujin	7	22	19
	19	33	45

Suomen kansa oli siis ”ehetyntynyt” melko yksimielisessä pohjoismaisen yhteenkuuluvuuden suosimisessa. Jäljelle jäi poliittista epäluuloa lähinnä äärlaitojen kesken. Sosialidemokraattinen työväenliike rakensi yhteisymmärrystä, mutta sitä vasemmistolaisemmat skandinaavit saattoivat vielä esittää Suomen oloja hyvin negatiivisesti. Suomen IKL:n piirissä ei liioin täysin yhdytty pohjoismaisen yhteisyyden kiittelyyn, mutta kuvaavasti *Ajan Suuntakin* otsikoi *Pohjoismaiden suurin ikkunalasitehdas avattu Lahdessa*. Pohjoismaat olivat viiteryhmä, joka toimi mittapuuna mitä erilaisimmilla elämänaloilla.³⁰⁸

Mikä oli muuttanut asetelman? Miksi vanamolaiset lähtivät tai kutsuttiin samaan kokoukseen skandinaavien kanssa 1937 ja ruotsinmaalaiset tutkijat halusivat juuri nyt lähempää yhteistyötä suomenkielisten kanssa? Millä perusteilla suomalaisten varauksellisuus unohtui ja Pohjoismaihin suuntautuminen löi itsensä läpi niin nopeasti ja tehokkaasti? Vastaavasti Skandinaviassa oltiin valmiit sulkemaan Suomi yhteisyyden piiriin. Riittikö tarkoitukseen se, että Euroopassa oli sotilaallista uhkaa ja että valtiovallan edustajat rohkaisivat? Tätä pohdin seuraavassa pääluvussa. Ensin kuitenkin havaintoja heimo- ja eteläsuuntautumisesta pohjoismaisen käänteen jälkeen.

Kohtelias selän käänntö etelään?

³⁰⁸ Suomalaisia pohjoismaiden ykkösiä oli vuoden 1938 SS:n mukaan ainakin väestönsuojeluharjoitusten laajuus Savossa (19.3.), ilmailunäyttely (13.5.), ensimmäinen kauppatieteiden tohtori (15.5.) Helsingin yliopiston puutarhan lajirikkaus (21.6.) ja pääkaupungin kalleus palkkatasoon verrattuna (5.9.) Uudessa Suomessa lisäksi esim. maaankarin autolaki (14.9.), akkunaruuutujen suuruus (mainos). ”Pohjoismaiden suurin” oli käytössä myös muualta uutisoitaessa. SS tiesi Helsingin työväentalon ”pohjoismaiden komeimmaksi” jo 20.6.1922.

Pohjoismainen suuntaus merkitsi käytännössä jossain määrin selän kääntämistä eteläsuuntaan, vaikka sellaista ei missään ilmaistu tarkoituksena – paitsi ehkä innokkaimpien heimoharrastajien vastalauseissa pohjoismaiselle suuntaukselle. Heimoaatteen vakaumuksellisillekin harrastajille pohjoismaiset yhteydet alkoivat käydä kiinnostaviksi.³⁰⁹ Latvian ja Liettuan suunnan yhteistyöinnostus oli laimentunut 1920-luvusta, mutta Viron suuntaan kansalaisyhteistyö ja matkailu jatkui. Tosin ylioppilaiden heimoharrastus oli vähentynyt erilaisten erimielisyyksien, jopa skandaalimaisten tapausten myötä³¹⁰.

Joka tapauksessa pohjoismaisen suuntauksen vallitessakin poliittinen johto piti esillä Viro-yhteyksiä. Esimerkiksi pääministeri Cajander maaliskuun 1938 linjapuheessa ilmaisee, ettei suhteiden viljely *naapurina olevaan Eestin veljeskansa*an ole eikä voikaan olla mikään pelkkä tunneasia. Tässäkin vaikutti turvallisuuspolitiikka:

”Suomella on todellisuuspohjaisempikin etu siitä, että Suomenlahden eteläpuolella on itsenäisiä kansoja, sitä enemmän kuin niistä läheisin on läheinen heimokansa. Suomelle ei ole samantekevää, onko Suomenlahden eteläpuolella itsenäisiä valtakuntia tai jostakin suurvallasta – mistä tahansa – riippuvaisia varjovaltakuntia taikka peräti jonkun suurvallan hallinnollisia maakuntia. Samantekevää se ei voi olla Skandinaviallekaan.” (SS 7.3.1938)

Esiintyi myös salaiseksi jäänyttä valtiollista yhteistyötä. Jari Leskisen väitöskirjan *Vaiettu Suomen silta* mukaan Pohjoismaisen julistuksen aikaan sotilaspoliittisen yhteistyön ylläpitämisestä eteläsuuntaan oli vielä keskustelun varaa, mutta Skandinaviassa yhteistyötä ei haluttu ulottaa Baltiaan saakka, joten Suomikin vetäytyi asiasta virallisesti. Silti Suomi ja Viro tekivät salaista sotilasyhteistyötä Suomenlahden kapeikon sulkemiseksi.

Kun Suomella oli siis sekä turvallisuuspoliittisia että ideologisia syitä pidättäytyä näkyvästä ulkopoliittisesta yhteistyöstä Viron ja muun Baltian kanssa, jäljelle jäi kulttuuriyhteistyö. Siitä tuli suomalaisten heimosympatioiden virallinen kanava. Valtiovallan, käytännössä opetusministeriön, panos oli valmistella heimopohjaiset kulttuurisopimukset Viron ja Unkarin kanssa 1937. Vuoden 1938 lehtiotsikoissa se näkyi esim. *Suomen ja Viron tiedemiehet ryhtyvät soveltamaan kulttuurisopimusta*. (US 1.6.1938). *Suomen ja Viron radiokokous. Ohjelmavaihtoa laajennetaan*. (US 12.6.1938). Kun tarttolainen kansantaloustieteen professori esitelmöi Kansantaloudellisen yhdistyksen kutsumana, kirjoitti *Uusi Suomi*, tilaisuuden olevan merkinä siitä, että myöskin *kansantalouden tutkijain piirissä, samoin kuin muilla kulttuurialoilla, pyritään entistä kiinteäm-*

³⁰⁹ Esimerkiksi V. J. Sukselainen, ks. Perttula s. 247–251.

³¹⁰ Klinge 1978 s. 90–195. Ko. Ylioppilaskunnan historiassa on oma lukunsa 1930-luvun orientaatioista.

pään vuorovaikutukseen Suomen ja Viron välillä. (US 20.2.1938) Kulttuurisopimus solmittiin myös ainakin Puolan kanssa. (US 12.12.1938)³¹¹

”Pelkkä” kulttuuriyhteistyö vaikuttaa jossain määrin ”lohdutuspalkinnolta” niille, joiden panidentiteetti oli ensisijaisesti heimohenkinen, varsinkin kun laajasti käsitetyn kulttuurinkin alalla tapahtui suuntautumista länteen, kuten tapaus Vanamo osoittaa. Mutta ”entistä kiinteämpi vuorovaikutus Suomen ja Viron välillä” ei sittenkään ollut pelkkä kohteliaisuus. Huolimatta kaikesta valituksesta, joka kohdistui suomalaisten liian vähäiseen Viro-kiinnostukseen, kansalaistason vuorovaikutus jatkui vilkkaasti myös 1938: *Suomen pelastusarmeijan partiolaisia Tallinnassa 400 asuen Kadriorgin puistossa teltoissa.* (US 7.7.1938) Virolainen lapsibaletti täytti Ruotsalaisen teatterin katsomon. (US 9.10.) Viron metsävirikailijoiden keskusjärjestön kutsumana vieraili 25 suomalaista metsänhoitajaa. Samaan aikaan maahan matkusti kirjastomiehiä. (US 8.9. ja 10.9.) Virolaista karjanhoitoväkeä oli 66 hengen voimin vastavierailulla suomalaisten edellisvuotisen matkan jälkeen. (US 10.8.) Suojeluskunnat vaihtoivat vieraita piireittäin. (US 17.7.) Vaurastumisen myötä turismi lisääntyi. ”Ryyppeissujen” jälkeekin matkailuharrastus Tallinnaan säilynyt, vieläpä moninkerroin vilkastunutkin. (SS 3.8. 1938)

Vakiintunut koulu- ja kansansivistysalan yhteistyö jatkui ja vahvistuikin: Kansanopisto-opettajain luentokursseilla kuultiin virolainen esitelmä, samoin kansakoulunopettajien jatko-opetuskursseilla ja Suomen opettajain raittiusliiton joululomakurssilla. Läänemaan kansakoulunjohtajia oli opintomatalla tutustumassa erityisesti pieniin kouluihin ja myös Viron opettajakamarin puheenjohtaja ja opettajaliiton esimies tutustui kansakouluihin. Pajulahden urheiluopistolle matkaavien virolaisten nyrkkeilijöiden mukana tuli kouluneuvos ja kansakoulutarkastaja. Seuraavalle vuodelle valmisteltiin Suomen ja Viron opettajien yhteistä kokousta. (US 14.8. ja 17.8., SS 3.7. ja 12.10., US 1.11., 13.11. ja 28.12.1938). Jonkin verran myös pohjoismais-balttilaista yhteistyötä harjoitettiin kulttuurin ja kansansivistyksen, myös työväen opintojärjestöjen piirissä.³¹² Siitä kertoi esim. otsikko *Itämerenmaiden ja Pohjoismaiden henkisen yhteistyön edustajat koolla Riiasa* (US 18.11. 1938). *Lähtekäämme Latviaan*, mainosti *Opettajain lehti* seuraamatkaa 1938. – Opettajien heimoharrastuksen erityistä voimakkuutta pohdin erikseen seuraavassa luvussa.

³¹¹ Kulttuuriyhteistyöstä erit. Sahlström s. 288–294.

³¹² Ks. Mäkinen 2009 B.

Myös työväenliikkeen piirissä vierailuvaihto jatkui. Helluntaina Helsingissä vieraili 350 virolaista kutomotyöläistä ja Suomen työväen musiikkiliiton 6. laulu- ja soittojuhlissa esiintyi virolaisia, jotka mainittiin tervetuliaispuheessa veljeskansana. Skandinaviasta näytä olleen mukana kuin ruotsalaisia lehtimiehiä. (SS 29.6.) Viitisentoista virolaista puoluetoveria, useimmat ylioppilaita, oli mukana pohjoismaisilla Kansanvallan päivillä: *Turussa olleet toverit tyytyväisiä käyntiinsä.* (SS 23. ja 29.6.1938) 1920-luvun internationalistisen vaiheen jälkeen sosiaalidemokraatit hyväksyivät heimoaatteen ainakin siinä määrin, että vieraiden esittämät heimomaininnat voitiin painaa omassa lehdessä. Itse kyllä käytettiin 'veljeskansaa' ellei puhuttu pelkistä tovereista. *Edustajillemme sanoivat virolaiset tunteneensa pettymystä sen vuoksi, ettei heimoveljien suomalaisten puolelta pidetty mitään puheita, vaikka lättiläisetkin vierasheimoisina sen tekivät,* raportoitiin työväen laulujuhlilta Tallinnasta *Suomen Sosialidemokraatissa* 1930.³¹³ Virolaisen sukelluslaivuevierailun yhteydessä todettiin ministeri Möllersonin pitäneen suomenkielisen puheen, *jossa hän korosti henkilökohtaisten suhteiden ja kanssakäymisen merkitystä heimokansojen välillä.* (SS 27.9.1938) Mutta 1938 (pohjoismaisilla) Kansanvallan päivillä vierailleiden virolaisten haastattelussa mainittiin vain 'toverit'. (SS 29.6.1938). 'Veljeys' oli myös käytössä. *Veljesmaan mies [nyrkkeilijä] kiittelee Pajulahtea ja kertoo molskimiehille mietittävää.* (SS 18.9. 1938) Unkarilaisen taidenäyttelyn arvostelija kirjoitti *veljeskansamme näyttelystä.* (SS 20.3.1938) Kuvaavaa on, että Uuden Suomen taidearvostelija Onni Okkonen kiitteli *sukulaiskansan* sisintä tulkitsevää näyttelyä, mutta näki sellaistaakin, joka ensi hetkessä liian väri- ja muotorikasta *pohjoismaiselle* katseellemme. (US 20.3.1938)

Suomenruotsalaiset eivät torjuneet Viron-yhteyttä, ja sieltähän löytyi myös kieliheimolaisia. Esimerkiksi Viron tiedeseuran 100-vuotisjuhlasta 1938 palannut professori Cederberg kertoi ylitsevuotavan sydämellisestä vastaanotosta ja kohtelusta. Hän kiinnitti ilahtuneena huomiota myös nuorempien tiedemiesten kiinnostuksesta länsisuuntautumiseen, erityisesti Suomeen ja Ruotsiin. (Hbl 3.2.1938)

Keski-Euroopan voimapoliittisen tilanteen kiristyessä, marraskuussa 1938 nähtiin lehdistössä julkilausuma Unkarin puolesta. Tsekkoslovakian tapahtumiin ja niiden Suomessa saamiin reaktioihin viitaten pyydettiin Unkarilais-Suomalaisen Seuran puheenjohtajalle saattaa tiedoksi:

Lukuunottamatta joitain vasemmistoryhmiä elähdyttää Suomen kansan suurta enemmistöä varman tuntemuksemme mukaan edelleen mitä hartain myötätunto Unkaria kohtaan ja että se sydä-

³¹³ SS 6.7. 1930 Työväen laulujuhlilta Virosta.

mestään toivoo parhainta menestystä veljeskansansa pyrkimykselle uudelleen järjestää valtakuntansa rajat.

Allekirjoittajina oli 14 sivistyselämästä tunnettua miestä, osa edustaen Unkari-yhteistoiminnan instituutioita: Suomalais-ugrilaista Kulttuuritoimikuntaa, Suomalais-Unkarilaista Seuraa tai lääkäreiden ja farmaseuttien suomalais-unkarilais-eestiläisiä yhdistyksiä. (US 4.11.) Miten ajatukseen rajojen uudelleenjärjestelystä suhtauduttiin muilla tahoilla, en ole selvittänyt.³¹⁴

Vaikka monien elämäntilojen edustajat vierailivat vuoroin Suomenlahden yli, painopiste oli kansanomaisessa turismissa sekä kulttuurin ja kansansivistyksen vuorovaikutuksessa. Voisi sanoa, että kansalaisjärjestöissä etelään ei käännetty selkää, vaan kylki, ja kättä kuitenkin ojennettiin. Sellaisia yhteishankkeita, joissa olisi pyritty harmonisoimaan lainsäädäntöä tai muita järjestelyjä, kuten tehtiin erilaisten pohjoismaisten valtuuskuntien kesken, ei esiintynyt. Valtiollisessa ulkopoliitikassa ja funktionaalisessa yhteistyössä voi kyllä perustellusti puhua selän kääntämisestä.³¹⁵

---

³¹⁴ Takalon s. 200 mukaan ”revisioajatus ei kuitenkaan syyttänyt suomalaisia konkreettisenä pyrkimyksenä ennen vuotta 1938 ja silloinkin takana olivat lähinnä heimotyön AK-S:läiseen siipeen sitoutuneet ryhmät.”

³¹⁵ Suomen ja Viron suhteista 1930-luvun jälkipuoliskolla Sahlström ja Ilmjärvi.

6 MIKSI POHJOISMAISUUS VOITTI JUURI 1930-LUVUN JÄLKIPUOLISKOLLA?

Orientoitumissuunnan läntisyys 1930-luvun lopulla ei ollut suinkaan totaalista, mutta muutos oli nopea. Miten voi selittää nopeaa suorastaan humahdusta, jolla Suomen kansalaisyhteiskunta omaksui pohjoismaisen suuntauksen ja sai siihen täyden vastakaiun Skandinaviassa, myös aiemmin paikoin nihkeässä Ruotsissa? Kansainvälisepoliittinen tilanne on ilmeisin syy, liittolaisia tarvittiin. Mutta voivatko kansallisuusasenteet muuttua niin helposti vain ulkomaanuutisten myötä?

Olisiko samalla ollut kyse sukupolven vaihdoksesta? Sukupolviteoriaan nojaten on voitu selittää useita lähihistorian ilmiöitä, mutta pohjoismaisen suuntauksen läpilyöntiin teoria ei kuitenkaan tunnu sopivan. 1930-luvulla ei ollut mitään sellaista uusien kohorttien esiin nousua, kuin oli ollut Suomen itsenäistyttyä ja oli taas tuleva toisen maailmansodan jälkeen. Fennomaanien ”mahtipolvi” (Matti Virtanen), 1880-luvulla yliopistoon tullut vaikuttajaväki, oli kyllä käytännössä väistynyt, mutta he olivatkin sitä kaksikielistä polvea, jolle skandinaavinen kanssakäyminen oli ollut luontevaa. Vuosisadan lopussa tai vaihteessa syntyneet, sisällissodan ja kielitaistelut kokeneet, usein nuorena elämämpiiriensä vaikuttajiksi nousseet henkilöt sen sijaan olivat voimissaan ja aiemmasta vierastamisestaan huolimatta juuri he olivat niitä, jotka asennoituivat uudelleen.³¹⁶

6.1 Pohjoismaiden yhteisyys tutkimuskirjallisuudessa

Muita mahdollisia selityksiä varten kannattaa ensin tarkastella pohjoismaisen yhteyden aiempaa tutkimusta. Pohjoismaisen yhteistyön ja yhteisyyden (enhet, enhetstanke), minun termilläni pan-identiteetin, kehittymisestä ja luonteesta on laajasti kirjallisuutta. Huomattava osa teksteistä kylläkin on puheenvuoroja tai esseiden omaisia pohdintoja, usein yhteyksissä, joissa odotetaan myönteistä suhtautumista pohjoismaisuuteen tai muihin aluemuodostelmiin. Perustutkimustakin on harjoitettu jatkuvasti, ja yksi buumi käynnistyi neuvostoblokin hajoamisen ja Euroopan yhdentymisen myötä. Siinä, missä poliitikot pyrkivät yleensä vahvistamaan tai joskus kritikoii-

³¹⁶ Sukupolviteoriasta mm. *Ajankohta 2008. Sukupolvet historiassa*. Asiaa voisi toki tutkia tarkemmin; mitä kieli- ja kansallisuuspoliittisia avainkokemuksia oli esimerkiksi Vanamon johtohenkilöillä, kuten 1872 syntyneellä puheenjohtaja Lirolla ja 1895 syntyneellä skandinaavista käännettä ilmeisesti johtaneella sihteeri Kotilaisella? Henrik Meinander on kuvannut Urho Kekkosen ruotsalaissuhteiden kehitystä otsikolla När äktfinnen blev farbror Kekki. Meinander s. 223–230. – Kekkosen (s. 1900) on suorastaan arkkiesimerkki kehityksestä aitosuomalaisesta kaksikielisuuden ja Skandinavia-suhteiden suosijaksi.

maan pohjoismaista yhteisyyttä ja yhtenäisyyttä, tutkijat nostavat esiin konstruoinnin ja narraatiivien historiaa.³¹⁷

Hyviä tutkimuksellisia näytteitä ovat Jan A. Anderssonin *Nordisk samarbete, Aktörer, idéer, organisering* (1994) ja artikkelikokoelma *The Cultural construction of Norden* (1997). Suomalaista tutkimusta edustaa mm. Marko Lehden ja Pertti Joenniemen *On the Encounter Between the Nordic and the Northern: Torn Apart but Meeting Again?* (2001), jossa käydään läpi samat pohjoismaisen yhteisyyden tekijät ja vaiheet kuin aiemmissakin, mutta tähdätään uudenlaisiin asetelmiin. Viimeksi mainitun teoksen mukaan Pohjoismaiseen yhteistyöhön osallistutaan nimenomaan oman kansakunnan edustajina. Alueen asukkaiden identiteeteistä kirjoittavat toteavat muutenkin melko yksimielisesti, että varsinaista pohjoismaista identiteettiä ei ole olemassa, vaan kansallinen identiteetti on aina vahvempi. Sen yhtenä osana on kuitenkin tietoisuus pohjoismaisuudesta ja pohjoismaisuus on vahvistanut kansallisia identiteettejä ja visioita, kansallisvaltioitakin, riippumatta siitä, kuinka myyttisiä tai todellisia pohjoismaiset arvot ja muut yhteisyyden tekijät ovat.³¹⁸

Bo Stråth on jo aiemmin (1995) erotellut romanttisen ja modernin version kollektiivisesta Skandinaavia-myytistä: kummassakin on tasa-arvoelementti oleellinen, mutta edellisessä lähtökohtana on ollut muinais-pohjoismainen menneisyys, johon sisältyy tasa-arvoinen talonpoikaisdemokratia ja lineaarinen jatkuvuus siitä pitäen. (Tämän on torjunut ainakin Eino Jutikkala jo 1965.) Toisen maailmansodan jälkeinen myytti korostaa tasa-arvoista hyvinvointituotantoa.³¹⁹

Eri maissa on erilaisia asenneilmastoja. Vanhat emämaat Tanska ja Ruotsi yhtäältä ja niiden entiset alusmaat toisaalla eroavat ryhminä toisistaan joissain suhteissa. Toinen jakolinja kulkee Länsi- ja Itä-Skandinavian välillä, erityisesti historiasta määräytyvissä ilmiöissä. Toisaalta on esiintynyt jakolinjoja ja vaikutteita myös poliittisten ideologioiden mukaan. Esimerkiksi jo ennen myöhempää veljespuolue-yhteydenpitoakin erityisesti (vasemmisto)liberaalisti suuntautuneet piirit pitivät esimerkkinä kulloinkin liberaalimpaa naapuria, jollaisena aiemmin esiintyi varsinkin Norja. On myös kiinnitetty huomiota Pohjolan pääkaupunkien eliittien keskinäiseen samankaltaisuuteen verrattuna vastaavien maiden rahvaaseen. Sama ilmiökin, skandinavismi, toimi Stråthin mukaan samanaikaisesti liberaalin kansanomaisen nationalismin mukana itsevaltaista rojalismia vastaan

³¹⁷ Laajemmin: Mäkinen 2002.

³¹⁸ Konstruktio-näkökulmaa edustaa myös Berndt Henningsen (red.) *Das Projekt Norden. Essays zur Konstruktion einer europäischen Region*. Berlin 2002.

³¹⁹ Stråth s. 40. Jutikkala muistuttaa mm. ”vapaan talonpojan” vapauden kyseenalaisuudesta.

sekä osana konservatiivisia rojalistisia ja dynastisia ambitiesia.³²⁰ – Näitä ristikkäisyyksiä voi pitää hajanaisuuden osoituksena, mutta itse asiassa ne osoittavat rajat ylittäviä siteitä.

Andersson puolestaan erittelee, että tietty rajat ylittävä nationalismi on tarpeen yhteistyölle ja että Ruotsissa, Norjassa ja Suomessa pohjoismaisuus on merkinnyt vastapainoa (motställning) nationalistisille liikkeille. Tanskassa skandinavismi ja nordismi merkitsevät pan-nationalismia, joka on nähtävä suhteessa saksalaiseen ekspansioon ja saksalaisliikkeisiin Tanskan ja Saksan raja-alueilla. Andersson ei mainitse pohjoismaisuus-korostusten vastapainoluonnetta Suomen idänsuhteissa, mutta se kuitenkin on hyvin ilmeistä.³²¹

Tämän tutkimuksen kannalta erityisen kiinnostavaa on norjalaisen politologi Iver B. Neumanin aluemuodostusta koskeva tuotanto, jossa pohjoismaisuus on yhtenä kohteena. Hän kuuluu tutkijoihin, jotka tarttuivat alueellistumis-problematiikkaan heti 1990-luvun alussa: *Hva skjedde med Norden?* Vuosikymmenen lopussa ilmestyi *Use of the other. The East in European identity formation*³²². Tässä yhteydessä antoisin on jälkimmäisen luku *Making regions: Northern Europe*. Analysoidessaan aiempaa kirjallisuutta Neuman löysi kaksi lähestymistapaa Pohjoismaiden alueellisen identiteetin ja yhteisyyden selittämiseksi. Geopoliittinen ”ulkoa sisään” -malli tutkii maantieteellisiä tekijöitä ja voimapolitiittisia ulkoisia jännitekenttiä. Kulttuurin ”sisältä ulos” -lähestymis- tai selittämistapa taas etsii alueen yhdistäviä sisäisiä tekijöitä. *Imagined communities* -ote toimii kummassakin lähestymistavassa sovitettuna *region building* -tarkastelutapaan, joka puolestaan on verrannollista *nation building* -tutkimukseen.

Neumanin mukaan Pohjoismaiden alueellistumisen historia voidaan kuvata kahtena eri narratiivina, joista toisessa painottuvat pohjoismaisesta retoriikasta tutut elementit, kuten yhteisyys Kalmarin unionista alkaen, kieli, skandinavistinen innostus, rauhanomaiset konfliktien ratkaisut, Pohjoismainen neuvosto jne. Toisessa, geopoliittisessä narratiivissa taas dominoi Britannian, Saksan ja Venäjän kolmio, joka voimasuhteiden muutosten mukaan tiivistää tai väljentää Pohjoismaiden alueellista kiinteyttä. Näkökulma kristallisoituu Neumanin mukaan (1992) hyvin käsitteessä *Pohjolan tasapaino*, jolloin pohjoismaisuuden nähdään antavan pelivaraa kunkin osapuolen suurvaltasuhteeseen ja mataloittavan jännitteitä. Regionaalinen yhteistyö siis voidaan nähdä sisältäpäin tai suurvaltojen globaalien politiikan funktiona.

³²⁰ Esim. Østergård, m.t. s. 44-48. Norjasta esimerkkinä ruotsalaisille Andersson s. 43-44. Neumann 1992 A s. 25. Stråth s. 38.

³²¹ Mm. Stråth 1995, joka korostaa kansanliikkeiden osuutta kansallisten identiteettien muokkaajina, joihin kansallisiin identiteetteihin sisältyvät pohjoismaiset arvot.; s. 54. Myös Stråth & Sørensen, s. 22, Østergård 1999 s. 45, 68. Dietz, erit. s. 102-104. Andersson, päätösluku.

³²² Teoksesta on eri laitoksia. Ulkoa sisään / sisältä ulos myös jo Neumann 1992 A s. 21-23.

Neuman ei väitä narratiiveja toisiaan pois sulkeviksi, vaan pikemminkin jatkumoksi, johon hän sijoittaa eri teemasta kirjoittaneiden tekstejä. Päättellen siitä, että pohjoismaisuuden painoarvo on kylmän sodan päätyttyä oleellisesti laskenut, voimapoliittinen alueellistumisen selitysmalli kuitenkin näyttää kulttuurista pätevämmältä, hän huomauttaa. Toinen näyte voimapoliittisen selitysmallin vahvemmuudesta on Tanskan ja Preussin sota 1864, jolloin ulkoiset tekijät koskettivat Pohjoismaita eri tavoin, eikä kulttuurisella yhteisyydellä ollutkaan kantavuutta.³²³ Tämän tutkimuksen aineisto puolestaan viittaa vahvasti siihen suuntaan, että juuri ulkoinen paine, Euroopassa kasvava voimapoliittinen jännitys, vahvisti tarvetta yhteydenpitoon ja yhteisyydentuntoihin. Saksan nousu ja Hitlerin retoriikka ja politiikka alueliitoksineen (1938–) tekivät tavallisellekin eurooppalaiselle lehdenlukijalle selväksi, että sodanuhka on konkreettinen. Näin varsinkin Ruotsissa ja Suomessa, mutta myös muissa pohjoismaissa todellakin alettiin kiinteystää yhteistyöstä. Turvaa hakiessa Pohjoismaat oli kullekin ehdottomasti paras suunta.

Suomessa oli koko itsenäisyyden ajan pidetty mielessä Neuvostoliiton uhkaa ja Skandinavia-sakin osattiin uumoilla suurvaltakriisiä. Vaikka erityisesti Ruotsissa oli esiintynyt erimuotoista suomalaisten torjuntaa, poliittinen johto ei liioin suosinut Suomen reunavaltioyhteistyötä tai muuta läheisyyttä etelänaapureiden kanssa, vaan toivoi maan suuntautuvan länteen. Valtiollisella tasolla alettiin keskustella pohjoismaisesta puolustusliitosta ja Ahvenanmaan sopimuksen tarkistaminen oli esillä. Voimasuhteiden muutos todellakin tiivistyi yhteistyötä. Se välittyi tiedotusvälineiden kautta myös kansalaistasolle, mikä näkyy vuoden 1938 sanomalehtiaineistossa.

Mutta myös Neumanin löytämä kulttuurisen yhtenäisyyden selitys pätee. Yhteisille kulttuurisille piirteille, tässä yhteydessä niihin sisältyivät myös demokraattiset poliittiset ihanteet, löytyi entistä enemmän ”kysyntää” ja käyttöä ja myös suomalaisten nähtiin jakavan nämä yhteiset piirteet. Torkel Jansson on eri yhteyksissä osoittanut ruotsalaisen ja suomalaisen yhteiskunnan kulttuurin yhteisiä piirteitä, ja suomalaisten harjoittamaa mallien hakua on käsitellyt ainakin Lauri Karvonen (*Likadant på ett annat sätt. Sverige som motpol och modell.* 1992).

Kokoelmassa *Itsekkyyttä vai valtiomiestaitoa. Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1812 vuoteen 2000* (2002), on muutamia artikkeleita, jotka mielenkiintoisesti valaisevat mentaalisia tekijöitä sekä pohjoismaisen yhteydentunnon varhaisempia vaihteluita. Åke Sandström tutkii ruotsalaista identiteettiä ja ruotsalaisten Suomi-kuvaa 1808–1860 mm. silloisen lehdistön va-

³²³ Myös Neuman 1992 passim, mm. s. 12 ja 21.

lossa. Itäisen valtakunnanpuoliskon menetys mutta pian Norjana saatu korvaus sai aikaan kiinnostusta Skandinavian niemimaan yhteyttä ja norjalaisten hyveitä kohtaan, samalla kun tanskalaisissa havaittiin erilaista vikaa ja suomalaisista käytännössä vaiettiin – paitsi milloin oli meillä sotainen vaihe, kuten Puolan kapinan ja Krimin sodan aikaan. Artikkelin myös viittaa siihen, mistä osaltaan kumpusi ruotsalaisten tarve itse korostaa itselleen omaa statustaan. Puhuva lehtilainaus on Krimin sodan ajalta: ”Kansakunnan, joka on ollut 150 vuotta suurvalta, ei pitäisi joutua suojeltavaan asemaan.”³²⁴

Konkreettisen historian tutkimuksessa Timo Soikkasen tutkimus (1983) pohjoismaisen julistuksen mukaisen suhtautumisen ajamisesta Suomen puoluekenttään on selvittänyt 1930-luvun pohjoismaisen suuntauksen prosessia. Suuntauksen, jonka julkistamaton päämaali oli puolustusliitto Ruotsin kanssa, muotoili ryhmä, johon kuuluivat presidentti Svinhufvud, puolustusneuvoston puheenjohtaja Mannerheim, pääministeri Kivimäki, ulkoministeri Hackzell ja valtioneuvos Paasikivi. Väinö Tannerillakin oli roolinsa. He ryhtyivät taivuttelemaan puolueita kannalleen ja myös lehdistöä positiiviseksi. Varsinkin Paasikivi muistutti, ettei virallinen politiikka riittänyt, vaan myös asenteiden oli muututtava. Suurin ongelma olivat aitosuomalaiset, joiden kannanotot tuottivat Ruotsissa paljon negatiivista huomiota. Asenteelliset tavoitteet toteutuivatkin, mikä näkyi mm. eduskuntavaaleissa 1936. Kokoomus ja maalaisliitto hillitsivät kieliargumentteja vaalitaistelussa ja valituiksi tuli aiempaa vähemmän aitosuomalaisin tunnuksin toimivia edustajia.³²⁵ Kyse oli selkeästi siitä, mitä myöhemmin on kutsuttu identiteettipoliitikaksi. Pohjoismaisen suuntauksen oloissa suomalainen johtoryhmä halusi kansan omaksuvan Pohjoismaat viiteryhmäksi.

Vastaavanlaista pyrkimystä pienemmässä mittakaavassa esiintyi jo 1920-luvulla. Suomen valtiollan edustajia pyrki vuosikymmenen puolivälissä vilkastuttamaan suomalais-ruotsalaisia kulttuurisuhteita, mikä sai virallisen tahon vastakaikua Ruotsissakin. Avainhenkilö oli Suomen Tukholman lähettiläs Werner Söderhjelm.³²⁶ Hänen monipuoliset toimensa esimerkiksi lehtimiesten lähentämiseksi ja aitosuomalaisten parlamentaarikkojen kutsuminen Tukholmaan olivat eräänlainen esivaihe 1930-luvun jälkipuoliskon tietoiselle kansalaissuhteiden lähentämiselle. Lähentymis-

³²⁴ Sandström s. 212, lainaus Aftonbladetista 21.12.1855.

³²⁵ Soikkasen 1984 yhteenvetoa s. 374–. Uinon artikkeli, erityisesti alaluku Pohjoismaainen suuntaus aitosuomalaisuuden kompastuskivenä kertoo poliittisen prosessin tiiviisti. Ks myös Pekka Kalevi Hämäläinen, Kielitaistelu Suomessa 1917–1939.

³²⁶ Klinge 1964. Paasivirta 1984 s. 292.

tä palveli myös Norden-yhdistyksen perustaminen Suomeen 1924 kielipoliittisten hankauksien jälkeen.³²⁷

Vielä talvisodan syttyyäkään Suomen kuuluminen Pohjolaan ei kuitenkaan ollut Skandinavia-sa aivan selvä. Pieni kansalaistason näyte tästä on Ruotsiin puhujamatkalle lähteneen talousneuvos Hedvig Gebhardin kirje kotiin. Hänet oli maahan tultuaan kutsuttu myös ilman julkisuutta kokoontuneeseen pohjoismaisten (naisjärjestö)naisten

*”helmikuun konferenssiin” [...] määrättiin puhumaan aiheesta ”Finland och [sic] Norden”. Läksin ajatukselta ’Kuuluuko siis Suomi Pohjoismaihin vaiko eikö’ ja etsin esille kaiken sen, mikä yhdistää, vähitellen tullen siihen, että nyt taistelee tämä Pohj.maiden yksi osa kaikkien puolesta. J.n.e.”*³²⁸

Pohjoismaisen suuntauksen arkkitehdit eivät koskaan saavuttaneet sotilaallisia tavoitteitaan, mutta sotien jälkeen keskustelua Suomen kuulumisesta Pohjolaan ei enää käyty. Asiasta tuli itsestäänselvyys ja pan-identiteetti, johon itsekin kasvoin.

6.2 Perusongelma: Suomalaisten erilaisuus Pohjolassa ja ylenkatseen kokemus

Suomen asemaa Pohjoismaana, sellaiseksi pyrkivänä tai sellaista torjuvana en ole juuri nähnyt varsinaisesti tutkitun omana kysymyksenään. Yhteys Baltiaan ja varsinkin Viroon sen sijaan on ollut esillä varsinkin 1990-luvulla. Niinpä pan-identifioitumisen vaihteluiden mentaalisen taustan ymmärtämiseksi on aihetta tehdä pidempi kierros kuin poliittisessa historiassa on tavallista. Se kannattaa ulottaa sosiaalitieteisiin asti kysymyksenä, mistä skandinaavien tietynasteinen torjunta ja suomalaisten, erityisesti suomenkielisten alemmuudentunnoksi kutsuttu mentaliteetti kehkeytyivät?

Yhdeksi erillisyyden syyksi voisi ajatella epäitsenäistä valtiollista asemaa suuressa vieraassa imperiumissa. Ennen kansallisvaltioiden läpilyöntiä sellainen oli kuitenkin tavanomaista. Skandinaviassa. Norja ja Islanti olivat niin ikään epäitsenäisiä, samoin kaikki Baltian maat. Toinen merkittävä syy tuli Suomen kahden kielen vanhasta statuserosta. Ruotsin kielen taidon puute teki omassa piirissään vaikutusvaltaisetkin suomenkieliset statukseltaan alemmiksi

³²⁷ www.pohjola-norden.fi. Skandinavian maissa vastaavat yhdistykset oli perustettu 1919. Norden-yhdistykset järjestivät mm. ammattiryhmäkohtaisia yhteispohjoismaisia kursseja Laajamittaista ryhmävaihtoa organisoivaksi joukkojärjestöksi liike muuttui vasta sodan jälkeen.

³²⁸ Mäkinen-Sysiharju, s. 287 /Hedvig Gebhardin kokoelma KA. ”Suomi kuuluu Pohjolaan” lausumaa käytettiin monissa yhteyksissä. Mm. vuonna 1944 ilmestyi sen niminen kirja alaotsikolla Lausuntoja pohjoismaisesta yhteistyöstämme.

(Suomen) ruotsinpuhujiiin nähden. Suomalaisen pan-identifioitumiseen vaikutti ja vaikuttaa tietysti myös tosiasia, että kieliryhmä on skandinaaveihin nähden erilainen ja virolaisten kanssa samankaltainen. Kolmas taustatekijä oli oletettu rodullinen huonomuus. Se, samoin kuin suomen kielen ”soveltumattomuus sivistyskieleksi” nousivat esiin siinä vaiheessa, kun keskustelu suomen kielen aseman parantamisesta alkoi. Vaikka väitteitä rodullisesta huonomuudesta torjuttiin ainakin 1900-luvun alkuvuosista lähtien (esim. J. J. Mikkola), päinvastainenkin sanoma oli esillä. Ruotsin- ja vieraskieliset suomenkielisiä aliarvioivat kirjoitukset eivät suoraan tulleet laajan suomenkielisen yleisön tietoon, mutta suomenmielinen lehdistö referoi ja kommentoi niitä ahkerasti.

Kielikysymys sosiaalitieteiden ja nationalismitutkimuksen valossa

Suomalaisessa historiankirjoituksessa kielikysymysten käsittely kääntyy helposti kilpailuksi: Miten ja kenen syrjintä ja ylilyönnit otetaan näkyviin? Niinpä kokeilen kiertotietä, sosiaalitieteitä. Sosiaalipsykologia on tieteenala, jossa ihmisiä tarkastellaan ryhmien jäseninä ja ryhmien vaikutusta yksilöihin sekä ryhmien keskinäisiä prosesseja. Keskeisiä tutkimuskohteita ovat ryhmäidentiteetit.

Sosiaalisen identiteetin teoriassa (Tajfel ja Turner 1986) on kolme perushavaintoa:

- 1) Yksilö sisällyttää ryhmään kuulumisuutensa osaksi minäkäsitystään.
- 2) Yksilöt pyrkivät pitämään yllä myönteistä minäkuvaa itselleen suotuisan ryhmävertailun avulla.
- 3) Ryhmärajojen tiedostaminen luo eroja, sosiaalisia kategorioita.

Ryhmiiin *samastutaan*, kun havaitsija kokee, että hän on sidoksissa kyseisen ryhmän vaiheisiin. Sosiaalipsykologiassa operoidaan myös *arvostuksen* käsitteellä. Niinpä sosiaalisen identiteetin teoriaan kuuluu se, että ihmiset pyrkivät arvostettujen ryhmien jäseniksi saavuttaakseen myönteisen minäkäsityksen ja sisäryhmälleen etua tai paremmuutta ulkoryhmiiin verrattuna. Sosiaalisen identiteetin avulla saadaan itsetuntoa, kun omalla ryhmällä on saavutuksia ja kun sitä voidaan suosia samalla kun ulkoryhmiä väheksytään. Sosiaalisia kategorioita sisä- ja ulkoryhmiin voidaan tuottaa koetilanteissa aivan satunnaisinkin perustein. ”Pelkkä havainto kuulumi-

sesta kahteen erilliseen ryhmään riittää laukaisemaan sisäryhmää suosivan ryhmien välisen erottelun”.³²⁹

Niin ilmeinen ihmisten ominaisuus kuin heidän oma kielensä on hyvin luontainen sosiaalisen kategorian pohja. Iver B. Neuman onkin erään artikkelinsa motoksi lainannut vanhaa toteamusta asiasta: ”Ellen ymmärrä puheen merkitystä, olen puhujalle muukalainen, samoin hän minulle”³³⁰ Sosiaalisen identiteetin teoriaa voi soveltaa suomalaisten ja ruotsalaisten vastakkaisuusien pohdintaan: Kielieron lisäksi rotututkimus tarjosi erotteluita, joilla suomalais-ugrilaisten kielten puhujista tehtiin ulkoryhmää germaaneihin nähden. Asetelma oli valmis suomenruotsalaisten parantaa itsetuntoaan suomenkielisen ”ulkoryhmän väheksynnällä”. Ennestään oli jo olemassa kielten statusero ruotsin ollessa hallinnon ja sivistyksen kieli.

Tajfelin ja Turnerin teorian mukaan edelleen: Ihminen (tai pienryhmä), joka kuuluu kielteiseksi kokemaansa sisäryhmään, voi itsetuntonsa parantamiseksi käyttää kolmea strategiaa: *Kompensoida* ryhmäjäsenyyttä henkilökohtaisilla ominaisuuksilla, *irrottautua* ryhmästä heikon samastumisen avulla tai *toimia ryhmän aseman vahvistamiseksi* vahvan samastumisen avulla. Oppikirja antaa esimerkeiksi Michael Jacksonin (kompensointi ja irrottautuminen) ja Martin Luther Kingin (vahva samastuminen, ryhmän puolustaminen ja etujen ajaminen.)³³¹

Aitosuomalaisuus edustaa selkeästi kolmatta strategiaa. Sen sijaan aiempia kielikäännynnäisfennomaaneja on vaikeampi tulkita aivan ryhmäkohtaisten perusoletusten kautta. Voi kuitenkin ajatella pohjana olevan ”suomalaisten ryhmän” Ruotsin ja Venäjän välissä. Väestön ollessa enemmistöltään suomenkielistä ja ruotsinkielien liittyessä entisyyteen osa eliitistä otti vahvan samastumisen kohteeksi suomenkielisyyden ja strategiaksi sen puolustamisen ja etujen ajamisen. Toinen osa eliitistä painotti kieliryhmää ja samastui maan ruotsinkielisiin. Strategiana oli niin ikään ryhmän aseman vahvistaminen vahvan samastumisen avulla.³³²

Ryhmien kielen käyttöä ja kieliasenteita tutkii sosiaalilingvistiikan tutkimusala. Yksi tutkimusaiheista on kielen osuus ryhmäidentiteetin muodostumisessa, mihin kuuluvat mm. etnis-

³²⁹ Arjen sosiaalipsykologia s. 220–221. Tajfel & Turner -sitaatti Brubakerin s. 118 mukaan. Tarkemmin myös Henri Tajfel, *Human groups and social categories. Studies in social psychology*. Cambridge 1981, erit. luvut *Insidiers and outsiders* sekä *Intergroup conflict*.

³³⁰ 1 Korinttolaiskirje 14:11.

³³¹ Arjen sosiaalipsykologiaa s. 224–225.

³³² Henrik Meinanderilla on myös harvinaisempi osaselitys aitosuomalaisuudelle: Ruotsin valtio on niin monesti jättänyt Suomen pulaan Venäjän kanssa ja tuottanut eksistentiaalisen pettymyksen useimmille suomalaisille, äidinkielestä riippumatta. Meinander s. 226.

ten ryhmien kielenkäyttö ja kielistrategiat sekä kielen ja nationalismin suhde.³³³Tieteenalan *symbolisen interaktionismin* koulukunta kärjessään G. H. Mead korostaa, että 'minä' niin subjektina kuin objektina syntyy kielen kautta. Näinkin ajatellen kieli todella on ihmiselle perustavanlaatuisen elementti.³³⁴

Kielten statuseroja käsittelee H. Gilesin *etnolingvistinen identiteettiteoria*, joka liittyy monikulttuurisiin ja tai -kielisiin yhteiskuntiin. Sellaisissa *lingua francana* toimii dominoivan ryhmän kieli. Sitä osaamattomat kohtaavat rangaistuksia. Lisäksi alempi kieli antaa aihetta alentuvaan huumoriin ja leimaamiseen. Arvostuksia on tutkittu kokeellisesti ja havaittu, että sisäryhmän puhujaan liitetään arvioita luottamuksesta ja pitämisestä, ulkoryhmään määreitä riippuen siitä, onko kyse ylemmästä vai alemmasta luokasta.³³⁵

Giles tutkijakumppaneineen on pohtinut kieliryhmien strategioita niiden ollessa alistus- tai kilpailusuhteissa keskenään. Jos uskomusjärjestelmänä on *sosiaalinen liikkuvuus*, suositaan yksilöiden assimiloitumista dominoivaan ryhmään. *Sosiaalisen muutoksen* uskomusjärjestelmässä taas katsotaan, että liikkuminen ryhmästä toiseen on käytännössä mahdotonta ja epäsuotuisaa. Sosiaalista identiteettiä voidaan korjata vain ryhmästrategioilla, joilla muutetaan joka koko ryhmän asemaa ja arvostusta tai koko sitä status quota, johon arvottaminen perustuu. Lähtökohdina voi ollakin nimenomaisen epäoikeudenmukaisuuden kokeminen. Kirjoittajat kuvailevat myös ylemmän ryhmän strategioita. Dominoivan ryhmän etujen mukaista esim. voi olla ylläpitää uskoa sosiaalisen liikkuvuuden mahdollisuuteen ja vähätellä alemman kielen ja sitä puhuvan ryhmän vitaalisuutta. Alisteisessa tilanteessa olevat ryhmät voivat taas olla eri tavoin *sosiaalisesti luovia*.³³⁶

Sosiaalisen liikkuvuuden uskomusjärjestelmä soveltunee esimerkiksi Yhdysvaltoihin ja sen siirtolaisryhmiin. Espanjankielisen on mahdollista kohota sosiaalisesti omaksumalla englanninkieli. Suomen kielitaistelun aikana esiintyi dominoivan ryhmän, ruotsalaisten vähättelyä suomenkielisten vitaalisuuden suhteen ja asetelman kääntyessä suomenkielisten keskuudessa vähäteltiin ruotsinkielisen yläluokan (ja ruotsinmaalaisten urheilijoiden) vitaalisuutta; samaa kyllä pelättiin suomenruotsalaisten itsensäkin keskuudessa. ”Luovana strategiana” taas voin ajatella

³³³ Nuolijärvi s. 18..

³³⁴ Hogg & Adams s. 192–193.

³³⁵ Hogg & Abrams s. 196–197. Lähteenä Giles, H. and Johnson, P., *The role of language in ethnic group relations*. in: Turner, J.C. and Giles, H., eds, *Intergroup Behavior*. Oxford, Blackwell, 1981. Muita: Edwards J., *Language, Society and Identity*. Oxford 1985, Edwards, J. *Language and Disadvantage*, London 1979.

³³⁶ Hogg & Abrams s. 200.

suomenkielisten suuntautumista Baltiaan, heimoharrastukseen ja aitosuomalaisuuteen 1920–30-luvuilla.

Sosiaalilingvistiikka joka tapauksessa vahvistaa, että sosiaalipsykologisilla ja statustekijöillä on oleellista merkitystä kieleen liittyville identiteeteille ja kieliyhteisöihin liittyvälle identiteettipoliitikalle.³³⁷ Laajassa historiatieteellisessä nationalismitutkimuksessa kieliproblematiikkaa ei aina tunnisteta samalla lailla. Muutamat englanninkieliset nationalismikriittiset tutkijat ovat saaneet ainakin Suomessa erityistä huomiota, vaikka kielinationalismi on heille omakohtaisesti täysin vierasta.³³⁸ Suomennettuja arvostettuja kirjoittajia on mm. Eric Hobsbawm.

Nationalismi-kirjassaan Hobsbawm haastaa jopa härnäten esim. Suomessa vallitsevan ajattelun äidinkielestä oikeutena ja identiteetin pohjana. Hänen mukaansa kansalliset kielet ovat melkein aina puoliksi keinotekoisia ja toisinaan käytännöllisesti katsoen keksittyjä, siis vastakohta sille, mitä nationalistinen mytologia olettaa niiden olevan: kansallisen kulttuurin perusta ja kansallisen mielenlaadun kehto. Kirjakielet ovat tavallisesti yrityksiä muodostaa yleiskieli puhuttujen kielten moninaisuudesta. Monissa vanhemmissa kielissä (ranska, englanti) kirjakieleksi on valikoitunut kuningasvallan ydinalueiden puhekieli ja muut jäävät paikallisiksi murteiksi.³³⁹ Hobsbawmin mukaan kieli ei aluksi ollut nationalismin synnyssä merkittävä tekijä, mutta kun kielinationalismikin syntyi, sen ”juoksuhautoja miehittivät opettajat, maaseututoimittajat ja ylöspäin pyrkivät alemmat virkamiehet”, joille kansalliskielen korostumisesta oli etua. Kielinationalismi antoi keskiryhmille sosiaalisen identiteetin, jonka proletaarit saivat omasta luokkaliikkeestään. Pyrkiessään osoittamaan, että etnisyys ja kieli ovat myöhäinen peruste kansakunnan määrittelylle, Hobsbawm käyttää yhtenä argumenttina sitä mielestään paradoksia, että Suomalaisen Kirjallisuuden Seura käynnistyi ruotsinkielisenä ja Snellman kirjoitti tuotantonsa ruotsiksi. ”Innokkaat asianharrastajat (ulkomaalaisesta) yläluokasta tai eliitistä, esimerkiksi Baltian saksalaiset tai Suomen ruotsalaiset löysivät usein jonkin historian unohtaman talonpoikaiskansan kansanperinteineen ja muuttivat sen ’kansalliseksi perinteeksi’.”³⁴⁰

Hobsbawm on omassa ympäristössään kasvanut pitämään luonnollisena, että perifeerisemmät ryhmät (skotit, walesilaiset, irlantilaiset), samoin siirtomaiden eliitti omaksuvat sosiaalisesti

³³⁷ Suomessa kielen ja identiteetin suhteita on käsitelty mm. projektissa *Language and identity: Variation and Change in Patterns of Interaction in the History of English*. Sen seminaarissa *Prestige in language and History* 28-29.4.2011 myös historiantutkijat käsitelivät kielen statuskysymyksiä. (Esitelmäreferaatit).

³³⁸ Nationalismitutkijoista tarkemmin Mäkinen 2001.

³³⁹ Hobsbawm s. 64-.

³⁴⁰ Hobsbawm s. 130.

korkeamman ryhmän puhuman englannin. Tässä ajatustavassa tasa-arvo dominoivan ryhmän kanssa ilmeisesti saavutetaan juuri siten. Ajatus siitä, että kansanryhmien tasa-arvo edellyttäisi, että äidinkieltä voidaan käyttää arkielämän lisäksi myös koulutukseen ja abstraktiin ilmaisuun, on vieras. Tällöin ei liioin tunnisteta, että kieltä, jota ei aiemmin ole käytetty kirjallisen kulttuurin välineenä, ei voida ottaa pelkästään yksilöiden päätöksellä kirjalliseen käyttöön ilman, että sitä tietoisesti kehitetään sivistyskielenä. Niinpä ruotsinkieliset perustamassa suomen kielen ja kirjallisuuden seuraa tuntuu Hobsbawnista absurdilta, varsinkin, kun vieras on myös ajatus, että ketkään eliitin jäsenet poliittisista syistä suosisivat alemman statuksen kieltä.³⁴¹

Toinen tunnettu englanninkielinen nationalismi-tutkija Benedict Anderson teoksessaan *Kuvitelut yhteisöt: Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua* näkee kielen aseman nationalismin synnyssä merkittävämpänä kuin Hobsbawn. Teknis-taloudellinen kehitys, varsinkin kirjapainotaito, lisäsi kansankielten merkitystä ja vahvisti nationalismia. Kansankielen ottaminen hallinnon kieleksi oli yksi askel kansankunnan muodostumisessa.³⁴² Itä-Aasiaan erikoistuneena tutkijana Anderson on tunnistanut vastaavia dominoivan kielen vaihtamiseen liittyviä ilmiöitä myös muualla kuin Euroopassa. Uudella mantereella, jossa Anderson laskee nationalististen liikkeiden alkaneen, kielet eivät olleet mikään keskeinen elementti, mutta eurooppalaisen nationalismin synnyssä 1820–1920 leimallista oli juuri kansallisten painettujen kielten merkitys. Martin Lutherin tuotanto oli ollut kirjapainojen best-sellereitä. Anderson esittelee myös Herderin, ja hänen havaintonsa mukaan filologia oli ensimmäinen tieteenala, jossa evoluutio oli merkittävä tutkimuskohde.³⁴³ Kansankielen ja -runouden tutkijat sekä leksikografit muovasivat 1800-luvulla silloista eurooppalaista nationalismia. Kreikka, Romania, Venäjä ja Unkari olivat 1700–1800-luvun vaihteen molemmin maita, joissa alettiin tarkastella kansalliskieltä systemaattisesti. Ukraina, Suomi, Norja tulivat perässä. Oma merkityksensä oli silläkin, että sanakirjoissa korkeamman ja matalamman statuksen kielet esiintyivät samalla tasolla.³⁴⁴ Suomen osalta Anderson nojaa Seton-Watsonin *Nation and State* -teokseen (1977), jossa kiinnitetään huomiota siihen, että kansallisuusliikkeen johtomiehet olivat pääosin kielen kanssa työskenteleviä professionaaleja. Kaikille ryhmille kieli ei ollut ensisijainen identifioitumisen peruste. Anderso-

³⁴¹ Tilanne vertautuu Anssi Halmesvirran päätelmään hänen tutkittuaan anglosaksisia rotukäsityksiä: Vertailustandardiksi englantilaisille ja amerikkalaisille rotujattelijoille tuli oma kansanluonne- tai rotutyyppejä, jonka enemmän tai vähemmän antityyppejä muut rodut ja kansat olivat. Halmesvirta s. 213.

³⁴² Anderson s. 36–39.

³⁴³ Anderson s. 68.

³⁴⁴ Ensimmäiseksi ruotsalais-suomalaiseksi sanakirjaksi on mainittu Jusleniuksen sanakirja vuodelta 1745. Tähän liittyvä varhaisnationalismi on jäänyt vähälle huomiolle, vrt. Juha Mannisen tutkimuksia.

nin mukaan vanhojen hallitsevien luokkien jäsenille kieli oli toisarvoinen tekijä muilla perusteilla rakentuvien suhteiden verkostossa. Kasvava porvaristo sen sijaan piti yhteyttä ja rakensi lojaalisuutta yhteisen kielen välityksellä; lukutaidotonta porvaristoa on miltei mahdotonta kuvitella. Niissä monikielisissä valtakunnissa, joissa oli useita kirjakieliä, yhteisen kielen valinta oli etukysymys. Andersonin mukaan on oletettavissa ja osoitettavissakin, että tietoinen nationalismi nousi kunkin dynastian alueella viimeiseksi niiden keskuudessa, jotka olivat syntyperäisiä viralliseksi kieleksi kohotetun kielen lukijoita.³⁴⁵ – Luonnollista sinänsä, tarve emansipaatioonhan oli nimenomaan niillä, jotka Miroslav Hrochin terminologiaa lainaten kuuluivat ’ei-dominoiviin kielellisiin ryhmiin’. Suomessakin suomenkielisyysliike syntyi ennen ruotsalaista.

Hobsbawm ja Anderson eivät kiinnitä huomiota kielten eriarvoisuuden psykologiseen eikä poliittiseen merkitykseen alemman statuksen kannalta. Sen sijaan tsekki Miroslav Hroch on nostanut esiin ristiriidan suurvaltojen ja pienten kansojen nationalismi-ajattelun välillä. Ylipäänsä, nationalismintutkijoiden tulkintoihin näyttää vaikuttavan se, ovatko heidän lähtökohtansa assimiloivissa vai assimiloitavissa (kieli)ryhmissä.³⁴⁶ Hroch, joka tunnetaan kansalliseksi heräämiseksi kutsutun ilmiön tutkijana erityisesti keski- ja itäeurooppalaisissa maissa, kirjoittaa viittaamatta mihinkään tiettyihin tutkijoihin:

”Vaikka terminologia onkin muuttunut, tämä kiista pitää yhä pintansa jäänteenä ’historiallisten’ kansakuntien jäsenten määräilevästä asenteesta niitä kohtaan, joita he pitivät ’ei-historiallisina’. Tähän yhdistyi huomattavaa ymmärryksen puutetta ’historiattomien’ kansakuntien vaateita ja tavoitteita kohtaan.”³⁴⁷

Sen jälkeen, kun Suomen kuuluminen Pohjoismaihin oli lyönyt läpi koko alueella, sen aiempia esteitä ei ole kovin paljon käsitelty. Edellä mainittujen Hämäläisen ja Kemiläisen tutkimusten lisäksi muutamassa erillistutkimuksessa asiaa on pohdittu lähinnä tapahtumahistorian osalta. Näitä ovat Göran von Bonsdorffin tutkimus ruotsinkielisten itsehallintoajatuksesta (1950), Klingen ylioppilaskunnan historia (1978) ja Ari Uinon artikkeli suomalaisuusliikkeen historiassa *Herää Suomi* (1989). Sihvon jo mainittu kirjallisuusartikkeli samassa teoksessa ulottuu aito-suomalaisia kuvaaviin teoksiin. Yleisesityksissä ja elämäkerroissa kieli- ja kansallisuusongelmat esitetään hiukan huvittuneesti lähinnä suomenkielisten omana (kieli)kiihkoiluna, itsetunnon puutteena, sivistymättömänä herravihana tai fennomaanien itsekorostuksena. Tyypillinen esimerkki on Ari Uinon loppulause vuosien 1918–1939 suomalaisuusliikettä käsittelevässä

³⁴⁵ Anderson s. 74–78.

³⁴⁶ Esimerkkejä Mäkinen 2001. Ks. myös kirja-arvostelu Mäkinen 2014.

³⁴⁷ Hroch s. 123, 129. Ks. myös Hrochin artikkeli teoksessa Branch (ks. tämä)

artikkelissa. Hänen mukaansa Suomen Kulttuurirahaston perustaminen ”pönkitti alemmuuskompleksien ja kansallisen eristäytymisen sävyttämää omanarvontuntoa [...]”³⁴⁸

Aiempi kieli- ja kansallisuusliikkeitä heroisoiva (populaari) historiankirjoitus ja kansanvalistus ovat näin saaneet kriittistä valotusta ja vastapainoa, mutta nyt voisi taas olla aika taustoittaa kertomusta välillä unohtuneilla piirteillä, kuten suomen kielen ja sen puhujien kokemalla väheksynnällä. Itse pidän ylenkatseen kokemusta olennaisena osana sotien välisen ajan kielikysymystä ja pan-identiteettien kertomusta.

Kielenvaihtajat, ”nousukkaat” ja aitosuomalaiset

Suomessa tapahtui kansainvälisesti verrattuna melko harvinainen ilmiö, että osa dominoivaa ryhmää eli ruotsinkielistä säätyläistöä tietoisesti vaihtoi kielensä suomeksi. Tässä seurattiin J. V. Snellmanin toivetta suomenkielisen sivistyneistön muodostumisesta. Kielenvaihtoajatukseen tartuttiin lähinnä perheissä, joilla oli jotain valmista tuntumaa suomenkieleen, joko perhehistorian tai (sisämaa)ympäristön kautta. Maaseudulla, varsinkin syrjäisemmillä seuduilla oli vanhastaan kaksikielistä säätyläistöä. Käytännössä reitti suomenkielisyyden ensisijaisuuteen kulki suomenkielisen oppikoulun kautta.³⁴⁹ Muodostui fennomaani-eliitti, joka toimi kaksikielisesti.

1900-luvun puolella (1910–) julkisen elämän kieli oli kääntymässä voittopuolisesti suomeksi. Suomenkielisten oppikoulujen kautta alkoi ummikkosuomalaisten perheiden lapsista kasvaa ensi polven sivistyneistöä, jolle ruotsi todella oli vieras kieli.³⁵⁰ Monet olivat suuremmista maalaistaloista (esimerkiksi Sakari Pälsi, monet agronomit), toiset muunlaisista sosiaalista nousua tavoittelevista perheistä (Elsa Enäjärvi, Urho Kekkonen), jotkut erikoislahjakkuuksia niukista oloista (V. J. Sukselainen, V. A. Heiskanen). Osalla samaan ryhmään identifioituvista oli koulutettu mutta talonpoikaistaustainen ja suomenmielinen isä tai äiti (Martti Haavio). Heillä oli lahjakkuutta, statusta omassa ympäristössään (jo oppikouluun meno merkitsi, myöhemmällä termillä ilmaisten, herrahissiin nousua) sekä nousevan ryhmän näyttämisen halua. Mutta heillä ei ollut jäsenyyttä siinä melkein perheenomaisessa yhteisössä, joka vanhastaan muodosti Suomen sivistyneistön, joka puolestaan oli eräs haara pohjoismaista sivistyseliittiä ja yläluokkaa. Puuttui ”sivistyspääomaa” (Bourdieu), eikä kaikkea vanhaa tapakulttuuria ja asennoitumista

³⁴⁸ Uino s. 249. Myös esim. Paasivirta 1984, Elmgren 2009, Klingen monet teokset. ”Herraviha” on selityksenä maalaisliiton kieliasenteille esim. Vesa Vareksella Ingman-elämäkerrassa, jne.

³⁴⁹ Kielenvaihdoksesta Jutikkala 1989. Esimerkki vaihtelevista kielioloista Väisälän veljesten sukutausta; Lehto s. 13–22.

³⁵⁰ Lukuja: Lukuvuonna 1900/01 suomenkielisissä oppikouluissa oli oppilaita 9.068, 1910/11 13.063 ja 1920/21 23.379. Ruotsinkielisten oppilaiden luku nousi samana aikana 5.630–9.132. Jutikkala 1989 s. 278.

oppikoulu- ja yliopistovuosina ehditty eikä haluttukaan omaksua. Aiemmat harvat ”kansan lapset”, usein pappisopiskelijat, koettivat oppia ylemmän säädyn tavat, mutta jäivät tavallisesti alempiin virkoihin ja köyhiin pitäjiin. Mutta nyt, 1900-luvulla, joukkoa oli niin paljon, että he saivat tukea toisiltaan ja pystyivät toimimaan kunnianhimoisesti.

Ruotsinkielisen rahvaan piirissä ei ilmennyt yhtä selvää koulutushalukkuutta kuin suomenkielillä, joten uudet akateemiset olivat pääsääntöisesti äidinkieleltään juuri suomalaisia. Vanha sivistyneistö oudoksui itsetietoisia nousukkaita omassa keskuudessaan, toisinaan suoraan pilkallisesti, toisinaan vierastamisestaan hämmentyneenä.³⁵¹

Merkittävä osa 1800-luvun lopun ja seuraavien vuosikymmenten kotimaista kirjallisuutta puuttui tavalla tai toisella nousukas- tai kielikysymykseen, joten omakohtaisten kokemusten lisäksi luetut kirjat vahvistivat ryhmään kuuluneiden näyttämisen missiota. Arvid Järnefeltin *Isänmaa* 1893 oli ensimmäisiä kuvauksia talonpoikaisylioppilaasta. Jatkon vakavia, satiirisia, pakinanomaisia tai muistelmanalyopistomaailmasta ilmestyneitä teoksia oli viljalti. Useimmat olivat kirjallisuushistoriaan merkittävimpinä jääneiden kirjailijoiden teoksia (Leino, Koskeniemi, Kilpi, Lehtonen ...) tai huomattavan suosittuja (Talvio, Järventaus, Haarla...) Hannes Sihvo esittelee artikkelissaan Herää Suomi - suomalaisuusliikkeen historiassa kymmeniä kaudonkirjallisia teoksia, joiden pääteemoja on kieli- ja kansallisuuskysymys. Monissa teoksissa käsitellään suomenkielisen silmin näkemystä ruotsin kielen suuremmasta sivistysarvosta.

Toinen teema oli maalaisylioppilaan tilanne ja vakiintuneiden koulutettujen piirien huoli valkokaulusköyhälistön syntymisestä ja nousukkaista. L. Onerva antoikin 1911 maalta tulleista ylioppilasta kertovalle novellikokoelmalleen nimen *Nousukkaita*. Siinä elettiin vuosia, joita leimasivat resignaatio ja pessimismi, myös yläluokan ylioppilaisissa³⁵². Näin ainakin kirjallisuuden mukaan. L. Onervan kokoelman ensimmäisen novellin maalta tullut ylioppilas on velkoineen perikadon partaalla.

³⁵¹ Ks. myös Mäkinen 2008 A / s. 18–19. Sivistyneistön pilkallisuutta sekä reflektointia olen tavannut mm. Hedvig Gebhardin elämäkertatyön (Mäkinen-Sysiharju) yhteydessä, mutta en tässä lähde dokumentoimaan havaintoja tarkemmin. Aiheesta myös Vesa Vareksen tuotannossa. Aiemmasta säätykierrosta ja siihen suhtautumisesta ks. Wirilander s. 374–380; ”puoliherrat” olivat rahvaan silmissä usein pahimpia kiusankappaleita.

³⁵² Rajala s. 70-71. ”Kipeäksi aiheeksi kotoisessa proosassa kohosi nousukasylioppilaan asema Helsingin eristyissä seurapiireissä. Maalta saapui yhä enemmän opiskelijoita, ilman että heidän sosiaalisista oloistaan mitenkään huolehdittiin.” F. E. Sillanpää oli yksi tapauksista, joka kuitenkin joutui ”hyvään seuraan” Tuusulan taiteilijapiiriin kanssa.

*Ei mitkään voimainponnistukset kyenneet takaamaan hänelle, talonpojan pojalle, sitä sopusointuista siipien kantavuutta, joka tuli sivistyneenä syntyneen osaksi. Hänen ihmistyypinsä oli epätäydellinen, ylimenoilmiö ...*³⁵³

Tutkimuksessa suomenkielisten ”kansan parista” tulleiden ylioppilaiden tilannetta ovat arvioineet mm. Risto Alapuro tutkiessaan Akateemista Karjalaseuraa ja Matti Klinge ylioppilaskuntahistoriassaan. Kumpikaan ei näy suoraan pohtineen sitä yksilö- eikä joukkokokemusta, risti-riitaa, joka syntyy kun talonpoikais- tai maaseututaajamayhteisön elinpiiristä murtautuneella on toisaalta statusta vanhan ympäristönsä mittapuulla, mutta uudessa elinpiirissä – yliopistossa tai politiikassa – hänen annetaan ymmärtää olevan poikkeava puuttuvien suku- ja sivistystraditioiden vuoksi³⁵⁴ Alapuro liikkuu kyllä lähellä eritellessään oikeistolaista sekä alkiolaista selitystä sisällissodalle, kummankinlaista nationalismia ja yliopistonäkemyksiä ja on löytänyt ”nojautumisen ’kansaan’ taistelussa ’ruotsalaista yläluokkaa’ vastaan”. Juhani Paasivirta on kuvaillut ilmiörypästä sanoin ”vahva, alun perin säätyperäinen ja sittemmin myös akateeminen arvostusasenne, jota seurasi myöhemmin eliittiperäinen katsantokanta.” ”[...] kriittisesti tilittäytyvä asenne kohdistui erityisesti massapuolueisiin”.³⁵⁵

Erytyisesti vanhaa sivistyneistöä ärsyttivät itseensä luottavat, mutta vain vähän koulusivistystä saaneet maalaisliittopoliitikot, kuten pääministeri Kyösti Kallio, jonka ruotsinkielentaidottomuus herätti tyytymättömyyttä sekä suomenruotsalaisten keskuudessa että Ruotsissa³⁵⁶. Protestina ruotsalainen kansanpuolue liittoutui useissa eduskunnan äänestyksissä vasemmiston kanssa, mikä luonnollisesti ärsytti maalaisliittolaisia ja muitakin suomenmielisiä ei-sosialisteja. Lisää ärtymystä tuottivat vastalauseet naapurimaasta. Jorma Kalela on kirjannut suomenkielisistä lehdistä lukuisia pääkirjoituksia, joiden otsikot kuvaavat kirjoittajien ja heidän viiteryhmiensä ärtymystä: *Ruotsissa levitetyt käsitykset Suomesta, Eräs ruotsalaistemme harhaluulo, Tarpeetonta isällisyyttä, Valtiollista tahdittomuutta*. Ilkka-lehdestä on, oletettavasti päätoimittaja Santeri Alkion kynästä lainaus: *Ruotsinkielisten propagoiman pohjoismaisen suuntauksen* [sic, nimitys jo 1920-luvun alussa] *tarkoitus on rajoittaa suomalaisen kansallisuuden oikeutta itenäiseen kulttuuriin ja jatkaa ruotsinkielen ja ruotsalaisen sivistyksen ylivaltaa*. Kalela myös

³⁵³ Onerva s. 7.

³⁵⁴ Elämäkerrallisessa kirjallisuudessa esiintyy kuvauksia ei-säätyläislasten vaikeuksista jo oppikouluun pääsemisessä. Esim. Herman Paavilainen (vrt. luku Kongressien kesä) ei ollut saada papinkirjaa lyseoon hakeutumiseksi. (Artikkelikokoelma Auran miehet.) Santeri Alkiolta (Filander) pappi oli evännyt varattomuustodistuksen, jota ilman koulunkäyntiä ei voinut ajatella. (Mäki) Toki esiintyy myös nimenomaista rohkaisua.

³⁵⁵ Alapuro s. 101-, sitaatti s. 111. Paasivirta 1984 s. 213. Klinge 1964 selittää aitosuomalaisuutta ja AKS:n syntyä vapaussotakokijoiden pettymyksenä Suomen poliittiseen elämään.

³⁵⁶ Esim. Hbl 22.11.1922 arvostelusta, jota Ruotsissa esitettiin Kyösti Kallion ruotsintaidottomuudesta ja hallituksesta.

nostaa näkyviin, että suomalaiskansalliset näkökohdat vaikuttivat maalaisliiton mutta myös kokoomuksen ja edistyspuolueen ulkopoliittikkaan niin, että ne näkivät eteläisten naapureiden ”ymmärtävän paremmin” ja tunnustavan vilpittömämmin” Suomen itsenäisyyden merkityksen.³⁵⁷

Ruotsinmaalaisen suhdetta suomenkieliseen kulttuuriin kuvastaa pitkä historia Juhani Ahon Nobel-palkintoehdokkuudesta. Sitä ajettiin suomenkielisestä Suomesta käsin ja sitä ajoivat muutamat arvovaltaiset Suomen ystäviin vanhastaan lukeutuvat kulttuurihenkilöt, kuten Ruotsin akatemian sihteeri af Wirsén vuodesta 1894 lähtien, samoin runoilija von Heidenstam. Ahoa oli ruotsinnettu ja arvioitu Ruotsin lehdistössä. Vastustus oli tiukkaa. Esimerkiksi 1914 aiheesta keskusteltaessa historian professori Harald Hjärne muotoili, että vallitsevissa oloissa ei ole mahdollista palkita suomeksi kirjoittavaa kirjailijaa, ellei samalla osoiteta yhtä suurta huomiota ruotsiksi kirjoittavalle.”Tämä kahtiajako vaivasi Ruotsin jakajia vielä vuosikymmenet eteenpäin”, selostaa Ahon elämäkerran kirjoittanut Panu Rajala.³⁵⁸ Suomeen kirjallisuuden Nobel-palkinto tuli talvisodan jälkeen, F. E. Sillanpäälle; sekin näyte skandinaavien ja suomenkielisten muurin murtumisesta.

Ruotsalaisten identiteetistä ja Suomi-näkemyksestä vuoden 1809 jälkeen kirjoittanut ruotsinmaalainen Åke Sandström toteaa loppulauseessaan, että yksi näkökulma aiheeseen olisi ”kostopolitiikka, joka jatkui keskeytyksettä koko kyseisen jakson ajan ja tämän jakson voidaan myös katsoa ulottuneen aina 1940-luvulle saakka”. Sandström ei määrittele ”kostopolitiikkaa”, mutta tulkitsisin sanan tarkoittavan sitä asennoitumista, jossa muut kuin Ruotsi-yhteyttä aktiivisesti kaivanneet suomalaiset jäivät huomiotta, tai ylenkatseen, jopa mustamaalauksen kohteiksi.³⁵⁹

Ensi polven sivistyneistön sekä poliittisten ”nousukkaiden” ulkopuolisuus ja heikompi tai puuttuva ruotsin kielen taito säröilytti pohjoismaisuutta Suomessa, ja se on selkeästi ymmärrettävissä. Mutta vielä muodostettiin ”sosiaalisia kategorioita” ulkonäöllisin perustein ja tai yhdistämällä ajatuksellisesti kieli ja biologinen perimä. Suomenkielisten kokeman kielellisen ylenkat-

³⁵⁷ Rkp:n liittoutumisesta sosialidemokraattien kanssa esim. Klinge 1964. Kalela 1971 B s. s. 191 alaviite, 190–95., s. 202–203 alaviitteineen.

³⁵⁸ Rajala 2011 s. 200, 345 ja passim, viimeksi vuotta 1920 koskien s. 408. Ruotsin Finlandsvännereiden korkea sosiaalinen asema näkyy tässä Nobel-yhteydessäkin.

³⁵⁹ Sandström s. 212, vrt. Sandström luvun 6.1. lopussa.

seen lisäksi heidän taakseen tuli länsimaissa suosituksen langettama huonomman rodun leima.

6.3 Unohdettu rotukysymys

Aiemmassa kirjoitustyössä kävin läpi vuoden 1934 sanomalehtiä. Kummastuttamaan jäi silmiin sattunut lause *Rotukysymys on sivuasiasia*. Se sisältyi pohjoismaisen fysiologikongressiin Helsingissä osallistuneen ruotsalaislääkärin haastatteluun.³⁶⁰ Miksi sellainen repliikki kesken tavanomaisen yhteistyö-retoriikan? Se ja muutamat rotu-aiheiset kirjoitukset herättivät kiinnostukseni teemaan ja tarkkailin sitä varsinaisissa ja muissakin aineistoissa ja lopuksi myös hauilla Historiallisesta sanomalehtiarkistosta. Perehdyin myös rotututkimuksen historiaan. Olen tämän työn mittaan päättellyt, että ihmisten jaottelu eriarvoisiin rotuihin oli tutkimanani aikana vaikuttavampi tekijä kuin mitä sotien jälkeen on muistettu ja tutkimuksessakaan tiedostettu.

Rotukäsitteen käyttö

Aineistossani rotu-sana oli käytössä sekä ”vakavassa” että poleemisessa keskustelussa. Poleemisesta käytöstä esimerkki vuodelta 1927: *Vaasassa on jo jonkun aikaa ollut vireillä toiminta Toivo Kuulan muistopatsaan pystyttämiseksi kaupunkiin, ja oli hanke äskettäin jo hyvin vähää vailla toteutumistaan, kun sikäläinen ”rotutaistelu” veti tämänkin asian piiriinsä ja ajoi sen, ainakin nyt ensi vaiheessa, karille.*³⁶¹ Se ilmiö, mistä nykyään käytetään sanaa ’kielitaistelu’, oli tässä tapauksessa kiinnitetty rotuun, kuitenkin lainausmerkein. Selityksiä ei ollut sen enempää, lukijoiden oletettiin tietävän, mistä on kyse. Se, että Toivo Kuulan patsashanke kaatui kyseisen taistelun merkeissä, osoittaa myös sen merkitystä.

Neutraalimman esimerkin antaa Heikki Klemetti kertomuksestaan Värmlannista. Kirkossa pappi esitteli hänet seurakunnalle *kunnioitusta ja sukulaistrakkautta henkivin sanoin, vaikka itse on skoonelaisia. Mutta hän puhuu suomalaisrotuisen seurakuntansa nimessä.* (US 17.11.1929) Tässä tapauksessa ’rotu’ voidaan käsittää myös merkityksessä kansallisuus, mutta rotu-sana oli kuitenkin se, minkä Klemetti oli valinnut.

---

³⁶⁰ US 22.8.1934.

³⁶¹ S. musiikkilehti. 1927 s. 49.

'Heimon' ja 'rodun' rinnasti Uuden Suomen taidearvostelija selostaessaan suomalaista taide-
näyttelyä Tallinnassa. [...] tällainen kanssakäyminen heimokansojen taiteilijoiden välillä on
välttämätöntä. Me voimme paljon saada [...] ponnistuksissa, joille yhteiset rodulliset seikat
antavat valmiin lähtökohdan. (US 29.11.1930)

Sinänsä 'rotu' on suomen kielessä vanha, merkityksessä 'laatu, laji, suku, heimo', jopa 'suku-
puoli'. Etymologisen sanakirjan mukaan 'rodun' nykymerkitys tunnetaan vuodesta 1860, käännöksenä muiden kielten sanoille race, Rasse jne.³⁶² Onkin vaikea tietää, onko 1900-luvun suomalaiskirjoittajien ajatuksissa aina rotuteorioiden tuottama merkitys vai onko vielä muistettu 'rodun' perinteinen käyttö. Myös muissa kielissä rotu-käsite oli sekä tieteellisessä että arkikäytössä. Esimerkiksi englantilainen partioraportoiija kiittäessään leiristä *Scoutpostenissa* mainitsee, että tullessaan englantilaiset tiesivät suomalaisista hyvin vähän, mutta ilmeni, että nämä ovat sekä musikaalisia että hyviä organisoijia. *It is seldom that a race has both these characteristics*³⁶³. On vaikea mitata, missä määrin rotu tässäkin tapauksessa miellettiin biologiseksi, vaiko vain 'kansan' synonyymiksi? Tai miellettiinkö 'kansa' myös biologiseksi yhteisöksi tai race myös kulttuuriseksi? Pohjoismaisen kansanopistokokouksen painetuissa puheissa korostetaan yhteisyyttä riippumatta kielestä, rodusta, ilmastosta ja ajankohdasta tai kielestä, rodusta ja ihonväristä.³⁶⁴

Vierasverisyyteen, siis suomensuomalaisten perustavaan biologiseen eroon joka tapauksessa uskottiin yleisesti. Sitä osoittaa säe, joka sisältyi Oslon vuoden 1930 kirjailijakokouksen kunniaaksi seipitettyyn kantaattiin.

*Om en är vår bror efter kjødet
och en är av främmande blod
I vogter begge vor graense
med samme trofaste mod.*³⁶⁵ (Hbl 2.6.1930)

³⁶² Suomen sanojen alkuperä, osa 3. SKS 2000. Vrt. venäjän sana 'rod' ja sen vanhempi muoto 'ródu', joiden merkityksiä ovat syntyperä, suku, sukupolvi, heimo, laji, laatu, tapa'. Historiallinen Sanomalehtikirjasto löytää ihmisrotu-sanan Kuopion Sanomista 1857, Aasiasta kertovassa käännösartikkelissa. Sanaa 'race' käytettiin myös suhteellisen arkisesti. Englantilainen partioraportoiija *Scoutpostenissa* 1931 s. 128.

³⁶³ *Scoutposten* 1931 s. 128.

³⁶⁴ Pohjoismaisen kansanopistokokous Suomessa s. 69 ja 77.

³⁶⁵ Jos onkin toinen lihallinen veljemme ja toinen vierasta verta, te molemmat vartioitte rajaa yhtä uskollisesti.– Suomi miellettiin muutoinkin kuin sotilaallisesti ”vartijaksi”. Uutinen 1922 kulkutauteja käsitelleestä kongressista 1922 kertoo: ”Annetuista raporteista kävi selville, kuinka suuri vaara Venäjän taholta uhkaa kaikkia Länsimaita ja etenkin sen lähimpiä naapureita. [3 milj. pilkkukuumetapausta 1920] Venäjän rajamaista on Suomi ainoa, joka on kulkutaudeilta kokonaan säästynyt ja meidän vartiointimme kautta myöskin koko Skandinavia.” (US 13.4.22) Tanskalaiset partiolaiset Saksassa puolestaan ilmoittivat esittelyssä: ”Vi staar som den nordiske Kulturs sydligste Graensevagt”. *Scoutposten* 1934 s. 101.

Se, minkä norjalaiskirjailija ilmaisi kaunopuheisesti, tuli suoraan vastaan vastaan helluntaisaarnaaja Eino Mannista Ruotsissa:

... kysäisi vanha veljemme, että ettekö te suomalaiset olekaan mongoleja? En osannut kuin nauraa! Mistäpä minä tiedän sen, kun eivät näy kirjanoppineetkaan tietävän! Se kysymys ei tullut ensi kerran tällä matkalla eikä vielä viimeisenkään. Kait me sitten olemme mongoleja! [...]

Sisko Svenhard korjaa vielä, että ei veli ole suomalaisen näköinen, vaan ruotsalaisen ja kun samana päivänä vielä eräässä kodissa tehdään sama kysymys, jonka olin jo monesti kuullut, että ettekö te olekaan mongoleja, niin arvaatte, että vanha ihminen olisi mielellään jotain vastannut arvonsatunteville ”germaaneille”. Mitään pahaa tarkoittamatta he vaan näin puhelevat.³⁶⁶

Vaikka kohta kuvattavalla tavalla suomalaisten rodulliset ominaisuudet tieteen mukaan olivat muita eurooppalaisia huonommat, kollegiaalisissa yhteyksissä huonommuuteen tuskin viitattiin. Silti tieto ja tunto erilaisuudestaan vaivasi suomalaisia kokousten osanottajia. Trondheimin pohjoismaiseen pappeinkokoukseen osallistunut pohjalaispappi pohti maakunnan lehdessä:

Ehkä kolmen vuoden kuluttua, kun samanlainen kokous on vuorostaan Suomessa [...] saamme äänemme enempi kuuluville kuin noilla vierailija mailla, joiden asukkaat tuntevat olevansa niin paljon lähempänä toisiaan kuin meitä. (Ilkka 8.10.1930)

Pohjoismaiseen kirjailijakokoukseen 1919 osallistunut Anna-Maria Tallgren oli matkakertomuksessaan iloinnut maailmansodan aikaisen Suomea Euroopasta eristäneen muurin särkymisestä, mutta kertoi myös (suomenkielisten) suomalaisten huolesta, että heitä pidettäisiin vain ’kansatieteellisinä kuriositeetteina’ eikä todella yhdenvertaisia muiden osanottajien kanssa.³⁶⁷ Kun tanskalainen partiotyttö iloitsi etukäteen Suomen leirillä kohdattavasta luonnosta ja *det säregna hos befolkningen*³⁶⁸, odottiko hän jotain ”kuriositeettia”? Tällainen ajatus voi kyllä olla jo ylitulkitkaa.

Tieteessä harjoitettu rotujen fyysisten piirteiden erittely oli yleisesti tunnettua. Aiemmassa tekstissä on jo mainittu *porvariston yrityksistä rakentaa ns. ”Suomensiltaa” virolaisten ja suomalaisten silmien värin, terävien poskipäiden y.m.s. varaan. (SS 7.6.1922)* Muutama esimerkki satunnaisista lähteistä: Helsingissä 1927 pidetystä pohjoismaisesta pyhäkoulukokouksesta oli ruotsinmaalainen lehtikirjoitus: Kertoja kuvailee, kuinka suomenkielisessä osanottajajoukossa

³⁶⁶ Manninen, s. 58 ja 66.

³⁶⁷ Paasivirta 1984 s. 292 viitteineen.

³⁶⁸ Scoutposten 1931 s. 105.

oli yksinkertaisia rahvaanmiehiä ja -naisia sisämaasta, 'heränneitä' Pohjanmaalta omalaatuisessa vaatetuksessaan [kuvailee] ja vakavin, luonteenomaisin kasvopiirtein. (karakteristiska anletsdragen). Kertoja arvostaa heitä, mutta tekstistä välittyy vieraus. Samoilta vuosilta on Mika Waltarin pakina *Suomalainen baari Montparnassella*. Haave baarista syntyy, kun muutama suomalaissankari on joutunut ristiriitaan *Vikingin tanssipuolen ylpeän hovimestarin* kanssa, jonka aitoruotsalaista nenää ja halveksivaa ilmettä yksimielisesti vihasimme. – Nenän muoto, jonka 'aitoruotsalaisen' mallin Waltari olettaa tunnetuksi, kuului rotututkimuksessa fyysisten piirteiden erittelyyn. Erään määritelmän mukaan pohjoisen rodun nenä on ”kapea, mieluummin korkea – joko suora tai hiukan kaareva, usein kyömy nenäluun ja nenäruston rajakohdalla, kapea, korkea nenäjuuri.” Waltarin pakinassa asetelmaa kuvastaa se, että kun kertojan unessa mm. kovaa teetä tarjoava suomalaisbaari on saatu perustettua, sen seinäkyltissä kielletään ruotsin puhuminen.³⁶⁹

Paitsi kielen ja rotuteorioiden, varhaisen skandinavismien yhteydentuntoa rakennettiin yhteisen viikinki- tai *norse*-menneisyyden varaan. Suomalaiset olivat sen retoriikan ulkopuolella. Waltarin pakinan todellinen tai kuviteltu Viking-huvipaikka Pariisissa on pieni osoitus siitä, että viikinki-mytologia yhdisti skandinaaveja, mutta samalla tarina osoittaa eräänlaista suomenkielisten ulkojäsenyyttä skandinaavisessa perheessä, kun Vikingissä kuitenkin vierailtiin.

Rotuteorioiden skandinaavit ja suomalaiset

Rotututkimus, josta pohjoisen rodun nenän kuvauskin on peräisin, ei tieteenalana suinkaan ollut pieni kuriositeetti, miltä se nykyään kuulostaa, vaan muotitiede 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Tietokirja-, kartasto- ja oppikirjatasolle vietynä se vaikutti ihmiskäsitykseen ja kansainvälisiin suhteisiin paljon laajemmalla kuin Natsi-Saksassa, mikä nykyään muistetaan tässä suhteessa parhaiten. Rotututkimuksella oli vaikutuksensa myös Skandinaviassa ja erityisesti Ruotsissa. Ensimmäinen rotututkimuksen maailmankongressikin pidettiin Tukholmassa 1874.³⁷⁰

Ensimmäiset teoriat ihmisroduista taksonomioineen kehittyivät samoihin aikoihin, kun Carl von Linné luokitteli kasveja, eläimiä ja myös ihmisiä. Kiinnitettiin huomiota sekä ulkoisiin

³⁶⁹ Svensk söndagsskola genom 100 år, s. 276. Waltari s. 125, 131. Nenäkuvaus Nordenstreng 1929 s. 99. Mm. Akseli Gallén-Kallelan ja muidenkin maalarein suomalaisia kansanihmiä esittävien kuvien kasvopiirteiden korostukset olisivat tutkimuksen arvoisia.

³⁷⁰ Tallgren s. 393. Hagerman s. 284–. Hagerman muistuttaa (s. 166), että 1800-luvun alkupuoliskolla kaksi Ruotsin kansainvälisesti tunnetuinta tiedemiestä olivat kemisti Berzelius ja rotuanatomian tutkija Retzius. Edellistä muistetaan tietosanakirjoissa ja vastaavissa jatkuvasti, Retzius on unohdettu.

piirteisiin että kieleen. Samalla alettiin arvottaa rotujen kauneutta ja älykkyyttä ja pääteltiin, että matalakalloiset ja -nenäiset ihmiset ovat myös henkisesti tasoltaan matalampia kuin pitkäkalloiset. Saksalaisen J. F. Blumenbachin päätelmien mukaan suomalaiset ja lappalaiset kuuluivat mongoliseen rotuun, mikä näkemys yleistyi 1800-luvulla. 1850-luvulla Arthur de Gobineau kirjoitti teoksen *Essai sur l'inégalité des races humaines* (Ihmisrotujen eriarvoisuudesta), ja esitti suomalaiset eräänlaisena alkukansana, arjalaisyhteiskunnan pohjimmaisena kerroksena. Teos sai paljon huomiota ja seuraajia. Jopa Preussin-Ranskan sota oli erään keskustelun (“Finnenfrage”) sysäyksenä; muuan ranskalainen nimittäin väitti, että preussilaiset ovat sekoittuneet suomensukuisiin ja ovat siksi muita saksalaisia huonompaa rotua³⁷¹

Vaihtoehtoisiaakin teorioita oli. Tanskalainen kielitieteilijä Rasmus Rask kehitti 1800-luvun alussa turaanilaisteorian. Sen mukaan mm. primitiiviset, matalakalloiset suomalaiset, lappalaiset ja unkarilaiset olivat Euroopan alkuperäisiä asukkaita alkukotinaan laaja alue Kaspian meren ja Mustan meren välissä ja Keski-Aasian aroilla. Sieltä he olivat levittäytyneet Eurooppaan, mutta väistyneet sittemmin voimakkaampien indo-eurooppalaisten tieltä pieniksi kansoiksi reuna-alueille. Myös baskien oletettiin aluksi kuuluvan tähän yhteyteen. Päätelmäksi tuli, että suomalaiset ja baskit ovat “esikansoja”. Raskin peruja oli myös oletus suomalaisten ja eskimoiden sukulaisuudesta. Tämä on sikäli hämmästyttävää, että Topeliuksen *Maamme-kirjan* mukaan Rask ihaili suomen kieltä tavalla, joka viittaa siihen, että hän olisi vierailut maassa.³⁷²

Koko uralilais-altailaiselle kieliperheelle, mihin kuuluvat mm. suomalaiset, tataarit ja turkkilaiset, nimettiin toisessa teoriassa yhteiseksi alkukodiksi Turaania. Kansat käsitettiin myös perimältään sukulaisiksi, kuten antropologiassa ja lingvistiikassa tässä vaiheessa oli tapana. M. A. Castrén oli tahtonut osoittaa, etteivät suomalaiset ole sukua “halveksituille mongoleille”, mutta löysikin niin paljon kielellistä yhteyttä, että kävi päin vastoin. Tämä vahvisti ulkomaisten rotuteoreetikkojen tuloksia.

³⁷¹ Kilpeläinen s. 175–176.

³⁷² Kilpeläinen s. 166–168. Englantilainen n. 1920 syntynyt alemman keskiluokan vuokraemäntäni odotti 1975 eskimon näköistä asukasta, mikä sitten nauratti meitä kaikkia. Vasta tätä työtä varten rotukirjallisuutta lukiessani tunnistin koulukirjoihin asti levinneen käsityksen pitkän perinteen. Myös mm. professorit J. J. Mikkola ja Taavetti Laitinen olivat ulkonäöllään hämmästyttäneet englantilaisen. Raskin suomen kielen ylistys ainakin *Maamme-kirjan* 1876 laitoksessa. Kemiläinen, Hietala, Suvanto 1985 s. 310. Myös alaviite s. 387. Esimerkkejä eurooppalaisesta kaunokirjallisuudesta s. 378–379.

Yrjö Sakari Koskinen (Yrjö-Koskinen) kirjasi merkittävästi suomalaisten historiakäsitykseen vaikuttaneeseen teokseensa *Oppikirja Suomen kansan historiassa* kolme alkurotua: seemiläiset, arjalaiset ja turaanilaiset, joista viimeksi mainituista yksi ryhmä oli suomalais-ugrilaiset. Näkemyksestä tuli kirjoittajansa kasvavan auktoriteetin ja oppikirjojen myötä vallitseva, myös mongolirotuisuus muistettiin. Tiedot kertautuivat ulkomaisissa tietokirjoissa suomenkielisten osalta, jotka samalla usein kuvattiin paitsi ulkonäöltään aasialaisiksi, myös primitiivisiksi. Suomenruotsalaiset laskettiin kaukasialaiseen tai germaanirotuun. Kemiläisellä on useita esimerkkejä ulkomaalaisista matkajista, jotka joko todella ovat nähneet suomalaiset mongolisin rotupiirtein tai koettaneet ratkaista ristiriitaa näkemänsä ja pohjatietojensa välillä. Suuri osa ajan antropologisesta tutkimuksesta luokitteli suomalaisia aiemman rotukirjallisuuden pohjalta, jonka empiirinen pohja oli niukka.³⁷³

Skandinaavisessa kirjallisuudessa sekä lehdistössä esiintyi 1800-luvun puolesta välistä lähtien näkemyksiä omasta sukulaisuudesta arvostettujen saksalais-germaanien kanssa, ja suomenkielistä lahjattomampana kansana. Tämä yhdistyi ensimmäisen maailmansodan aikoihin joidenkin piirien toiveisiin saada Suomi takaisin osaksi Ruotsia, ja tähän sopi käsitys suomenkielisten kyvyttömyydestä valtiomuodostukseen. Yksittäistapauksessa jopa vuoden 1915 *Social-Demokraten* julkaisi rotusanastoa käyttävän varoituksen suomalaisten auttamisesta.³⁷⁴ Euroopalaisissa, myös skandinaavisissa tietosanakirjoissa suomalaisia sijoitettiin mongoliseen päärotuun jopa 1960-luvulle asti, viimeiset maininnat lienevät paneutumattoman, vanhoja artikkeleita kierrättävän toimitustyön seurausta.³⁷⁵

Ruotsin rotubiologisen instituutin (Rasbiologiskt institut) perustaminen juuri samaan aikaan suomenruotsalaisen separatismien ja Ahvenanmaan kysymyksen kanssa herättää kysymyksiä, oliko samanaikaisuus pelkkää sattumaa vai liittyikö siihen itsekorostuksen tarvetta juuri ruotsalais-suomalaisten suhteiden herkkänä aikana? Ensimmäinen ehdotus rotubiologisesta instituutista oli tehty valtiopäiville 1918, mutta äänestyksessä se jäi täpärästi hyväksymättä. Uusi, poliittisesti laajapohjainen eduskunta-aloite molempiin kamareihin valmistui tammikuussa 1920 ja perustamispäätös laitoksesta nimeltä Statens institut för rasbiologi hyväksyttiin ilman äänestystä toukokuussa 1921.³⁷⁶ Suomessa Ahvenanmaan itsehallintolaki tuli eduskunnan

³⁷³ Kemiläinen 1998 s. 54–70 ja 84–95. Kemiläinen selvittää perusteellisesti eri kirjoittajien rotujaotteluita ja suomalaisten sijoitusta niissä. Ks. myös Kilpeläinen, Halmesvirta ja Kemiläinen teosessa *Mongoleja vai germaneja?*

³⁷⁴ Kilpeläinen s. 175–176.

³⁷⁵ Aro s. 206–207.

³⁷⁶ Verkkosivu [www.student.nada.kth.se/Tillkomsten av rasbiologiska institutet i Sverige](http://www.student.nada.kth.se/Tillkomsten_av_rasbiologiska_institutet_i_Sverige).

käsittelyyn keväällä 1920 ja kesällä ajankohtaistui sittemmin rauennut ehdotus ruotsinkielisten itsehallintoalueista. Toukokuussa 1921 valmistui Kansainliiton mietintö, jossa Ahvenanmaan katsottiin kuuluvan Suomelle, joskin edellytettiin tiettyjä takeita. Kansainliiton ratkaisun suunta ja instituutin perustamispäätös osuivat siis samalle toukokuulle 1921. Jonkinlaista valtiopäiväedustajien kokemaa ”hyvityksen” tarvetta voi tilanteessa uumoilla.

Laitos tutki ja valisti kansaa päämääränään korkealuokkaisen rodun säilyttäminen puhtaana. Korkealuokkaisuutta oli korostettu mm. teoksessa *The Swedish Nation* (1921), jossa ulkomailaisille kuvattiin ruotsalaiskansan uljautta ja myös sen vaelluksia eteläisemmille maille.³⁷⁷

Suomen kielitaistelussa rodulla oli argumentoitu 1840-luvulta lähtien. Keskustelua käytiin mm. siitä, oliko ruotsinkielinen sivistyneistö suomalaista alkuperää vai tänne muuttaneita germaaneja. Fennomaani-piireissäkin saatettiin epäillä suomalaisten lahjakkuutta. Esim. vuoden 1863 valtiopäivien kokoontuessa August Ahlqvist toivoi, että ainakin yksi uralilais-altailainen kansa osoittaisi poliittista merkitystä ja kumoaisi väitteen siitä, etteivät suomalais-ugrilaiset kansat pysty valtiomuodostukseen.³⁷⁸ Arjalaiskeskustelun edistyessä ja yhdistyessä pan-germaanisuuteen 1900-luvun alussa muutamat suomalaiset oppineet, kuten Arvi Grotenfelt, Gunnar Suolahti ja J. J. Mikkola, ryhtyivät kritikoimaan tietoja suomalaisten mongolisuudesta, rotujen eriarvoisuusajattelua ja ylipäänsä länsimaista rotututkimusta. Samalla kuitenkin käynnistettiin laajoja mittauksia kohteina mm. kymmenet tuhannet asevelvolliset. Tutkimuksen ponttimena oli ainakin selvittää, onko Suomessa biologisesti erotettavissa kaksi eri rotua ja kansallisuutta, kuten teesi oli.³⁷⁹

Ruotsinkielisissä piireissä, erityisesti ennen ja jälkeen kansalaissodan, suomalaisten heikommalla rodulla selitettiin sosialismin kannatusta ja yläluokan vastaisuutta. Ruotsinkielisten johtavaa asemaa taas perusteltiin sosiaalidarvinistisesti heidän paremmalla rotuperimällään. Mm. aikansa johtava perinnöllisyystutkija, suomenruotsalainen Harry Federley vastusti vielä 1919

³⁷⁷ Hagerman 368–369 .

³⁷⁸ Suometar 78/1863 /Kemiläinen 1998 s. 140-141, kirjassa muitakin esimerkkejä.

³⁷⁹ Tallgren. Noin v. 1907 J. J. Mikkola *Oma maa* -kirjasarjassa kirjoitti ”suomalaisten rodun” lainausmerkkeihin ja huomautti, kuinka ”näitä kevytmielisesti rakennettuja, ennakkoluuloihin tai jonkun persoonallisiin lempiajatukseen perustuvia teorioja on käytetty itsekkäihin valtiollis-kansallisiin tarkoituksiin. Niinpä ovat varsinkin Saksassa [...] Kuten tunnettu on meidät luettu mongolilaiseen rotuun, vieläpä sellaisella vakuuttavaisuudella, että tämä oppi on sinänsä otettu meidän oppikirjoihimmekin. Eihän meidän tätä tarvitsisi hävetä, sillä ovathan mongolilaiseen rotuun kuuluvat japanilaiset tarpeeksi selvästi näyttäneet ... ” Mikkola s. 553. Mikkolakin antoi tarkkoja lukuja pituudesta, kallonmuodoista jne. eri osissa maata, pohjautuen F. W. Westerlandin tutkimuksiin.

yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta biologisin perustein yhteiskunnalle vaarallisena.³⁸⁰ Varsin yleistä oli molemmin puolin myös sellainen ajattelu, että ruotsalaiset ovat veltostuvaa ja väistyvää kansanainesta ja suomalaiset vahvaa, nousevaa, joskin alkukantaista verta.³⁸¹ Toisissa yhteyksissä, kun puhuttiin pohjoismaisesta sivistyksestä tai oikeusjärjestyksestä, (suomenkieliset) suomalaiset usein ilmaistiin pelkästään sen vastaanottajina, mikä herätti ärtymystä.³⁸² Välillä varmaan huomaamattakin ilmaistiin epäilystä suomalaisten kulttuuriseen pätevyyteen, mistä on esimerkkinä norjalaisen lehtimiesvieraan toteamus, että *suomen kielellä on kaikki mahdollisuudet palvella korkeampaa kulttuuria*. (US 17.6.1922)

Suomen eduskuntauudistuksen 1906 myötä ruotsinkielisen säätyläistön ylivalta oli murtunut ja suomenkielinen ”rahvas” valtasi asemia muullakin alalla. Vyörytykset johtivat asemiaan menettävän ryhmän puolustautumaan hyökkäyksiin. Ari Uino on tunnistanut erityisesti vuosilta 1918–1922 ”aggressiivisen ruotsalaisuuden vaiheen”.³⁸³ Sen juurista hän mainitsee 1908 perustetun ”Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet”. Yhdistyksen äänenkannattaja *Allsvenska Samling* julkaisi runsaasti Suomen suomenkielisen väestön kansallisia ominaispiirteitä negatiivisesti arvostavia kirjoituksia. Aksioma Suomen ruotsinkielisen väestön rodullisesta eriarvoisuudesta omaksuttiin Uinon mukaan itsepuolustustarkoituksessa 1910-luvulla. Myös ”ruotsalaisen maan” säilyminen omissa käsissä koettiin tärkeäksi. Kesäkuussa 1922 säädetyt kielilait tasoittivat tilannetta, mutta erityisesti maalaisliiton ja ruotsalaisen kansanpuolueen välille jäi monissa poliittisissa tilanteissa näkyvä antagonismi. Ruotsalaiselta puolelta ei ”peruttu” kielellistä ylemmydentuntoa eikä rotunäkemyksiä. Toisaalta Hämäläisen mukaan Runebergilta ja Topeliukselta peritty patriotismi vaimensi rotuerojen korostamista suomenruotsalaisen sivistyneistön pääosalla. Kuitenkin Hämäläinen päättelee, että 1920–30-luvuilla ruotsinkieliset joutuivat maksamaan kalliin hinnan ”siitä lisästä, minkä rotu- ja rotuylemmyyskäsitteet antoivat ruotsinkielisen yhteisön ryhmäidentiteetille ja ruotsinkielisten omanarvontunteelle.” Hinta oli henkinen epämukavuus.³⁸⁴

Rotututkimus suomalaisessa ja ruotsalaisessa aatehistoriassa

³⁸⁰ Hämäläinen 1985 s. 411–412 ja passim. Keskustelu on jatkunut mm. Hbl:ssä 2. ja 5. 4. 2003 Freudenthal ja Nordenstreng-sitaatein ja muistutuksin, että näillä näkemyksillä voi olla osuutensa suomenkielisten asenteisiin ruotsinkieltä kohtaan.

³⁸¹ ”Rahvaan terve veri” –näkemyksestä 1700-luvulta lähtien Wirilander s. 380–382.

³⁸² Tästä keskusteltiin myös oppikirjojen keskinäisessä tarkastustyössä; Åström Elmersjö s.155–160.

³⁸³ Uino, s. 178. ’Aggressiivisuus’ kuului ruotsinmielisten ylioppilaiden iskulauseisiin. Myös Bonsdorff s. 43–47.

³⁸⁴ Hämäläinen s. 420.

Se, että suomenkieliset suomalaiset nähtiin yleisesti niin kotimaassa kuin ulkomailla ”eriveriksiksi”, on ilmeistä. Vaikeampi on arvioida, mikä oli tämän biologiseksi nähdyn erilaisuuden merkitys aikanaan. Teesini on, että esillä pidetty rotueroavaisuus ja sitten eroavaisuuden haihtuminen olivat sotien välisenä aikana merkityksellisempiä ilmiöitä, kuin mitä myöhempinä vuosikymmeninä on ymmärretty ja että rotukysymyksellä oli vaikutuksensa ulkopoliitikassakin, ainakin pan-identifioitumisen tasolla.

Historiantutkimuksessa on ollut vaikea muistaa rotu-ajattelun aikaisempaa merkitystä, onhan koko rotu-käsitteestä ihmisistä puhuttaessa tullut 1900-luvun lopulta lähtien paitsi epätieteellinen myös poliittisesti epäkorrekti. Suomalaisten taannoiset pyrkimykset mongolileiman häivyttämiseen mm. missikilpailujen muodossa vaikuttavat lähinnä huvittavilta. Jos rotu-sanaa arkikielessä käytetään, tarkoitetaan useimmiten ihon väriä. Tutkija helposti sivuuttaa vanhassa aineistossa esiintyvät maininnat niiden outouden ja näennäisen merkityksettömyyden vuoksi tai tulkiten rotu-maininnat ’kansan’ tai ’kansallisuuden’ synonyyminä.

Esimerkiksi käyvät Santeri Alkion (1862–1930) rotu-kokemukset ja niiden kuvaaminen elämäkerroissa. Lyhyessä kansantajuudessa elämäkerrassa (1948) M. E. Mäki kirjoittaa, että Vaasan liike-elämä, jonka kanssa Alkio nuorena kauppiana joutui paljon tekemisiin,

oli hänelle alinomainen muistuttaja suomen kielen syrjäytetystä asemasta. Alkion nuoruuden aikana saattoivat ruotsinmieliset vielä väittää, että suomalaiset ovat alempaa rotua, joka ei kykene omaksumaan sivistystä. Tällaiset väitteet loukkasivat suomalaista Alkiota. Myöhemmin tämä usein väitteli mm. tunnetun skandinavismien aatteen ajajan Aug. Sohlmanin lauselmia vastaan, että ”suomalainen kansanrotu ei ole juuri lahjakas, siinä tuntuu jonkinmoinen järjen selvyden, toimintatarmon ja käytännöllisen älyn puute”.

M. E. Mäki lainaa myös kenraalikuvernööri Bergin lausumaa, jolla tämä vastusti kansakouluja: ”tällä rodulla ei ole sittenkään mitään tulevaisuutta”³⁸⁵, ja kertoo edelleen Alkion polemisoineen niitä ruotsinmielisten väitteitä vastaan, että suomenkielisille sivistystä tavoitellessa kävisi kuten irokeesi-intiaaneille, jotka sivistyskansaksi pyrkiessään sortuivat.

Tämä elämäkerta on ollut Pekka Kalevi Hämäläisen käytössä 1985. Hän kirjoittaa:

”[...] Poliittisista puolueista Maalaisliitto ja sen ideologinen johtaja Santeri Alkio olivat suomalaisen kielinationalismin johdossa. Ruotsalaisten väitteet suomalaisten kuulumisesta huonompaan rotuun olivat loukanneet Alkiota syvästi. Hän oli päättänyt siitä, että suomalaisista tulisi maan herroja.”³⁸⁶

³⁸⁵ Bergin lause on julkistettu ainakin Uudessa Suomettaressa 105/1875 artikkelissa Ruotsalaisen mietteitä Suomen oloista. Ks. Historiallinen sanomalehtikirjasto.

³⁸⁶ Hämäläinen 1985 s. 420.

M. E. Mäen jatkotekstistä en suoraan löydä vahvistusta Hämäläisen löytämälle ”maan herroja” -ajatukselle, mutta tiukka suomenmielisyys tuli kyllä Alkion sydämenasiaksi. Siitä kertoo 1976 ilmestynyt tieteellinenkin elämäkerta. Sen kirjoittaja Aulis J. Alanen mainitsee Alkion kieliasenteiden taustoina Vaasan ruotsinkielisten ”halveksivan ylimielisyyden” nuorta miestä kohtaan. Sen sijaan rotukysymyksestä Alanen ei kirjoita muutoin kuin lauseen toisen henkilön koulumuistelmastaattina. Se, että Alanen ei enää ottanut rotu-aihetta käsiteltäväkseen, havainnollistaa, kuinka kirjojen ilmestymisajankohtien, 1940- ja 1970 -lukujen välissä teemasta oli ehtinyt tulla outo ja epäkorrekti.³⁸⁷ Toinen esimerkki on Matti Klingen *Ylioppilaskunnan historia*. Siinä kauden ulkosuhteita käsitellään monipuolisesti ja vivahteikkaasti, mutta ’rotu’ -käsite esiintyy vain joissain sitaateissa.

Sen lisäksi, että rotu-käsite hylättiin natsien rotuvainojen kauhujen tultua julki, suomalaisessa tutkimuksessa ja keskustelussa unohtamista lienee auttanut se, että kielitaistelu ainakin sivistyneistön keskuudessa päättyi. Tarve vahvistaa Suomen pohjoismaisuutta vastapainona Neuvostoliiton vaikutukselle sekä suomenruotsalaisen kulttuurin jääminen selvään vähemmistö- asemaan aiheuttivat sen, että menneitä ylilyöntejä suomalaisia kohtaan ei enää välitetty muistella eikä niistä muistutata. Sellainen olisi ollut ”noloa” sekä niille, joiden edeltäjät ovat kyseisiä ajattelutapoja viljelleet, että niistä muistuttajille. Poikkeuksia tässä suhteessa ovat professori Aira Kemiläisen johtamat tutkimukset suomalaisten rotukysymyksestä. Suomen kielitaistelusta 1917–1939 vuonna 1968 kirjoittanut Pekka Kalevi Hämäläinen joutui myös väistämättä perehtymään aiheeseen ”rotuajattelu ja ruotsalainen maa”.³⁸⁸ Vilho Harle ja Sami Moisio ovat puolestaan käyttäneet Kemiläisen teoksia pohtiessaan Suomen identiteettipolitiikkaa (2000). He kirjoittavat jyrkästi: ”Ruotsinvastaiset asenteet ovat itse asiassa saaneet osakseen suomalaisessa akateemisessa maailmassa ja yhteiskunnassa selkeän tuomion.”³⁸⁹

Rotukysymyksen historiallisen käsittelyn, jota edellä on jo käytetty, aloitti aatehistorioitsija Aira Kemiläinen 1980-luvulla oppilaidensa ja kollegojen kanssa projektissa *Suomen väestön rodullinen alkuperä ja kansallinen identiteetti suomalaisessa ja muussa eurooppalaisessa ajattelussa 1800- ja 1900-luvulla*. Teemana oli suomalaiset sekä rotututkimuksen tekijöinä että kohteina ja tuloksena ensin artikkelikokoelma *Mongoleja vai germaaneja? – Rotuteorioiden*

³⁸⁷ Mäki s. 57. Alanen s. 623, sitaatti Alkion pohjalaiselta aikalaiselta: ”Ruotsalaiset yleensä halveksivat suomalaisia pitäen sitä alempana rotuna”, kielioloista Alanen 624.

³⁸⁸ Hämäläinen 1968 s. 25–36. Edellinen alaluku koskee ”ruotsinkielisen yläluokan luonnetta ja asenteita”.

³⁸⁹ Esimerkkinä tuomion saaneista Harle ja Moisio mainitsevat kirjallisuudentutkija Raoul Palmgrenin, ja hänen tulkintansa, jonka mukaan ruotsalaisten sorto sai aikaan suomalaisen kansakunnan. Harle & Moisio s. 90–91.

suomalaiset. Kemiläinen jatkoi teoksella *Suomalaiset, outo Pohjolan kansa: Rotuteoria ja kansallinen identiteetti* ja lopuksi englanninkielisellä teoksella.³⁹⁰ *Mongoleja vai germaaneja* -kirjaan sisältyy rotukysymykseen palanneen Pekka Kalevi Hämäläisen artikkeli suomenruotsalaisten rotukäsityksistä vallankumouksen ja kansalaissodan aikoina.

Ruotsinmaalaisessa tutkimuksessa ja keskustelussa nousivat ensin ilmeisesti rotuhygieniaspektit esiin; vielä 1950-luvullakin tapahtui sterilisointia oletettujen epäsuotuisten perintökijöiden vuoksi.³⁹¹ Vuonna 2006 ilmestyi Maja Hagermanin *Det rena landet: Om konsten att uppfinna sina förfäder*. Hagerman esittelee historiakuvaa, jossa ”pohjoismaisten kansojen” erityislaatuisuus, ’puhtaus’ ja pitkäkalloisuus antoivat ruotsalaisille omanarvontuntoa 1930-luvulle asti ja biologiasta puhdistettuna jälkikaikuna vielä 1950-luvullakin. Hagerman kuvaa myös Rotubiologisen instituutin toimintaa ja sen johtajaa, perinnöllisyystutkija Herman Lundborgia. Hagermanin mukaan hän jäi kuitenkin vähitellen melko eristetyksi Pohjoismaissa; esimerkiksi toista rotubiologian ja antropologian pohjoismaista kongressia vuoden 1925 ensimmäisen kokouksen jälkeen ei koskaan tullut. Tanskalaisten kiinnostus oli vaimeaa ja Norjassa rotubiologit olivat hajallaan. ”Niinpä Lundborgilla taisi olla eniten kontakteja suomenruotsalaisten kollegojensa kanssa.” Vuonna 1933 valtiopäivät karsivat oleellisesti instituutin määrärahoja, ja natsien rotuideologiaa lähentynyt Lundborg jäi eläkkeelle 1935.³⁹² Hagerman käsittelee Lundborgin oppi-isää Gustaf Retziusta, mutta kollegoista vain hänen seuraajaansa Gunnar Dahlbergia, joka ainakin vuodesta 1933 oli ollut Lundborgin opposentti. Näin mm. Rolf Nordenstreng, jonka keskeinen teos suomennettiin, ei esiinny Hagermanin kirjassa lainkaan³⁹³.

Hagermanin fokus on ylpeydenaiheiden konstruoinnissa Ruotsille, mitä tehtiin sekä historiallisin että rodullisin perustein. Aira Kemiläisen teoksissa käydään läpi kaiken rotututkimuksen historiaa päätellen, että rotuteorioilla todella oli vaikutusta muiden suhtautumisella suomalai-

³⁹⁰ Rotubiologista selitystä oli kyllä käyttänyt Matti Klinge jo 1972 ”ryssänvihan” syntyä tutkiessaan. Myös: Halmesvirta, Anssi, *The British conception of Finnish 'race', nation and culture, 1760–1918*. SHS 1980. (*Studia historica* 34). Halmesvirralta artikkeli myös teoksessa Kemiläinen, Hietala, Suvanto. Turun yliopistossa yleisessä historiassa valmistelee Aleks Huhta väitöskirjaa Amerikansuomalaisten rodullisesta asemasta (tieto keväältä 2013). Rotuopeista rasisimin perusteluna: Isaksson & Jokisalo, *Kallonmittaajia ja skinejä: Rasisimin aatehistoriaa*. (2. P. 1999).

³⁹¹ Hagerman s. 374.

³⁹² Hagerman s. 372–374, 382–383. Hagermanin kirja sai ilmestyessään runsaasti huomiota (Hagermanin kertoma tekijälle), Suomessa valmistui radio-ohjelma *Rotuoppia ruotsalaisittain*./ Elävä arkisto 2008.

³⁹³ Nordenstreng ei ehkä kuulunutkaan laitoksen henkilökuntaan; lyhyet elämäkertatiedot Suomen kansallisbiografiassa tai Ruotsinkaan Wikipediassa eivät ilmaise virkakiinnityksiä. Hän kuitenkin osallistui ainakin *Anthropologia Sueciana* (1926) kirjoittamiseen instituutin johtajan kanssa. Sv.wikipedia.org/wiki/Rolf_Nordenstreng. Viitattu 18.6.2014.

siin ja suomalaisten omakuvalle. Kemiläisen mukaan kuvaan eivät ehkä niinkään vaikuttaneet tyypittelyt ja nimitykset sinänsä, kuin niihin liittyvät luonnehdinnat, mm. rumuus, ja se, että suomalaiset joka tapauksessa jäivät kiitetyn arjalaisen ja germaanisen rodun ulkopuolelle.

“Suomalaisten leimaaminen rodullisesti erilaiseksi ja alemmaksi aiheutti paljon vahinkoa suomen- ja ruotsinkielisten suhteille sekä aikanaan Suomen ja Ruotsin suhteille. Se lienee vaikuttanut Suomen maan ja kansan mahdollisuuksien arviointiin ulkomailla. Se on luultavasti vaikuttanut suomenkielisten asenteisiin omaa kansaa ja ulkomaita kohtaan.”³⁹⁴

Harle ja Moisio laajentavat kysymyksen rodusta myös suomalaisten sijaintiin idän ja lännen rajalla ja heidän kuvauksensa on:

”Suomalaisten ovat siten joutuneet kokemaan sietämätöntä psykologista olemassaolon epävarmuutta, jota on yritetty lievittää usein epätoivoisesti ja surkukupaisasti. Matka hyvien ja hyväksytyjen, perinjuurin eurooppalaisten kansojen joukkoon on ollut pitkä ja kirjaimellisesti mutkikas.”³⁹⁵

Kemiläisen (s. 1919) tekstissä tunnistaa paikoin pientä kitkerää jälkeä hänen nuoruutensa aito-suomalaisuudesta. “Jos ‘mongoli’ ei ‘Aasiastaan’ kovin mielellään mennyt Ruotsiin tai seurustellut suomenruotsalaisten kanssa, niin sehän merkitsi vain ’ylempirotuisten’ vapauttamista epämieluisasta seurasta.”³⁹⁶ Esimerkkejä erityisesti juuri Ruotsista kuulluista alentavista lausunnoista riittää. Yksi Kemiläisen lainaama sitaatti on Helsingin Sanomien pakinasta 1929. Nimimerkki Tiera kertoo omalla tyylillään Svenska Dagbladetin kirjeenvaihtajasta, jonka tarkoitus näyttää olleen vaikuttaa Ruotsissa siihen suuntaan, ettei suomenkielisiä, jotka kuuluvat etupäässä ’Pohjois-Jäämeren ja Aasian kansoihin’ enää kutsuttaisi pohjoismaisiin kongresseihin, vaan että niihin otettaisiin mukaan vain Suomen ruotsinkieliset, joiden kanssa yliopilaskokouksissa jo näkyikin olevan erityistä kirjeenvaihtoa.³⁹⁷

Vuonna 1998 ilmestyneen *Suomalaiset, outo Pohjola kansa* -teoksen viimeinen kärki puolestaan suuntautuu Kemiläisen mielestä tarpeettoman innokkaaseen kansalliseen itsekritiikkiin ja 1960–1970 -lukujen mielipideilmastoon: Korostettiin mielellään hyvien neuvostosuhteiden kanssa linjassa olevia Suomen itäisiä piirteitä. Tässä Kemiläinen seurailee sitä näkökantaa, jonka mielestä suomalaiset liikaa kumarsivat Neuvostoliittoa. Kemiläisen aineistoja ei kuitenkaan voi sivuuttaa, vaikka asennetausta olisikin vieras. *Mongoleja vai germaaneja* -kirja sai-kin ilmestyessään 1993 melko paljon huomiota.³⁹⁸

³⁹⁴ Kemiläinen 1993 s. 362.

³⁹⁵ Harle ja Moisio s. 98.

³⁹⁶ Kemiläinen 1985 s. 387.

³⁹⁷ Kemiläinen, Hietala, Suvanto s. 381. / HS 10.2.1929.

³⁹⁸ Kemiläinen 1998 s. ... Lehtihuomiota googlaten ”Aira Kemiläinen”, mm. Helsingin Sanomat 11.4.1994.

Kemiläinen käsittelee rotuteorioiden haitallisia vaikutuksia Suomessa myös mm. rotututkija Rolf Nordenstrensiä koskevassa *Kansallisbiografian* artikkelissa: Tämän teorian ”itäbalttilaisesta rodusta vaikuttivat pitkään niin suomalaisten itsensä kuin muidenkin käsityksiin suomalaisista”. Hän ei mielestäni kuitenkaan kiinnitä riittävästi huomiota siihen, että ”itäbalttilaisen rodun” myötä suomalais-ruotsalainen roturaja hälveni, kuten pian selostan. Oman tutkimukseni näkökulmasta käänne oli merkittävä, vaikka vanhaa tietoa jäikin vielä skandinaaviisiin oppikirjoihin ja hakuteoksiin. Käänne tuki varauksellisuuden murtamista molemmin puolin, ellei peräti ollut edellytys sille. Varauksellisuuden murtuminen taas mahdollisti, päättelyni mukaan, Suomen pohjoismaisen suuntauksen ja suomenkielistenkin pohjoismaisen pan-identifioitumisen.

Sitä ennen syntyperäisesti suomenkielisten strategiaksi tuli kääntyä niiden puoleen, jotka olivat varmasti vastaanottavia ja varsinkin kohti kielisukulaisia. Kielisukulaisuus koettiin muutenkin sukulaisuuden perustaksi, vaikka asianharrastajatkin muistuttivat, etteivät kieli ja yhteinen biologinen perimä kulje yhdessä.

6.4 Heimoyhteys vastapainona

Edellä viittasin, että osan suomalaisista pan-identifioitumista eteläsuuntaan, heimoaatteeseen ja aitosuomalaisuuteen voidaan pitää sosiolingvisti Gilesiä lainaten ”sosiaalisena luovuutena”. Löydettiin ”suomensukuisuus” vastapainoksi sille kiitetylle germaaniselle ja pohjoismaiselle rodulle, johon suomenkielisten ei katsottu kuuluvan. Siihen liittyvä retoriikka oli nykyisin erityisen epärealistista.

Suomen heimo -lehteä (1932) lainaten:

*Me uskomme, ettei vielä ole laulettu Suomen laulua, suomalais-ugrilaisten heimojen laulua niin, että sitä kansat kuuntelisivat. Mutta se lauletaan vielä kerran, soitetaan ilmoille suomeksi, eestiksi ja unkariksi. Kerran on tuleva aika, jolloin Suomi on oleva suuri ja mahtava maa, joka on luja ja vie suomalais-ugrilaista aatetta eteenpäin pohjoismaissa [sic] veljensä Eestin rinnalla, niin kuin Unkari Keski-Euroopassa.*³⁹⁹

Yksittäisen nuorukaisen päiväkirjassa ajattelutapa ilmeni vuonna 1926:

Meidän suomalaisten ei kuitenkaan tule hakea tätä yhteyttä meille rodullisesti vieraan Skandinaavian kanssa. Meidän ei ole perustettava mitään Norden-yhdistyksiä ja annettava ruotsin kielelle liikaa etuisuuksia. Suomen kielellä on oma etunsa ja velvollisuutensa perustaa oma suuri

³⁹⁹ Lainaus Roiko-Jokela 2011 s. 63, viitteenä Suomen heimo 11–12 / 1932. Ks. myös Roiko-Jokelan artikkeli AKS:n ja Suomen heimo -lehden näkemyksistä suomalais-ugrilaisuuden tulevaisuudesta.

Itä-Euroopalainen kielipiirinsä, vetää Venäjän suomensukuiset kansat kulttuurityöhön, luoda suuri suomalainen kulttuuripiiri. Tämä piiri on saatava suureksi, jotta se paremmin kykenisi suorittamaan maailmanhistoriallisen tehtävänsä.

Tähän 20-vuotiaan V. J. Saaren (sitemmin Sukselainen) nyt hyvin ylimitoitetulta kuulostavaan visioon kuului myös, ettei olisi erikseen raatajia ja herrasväkeä, vaan kansaa ja sivistyneistöä, joiden välillä ei saa olla juopaa. Merkille pantavaa on, että Vieno Johanneskin oli omaksunut suomalaisia alentavaa rotuoppia: Päiväkirjassaan hän valitteli suomalaiselle rodulle ominaista passiivisuutta, joka oli estänyt suuren suomalaisen valtakunnan syntymistä ja vaikeutti (vielä 1927) sen rakentamista.⁴⁰⁰

Poliittisen heimoaатteen rinnalla vaikutti suorastaan uskonnollinen heimotunne, jota esimerkiksi opettaja-runoilija Immi Hellén kuvasi suomalais-eestiläisen opettajakokouksen yhteydessä 1935, tässä poimintoja säkeistä:

*On köyhiä sanat, ei riitä
ne tunteita tulkitsemaan,
jotka syttävät sydänalaa,
taas saimme kun yhtehen [...]*

*ja heimoushenki on voimaa
se nostaa ja innoittaa.
Se on aatteiden aateleoimaa,
se kamppailuun kannustaa.
Se on kallein aarteemme yhä,
se yhtehen meidät tuo.
Kun alttarin tuli pyhä,
se yöhönkin loistetta luo.*

*Me kynnämme samaa sarkaa,
työ yhteinen kummankin.
Maa oisiko hallanarkaa
sitä raivaamme kuitenkin.
Me siementä sirotamme
työvainio laaja on,
näet meidänhän harteillamme
on kasvatus nuorison. ...*

Runo päättyy tähtien tähyilyyn viitaten pikemminkin pyrkimykseen Taivaan valtakuntaan kuin mihinkään maanpäälliseen Suur-Suomeen. Toisella kirjoittajalla samassa *Opettajain lehdessä* numerossa on ehkä väikkynyt Suur-Suomi, mutta myös sangen epäpoliittisesti: *Ja kun ajan kellot jälleen vuossatain takaa soivat, soittavat ne yhteistä Suomen suvun rakkautta, us-*

⁴⁰⁰ Perttula s. 109/ V. J. Sukselaisen päiväkirja 6.7.1926 ja s. 157, päiväkirja 15.12.1927.

*koa ja toivoa, sen yhteistä sivistyselämää, sen onnekasta tulevaisuutta.*⁴⁰¹ Opettajien lehdissä ei esitetty mitään ”me piirrämme miekalla rajat”⁴⁰² -suunnitelmia. Missä määrin sellaiset silti olivat mielessä, on vaikea todentaa.

Tämän tutkimuksen aineistojen valossa heimoharrastuksella oli kahdenlainen profiili. Yhtäältä se liittyi juuri Akateemiseen Karjala-Seuraan, (vapaus)sotiin, veriveljeyteen, Neuvostoliiton pelkoon ja vastavarustautumiseen, Suur-Suomi-ajatteluun ja muihin voimankäyttöllisiin piirteisiin ja korostuksiin. Niitä näkyi iloisen seurustelun lomassa myös ylioppilasosakuntien vilkkaassa vuorovaikutuksessa 1930-luvulla. Nykyään muistetaan parhaiten tämä poliittinen heimoaate, jonka ytimessä oli Itä-Karjala⁴⁰³.

Lehtien kokous- ja retkikuntauutiset varsinkin Suomen ja Viron välillä taas kertovat enemmän suomenkielisen kansansivistyksen ja -kulttuurin vaatimattomuuden sävyttämästä heimoyhteistyöstä naapurimaahan, jonka kanssa oli auttavasti tajuttava kieliyhteys. Vaihdettiin raittiuskirjallisuutta, työväenopistolaiset opintoretkeilivät, oli kirjailija- ja laulujuhlamatkoja ja teatterivierailuita ilman ”maailmanhistoriallista” retoriikkaa. Myös (maalaisliittolainen) maaseutu arvosti heimohenkeä ja suhteita etenkin Viroon, ja maatalousretkikunnat ja maatalousnäytellyvieraat kulkivat kumpaankin suuntaan.⁴⁰⁴

Se, että poliittinen heimoharrastus muistetaan paremmin, johtunee ainakin osaltaan siitä, että ajan aatehistorian kirjoitus on keskittynyt ylioppilas- ja yliopistopiireihin, käytännössä AKS:n aatteisiin ja vaikutukseen. Tietysti AKS:n ja heimojärjestöjen sanoma kulki muuhun yhteiskuntaan, mutta se vastaanotettiin kunkin toimi- tai harrastusalan omista lähtökohdista. Yksi muunnelma heimoharrastuksesta oli suomalaisten sisäinen kiinnostus savolaisuuteen, hämäläisyyteen jne. Se näkyi esimerkiksi osakuntien kotiseuturetkeilyillä ja Hämeen Heimoliiton perustamisena 1925.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ Opettajain lehti 1935 s. 410 ja 435. Otin aineistoon pari opettajajärjestön lehteä vuosilta 1935–1938 tarkistaakseni, eikä sielläkään näy skandinaavista käännettä, sillä sanomalehtiaineiston uutisissa suomenkielisten opettajien yhteydet näyttivät suuntautuvan edelleen melkein vain Viroon.

⁴⁰² AKS:n kunniamarssista.

⁴⁰³ Esim. Wikipedia hakusanan Heimoaate kohdalla mainitaan heimosodat ja Suur-Suomi -aate sekä suomensukuisten suosiminen jatkosodan aikaisessa Itä-Karjalassa.

⁴⁰⁴ Esim. Ilkka 4.1.1930 ym., SS 10.5., 2.6. 8.6. ja 3.7.1930, US 4.3.1931. Raittiusliikkeiden yhteistyöstä Kokko s. 318–319. Ilkan vuoden 1930 vuosikerrassa on runsaasti heimoteemoja.

⁴⁰⁵ ”Heimohenki on voimakas Hämäläisosakunnan Kotiseutukerhossa”, Sihvo ylioppilasromaanin selostuksessa s. 428.

Uhon ja kansansivistyksellisen heimoatteen välimaastoon asettuu 1920-luvulla tapahtunut suuren heimopakolaisjoukon avustaminen keräyksin. Yhtäältä tämä oli humanitaarista toimintaa, toisaalta poliittista agitaatiota ja demonstraatiota, jopa valmistautumista sotilaskoulutukseen. Aineiston *Uuden Suomen* ja *Suomen Sosiaalidemokraatin* 1922 uutisista näkee, että edellisen humanitaarisena esittelemä toiminta käsitettiin jälkimmäisessä paljolti poliittisena.⁴⁰⁶

Humanitaarisena toimijana alkaneesta Akateemisesta Karjala-Seurasta tuli Suur-Suomi -ideologian vahvin promoottori ja myös maanpuolustusjärjestö.⁴⁰⁷ Seuraa ensimmäisten ulkopuolisten joukossa (1973) tutkinut Risto Alapuro toteaa, että alkuaikoina AKS:n ideologia oli varsin epämääräinen. Hän selittää AKS:n suosiota tilanteella, jossa teollistuminen ja markkinatalous oli tunkeutunut maatalousvaltaiseen yhteiskuntaan ja koetteli sivistyneistön asemaa. Vastaavaa liikkeiden muodostusta oli tapahtunut muuallakin, Suomessa kehitystä oli vielä kärjistänyt sisällissota. Alapuro selittää AKS:n suosiota nimenomaan puolustusreaktiona sivistyneistön aseman laskuun. Yhtenä keinona oli Alapuron sanoin *heimomystiikka*, jonka leimaamana

”AKS heittäytyi intohimoisesti *Gemeinschaftin* etsintään mutta ei kajonnut niinkään suomalaiseen yhteiskuntaan tuskallisine haavoineen kuin pakeni ’Suomen heimoon’ ja sen ykseyteen. Se oli eräs reaktio siihen, että kulttuurinen yhtenäisyys oli osoittautunut harhaksi, todellisuutta peittäväksi ’aate-luulojen sumu-esiripuksi’, kuten Volter Kilpi sanoi.”

Tämä koski Alapuron mukaan seuran alkuvaihetta, seuraavalla ”populistisella kaudella” ja kolmannella ”fasistisella kaudella” oli omat yhteiskunnalliset tunnuspiirteensä.⁴⁰⁸

’Heimomystiikka’ on osuva ilmaus sille hengelle, joka heijastuu tämän tutkimuksen järjestö- ja sanomalehdistä. Heimoasia muistettiin ja mainittiin, mutta vain harvoin sitä kiinnitettiin mihinkään konkreettiseen, ei Suur-Suomeenkaan. Ilmaisut viittaavat yleisesti sukulaisuuden olemassaoloon, positiivisuuteen ja velvoitteisiin. Edes kieliyhteyttä ei tarkemmin käsitellä. Tyypillinen on lausuma: *Ja niin meidän partiorajamme laajenivat yli Suomen heimon asuma-alueen. Heimoushenkemme kasvoi ja sai uutta velvoitusta. Aivan hiukan enemmän perustelua ilmenee Uuden Suomen kirjallisuuspalstan kirjoittajan pahoittelussa, että suomalaiset ovat*

⁴⁰⁶ Pakolaistyöstä Roiko-Jokela 2011 s. 68–75. Lehtiaineistossa esim. ”Kuinka itäkarjalaisia ’avustetaan’, keräysvaroja käytetty ponsikokoukseen. (SS 16.2.1922). Toisaalta SS 8.2. kiittää Tanskasta tullutta yksityistä avustusta pakolaisille ”kauniina osoituksena siitä myötämielisyydestä, jota maatumme kohtaan Tanskassa tunnetaan.”

⁴⁰⁷ AKS:n tie, 2011.

⁴⁰⁸ Alapuro 1973 s. 98–101. Esimerkki heimoharrastuksen epäkonkreettisuuden tunnistamisesta on AKS:n puheenjohtajan Erkki Virran haastattelu US 8.3.1930. Hän valitti, että heitä on kehoitettu ”harrastamaan vain ’henkilökoh- taisten suhteitten solmiamista virolaisten kanssa’, ’ylimalkaista heimorakkautta’ ym. Siis pelkkää tunnepolitiikka!” AKS:n suhde Viroon heikkeni 1930-luvulla Viron virolaistaessa alueensa inkeriläisiä ja AKS:n sekaannuttua vapsien vallankaappausyritykseen. Sulamaa s. 28.

liian vähän kiinnostuneita Viron kirjallisuudesta: *Ja kuitenkin Suomenlahden eteläpuolella kukkii runsas, kaunis sanataide, jonka lähtökohtina on meille niin rakas ja läheinen, Suomen heimolle ominainen tunteminen.*⁴⁰⁹ (US 17.2.1938)

Voisi olettaa, että heimoyhteyden korostamiseksi olisi harjoitettu enemmän konstruointia, olisi, Benedict Andersonia lainaten, ”kuviteltu” yhtymäkohtia, traditioita ja intressejä. Jos sellaisia heimojärjestöissä⁴¹⁰ esiintyi, ne eivät kyenneet siirtymään muihin järjestöihin, suomenkielisiä ylioppilasjärjestöjä ehkä lukuun ottamatta. Käytännössä yhteinen intressi oli yhtä kuin positiivinen tunnetila. Sellainen saattoi syntyä pelkästään siitä, että samassa Oulun junassa sattui matkustamaan suomalaisia ja virolaisia opettajia ja unkarilainen tohtorismies. Havainto herätti laulamaan Heimolaulua: ”Kaiu, kallis heimolaulu, innostaen, lämmittäen, Eestin, Suomen, Liivin lapset heimoliittoon yhdistäin.” Huudettiin eläköön, elagu ja eljen. *Lyhyt, vaikuttava heimohetki, jossa kaksi veljesmaan edustajaa saa tuntea Pohjolan jäyhän kansan vähiin sanoihin pukeutuvan, mutta sitä lämpimämmän rakkauden.*⁴¹¹

Mahdollisesti Akateemisen Karjala-Seuran propagoima suomalaisten johtoasema ja tulevaisuuden Suur-Suomi oli jonkinlainen tausta-ajatus myös sivistyksellisen heimoharrastuksen ystävillä, mutta jo virolaisten tasaveroisuus tässä kontekstissa piti sellaiset visiot poissa esimerkiksi juuri opettajayhteistyön selostuksista ainakin 1930-luvulla.

Yhden konkreettisen välineen heimoharrastus tarjosi: Viro oli suomalaiselle helpommin opittavissa kuin muut vieraat kielet eikä siihen kytkeytynyt sellaista yläluokkaista leimaa, kuin ruotsiin sisämaassa. Sama toisinpäin. Niinpä naapurikieltä alettiin harrastaa jonkin verran mm. kansakoulunopettajien keskuudessa kummassakin maassa. Loma-aikoina oli tarjolla viro-kielen kursseja. Enemmistö suomalaisopettajista oli käynyt seminaarinsa kansakoulupohjalta ja oli siis täysin vailla muiden kielten taitoa, mutta viro-harrastuksen kautta oli mahdollisuus korjata tätä puutetta. Joissain kansakouluissa oli vapaaehtoista viro-opetusta oppilaille ja suunnitteilla oli suomenkielen opetusta Viron kouluissa.⁴¹²

Kansakouluväen kestävä heimohenki

⁴⁰⁹ Partio 1921 s. 84. ”Kaikki kaik’ ylös...”

⁴¹⁰ Heimojärjestöt vuodelta 1944 luetellaan AKS:n tie /Sulamaa s. 27.

⁴¹¹ Opettajain lehti 1938 s. 1011.

⁴¹² Kansakoulun lehden ja Opettajain lehden kesäyliopisto- ja kurssi-tiedotukset. US 16.1.1930. Suomenkielen opetuksen järjestämisestä Viron kouluissa.

Tosiaan, kaikkein ”voimakkaimmaksi heimohenki kasvoi kansakouluväen piirissä”, kuten selostettiin 1930. Suomalais-virolainen kouluväen kokous 1920 on nähty alkuna suomalais-ugrilaisten kulttuurikongressienkin sarjalle⁴¹³ Opettajilla oli omia kokouksiaan ja lehdissä selostettiin laajasti virolaisen kouluelämän eri piirteitä. 1938 laskettiin, että sadoilla suomalaisilla kouluilla on virolainen kirjeenvaihtokoulu, ja kansakoulujen ylä- ja jatkoloukille suositeltiin tiettyä uutta viron oppikirjaa. Lokakuisen heimopäivän koittaessa *Opettajain lehden* pääkirjoitus omistettiin kehotukselle sen viettämiseen.⁴¹⁴ Lokakuun kolmantena lauantaina *teroitettaisiin mieliin suomalais-ugrilaisten kansojen rodullista [sic] yhteenkuuluvaisuutta ja yhteisiä sivistyksellisiä tehtäviä*. Ainakin 1938 kouluhallitus julkaisi päivän järjestelyitä varten vihkosen.⁴¹⁵

Suomalais-virolaiseen koulukokoukseen 1937 osallistui 350 virolaista ja kaksinkertainen määrä suomalaisopettajia. *Tuskin millään muulla tavalla voidaan koulukokouksiin verrattavassa määrässä edistää käytännöllistä heimotyötä, jonka suorittamisen erityisesti veljesmaiden opettajisto on ottanut sydämenasiakseen.*⁴¹⁶ Kyllä suomalaisia lähti myös Pohjoismaiseen koulukokoukseen, esimerkiksi 1935 ilmoittautuneita oli 372. Osanottajien kielisuhteista ei ole tietoa, mutta raportoinnista ilmenee, että kokous käsitteli ensisijaisesti oppikouluasioita. Opetusministeri Oskari Mantere esitti suomalaisten alkutervehdyksen, mutta muutoin Suomen panos oli vähäinen, 57:stä esitelmästä vain neljä oli suomalaisen pitämiä.⁴¹⁷

Miksi juuri kansakoulunopettajajärjestöjen ja osanottajaluvuista päätellen jäsentenkin harrastus oli niin vahvaa ja pitkäkestoisempaa kuin useimmilla muilla aloilla? Oliko juuri kouluala erityisen kielipiirisidonnaista? Sellaiseen voisi viitata suomalaisten pieni osuus pohjoismaisen koulukokouksen esitelmissä. Skandinaaviseen suuntaukseenkaan ei ehditty ainakaan vielä vuoden 1938 opettajalehdissä. Siinä missä muut järjestöt aloittivat kurssinsa tai kokouksensa ruotsalaisvieraan tervehdyksellä, opettajat saivat terveisiä Virosta⁴¹⁸. *Opettajain lehdessä* 1938 kyllä selostettiin Ruotsin opettajien palkkausta ja tietojen vertailukelpoisuudesta keskusteltiin useassa numerossa, mutta ulkomaita käsittelevien kirjoitusten pääaiheena oli-

⁴¹³ Viikuna, lainaa Matti Pesosta vuodelta 1931. Koulukokouksesta 1920 ja niiden kehittymisestä kulttuurikongressiksi Takalo s. 197–200.

⁴¹⁴ Kansakoulun lehti 1937 s. 8, 28, 52–53, 70–72, 77 ... Opettajain lehti 1938 s. 1101.

⁴¹⁵ Ylioppilaiden heimopäivä Klinge 1978 s. 15. US 6.4.1930. Hbl 13.10.1930. US 6.10.1938.

⁴¹⁶ Kansakoulun lehti 1937 s. 165–166.

⁴¹⁷ Opettajain lehti 1935/elokuu.

⁴¹⁸ Esim. Kansakoulun lehti 1937 s. 8 joululomakursseista.

vat edelleen jatkuvasti Viron kouluolot, samoin *Kansakoulun lehdessä*. Jälkimmäinen aloittikin erään artikkelin sanoin *Julkaisemme taas Eestiä koskevan kirjoituksen*⁴¹⁹.

Vastaus voi olla yhdistelmä useista taustatekijöistä. Käytännön yhteydet olivat syntyneet jo siitä, että itsenäisen Viron uudistaessa koululaitostaan oppia haettiin Suomesta, mikä loi kiinteät yhteydet kouluviranomaisten kesken⁴²⁰. Mahdollisesti jo suomalainen seminaariopetus sisälsi heimoaatetta. Kolmanneksi, Risto Alapuron ylioppilaisiin soveltama tulkinta ”pakeneemisesta Suomen heimoon” on hyvin uskottava mentaalinen tausta myös kansakoulunopettajille yhtenäisen kansa-kuvan murruttua sisällissodassa. Katse voitiin ikään kuin kiinnittää kauemmaksi, pois paikallisista ristiriidoista. Myös sivistystyöntekijöille kuuluva eteenpäin pyrkimisen eetos suosi näköpiiriin laajentamista omista ympyröistä laajemmalle, valtiorajojen taaksekin. Skandinavia oli kielen ja rotuylpeyden muurin takana ja olot siellä Suomea vauraampia; suomalaiset kansankoulunopettajat eivät näytä esim. erityisesti osallistuneen pohjoismaisiin kansakoulunopettajajärjestöjen kokouksiin⁴²¹. Sen sijaan samankaltaisista yhteiskunnallisista ja taloudellisista lähtökohdista ponnistavat Baltian maiden koululaitokset olivat helpompi vertailu- ja viiteryhmä, ja varsinkin virolaisiin ja unkarilaisiin tukeutuva heimoaate tarjosi vaihtoehtoisen positiivisen identifioitumiskohteen. Lisäksi, 1920–30 -lukujen suomenkieliset kansakoulunopettajat olivat välikerrosta ”kansan” ja ”herrasväen” välillä, ja useimmilla oli jokin tuntuma ruotsinkielisten ylenkatseeseen, jollei omakohtaisesti niin kertomusten perusteella. Siihenkin suomensukuisten yhteydentunne tarjosi vastapainon.

Vielä nimenomaan Viroon jatkunut yhteistyö voi liittyä siihen, että ei vain yliopisto, vaan myös koulut olivat kielitaistelun foorumeita. Huomio ruotsinkielisen rahvaan sivistystarpeisiin oli kanavoitunut paljolti Svenska folkskolans vännar -yhdistyksen kautta (per. 1882), ja suomalaiseksi vastineeksi oli perustettu yhdistys Suomalaisen kansakoulun ystävät (1887). Vähemmistökieliset kansakoulut tai niiden puute toisella kielialueella olivat jatkuva kitkerän huomion kohde. Suomenkielinen yhdistys keskittyi nimenomaan tukemaan suomenkielisiä kouluja niiden perustamiseen vastahakoisissa kunnissa.⁴²² Kouluhallituksestakin, sen ruotsinkielisten asioiden organisoinnista käytiin 1920-luvulla tiukka poliittinen kiista.⁴²³ Mahdoli-

⁴¹⁹ *Kansakoulun lehti* 1937 s. 70.

⁴²⁰ Takalo s. 197.

⁴²¹ Åström-Elmersjö 1920-30 -luvun taitetta käsittelevässä luvussa Nordens folkskollärafröningar ja jatkosivuilla ei mainitse suomalaisia osallistuneen oppikirjarevisioon. Laajemman toiminnan alettua 1932 Suomenkin edustajat (ylemmältä tasolta) olivat mukana. S. 88-95.

⁴²² Ks. Lehmusto, Kappale suomalaista sivistyshistoriaa.

⁴²³ Mm. Vasara s. 404–413. Samalla keskusteltiin mahdollisesta ruotsalaisten kulttuuriautonomiasta, von Bonsdorff s. 301–304.

sesti monien aktiivisuus maanpuolustusjärjestöissä on voinut vielä vahvistaa heimohenkistä Viro-suuntausta.

Se, missä määrin Skandinaviassa vierastettiin suomensuomalaisia kansakoulunopettajia, tarvitsisi omaa tutkimustaan. Koulukirjojen vastavuoroista tarkastusta koskevan tutkimuksen mukaan Ruotsin oppikirjoissa esiintyi sangen pejoratiivista suomalaiskuvausta⁴²⁴. Jos ruotsinmaalaisen kansakouluväen tietämys suomalaisista jäi näiden kirjojen varaan ilman henkilökohtaisia kohtaamisia, torjuva asenne oli hyvinkin mahdollista.

Kansakoulunopettajien pan-identiteetti ainakin järjestötasolla oli siis selkeästi suomalais-ugrilainen, mutta 1930-luvun jälkipuoliskolla he olivat suomalaisissa kansalaispiireissä jo poikkeus. Muualla tähyiltiin ensisijaisesti tai ainakin rinnalla Pohjoismaihin, jossa suomalaisia puolestaan katsottiin uusin silmin.

6.5 Rolf Nordenstrengin 'itäbalttilaisen rodun' vastaanotto ja merkitys

Teesini mukaan suomensuomalaisten erilaisuuden, jopa ylenkatseen kokemus Skandinaviassa laimeni paitsi yhteydenpidon lisääntymisen ja arkistumisen mukana myös rotunäkemyksen muuttumisen vuoksi. Suomalaisia ei siellä enää nähty eri rotuisina tai vaikka nähtiinkin, rodulla ei enää ollut samaa merkitystä kuin oli ollut 1920-luvun alussa. Uudessa rotujaattelussa nimitäin ei enää korostettu aiempaan tapaan, kuinka suomensuomalaiset olisivat yhtä, skandinaaveista poikkeavaa aasialaisperäistä rotua, vaan korostettiin muuttoliikettä ja sekoittumista. Lisäksi löydettiin 'itäbalttilainen rotu', jonka arvostettuja edustajia vaikutti myös Ruotsissa.

Uuden jaottelun isä oli rotututkija Rolf Nordenstreng (1878–1964). Hän oli syntyjään suomenruotsalainen, mutta muuttanut yliopisto-opintojensa jälkeen Ruotsiin. Nordenstreng oli filologi, jonka ensimmäiset tutkimukset koskivat islannin kirjallisuutta, mutta hän kirjoitti myös sekalaisista aiheista. Vähitellen hänen kiinnostuksensa kohdistui suomalaisten ominaisuuksiin ja rotututkimukseen germaanisen rodun ylemmyyttä todistellen⁴²⁵. Yhdistelmä rotu- ja kulttuurintutkimuksesta oli kaksiosainen teos *Finnarna som ras, folk och kulturbärare* (1923), jonka suomalaiskuva oli edelleen varsin kielteinen. Siitä on Nordenstrengin 2000-luvun esittelyihin poimittu seuraavanlaista pohdintaa, jossa vaihtoehtoina on biologinen ja kehitysaste-selitys.

⁴²⁴ Åström-Elmersjö erit. s. 158.

⁴²⁵ Kemiläinen 1993 s. 160 ja 165. Myös Kansallisbiografian Nordenstreng-artikkelissa.

”Finnen är drömmare, fantast, inåtvänd, grubblare, skådare; han är sällan nyttosynt, driftig, företagsam och rådsnar. ... I vad mån ha dessa lynnesdrag samband med hjärnskålens rymd och form, anletsdrag, kroppsbyggnad m.m.? Äro de kanske till större eller mindre grad naturliga hos varje yrvaket, omoget folk, och gå de med större mognad bort? Faktum är att de icke ha yppat sig i de svenska bygderna, där folkbildningsarbetet icke är äldre och det nationella väckelsearbetet är ändå färskare. ... Bland dessa talrika män av finsk stam, som vunnit vetenskaplig utbildning och ha hedrat sig och sitt folk genom vackra forskarbragder, finns tills vidare inga naturforskare över medelmåttan. Väl har Finland icke saknat naturforskarnamn av rang, alltsedan 1700-talet; men alla dessas bärare ha varit av svensk börd.”⁴²⁶

Finnarna som ras, folk och kulturbärare liittyi ruotsinkieliseen kirjoitteluun, jota sisällissodan jälkeen esiintyi paljon. Kapina nähtiin alkukantaisten suomalaisten nousuna kehittyneempiä ja arvokkaammin ominaisuuksin varustettuja suomenruotsalaisia vastaan, ja samoin oli tulkittu ja tulkittiin kielitaistelua.⁴²⁷ Yllä oleva ote Nordenstrengin teoksesta valaisee argumentointia, vaikka ei ole kaikkein kielteisimmästä päästä. Joka tapauksessa tekstinäyte tekee ymmärrettäväksi suomenkielisten biologien (Vanamo) vetäytymistä pohjoismaisesta yhteistyöstä.

Nordenstrengin Euroopan laajuisen katsauksen *Europas människoraser och folkslag* ensimmäinen laitos ilmestyi 1917. Kolmas uudistettu laitos ilmestyi 1926. Nordenstreng oli tällä välin kehittänyt uusia jaotteluita, joihin kuului itäbalttilainen rotu (muilla tutkijoilla myös nimellä ’koillinen rotu’). Sen hän määritteli sekoitukseksi monista aineksista ja selitti levinneen itäisen Itämeren alueelta muualle Pohjois-Eurooppaan. Karjalaiset ja osa venäläisistä taas kuuluivat Nordenstrengin luokituksissa Ontrus-rotuun ja lappalaiset olivat oma rotunsa. Oleellista uutta tässä tulkinnassa oli, että Suomessa kielen (suomi tai ruotsi) ja puhujan rodun ei katsottu kuuluvan yhteen eikä itäbalttilaisuutta sinänsä käsitetty alemmaksi roduksi. Luonnehdinnat, jotka Nordenstreng liittää itäbalttilaisiin, olivat positiivisempia kuin suuri osa aiemmista suomalaiskuvauksista, vaikkakin sellaista tyypittelyä ja arvottamista, jota nykyään ehdottomasti kartetaan.

Kolmas laitos suomennettiin 1929. Nidottuna sekä nahkaselkäisenä laitoksina julkaistu 400-sivuinen suomennos *Euroopan ihmisrodut ja kansat* on arvokkaan näköinen tietokirja, jonka

⁴²⁶ Lainaus teoksesta *Finnarna som ras, folk och kulturbärare* (1923) /Nordenstreng-artikkeli Ruotsin Wikipediasa./, Sekä Nordenstreng 1923 että vuosikymmeniä myöhempi englantilaistutkija Hobsbawm (vrt aiemmin) ohittivat luokan, kielen ja koulutuksen yhteydet. Kemiläinen 1985 lainaa s. 325 Nordenstrengin muita varhaisia kielteisiä näkemyksiä suomensuomalaisista.

⁴²⁷ Hämäläinen 1985 s. 407–421. Rotuteorian 1914 julkisesti hylänneen historioitsija Eirik Hornborgin ja hänen kiistakumppaniensa polemiikista mt. s. 418-419.

mainoslause oli ”rotutieteellinen merkkiteos, runsaasti kuvitettu.”⁴²⁸ Esipuheen kirjoittaja Kaarlo Hildén kiitti tekijän tasapuolisuutta ja ennakkoluulottomuutta, ”mitä valitettavasti ei voi sanoa kaikista rotuopillisista teoksista”. Niinpä hän toivon kirjan leviämistä laajoihin piireihin ”levittäen rotuopillista tietoutta ja poistaen vanhoja harhakäsityksiä.” Hildén kiittää myös sitä, että teos sisältää seikkaperäisen esityksen myös suomalais-ugrilaisista kansoista ja Suomen suomalaisista.

Suomennoksestakin saatiin lukea, että germaanisen kansanheimon rinnalla Ruotsissa asuu myös suomalaisia, jotka pääasiassa ovat itäbalttilaisia. Merkittävää oli myös, että

”ainakin joillakin sadoillatuhansilla ruotsalaisilla on enemmän tai vähemmän itäbalttilaisia piirteitä. Tämä rotusekoitus ei ole suinkaan vähentänyt Ruotsin kansan elinkykyisyyttä. Ei se ole myöskään heikentänyt henkistä luomiskykyä, vielä vähemmän kansan moraalisia ominaisuuksia. Monissa Ruotsin etevimmissä miehistä on ollut osittain suomalaista verta ja itäbalttilaisia rotupiirteitä. Niitä ovat esim. Artur Hazelius, Urban Hjärne ja hänen jälkeläisensä (esim. prof. Harald Hjärne), Selma Lagerlöf ja arkkipiispa Söderblom. Suomen kulttuuria luovilta henkilöiltä puuttuvat hyvin harvalta kaikki itäbalttilaisen rodun piirteet.”

Katkelmaan sisältyy sisäviite, joka johdattaa aiemmalle sivulle kirjassa. Siellä todetaan pohjoisen ja itäbalttilaisen rodun sekoittuneen Suomessa ja Ruotsissa ja kummankin väestön olevan ”kunnossa ja elinvoimassa erinomaisen korkealla”. Pitkin tekstiä ilmenee, että yleensä ottaen pohjoinen rotu ja veri on parasta ihmisainesta, mutta sekoittuminen ei ole pahasta. Tämäkin oli uutta painotusta, sillä aiemmin, ainakin Gobineausta alkaen, oli esiintynyt huolta siitä, että pohjoinen rotu degeneroituisi ja häviäisi, jos siihen sekoittuu muita rotuja. Saman huolen Nordenstreng itsekin oli jakanut kymmenkunta vuotta aiemmin.⁴²⁹

Nordenstreng, vaikka oli vailla biologista koulutusta ja lähinnä populaaritieteilijä, siis vapautti suomalaisia osasta rotututkimuksen langettamia taakkoja. Suomentaja Uuno Kahma ei kuitenkaan ollut aivan tyytyväinen, vaan teki erikoisen ratkaisun, omia huomautuksiaan tekstin alaviitteiksi. Kun Nordenstrengin mukaan itsenäisessä Suomessa tuskin on esiintynyt muita puhtaasti itäbalttilaisia johtajia kuin Väinö Tanner ja Ragnar Furuholm, Kahma lisäsi Johannes Linnankosken. Norrbottenin suomalaisten kohdalla hän huomauttaa, että ruotsalaisten olisi syytä ottaa oppia *suurenmoisesta vapamielisydestä, jolla Suomi kohtelee vähemmistön-*

⁴²⁸ Mainos ”Kirjan joulukirjoja” US 15.12.1929. Kustannusosakeyhtiö Kirja ei ole yhtä tunnettu kustantamo kuin WSOY ja Otava, mutta julkaisi hieman kevyemmän kaunokirjallisuuden ohella paljon oppikirjoja. (Ks. Fennica-tietokanta).

⁴²⁹ Ruotsin Wikipedian hakusana Nordisk ras. Viitattu 18.6.2014. Kemiläinen 1993 s. 139–144, 165, 364. Rotuylpeyttä ja sekoittumisen pelkoa Nordenstreng osoitti mm. 1914 artikkelissa Nationella strömningar bland Finlands svenskar. Ruotsin Wikipedian tiedot eri hakusanojen kohdalla eroavat hieman ’itäbalttilaisen rodun’ kehittämisen ajankohdasta. Hakusanan ”Östbaltiska ras” kohdalla sanan alkuperä sijoitetaan jo Nordenstrengin Finnarna som...-kirjaan ja katsotaan asian liittyneen Norlannin kolonisoimiseen.

sä kieltä ja sivistyslaitoksia. Kahma huomautti edelleen, että viime vuosikymmeninä on Suomeen luotu oma, kokonaan kansallinen sivistyneistö, joka valtaa nopeasti itselleen johtoaseman kaikilla aloilla. Ja edelleen hän valittaa, että tekijälläkin näyttää olevan Ruotsissa yleinen harhaluulo suomalaisten kansalliskiihkoisuudesta ja ylimielisyydestä.

Omana loppulausuntonaan suomalais-ugrilaisista, unkarilaiset mukaan lukien Nordenstreng arvioi, että ennakkoluulottoman rodunhoidon ja rodunparantamisen myötä niistä tulee ihmiskunnan arvokkaita aineksia. Sitä paitsi Nordenstrengin mielestä ”ei ole kohtuullista panna samoja vaatimuksia karun, kylmän Suomen asukkaille, joita julma vihollinen on usein runnellut, kuin keski- ja etelä-euroopan aurinkoisempien, rikkaampien ja kaikin puolin luonnon suosimien maitten kansoille.” Pohdiskelu on hyvántahtoisen yläviistosta katsovaa. Kirjastokappaleessa⁴³⁰ on tässä kohden tuntemattoman opiskelijan reunakommentti ”pankaa vaan”. Toisaalta juuri tällaista olojen eroavuuden tunnistamista oli Suomessa kaivattu. Esimerkiksi mielipidevaikuttaja Santeri Alkio kirjoitti Ruotsin matkansa kertomuksessa 1928:

Sitten Kustaa Vaasan aikojen ei ole koskaan vihollisen hevosen kavio tallannut [...] Mutta noina samoina vuosisatoina Suomen elämä muodostui toisten lakien mukaan. Suomi oli – Ruotsin siirtomaa, josta taisteltiin ryssän kanssa. [...] Muunnellaksemme Savolaisten laulun sanoja ”Me emme liioin kerskuko/ sanomme kumminkin./ Meit’ Ruotsi älköön ilkkuko, jos meill’ on hoikka kukkaro.”⁴³¹

Nordenstrengin kirjaa mainostettiin runsaasti, mm. *Historiallisessa Aikakauskirjassa* ja se näyttää saaneen kohtalaisesti huomiota. Puolinormatiivinen, Valtion kirjastotoimiston julkaisema *Arvosteleva kirjaluetelo* kiitti teosta ansiokkaaksi jo persoonallisen eläytymisen ja tyyli vuoksi ja:

Pienen kansan jäsenenä tekijällä on ollut hyvät edellytykset eri rotujen puolueettomaan arviointiin: hän löytää hyviä, jos huonojakin ominaisuuksia kaikista maanosamme väestöaineksista, joista tärkeimmät ovat: pohjoinen, itäbalttilainen (tämä on huomattavimpana tekijänä suomalais-ugrilaisissa kansoissa), dinaarinen, alppi- ja välimerenrotu. Erikoista mielenkiintoa herättää meikäläisessä seikkaperäinen itäbalttilaisen rodun kuvaus, joka oleellisissa kohdissaan muodostuu myötämieliseksi.”⁴³²

⁴³⁰ Helsingin Kaisa-kirjastossa, entinen Ylioppilaskunnan kirjaston kokoelma.

⁴³¹ Alkio s. 17–18. Alkio oli vierailut Ruotsissa maanviljelysneuvos Björkenheimin johtaman maatalousretkikunnan mukana 1925 pääasiassa positiivisin vaikutelmin. Ultunassa, Björkenheimin opiskelupaikassa, nämä ovat ihmeellisiä isäntiä. Kun kuninkaat kulkevat suomalaiset matkamiehet tässä kuninkaan valtakunnassa puhtaasti suomalaisen rodun edustajina. Alkio jopa päätteli, että Suomen suomalaiset ovat ruotsinmaalaisien mielestä kiinnostavampia kuin suomenruotsalaiset. S. 34–36.

⁴³² Arvosteleva kirjaluetelo 1929 s. 68.

Tulenkantaja-lehti julisti Nordenstrengin kirjaan viitaten peräti valokuvaus- ja piirustuskilpailun ”Minkälainen on suomalainen rotutyyppejä?” Joko kilpailu oli julistettu piloillaan tai toimitus oli tullut katumapäälle, sillä siinä numerossa, missä tulokset oli määrä ilmoittaa, ei asiasta mainittu mitään, ei lähinumeroissakaan.

Pankinjohtaja J. K. Paasikivikin tuli tietoiseksi Nordenstrengin suomalaisille aiempaa myönteisemmästä sanomasta ja kirjoitti päiväkirjaansa 17.7.1930:

Kielikysymys. Suomalaiset – sekä suomen että ruotsinkieliset – kuuluvat samaan rotuun. Ei erotusta. Ei myös lahjoissa – lahjakkuudessa. Rolf Nordenstreng: ”Itä-balttilainen” rotu. Tyyppinä kuva m.m. professori R. Furuhjelmista!! Tämä osottaa, että olemme kaikki samaa maata – rotua – kuulumme kaikki samaan rotuun.

Tarkkaan ottaen Nordenstreng ei sijoittanut ”kaikkia samaan rotuun”, mutta irrotti kuitenkin kiinteän yhteyden kansallisuuksien, kielen ja rodun kesken. Näyttää todella siltä, että jopa niin korkeassa asemassa oleva ja laajasti pohjoismaisia suhteita viljellyt henkilö kuin Paasikivi oli helpottunut tiedosta, että suomalaiset eivät ole geneettisesti heikompa rotua eivätkä ruotsinkieliset korkeampaa. Ainakin hän näki asian merkitykselliseksi yleisen mielipiteen ja kielikysymyksen ratkaisun kannalta, mitä hän kyseisenä päivänä pohti. Paasikivi lienee lukenut äskettäin ilmestynyttä Nordenstrengin omaa artikkelia *Brännande rasfrågor i Finland Nya Argus*-lehdessä.⁴³³

Nordenstrengin kirjan suomennokseen esipuheen kirjoittanut Kaarlo Hildén oli johtavia alan tutkijoita Suomessa. Hän oli esim. esitellyt 1927 *Valvoja-Ajassa* Ruotsin rotuopillisen instituutin Lundborgin ja Lindersin teosta *The Racial Characters of the Swedish Nation* (1926). Tällöin ’itäbalttilainen rotu’ ilmeisesti ensi kerran tuli suomalaiseen julkisuuteen. Hildén kirjoitti myös itse sekä tieteelliselle yleisölle että yleistajuisesti, kuten kirjassa *Maapallon esihistorialliset ja nykyiset ihmisrodut* sekä *Otavan tietosanakirjassa* (molemmat 1933).⁴³⁴ Hildén ei torjunut rotu-käsitettä, vaan painotti omaa suomalaisrotua.⁴³⁵

⁴³³ Furuhjelmin kuva Nordenstreng 1929 s. 101. Ragnar Furuhjelm oli professori ja Ruotsalaisen kansanpuolueen kansanedustaja ja ministeri. Kansallisbiografian mukaan ”hänen (yliopiston kielitaistelun yhteydessä) Ruotsissa pitämänsä kiivaat ruotsalaiskansalliset puheet harmistuttivat maltillisellakin kielikannalla olleita suomalaispoliitikkoja, kuten J. K. Paasikiveä ja Väinö Tanneria.” Nordenstrengin artikkeli *Nya Argus* 1930 s. 135–139.

⁴³⁴ Myös esim. radio-ohjelma 27.10.1928, Suomalaiset rotututkimuksen valossa. Maaseudun Tulevaisuuden radio-ohjelmatieto /Historiallinen sanomalehtikirjasto.

⁴³⁵ Maan- ja eläintiedettä opiskeltuaan Hildén väitteli fyysisestä antropologiasta. Sen jälkeen hän tutki suomalaisen fyysisiä piirteitä ja omaksui vuoden 1926 tienoilla, kenties pohjoismaisen rotututkimuskongressin yhteydessä, Nordenstrengin käsityksen itäbalttilaisesta rodusta. Hildén oli vuodesta 1920 Kauppakorkeakoulun talousmaantieteen professori ja Helsingin yliopistossa antropologian dosentti. Ruotsin rotubiologisessa instituutissa tarjotusta

Ruotsin rotuhygieeninen instituuttikin oli kirjannut suomalaiset eurooppalaiseen eikä aasialaiseen rotuun kuuluviksi.⁴³⁶ Varmasti lisääntyneen pohjoismaisen liikkuvuuden myötä aivan arkihavainnotkin johtivat tähän päätelmään. Taustalla oli myös mittauksia, joita Suomessa oli tehty 1900-luvun alusta alkaen.⁴³⁷ Suomalainen ja ruotsinmaalainen rotututkimus, pohjoinen ja itäbalttilainen rotu olivat siis löytäneet toisensa ystävällisissä merkeissä ja torjuivat yhdessä mongolisuuden⁴³⁸. Mielenkiintoinen pieni osoitus asiasta on Kemiläisen alaviitetieto, että Jyväskylän yliopistossa olevan kappale Nordenstrengin kirjan vuoden 1933 laitosta on tekijän omistama J. J. Mikkolalle ”med tack för visat intresse från tillgivne vännen”. Hildén ei siis ollut ainoa Nordenstrengin suomalainen keskustelukumppani.⁴³⁹ Suomalainen ja ruotsalainen rotututkimus erosivat nyt yhdessä ainakin saksalaisesta, johon Toivo Itkonen viittasi arvostelevassa kirjaluetelossa esitellessään Hildénin rotukirjaa. Hildén oli Itkosen mukaan tasapuolinen verratessaan *eri rotujen ansio- ja varjopuolia keskenään. Tässä suhteessahan esim. saksalaiset antropologiset esitykset ovat miltei mauttomia korostaessaan tietyn rodun (n.s. pohjoisen) etevyyttä toisiin nähden.*

Maaseudun Tulevaisuuden kirjallisuuskatsauksissa kiitetään sekä Hildénin tietosanakirja-artikkelia (V osa 1933) että hänen teostaan. *Me suomalaisetkin vihdoin saamme selvyyden asemastamme ihmiskunnan suuressa perheessä.*⁴⁴⁰ Viesti uudesta rotujaottelusta siis levisi montaa reittiä. Yksi oli suosituksen kansallismielisen taiteilija-kirjailijan Aarno Karimon 1930 julkaisema kuvitettu teos *Germaaneja*, jossa oli käytetty Nordenstrengin ruotsalaisia itäbaltti-esimerkkejä ja muistutettiin rotujen sekoittuneen.⁴⁴¹

Nordenstrengin kirja nimittäin sai arvioijien keskuudessa sittenkin ristiriitaisen vastaanoton. Heti suomennoksen julkaisemisen jälkeen ilmestynyt H. A. Salovaaran arvostelu oli melko hyväksyvä. Salovaaraa oli miellyttänyt mm. ”rehevä kuvaus” venäläisistä. Muutama vuosi myöhemmin, 1934 rotukeskustelu puhkesi uudestaan, nähtävästi Kaarlo Hildénin rotukirjan

---

toimesta hän kieltäytyi. Henkilötiedot Kemiläisen kirjoittamasta Hildén-artikkelista Kansallisbiografiassa. Hildénin rotuteorioista Elmgren s. 214–216.

⁴³⁶ Kemiläinen 1985 s. 325.

⁴³⁷ Kemiläinen, Hietala, Suvanto s. 398.

⁴³⁸ Nimenomainen suomalaisten mongolipiirteiden kieltäminen vielä esim. Nordenstreng 1933 s. 242.

⁴³⁹ Kemiläinen, Hietala, Suvanto s. 325. Mikkolan rotukirjoittelusta Kemiläinen, Hietala, Suvanto s. 306–310. Hildénin kirjan itäbalttilais-osuus s. 173–177.

⁴⁴⁰ Arvosteleva Kirjaluetelo 1933, Maas.Tul. 12.9.1933 ja 30.9.1933 / Hist sanomalehtikirjasto.

⁴⁴¹ H. A. Salovaaran arviosta ja pakinoista Kemiläinen, Hietala, Suvanto s. 384–386. Karimon teoksesta: Elmgren s. 215. Nordenstrengin tuotantoa tuntematta Elmgren olettaa Karimon itsensä poimineen esimerkit, mm. Nathan Söderblomin piirroksen kohteeksi.

vuoksi. Selostaessaan Hildénin kirjaa *Arvostelevassa kirjaluetelossa* Toivo Itkonen totesi, että ”yleisesityksen kirjoittaminen rotuopista ei suinkaan ole helppo tehtävä, sillä monestakin asiasta käyvät mielipiteet hyvin erilaisiin suuntiin”.

Iivari Leiviskä (US 12.12.1934) kritikoikin nimenomaan Nordenstrengiä. Tämä ei ole itse tehnyt tutkimuksia, vaan kyseessä on ”pelkkä rakennelma, konstruktio, joka on saatu käärimällä kokoon” erilaisia tunnusmerkkejä. Leiviskä piti kysymystä itäbalttilaisesta rodusta ratkaisemattomana.⁴⁴² Kasvinjalostuksen professori Kaarlo Teräsvuori osallistui keskusteluun muutama päivä ennen Leiviskää (US 9.12.1934) puheenvuorolla, jossa hän käyttäen esimerkkeinä hernettä ja ayrshire-karjaa osoitti rotu-käsitteen epämääräisyyden. Epämääräisyyttä osoitti sekin, että ihmisrotujen lukumääräksi on järjestelmästä riippuen saatu 2–63, huomautti Teräsvuori polemisoiden myös Hildéniä vastaan. Ruotsalaistutkija, jonka Teräsvuori hyväksyi, oli Nils von Hofstein, joka perinnöllisyysopissaan 1919 korosti rotujen sekoittumista ja oli moittinut asiantuntemattomien kirjoittajien sekoittavan fenotyypit ja genotyypit. Hofsteinia siteeraten Teräsvuori arvostelee Nordenstrengin tapaa yhdistellä biologiaa ja kansatiedettä ja pitää ’itäbalttilaista rotua’ epäonnistuneena kategoriana.⁴⁴³

Rotukeskustelu siirtyi myös pakinoihin ja muihin kansanomaisiin teksteihin. Nimimerkki Järvitöyry *Maaseudun Tulevaisuudessa* (16.10.1934) kertoi pakinassaan:

Rotukysymys näkyy taas meilläkin tulevan päiväjärjestykseen. Mitä rotua me suomalaiset oikein olemme, siitä ei toistaiseksi kukaan ole selvillä. [...] Saimme koulussa kuulla, että maamme ruotsinkielinen väestö on germaanilaista rotua, joka oli jotain paljon korkeampaa kuin mongoolinen rotu, johon maamme suomenkielinen väestö kuului.

Nimimerkki vaikuttaa sangen asiantuntevalta, sillä hän tiesi suomalaisten mongolisuuden merkityksen Yhdysvaltojen siirtolaiskiintiöissä, Castrénin rotuteorian, joka alkoi Suomen itsenäistyttyä kummitella uudelleen, minkä vuoksi ulkoministeriö julkaisi kirjaisen suomalaisten alkuperästä. Sen laati professori Hildén, joka perusti selvityksensä rotuoppiin ja ilmoitti suomalaisten kuuluvan pääasiassa itäbalttilaiseen rotuun⁴⁴⁴. ’Järvitöyry’ esittää oman ”rotuteo-

⁴⁴² H. A. Salovaaran arviosta Kemiläinen, Hietala, Suvanto s. 384–386. Leiviskä US 12.12.1934. Teräsvuori US 9.12.1934 (Leiviskän ja Teräsvuoren kirjoitukset ovat tulleet vastaan kerätessäni aiempaan työhön aineistoa vuodelta 1934.)

⁴⁴³ Nordenstrengin kuoltua julkaisi mm *Länsi-Savo* 10.1.1964 (Hist. Sanomalehtikirjasto/ Fennica) uutisen, jossa ainoana Nordenstrengin teoksena mainittiin Europas människoras och folkslag ja kiitettiin sen yhdistävän taitavasti rotututkimusta ja kansanluonnekuvausta. Uutinen oli epäilemättä jokin ruotsalaisen uutistoimiston laatima.

⁴⁴⁴ Fennica-tietokannassa: Hildén, Kaarlo, The racial composition of the Finnish nation. Helsinki, Statsrådet 1932, 29 s.

riansa”, jossa hän kehuu suomalaisten saavutuksia ja julistaa, että ihmisrotua jalostetaan parhaiten luomalla hyvät taloudelliset olosuhteet, jolloin voidaan myös henkistä jalostusta edullisimmin harjoittaa. Kun suomalainen työmies ja talonpoika voivat *hyvin, ei kenenkään tarvitse kysyä, mitä rotua suomalaiset ovat, sillä kaikki tietävät, että he ovat sitä nerokasta, jaloa ja viisasta ja hyvinvoipaa suomalaista rotua.*

Samalla asialla olivat ainakin *Helsingin Sanomien* Mikko W-s ja Upper-cut sekä *Uuden Suomen* Olli ja *Seuran* X, jotka vitsailivat aiheesta vuosina 1930–1938. Ollin pakinaan henkilö-hahmot (US 7.11.1934) ihmettelevät mm. sitä, onko ugrilaisuus heimo vai rotu ja onko itä-balttilaista rotua vai ei. Tiedemiestenkin ottelu päättyy ratkaisematta. Pakinaan liittyy piirros, jossa muutama hännystakkinen tutkija on keskinäisessä käsikähmässä paperiliuskojen lennellässä ympäriinsä.⁴⁴⁵

Oleellisin merkitys ja vaikutus niin pakinoilla kuin tutkijapuheenvuorolla oli varmasti rotuarvioiden pudottaminen jalustalta. Jo Teräsvuoren rinnastukset kasveihin ja eläimiin tekivät rotuopista naurettavan tuntuista. ”Ihminen, kaikki kotieläimet ja monet ristipölyttävät viljelyskasvit, kuten puna-apila, turnipsi [...] kuuluvat lisääntymistapansa puolesta samaan ryhmään.” Kaikki jalostusbiologit eivät kylläkään torjuneet rotuoppeja. Ainur Elmgren on löytänyt kasvinjalostaja-professori Vilho A. Pesolan pohtivan uhkaavan maailmansodan vaikutuksia pohjoiseen rotuun, oppi-isänään ns. tieteellistä rasismia kannattanut yhdysvaltalainen Madison Grant.⁴⁴⁶

Poliittisessa julkisuudessa saati asiakirjoissa roturajan poistuminen ei näy, ellei ulkoministeriön /valtioneuvoston julkaisemaa kirjasta lasketa. Asenteisiin se on silti voinut vaikuttaa suorastaan ratkaisevasti. Tämän tutkimuksen puitteisiin ei mahdu Ruotsin keskustelun laajempi tutkiminen. Joka tapauksessa rotubiologian arvostus laski siellä 1930-luvulla, mitä ilmentää rotubiologisen instituutin osittainen uudelleen suuntautuminen johtaja Herman Lundborgin siirtyessä eläkkeelle. Ilmeisesti määräävät tahot tajusivat rotuoppien läheisyyden natsien vastaavien kanssa. Rotuhygienia eugeniikan muodossa sterilisointineen jäi jäljelle.⁴⁴⁷ Voi olettaa, että ilman

⁴⁴⁵ Pakinoista Kemiläinen, Hietala, Suvanto s. 384–386.

⁴⁴⁶ Elmgren s. 216.

⁴⁴⁷ Natsien arjalaisteoria oli käsiteltävänä Lontoon antropologisessa kongressissa 1934 ja sen toteaminen epätieteelliseksi herätti suomalaisiin lehtiin ulottuvaa huomiota. (Etelä-Suomen Sanomat 18.8.1934, Maas. Tul. 16.10.1934.) Vuonna 1958 siihen asti itsenäinen instituutti liitettiin Upsalan yliopistoon nimellä Institutionen för medicinsk genetik. Hagermanin lisäksi sv.wikipedia.org/wiki/Statens_institut_för_rasbiologi. Viitattu 18.6.2014. Rotuhygieniasta myös Hietala 1985.

natsismiyhteyttäkin myös Ruotsissa rotututkimus kallonmittauksineen ja luokituksineen alkoi tuntua epämodernilta. Ruotsin naisten maanpuolustuskokouksessa kylläkin oli vielä 1936 eräs puhuja valittanut rappeutumislilmiöitä: *välinpitämättömyys omaa rotua kohtaan, omia traditioita kohtaan, maanpuolustushaluttomuus ja laskeva syntyvyys*⁴⁴⁸. Tästä raportoi samanhenkinen lotta-aktivisti Hilja Riipinen.

Pohjoismaisen yhteydentunnon ja sodan uhan alla tiivistyvän yhteistyön kannalta oli oleellista, että kieliraja suomalaisiin ei enää ollut roturaja eikä suomalaisten oletettu olevan perinnöllisesti alempaa ainesta. Norden-järjestön organisoimana tutkittiin keskinäisesti koulujen oppikirjojen antamaa kuvaa muista Pohjoismaista, jolloin ruotsalaisten kirjojen uusista painoksista poistettiin esimerkiksi ”halvvilda mongolstammar” -tyyppisiä ilmaisuja⁴⁴⁹. Itäbalttilaisissa kyllä nähtiin piirteitä, jotka eivät olleet yhtä kauniita kuin pohjoismaisen rodun piirteet, mutta arvostetut ruotsalaiset itäbaltialaisen rodun edustajat osoittivat, että käytännössä *olemme kaikki samaa maata*, kuten Paasikivi merkitsi päiväkirjaansa.

Vielä jäi hämmennys suhteessa nousevan Saksan rotuteorioihin. Tästä vain sitaatti Olavi Paavolaisen *Kolmannen valtakunnan vieraana* -kirjasta :

*Toinen osasto on nimeltään ”Rotukysymys”. Tähän osastoon vieras ymmärrettävistä syistä astuu varsin sekavin tunteina – ja suomalainen nimenomaan.*⁴⁵⁰

Suomensuomalaiset eivät suinkaan olleet itse viattomia toisten etnisten ryhmien erottelussa ja aliarvioimisessa, vaan ylenkatse kohdistettiin venäläisiin ja saamelaisiin ja antisemitismiäkin esiintyi, ellei muutoin niin pilapiirroksissa ja vitseissä. Vaikka äidinkieli oli sivistyspiireissä perustava arvo, saamelaisten omaa kieltä ei kunnioitettu, vaan pyrittiin heidän suomalaistamiseksi koulun kautta.⁴⁵¹ Tunnetuinta rotuperusteista käyttäytymistä oli suomalaisten viranomaisten pyrkimykset erotella ja eristää vallatussa Itä-Karjalassa ’epäkansalliset’ eli venäläiset ’kansallisista’ eli suomensukuisista. Esimerkki 1940-luvulle jatkuneesta fyysisten piirteiden mittaamisesta oli antropologinen tutkimus, jonka eräällä paikkakunnalla teki korkearvoinen lääkintäupseeri. Tulokseksi saatiin, että kyseisen kylän väestön ”liittäminen kansalli-

⁴⁴⁸ Lotta Svärd 1936 s. 103.

⁴⁴⁹ Åström-Elmersjö s. 158. Luku käsittelee oppikirjatarkastajien keskustelua suomalaisten alkuperästä ja siirtymisestä.

⁴⁵⁰ Olavi Paavolainen, *Kolmannen valtakunnan vieraana*. 1937 s. 301.

⁴⁵¹ Esim. Klinge 1972 (s. 60) on kuvannut suomalaisten ”ryssänvihaa” 1920-30 -luvulla biologisten rotuteorioiden ilmentymänä. Tulkinnasta ja sitä koskevasta keskustelusta Immonen s. 22-23 ja viitteet. Saamelaisista suomalaisten ”toisina” kirjallisuuteen perustuva katsaus Harle & Moisio s. 118–133, suomalaistamisesta YLE TV 1:n dokumentti 6. 12.2011, Suomi tuli Saamenmaahan.

seen ainekseen ei toisi kansaamme vieraita rotuaineiksi”. Myös rotuhygienian edistämistä sterilisointineen harrastettiin Suomessakin, vaikka ei samalla innolla kuin Ruotsissa.⁴⁵²

Olen käsitellyt rotu-aihetta näin pitkästi todistaakseni, ettei kyse ollut pienestä kuriositeetista tai synonyymistä ’kansan’ tai vastaavan käsitteen kanssa. Vaikka roduilla vain poikkeustapa-uksissa oli jokin virallinen asema (vrt. kansalliset / epäkansalliset itäkarjalaiset), 1700-luvulta periytyneet teoriat vaikuttivat sekä suomalaisten että muiden käsityksiin ja mielikuviiin ja sitä myöten poliittisiin kannanottoihin ja liikehdintöihin. Näin ne selittävät myös suomalaisten pan-identifioitumisen vaiheita. Pidän Nordenstrengin tekemää uutta rotuluokitusta ainakin merkittävänä osaselityksenä siihen, että käsitys suomalaisia ja skandinaaveja erottavasta laadullisesta roturajasta haihtui. Se puolestaan helpotti turvallisuuspolitiikka-pohjaisen, mutta laajaa kannatusta tarvinneen pohjoismaisen yhteistyöaatteen omaksumista 1930-luvun jälkipuoliskolla. Väitteen täysi todistaminen vaatisi laajempaa tutkimusta, myös ruotsinmaalaisesta aineistosta.

Koska rotu-aihe, etenkin sen käytännön merkitys saattaa Suomessa kuulostaa edelleen jotenkin epäuskottavalta, muistutan että monet muutkin historian teemat ovat ajoittain unohtuneet. Esimerkiksi käy Suomen ja Viron (Baltian) suhteet. Vaikka olin opiskellut poliittista historiaa laudatur-arvosanaan asti, yllätyin 1990-luvulla sotien välisen ajan agronomien voimakkaasta Baltia-yhteistyöstä. Vasta samalla vuosikymmenellä akateeminenkin historiantutkimus tarttui eteläsuunnan suhteisiin muutoinkin kuin suppean piirin harrastuksena.⁴⁵³ Toinen esimerkki hylätyn ajattelutavan merkityksen tunnistamisen vaikeudesta on kolonialismin ajateltu oikeutus. Pekka Suvanto viittaa siihen kirjoittaessaan Marxin ja Engelsin ajattelusta: “Tämä ajattelutapa [eurooppalaisten kulttuuritehtävä ‘barbaarikansojen’ keskuudessa] oli 1800-luvun ihmisissä ilmeisesti paljon voimakkaampi kuin nykyisin on historiallisen jatkokehityksen harhaanjohtamana kuviteltu.”⁴⁵⁴

Kaikesta yksityiskohtaisesta mittauksesta ja luokittelusta huolimatta rodut ja niiden biologinen merkitys jäivät jo aikanaan niin epämääräisiksi, kuin ne ovatkin. Niiden yhteiskunnallisen

⁴⁵² Laine s. 113–114. Samoja äänisniemeläisiä tutkittiin myös kansatieteellisesti ilman selvää tulosta.

⁴⁵³ Baltian historia ei ollut täysin katveessa, edes itsenäisyysajan osalta. Esim. Vilho Niitemaan Baltian historia ilmestyi 1959 ja ulottui toisen maailmansodan päättymiseen. Niitemaan (s. 1917) esipuheessa kaikuu vielä heimohenki rotuineen: ”Oivallettiin, että näiden suuremmasta kokonaisuudesta, suomalaisugrilaisten kansainperheestä jäljelle jääneiden pirstaleiden kansallinen olemassaolo kahden rodullisesti, kielellisesti, kansatieteellisesti, sivistyksellisesti ja ideologisesti erilaisen maailman välissä oli riippuvaista samoista maantieteellisistä ja historiallisista tekijöistä.”

⁴⁵⁴ Suvanto s. 96.

merkityksen olemassaolo on poimittava pienistä viittauksista, kuten tässä on tehty. Yhtäläillä epämääräinen, mutta yhteiskunnallisesti merkittävä käsite oli suomalais-ugrilainen heimo.

7 KERTAUS PAN-IDENTITEETIN ETSINNÄSTÄ, ESIMERKKINÄ AGRONOMIT

Ensimmäinen historiallinen impulssi koko pan-identiteetti -teeman tutkimiseeni oli Suomen agronomijärjestön naapurisuhteiden erilaisuus, jonka havaitsin kirjoittaessani järjestön satavuotishistoriaa. Palasin aiheeseen uudestaan tämän opinnäytteen yhteydessä.⁴⁵⁵ Osoittautui, että agronomeilla esiintyi kaikkia tässä tutkimuksessa käsiteltyjä naapuriyhteydenpidon malleja, mutta myös omia piirteitään. Tarkastelemalla lopuksi agronomijärjestön Baltian ja Pohjolan suhteita pääsen kertaamaan suomalaisen järjestökentän pan-identifioitumisen yleisiä piirteitä ja vaihteita, mutta muistuttamaan myös muunnelmien olemassa olosta. Täydennyksenä on muutamia poikkeamia muuhun maataloudelliseen kansainväliseen toimintaan.

7.1 Pohjoismaista johtavien piirien yhteistyötä

Agronomien ammatillis-aatteellinen järjestö perustettiin 1897 nimellä Suomen *Maanviljelysvirkamiesten yhdistys – Lantbrukstjänstemannaföreningen i Finland*. Muutamien välivaiheiden kautta sen nimi on nykyään *Agronomiliitto*. Järjestön syntyvaiheessa osa sen jäsenistöä oli suorittanut tutkintonsa Mustialan maanviljelysopistossa, osa ulkomailla, useimmat näistä Ruotsissa. Korkeimman maatalousopetuksen siirryttyä asteittain Helsingin yliopistoon 1900-luvun alkuvuosina ulkomainen opiskelu väheni ratkaisevasti; Ruotsissa korkein maatalousopetus nostettiin korkeakoulutasolle vasta 1930-luvun alussa.⁴⁵⁶ Vielä vuosisadan vaihteessa myös kartanon menestyksellinen johtaminen ”pätevöitti” (aatelissukuisen) isännän maatalousasiantuntijaksi, vaikka ei alan virkamieheksi.

Ruotsin lisäksi Tanska oli tärkeä ja 1900-luvun alussa ilmeisesti tärkein vaikutteiden antaja, erityisesti pienviljelyksen edistämisen, osuustoiminnan, meijeritoimen ja maaseutunuorisolle suunnattujen kansanopistojen alalla. Ennen Suomen itsenäistymistä maatalouspiireillä oli yhteyksiä myös Venäjälle, jossain määrin kauemmaksikin, mutta ei juurikaan Baltiaan. Jonkin verran oli kuitenkin virolaisia maatalousopiskelijoita alan oppilaitoksissa.

⁴⁵⁵ Mäkinen (1997), josta tämän luvun yleistiedot. Mäkinen 2005.

⁴⁵⁶ Aimo Halilan (1967) mukaan korkeimman opetuksen sijoittaminen juuri yliopistoon eikä erilliseen maatalouskorkeakouluun johtui silloisen varakanslerin pyrkimyksestä vähentää skandinaavista opiskelua ja vaikutusta maatalousalalla; yliopistossa koulutus oli paremmin kontrollissa. Myös Halonen, luku IV.

Keskinäisen kieliriitansa agronomit olivat käyneet Mustialassa 1890-luvulla. Sisäoppilaitosoloissa riitaisuuksia ei jaksettu pitää yllä kovin pitkään ja 1900-luvun taitteessa ammattikunnalle tuli tavaksi, että kokouksissa kukin käyttää mieluisampaa kieltä ja toista kieltä suostutaan ymmärtämään ilman tulkittamista. Maatalousalalla kielipohjalta jakautui vain joukkoja kokoava maatalousseurajärjestö. Sen ensimmäisessä jakautumisvaiheessa kyse oli myös jäsenten sosiaalisesta eroista, säätyläis- vs. talonpoikaisviljelijöistä.

Agronomijärjestössäkkin esiintyi piiloisesti pientä ristivetoa suur- ja pienviljelysuuntautuneisuuden kesken, mitkä suuntauksukset osuivat melko lailla yksin kunkin äidinkielen kanssa. Yliopistossa alkuvaiheen johtavat maatalousprofessorit (Arthur Rindell, Gösta Grotenfelt, Georg von Wendt) olivat ruotsinmielisiä. Alun perin lääkäriksi opiskellut kotieläinopin professori von Wendt oli sitä erityisen vahvasti kansalaissodan jälkeen. Hän kannatti rotujen pitämistä erillään ja itäruotsalaisuutta ja käytyään esittämässä separatistisia ehdotuksiaan Tukholmassa 1919 kohdasi opiskelijoiden erottamisvaatimuksia.⁴⁵⁷ Maatalousopiskelijoiden aitosuomalaiselle mielialalle oli siis pohjaa omalla alalla, vaikka opettajista ainakin Grotenfelt oli sujuva suomenkin kielessä.

Akateemisten tai muuten johtavien piirien pohjoismainen yhteistyö toimi 1800-luvulta alkaen myös maatalouden alalla. Kansalliset joidenkin vuosien välein pidetyt maatalousnäyttelyt olivat vierailukohteita ja keskinäisiä kokoontumistilaisuuksia. Suomesta käytiin ainakin Kööpenhaminassa 1888, Tukholmassa 1897 ja Kristianiassa 1907. Viimeksi mainitussa järjestettiin myös pohjoismainen konferenssi. Osanotto ei ollut rajoitettu agronomeihin tai biologeihin, vaan esimerkiksi maapolitiikasta alusti historioitsijakoulutuksen saanut Hannes Gebhard. *Uudessa Suomessa* julkaistusta raportisarjasta päätellen Suomi oli tasaveroinen osallistuja esitelmöijineen.⁴⁵⁸ Näinhän oli muutoinkin akateemisessa, skandinaavisin kielin hoidetussa pohjoismaisessa vaihdossa.

Monet koulutusta edellyttävät toimialat perustivat ensimmäisen maailmansodan jälkeen organisaation pohjoismaisen yhteistyön hoitamiseksi, näin myös maataloustutkijat. *Nordiska jord-*

---

⁴⁵⁷ Mäkinen 1997, passim., Kemiläinen 1993 s. 174–176., lähteenä Finlands båda folk: östsvenskar och finnar: några utvecklingslinjer och framtidsmöjligheter, Tukholmassa 1919 julkaistun lehtikirjoituksen ja kirjusen suomennoksen julkaisi Söderström samana vuonna. Von Wendt jatkoi ruotsalaiskysymyksen käsittelyä 1922 (Fennica-tietokanta). Matti Aution von Wendt -artikkelissa Kansallisbiografiassa ei mainita mitään tämän separatismista ja rotumielipiteistä; eräs esimerkki aihepiirin unohtamisesta. Von Bonsdorff selostaa von Wendtin separatista toimintaa, mm. s. 121–125.

⁴⁵⁸ Kuusiosainen kirjoitussarja ilman kirjoittajanimeä *Uudessa Suomessa* heinäkuussa 1907.

bruksforskarens förening (NJF) perustettiin jo ensimmäisen maailmansodan aikana talvella 1918. Suomalaiset liittyivät mukaan 1919 käyttäen suomennosta *Pohjoismaiden Maataloustutkijain Yhdistys* (PMY). Liiton organisaatio on säilynyt perustamisesta lähtien suunnilleen samalla osastojakoisella pohjalla. (I Maaperä ja lannoitus, II Kasvinviljely...) Kukin osasto pitää säännöllisesti kokouksia ja julkaisee raportteja ja joka neljäs vuosi on yhteinen kongressi. Suomessa ensimmäinen kokous pidettiin 1922. Tämä ei ollut varsinainen kongressi, vaan järjestöllisten kysymysten lisäksi tutustuttiin koelaitoksiin ja Tampereen maatalousnäyttelyyn.⁴⁵⁹ – Tampereen valtakunnallinen maatalousnäyttely oli suosittu kohde kesällä 1922 muillekin ulkomaisille retkikunnille, sillä se oli vuoden kansallinen suurtaurus, kuten maatalousmaalle soveltuikin. – Kuten NJF:n historiikki toteaa, luonnonolot vaihtelevat, mutta eivät valtiorajojen mukaisesti. Poliittiset ja taloudelliset eroavaisuudet ”vaikuttavat tieteellisiin yhteyksiin pikemminkin stimuloivasti kuin estäen.” Järjestö toimii edelleen aktiivisesti ja näyttää olevan erityisen hyödyllinen pienten alojen, kuten lammastalouden tutkijoille laajentaessaan ”kriittistä massaa”.⁴⁶⁰

Ensimmäisen maailmansodan päättyessä oli yksi kansainvälisen ja pohjoismaisen yhteistyön kasvun aalloista. Silloin perustettiin esimerkiksi Norden-järjestö ja käynnistettiin tai vahvistettiin pohjoismaisia alakohtaisia organisaatioita. Tavanomaista oli sekin, että suomalaiset tulivat mukaan hiukan muita myöhemmin. On tosin vaikea tietää, olisiko Suomesta ilman vuosien 1917–1919 kriisejä oltu jo perustajajäseniä. Useimpien johtavien maatalousvaikuttajien ollessa ruotsinkielisiä ja -mielisiä ja skandinaavisesti suuntautuneita, ei ole luultavaa, että skandinaavilla maataloustutkijoilla olisi ollut mitään epäröintiä suomalaisten mukaan tulosta, vaikka tällaista joilain muilla aloilla esiintyi.

Maataloudellisen kansainvälisen yhteistyön eräs juonne oli tuottajaosuustoiminta. Syksyn 1917 levottomuuksien keskeltä lähti Suomen osuustoiminnan henkinen johtaja Hannes Gebhard Skandinaviaan pakoon henkilökohtaista kriisiään. Olojen järjestyttyä Suomessa ystävät järjestivät hänelle tehtävän valtion maatalousasiamiehenä. Samalla Gebhard kokosi aineistoa kirjaan *Pienviljely Pohjoismaissa* (1922). Tällä hän pohjusti Suomen pienviljelijäluokan edistämistyötä torpparivapautuksen jälkeen. Samalla hän ehdotti lähempää yhteistyötä pohjoismaisten viljelijäorganisaatioiden kesken. Kaksikielinen tohtori ja kansanliikkeen johtaja Gebhard oli tyypillinen suomalaisen eliitin edustaja, joka oli tottunut liikkumaan Pohjois-

⁴⁵⁹ Mm. US 1.7.1922. Skandinaavisia vieraita oli parisenkymmentä.

⁴⁶⁰ Yhdistyksen 50-vuotishistoriikki, Torsell (1967).

maissa (ja muuallakin Euroopassa) ja joka näki organisatorisenkin yhteistyön suotavana ja luontevana. Osuustoiminnan edistäjäjärjestö Pellervo-Seura oli heti perustamisestaan lähtien kiinnittynyt vahvasti sekä pohjoismaiseen että koko kansainväliseen osuustoimintaliikkeeseen. Yhteyksiä hoitivat molemmat Gebhard-puolisot. Vaikka kansainvälinen kenttä oli tuttua, suomalaisten maalaisolojen tuntemuksessa taisi olla aukkoja. Hannes Gebhard käsitteli oloja tilastollisesti, mutta ei näy tunteneen kansanomaisia yhteistyön muotoja, vaan piti ulkomailla tuomiaan yhteistyöideoita todellista mullistavampina. – Se, että myötätuntoinenkin säätyläistä saattoi tuntea oman maan oloja puutteellisesti, on käänköpuoli heidän polvensa kiitetyssä kansainvälisyydessä. – Yksi syy Gebhardin henkiseen kriisiin murrosvuosina oli hänen auktoriteettinsa suhteellinen lasku muiden osuustoimintajohtajien ja aseisiin nousevien kansanmiesten rinnalla. Tässä nähdään eräs muunnelma ”nousukas”-kysymyksestä, josta puhuttiin yleisesti juuri 1900-luvun alkukymmeninä. Demokratian mukanaan tuomat uudet vaikuttajat vaikuttivat monessa tapauksessa vanhan ruotsin- tai kaksikielisen sivistyneistön mielestä liian itsetietoisilta nousukailta.⁴⁶¹

Gebhardin pohjoismaista yhteydenpitoa suosittelleen ehdotuksen mukaisesti ainakin Pohjoismaiden maataloustuottajien järjestöt vaihtoivat tervehdyksiä 1920-luvulta lähtien. Kesti kuitenkin vuoteen 1934 ennen kuin *Nordiska Bondeorganisationernas Centralråd* perustettiin. Tarve syntyi lamakauden seurauksena ja paljolti metsäteollisuusvientiin liittyen.⁴⁶² Tämäkin piirre vastaa ainakin suomalaista päälinjaa: tutkijapiirit toimivat yhteispohjoismaisesti varhain, laajempia joukkoja edustavat tahot tulivat mukaan myöhemmin. Maataloustuottajain Keskusliitto tosin ei vielä sotien välisenä aikana ollut mikään joukkojärjestö; jäsenistö oli kuitenkin kielisuhteita vastaten pääasiassa suomenkielistä. Ulkoinen uhkakin vaikutti viljelijäjärjestöjen yhteistyön kiinteyttämiseen. Voimapolitiittisen uhan nähdään olevan yksi pohjoismaisen yhteistyön kiinteyttäjä eri aikoina. Maatalouden etujärjestöjen yhteistyö kiinteytti taloudellinen, ei vielä sotilaallinen uhka. Myöskään Agronominen yhdistys (sittemmin Agronomien Yhdistys) ei harjoittanut organisoitua yhteistyötä Skandinavian suuntaan. Opintoretkiä kyllä järjestettiin ja vastaanotettiin.

Myös agronomien kohdalla on havaittavissa, että aitosuomalainen ajattelutapa vaikutti Skandinavian suhteissa niin, että suomen kielen asema yhteistyössä ja toisaalta molempien kielten tilanne yliopistossa olivat esillä. Päinvastoin kuin jotkin muut pohjoismaiset yhteenliittymät,

⁴⁶¹ Mäkinen-Sysiharju, passim.

⁴⁶² Rahola 10-vuotishistoriikissa 1945.

NJF hyväksyi 1934 suomen kielen käytön tulkin välityksellä. Ainakin professori Rurik Pihkala (Martti ja ”Tahko” Pihkalan veli) tietävästi käytti mahdollisuutta. Aitosuomalainen asennoituminen ei estänyt osallistumasta NJF:n työhön, ja epäilemättä saman tutkimuskysymyksen äärellä askartaminen veljeytti henkilösuhteissa, vaikka yliopistotason tilanteesta oltaisiin oltu eri mieltä. Monipuolisesti johtava agronomi (ei kuitenkaan tutkija) Uno Brander oli kielitaitoinen ja liberaali edistyspuoluelainen, joka oli myös johtohahmoja Baltiaan suuntautuvassa yhteistyössä. Käytännössä läntinen tai eteläinen suuntautuminen ei ainakaan johtokerroksessa siis riippunut kieli- tai poliittisesta taustasta.⁴⁶³

Maataloushistoriasta näkee, että osa siitä ärhäkkydestä, joka pistää silmiin 1920-luvun kielitaistelussa, näyttää olevan ajalle ominaista ylipäänsä kiivasta julkista kielenkäyttöä. Tämä näkyy esimerkiksi Suomen Ayrshireyhdistyksen historian selostamasta pitkästä riidasta, jossa kiisteltiin siitä, pitääkö ayrshirerotu Suomessa pitää puhtaasti skotlantilaisperäisenä vai voidaanko siihen yhdistää perimää Ruotsista, jossa oli alettu yhdistää skotlantilaiseen ayrshireen kotoperäistä karjaa. Kun puhtaasta ja sekoitetusta rodusta puhuttiin myös ihmisiä koskevassa rotututkimuksessa voi uumoilla, että karjanjalostuskeskusteluunkin siitä siirtyi kaikuja, varsinkin kun Suomessa valinta suomenkarjan ja ulkomaisten rotujen kesken oli suorastaan ideologinen kysymys. Linjariita johti rinnakkaisen klubin perustamiseen. Keskustelufoorumeina oli kokousten lisäksi muutama aikakauslehti. Eräässä *Maatalouden* kirjoituksessa syytettiin lehteä *Tidskrift för Finlands svenska lantmän* siitä, että se koettaa agenttimaisesti puhua ruotsalaisen (sekoitetun) ayrshiren puolesta. *Tidskrift* puolestaan piti syytöksiä osoituksena *Maatalouden* ja sen lukijakunnan kulttuuritasosta.⁴⁶⁴ Kuitenkin kiivaat parjaukset olivat pääasiassa ruotsinkielisen (ja myös ruotsinmaalaisen) kartanonomistajaluokan sisäisiä, sillä muut eivät vielä ayrshirekarjaa juuri omistaneet. – Tämä sattumoisin maataloudellisesta kontekstista löytynyt esimerkki muistuttaa, että aikaisempia tekstejä ei pitäisi lukea vain oman aikamme tapojen pohjalta. Paitsi emotionaaliset ilmaisut, myös polemiikki oli vuolaampaa kuin mihin nykypolvi on tottunut.

7.2 Itämeren maiden agronomien liitto

Vuolaus näky myös kuvauksissa jaetusta suomalais-balttilaisesta kansallishenkisestä euforiasta, mistä agronomitkin pääsivät osallisiksi Viron ja Suomen itsenäistymisen jälkeen. Yhteydentunto johti organisatoriseen yhteistyöhön asti. Sitä ennen solmiutui kontakteja sen kautta, että yksi

⁴⁶³ Tarkemmin Mäkinen 2005.

⁴⁶⁴ Simonen, luku Suuntataistelut 1920-luvun alkupuoliskolla.

Tarton yliopiston uudelleen järjestämisen yhteydessä professoreiksi kutsutuista suomalaisista oli dosentti Kaarlo Teräsvuori, joka perusti Tarton kasvibiologisen koelaitoksen 1921 ja johti sitä pari vuotta ennen kuin aloitti professorin virassa Suomessa.⁴⁶⁵

Järjestötason yhteistyön virittäminen alkoi kesällä 1924, kun ilmeisesti omaehtoinen virolais-retkikunta lähtenyt tutustumismatkalle Karjalan kannakselle. Viipurin läänin maanviljelysseura osoitti heille vieraanvaraisuutta ja samaan tilaisuuteen tulivat Agronomisen yhdistyksen kesäretkeilyn osanottajat. Retkeilyn vetäjiin kuuluva yhdistyksen sihteeri Sigurd Mattsson *puhui vieraiden puolesta kiinnittäen erikoisesti huomiota Viron ja Suomen maatalousmiesten yhteistoiminnan suotavuuteen*. Yhteistyöstä varmaan keskusteltiin, ja seuraavana vuonna virolaiset ehdottivat kolmenkeskeistä organisaatiota. Suomalaiset halusivat mukaan myös liettualaiset. Niin perustettiin Agronomverband der Baltischen Staaten. Suomeksi sitä kutsuttiin vaihdellen nimillä *Itämerenmaiden Valtioiden Agronomien Liitto (IVAL) ja Baltianmaiden Agronomien Liitto (BAL)*.⁴⁶⁶

Aluksi ainakin Suomessa oli oma maajärjestö tätä yhteistyötä varten, mutta vuonna 1935 koko Agronomien yhdistys tuli jäsenjärjestöksi. Vuonna 1927 järjestöön kuului 120 suomalaista, 180 latvialaista, 75 virolaista ja 69 liettualaista agronomia. Ensimmäinen konferenssi pidettiin Suomessa kesällä 1927 kohtalaisen laajoin joukoin ja niitä jatkettiin joka toinen kesä vuorovuosin eri maissa. Toisen kerran kokoonnuttiin Suomessa oli 1935, jolloin vieraita oli runsaat sata ja isäntämaan edustajia 60. ”Viimeisenä kesänä” 1939 Latviassa retkeili yli 300 osanottajaa, joista 36 suomalaista.⁴⁶⁷

Miksi syntyi fenno-baltialainen, mutta ei pohjoismaista agronomiorganisaatiota, vaan säännölliseksi organisoitu pohjoismaainen agronomiyhteistyö alkoi vasta 1954. Yksi syy oli varmaan, että tutkijajärjestö jo täytti pohjoismaisten yhteyksien tarvetta. Sen jäsenyys ei ollut mitenkään tiukasti rajattu, vaan esimerkiksi maatalouskoulujen opettajat saattoivat olla mukana. Kun NJF 1929 kokoontui Suomessa, 130 noin 300:sta osanottajasta oli suomalaisia⁴⁶⁸. Toinen todennäköinen syy oli Ruotsin agronomien järjestökentän pienuus ja hajanaisuus; useinhan juuri ruotsalaiset olivat pohjoismaisten organisaatioiden eräänlaisia keskus- tai koordinaattoriosapuolia.

⁴⁶⁵ Teräsvuoren perusteelliset selostukset Tarton yliopistollisten maatalousopintojen järjestelyistä ja lukusuunnitelmista *Maatalous* 1923.

⁴⁶⁶ Agronomien yhdistyksen vuosikirja 1925. Sigurd Mattsson oli nimestään huolimatta suomenkielinen, tuolloin MTK:n yleissihteeri ja Agronomisen yhdistyksen sihteeri.

⁴⁶⁷ Mäkinen 1997 s. 117–120.

⁴⁶⁸ Torsell.

(Vrt.: Vuonna 1939 Suomen agronomijärjestön läheni 1000 jäsenen rajaa, Ruotsin agronomijärjestössä oli 350 jäsentä, lisäksi maatalousopettajilla oli oma yhdistys.) Mahdollisesti agronomikuntaa ei Skandinaviassa varhemmin edes mielletty professioksi samaan tapaan kuin Suomessa ja Baltiassa, tosin kussakin pohjoismaassa oli oma maatalousopistonsa tai -korkeakoulunsa. Pohjoismaista vain Suomessa oli korkein maatalousopetus korotettu yliopistolliseksi.

Kolmas syy suomalaisten agronomien balttisuhteiden voimakkuuteen oli, että maataloudella oli suurempi rooli kuin Skandinaviassa. Vuonna 1930 60 % suomalaisista sekä virolaisista eli maataloudesta. Latviassa ja Liettuassa osuus oli vielä suurempi. Suurta teollistumista näissä maissa ei edes haluttu tavoitella, vaan suosittiin maataloutta jo teollisuusproletariaatin välttämiseksi⁴⁶⁹. Yhteistä oli myös kussakin maassa toimeenpantu maareformi. Skandinaviassa maatalouden osuus elinkeinorakenteessa oli n. 30 %. Vaikka Suomen maatalous oli ollut vähemmän feodaalista kuin etelänaapureiden, maatalouden rakenne, koko elinkeinorakennekin oli enemmän itä- kuin länsi-eurooppalainen. Suomen maatalousajattelu rakentui itsenäistymisen jälkeen pienviljelmäpohjalle. Myös Tanskassa ja Norjassa painotettiin pienviljelyä, mutta Ruotsissa aatteen loisto-aika oli mennyt nopeasti ohi⁴⁷⁰.

Itämerenmaissa maataloudella ja talonpoikaisuudella nähtiin enemmän ideologisia, jopa turvallisuuspoliittisia merkityksiä kuin varsinkaan Ruotsissa.⁴⁷¹ Näistä saatiinkin Itämeren maiden agronomien liiton kokoontumisiin yhteenkuuluvuutta ja tunnelman kohotusta.

Lujitamme samalla sitä yhteistä ja kestäväää muuria, joka turvaa ikuisiksi ajoiksi kansojemme itsenäisyyden, elinkyvyn ja vapauden. (Virolainen ministeri 1938)

Uusia ystävyyssiteitä tuli jälleen solmituksi ja entisiä lujitetuiksi osanottajamaiden agronomien kesken, siteitä, joilla epäilemättä tulee vastaisuudessa olemaan huomattava merkitys näiden neljän maatalousvaltion lähentäjinä toisiinsa. (Agronomien yhdistyksen vuosikirja 1927)

*Vieraan ruoska, mahtisana,
Painanut on teitä – meitä,
Itämeren vaativana
Käski vapauden teitä [...] (Eero Eerola 1935)*⁴⁷²

⁴⁶⁹ Kirby s. 293. Sivulla (292–301) esitellään ja vertaillaan maatalouden asemaa ja kehitystä Baltiassa ja Pohjoismaissa. Ks myös Zetterberg luku Maatalous selkärangana ja Anu-Mai Köllin tuotanto, esim. Köll 1998.

⁴⁷⁰ Kuvaavaa on, että kun suomalaisagronomeja oli sikäläisen Hushållningsällskapetin organisoimalla ekskursionilla 1923, he halusivat lisäohjelmaksi poikkeamisen tunnetun ja Suomessa paljon luetun ”pienviljelyksen apostolin” P. J. Rösiön tilalla. Isännät eivät itse eivät huomanneet tarjota tätä mahdollisuutta. Agronomien yhdistyksen vuosikirja 1924.

⁴⁷¹ Talonpoikaiston, maan ja itsenäisen identiteetin yhteyksistä keskustellaan edelleen, mm. Tim Unwinin ja J. Kahkin tuotannossa.

Merkillepantavaa on, että agronomien yhteistyö nähtiin virolaisen ministerin näkökulmasta turvallisuuspoliittisena toimintana, samaan tapaan kuin 1930-luvun jälkipuoliskolla alettiin nähdä pohjoismainen yhteistyö. Suomen kannalta suunnat tuolloin kilpailivat. Runonsäe puolestaan kuvaa ”kanssakärsijyyttä”, jonka agronomirunoilija muisti vielä 1935, vaikka Venäjistä vapautumisen euforia oli jo ehtinyt tasoittua.⁴⁷³

Fenno-balttilaisten agronomisuhteiden raportointia leimasivat tunneilmaisut, aivan kuten muillakin elämänalueilla, mikä poikkesi asiapitoisista Pohjoismaiden vierailujen raporteista. Asiapitoisten selostusten puute eteläsuunnalta kertonee myös siitä, että sovellettavaa tietoa oli vähemmän ja tai konferensseissa sille ei pantu yhtä paljon painoa kuin yhdessäololle ja retkeilyille. *Maatalous* -lehden selostuksen lopputoteamus ilmaisee asiaa: *Varsinaista tarkoitustaan maataloustutkimuksen kongressina, jollaiseksi näiden tilaisuuksien on tarkoitus tulla, täytti kongressi vielä heikosti (1929)*. Virossa oli kuitenkin harjoitettu tietoista maatalouden kehittämistä siinä kuin Suomessakin, joten esimerkkejä ja malleja löytyi. Esimerkiksi Suomen Sianjalostusyhdistyksen kokouksesitelmöijä vertaili 1929 Suomen, Tanskan ja Viron sianjalostustyötä osoittaen Suomen tässä suhteessa olevan jäljellä mainituista maista.⁴⁷⁴

Kuten muissakin yhteyksissä, myös agronomien piirissä kuitenkin valiteltiin ja varoitettiin etelänaapureiden saavutusten aliarvioimisesta, usein jonkinlaista huonoa omaatuntoa osoittavin tai herättelevin sanamuodoin. Esimerkiksi kun valmistauduttiin I.V.A.L:n kokoukseen Suomessa 1935, *Maataloudessa* varotettiin:

Ne suomalaiset agronomit, jotka eivät ole olleet omakohtaisesti tilaisuudessa tutustumaan tai edes kirjallisuudesta seuraamaan Baltianmaiden maatalouden viimeaikaista kehitystä, saattavat helposti hairahtua jollakin tavalla aliarvioimaan sitä. Tällainen asenne on kuitenkin kokonaan väärä, vieläpä vaarallinenkin, sillä nuo alaltaan pienet naapurimaamme ovat todella menneet ripein askelin eteenpäin. Meidän ei suinkaan tarvitse pitää itseämme antavana puolelta, sillä meillä on useilla aloilla paljon heiltä opittavaakin.

Viimeinen -kin pääte melkein kumoaa lauseen sisällön, mutta kappale jatkuu kiittämällä kyseisten maiden korkeinta maatalousopetusta suomalaista paremmaksi. *Lisäksi esim. koetoiminnan,*

⁴⁷² Mäkinen 1997 s. 119, lähteenä Agronomien yhdistyksen vuosikirjat, runonsäe myös *Maatalous*-lehdessä 7–8/1935. Runo oli IVAL:n Suomessa pidetylle kongressille.

⁴⁷³ Vrt. luku 3 alaluku Heimoyhteys vakiintuu.

⁴⁷⁴ US 12.12.1929. Maataloushistoriaa esim. J. Kahkin tuotannossa, kuten Uue Pollumajanduse algus Eestis 1860–1880.

*maataloustuotteiden kaupan, maanomistusolojen järjestämisen ym. aloilla ne voivat esittää merkillepantavia tuloksia.*⁴⁷⁵

1920-luvun innostuksen jälkeen suomalaisten agronomien Baltia-harrastus laimentui niin, että Kaunasiin 1933 lähti vain yksi Suomen järjestön edustaja. Tämä herätti epäuskoa suomalaisten kiinnostuksesta: *haluavatko suomalaiset yleensä ollenkaan enää jatkaa Baltianmaiden agronomien keskeistä yhteistoimintaa I.V.A.L.:n sääntöjen puitteissa.* Kirjoittaja, joka oli ollut tuo ainoa edustaja Kaunasissa, vetosi velvollisuuteen ottaa seuraavan kesän vieraat oman maan ja vieraiden arvoa vastaavalla tavalla. Silloin on *tilaisuus rakentaa ystävällisiä ja hyödyllisiä suhteita näihin nopeasti edistyiin maihin, jotka tuntevat tällä hetkellä mitä suurinta harrastusta maatamme kohtaan.* Kirjoitus loppuu milteipä uhkaukseen: *Suomi ei ole ainoa maa, jonne Eestin, Latvian ja Liettuan agronomit voivat ystävällisten suhteiden rakentamiseksi orientoitua.* – Parin vuoden päästä niin tunnetuksi tullut sana 'orientoituminen' oli siis käytössä jo 1934, itse asiassa aiemminkin. IVAL-järjestöä käsittelevissä kirjoituksissa asiaa ei mainittu, mutta Suomen ja Viron kesken oli maatalouskaupallisia ongelmia, kun suomalaisviljelijät karsastivat kilpailevaa maataloustuontia Virossa⁴⁷⁶. Viron, Latvian ja Liettuan kesken oli muita erimielisyyksiä, vaikka ne olivatkin muodostaneet liiton.

Yhteiset kiinnostuksen kohteet ja henkilökohtaiset suhteet voittavat kuitenkin varsin helposti poliittisen tason erimielisyyksiä; tämä nähtiin 1920-luvun alussa, jolloin Suomen ja Ruotsin välit olivat hallitustasolla tulehtuneet, mutta korkeat valtion virkamiehet ja akateemiset tutkijat jatkoivat yhteydenpitoa, kuin poliittisia ongelmia ei olisikaan.

Ylioppilaiden Viro-yhteydet

Agronomiopiskelijat Sampsu-yhdistyksensä puitteissa solmivat tiiviit suhteet Viroon, samoin kuin monet osakunnat. Sampsassa suhteen solmiminen tapahtui syksyllä 1930 sen jälkeen, kun opiskelijaretkikunta oli vierailut Tukholman maailmannäyttelyssä ja täten avannut yhteyden ulkomaihin.⁴⁷⁷ Yksittäisen opiskelijan ehdotus Viro-yhteyden etsimisestä sai kannatusta ja yhteydenotto Tarttoon tuotti kontaktin Akateemisen Maatalousseuran, siis opiskelijajärjestöä arvovaltaisemman yhteisön kanssa. Liittosopimus solmittiin vielä samana syksynä ja yhteistyön

⁴⁷⁵ Maatalous 1934 s. 277–278.

⁴⁷⁶ Esim. UM:n arkistossa selostus Päeväleht 29.1.1934: On piirejä, jotka heti olisivat valmiit allekirjoittamaan kauppasopimuksen. Maatalouspirit sitä vastoin ovat edelleen pidättyväisiä.

⁴⁷⁷ Fanny ja William Ruthin säätiön 100-vuotishistoriatyössä 2014 havaitsin, että säätiö, ilmeisestikin hallitusjäsenensä Georg von Wendtin aloitteesta tuki Tukholman matkaa.

tarkoitukseksi todettiin *omalta osaltaan syventää näiden heimokansojen yhteenkuuluvaisuuden tunnetta tutustuttamalla jäseniään toisiinsa sekä kummankin maan maatalouteen, sen saavutuksiin, pyrkimyksiin ja toimintamuotoihin*. Käytännössä tietysti myös hauskanpito kuului ohjelmaan. Sampsalaiset ehtivät tehdä kaksi ryhmämatkaa Viroon ja samoin virolaiset kaksi matkaa Suomeen (1931–1938). Lisäksi järjestettiin stipendiaattivaihtoa ja tehtiin yksityisiä vierailuja. Koska virolaistaholla oli mukana professoreita, Suomessa vaihtoon osallistui yhtäläillä nimekkäitä tutkijoita, ainakin Otto Valle ja K. T. Jutila. Molemmat olivat aktiivisia myös pohjoismaisessa tutkijayhteistyössä.⁴⁷⁸ Viron matka oli monelle sampsalaiselle ensimmäinen käynti Suomen rajojen ulkopuolella. Matkan huokeus helpotti lähtemistä. Samasta syystä Viro oli monen muunkin järjestön suosima matkakohde.

Agronomien kansainväliseen toimintaan mahtui siis myös heimopohjainen yhteistyö, jonka ensisijaiseksi tavoitteeksi määriteltiin yhteenkuuluvuuden tunteen syventäminen. Kun sysäys tuli opiskelijayhdistyksen Ruotsin vierailusta, voi olettaa että suomalaiskansallisesti suuntautunut maatalousopiskelija koki hiukan kuin pettävänsä heimohengen, kun Tukholmaan mentiin, mutta ei Viroon. Mukana ollut silloinen opiskelija kertoi vuoteen 1957 ehdittyä, että voimakas vaikutte oli *se sukulaiselämys, joka voidaan ilmaista sanoilla 'veri on vettä sakeampaa'*.⁴⁷⁹ Sitä tietynasteista suhteiden jäähtymistä, mitä muuten tapahtui ylioppilaiden keskuudessa,⁴⁸⁰ ei ilmeisesti ehtinyt ilmetä maatalousopiskelijoilla tai ainakaan sitä ei jälkeempään muistettu.

Suomalais-ugrilainen kulttuuritoimikunta ehdotti Agronomien yhdistykselle Unkariin asti ulottuvaa heimopohjaista (Suomi-Viro-Unkari) järjestäytymistä 1937.⁴⁸¹ Tällaisia yhteenliittymiä hän oli joillain ammattikunnilla. Yhdistys ei innostunut ajatuksesta. Vaikka maatalousalalla oli innokkaita aitosuomalaisia, ei heimoaate eikä varsinkaan heimomystiikka koskettanut rationaalisia agronomeja tai muitakaan maatalouspiirejä, opiskelijoita lukuunottamatta, ainakaan kollektiiveina. Virolaissuhteissa toki voitiin heimolaisuuteen viitata. Esimerkiksi kansakouluopettajille heimoaate taas tarjosi kosketuksen kansakuntaa laajempaan yhteisöön ja vastapainoa skandinaviselle rotuylpeydelle, jonka vuoksi suomenkieliset kärsivät, myöhempää termiä käyttäen ”toiseudesta” ja alempiarvoisuudesta.

⁴⁷⁸ Savolainen s. 42–45.

⁴⁷⁹ M.t. s. 56. Vuodesta 1957 Agronomien yhdistyksellä oli jonkin verran vaihtoa Ruotsiin emigroituneiden virolaisagronomien kanssa. Eesti Agronomide Selts Rootis -yhdistyksen edustajia tavattiin varsinkin PMY:n kokousten yhteydessä. Mäkinen 1997 s. 246.

⁴⁸⁰ Vrt. Klinge 1978 s. 193–194.

⁴⁸¹ Mäkinen 1997 s. 124.

Kansainväliseen maatalouskongressiin Unkariin toki lähti Suomenkin edustajia. Joko kohteliaisuudesta tai aidosti vaikutettuina suomalaiset kävijät usein sympatisoivat voimakkaasti osoitettua kansallista surua Unkarin maa-alan supistumisesta. Niinpä maatalousministeri Jutilakin lausui 1934 maljapuheessa: *Unkarin kansa kantaa raskasta kohtaloaan, mutta silti se ei ole koskaan kadottanut luottamustaan ja uskoaan parempaan tulevaisuuteen.*⁴⁸²

7.3 Myöhäinen pohjoismainen suuntaus

Valtiollisen ”pohjoismaisen julistuksen” (1935) mukainen käänne kansalaisyhteiskunnan yhteistyösuhteissa 1930-luvun jälkipuoliskolla näkyy myös agronomeilla, mutta hitaampana kuin monella muulla organisaatiolla. Norjaan ja Tanskaan järjestettiin, ei kylläkään ensimmäistä kertaa, opintoretki 1938. Toimintasuunnitelmaan vuodelle 1939 merkittiin osallistuminen *Baltian maiden ja tarvittaessa myös Skandinavian maiden agronomien yhteistyöhön*. Järjestöissä yleisesti omaksuttua ikään kuin kansallista velvollisuutta ”orienteeraukseen” ei syksyllä 1938 ollut vielä täysin sisäistetty, mutta talvella 1939 yhdistys liittyi Pohjola-Norden -yhdistykseen. Huhtikuussa 1939 agronomimatrikelin kokoaja Hjalmar Sandberg lähestyi Ruotsin agronomijärjestön puheenjohtajaa tiedustellen ruotsinmaalaisia matrikkeleita. Vastauskirjeessään puheenjohtaja, professori Ivar Johansson toivoi samalla yhteistyötä ainakin Suomen ja Ruotsin, mielellään myös Norjan ja Tanskan agronomijärjestöjen kanssa jopa yhteistä aikakauslehteä kaavailen. Hän pyysi, että Sandberg koettaisi saada yhdistyksen johdon kiinnostumaan asiasta, jotta eteenpäin päästäisiin mahdollisimman pian. Itse hän lupasi tehdä kaiken voitavansa asian eteen uskoen, että oma järjestö on kokonaisuudessaan yhtä lailla kiinnostunut.⁴⁸³ Näyttää siis siltä, kuin agronomien tapauksessa ruotsalaiset olisivat olleet kiinnostuneempia yhteydenpidosta kuin suomalaiset.

Maatalous oli yksi niistä elämänalueista, joissa Suomi ei ollut pikkuveli Skandinavian maille, vaikka tuotantoluvut olivatkin pienempiä. Eräs vahvuus maatalouspiirejä ajatellen oli, että maatalous eri ulottuvuuksineen oli arvostettua ja merkittävä osa yhteiskuntaelämää. Tämä havainnollistui epäsuorasti jo 1929 NJF:n konferenssissa Suomessa, kun avajaisjuhlallisuuksiin osallistui tasavallan presidentti, itsekin maataloustutkija, ja juhlapuheen piti pääministeri, jonka luottamustoimiin kuului järjestön Suomen osaston varapuheenjohtajuus. Niinpä ei ollut ihme,

⁴⁸² XVI Kansainvälinen Maatalouskongressi Budapestissä. Maatalous 1934 s. 195.

⁴⁸³ Agronomiliiton arkisto (Siirretty Toimihenkilöarkistoon). Sandbergin ”Sekalaista” kansio. Mäkinen 1997 s. 121.

että Ruotsin agronomijärjestön akateeminen johtaja esitti yhteistyötä, kun siitä oli tulemassa tai jo tullut yleinen tapa.

Elokuussa 1939 järjestön lehden *Maatalouden* nimimerkki Silmä ja korva, tietävästi silloinen puheenjohtaja Sigurd Mattsson, viimein yhtyi pohjoismaiseen suuntaukseen todeten, että *maanviljelijöiden ja maataloudellisten järjestöjen yhteistyöhön syventämiseen on nyt sopiva ajankohta. Sellaista suorastaan vaativat Pohjoismaiden kansojen elinehdot, maatalouden kehittäminen ja kansojemme yhteisyyden kehittäminen. [...] Ruotsin agronomien taholta on äskettäin alustavasti tiedusteltu mahdollisuuksia pohjoismaiseen yhteistyöhön. Vaikka suunnitelmat ovat vasta aivan aluillaan on niihin mielestämme suhtauduttava suopeasti, siitäkkin huolimatta, että olemme jo mukana Itämeren valtioiden agronomien liiton yhteistoiminnassa.*

Kirjoittaja oli kuitenkin kovin varovainen ja päätteli, että aluksi on syytä tyytyä vähään, koikeilla ja olla odottamatta suuria ja näkyviä tuloksia. – Näkyviä tuloksia kyllä saatiin jo muutamana kuukauden päästä, sillä ”Finlands sak är vår” -hengessä Ruotsin agronomeissakin heräsi talvisodan sytyttyä laaja solidaarisuus, joka konkretisoitui rahankeräyksinä sodasta kärsineiden Suomen agronomiperheiden hyväksi.⁴⁸⁴

Ottaen huomioon suosio, jonka pohjoismaainen suuntaus muuten sai järjestökentällä, ruotsinmaalaisen puheenjohtajan kiertotie Suomen agronomeja lähestyessään ja arvovaltaisen Mattssonin varovaisuus hämmästyttävät. Voi suorastaan kysyä, oliko hänellä takana jotain henkilökohtaista negatiivista kokemusta mahdollisissa aiemmissa Ruotsin suhteissa? Vai halusiko Mattsson pysyä solidaarisena Baltian kollegoille ja heidän lähimmille suomalaisille yhteistyökumppaneilleen⁴⁸⁵? Pohjoismaainen suuntautuminen saattoi merkitä eteläsuunnan yhteyksien ehtymistä, mutta agronomien tapauksessa näin ei käynyt. Itämerenmaiden Agronomien liittoa haluttiin vahvistaakin niin, että keskusjohtokunnan suomalaisjäsenet Artturi Somersalo ja Otto Valle ehdottivat 1939 pysyvän sihteerin valitsemista Viroon. Vahvistamispyrkimyksetkään eivät olleet poikkeuksellisia. Heimokansojen kesken 1937 solmittuihin kulttuurisopimuksien henkeen ne sopivat hyvin.

Tosin, edelliskesänä Agronomiyhdistyksen johtokuntaa ei välitetty kutsua koolle käsittelemään tärkeitä liittoon liittyviä asioita ja niihin tartuttiin vasta Eesti Agronome Seltsin muutuskirjeiden jälkeen. Jälkikäteen on vaikea päätellä, oliko kyse vain kesäisestä saamattomuudesta vai tunsiko yhdistyksen puheenjohtaja, taustaltaan maalaisliittolainen ja laillisuus-

⁴⁸⁴ Maatalous 1939 s. 207.

⁴⁸⁵ Liiton johtoa kritikoivat järjestöaktiivi Artturi Somersalo oli aktiivinen myös IVAL:ssa, sen lisäksi saksalaismielinen. Ks. Mäkinen 1997, Somersalo-viitteet henkilöhakemistosta.

miehenä tunnettu Sigurd Mattsson yhteyden poliittisesti hankalaksi? Ainakaan hän ja sihteeri eivät pitäneet asiaa polttavan tärkeänä ja rohkenivat vastaamattomuudellaan olla epäkohteliaita yhteistyökumppaneille. Samainen, monessa muussa suhteessa tarmokas Mattsson oli kyllä varovainen myös pohjoismaisissa suhteissa, kuten edellä todettiin. Vuodelle 1940 kaavailtiin, että *vuorovaikutusta Suomen ja Baltian maiden kesken ylläpidetään BAL:n puitteissa ja osallistutaan suunnitteilla olevan Pohjoismaiden agronomien yhteistyön järjestelyyn*⁴⁸⁶.

Erikoistunut ja funktionaalinen yhteistyö Pohjoismaiden kesken vahvistui 1930-luvun jälkipuoliskolla esimerkiksi viljakemistien kesken ja karjanjalostuksessa, jopa erikseen siipikarjanjalostuksessa. Syntyi sellaisiakin epävirallisia yhteistyömuotoja kuin pääkaupunkien meijerien johtajien kiertävät vuositapaamiset. Tämän tavan voi arvella alkaneen Pohjoismaisesta meijerikongressista Göteborgissa 1938 ja se oli voimissaan ainakin 1950-luvulla. Yhteistyömuoto on esimerkki monimuotoisesta funktionaalisesta yhteistyöstä, joita mikään listaus ei voi tyhjentävästi tavoittaa.

Pohjoismaista tuli agronomeille sotien jälkeen entistä merkittävämpi yhteistyösuunta, kun Baltia-yhteydet melkein katkesivat. Kaikesta hyvästä kollegiaalisuudesta huolimatta pari tekstiotetta 1960-luvulta osoittavat, että kielikysymys on sekä konkreettisesti että poliittisessä mielessä ollut jossain määrin ongelmallista, mutta hyötynäkökohdat ylittävät ongelmat. Kirjoittaja, aikoinaan IVAL:ssa sekä koko uransa myös NJF:ssä aktiivisesti toiminut professori Otto Valle (s. 1899) kirjoitti 1963 *Maatalouteen pohjoismaiden tutkijoiden kongressin johdosta*:

Vaikkakin yhdistyksen toiminta tapahtuu skandinaavisilla kielillä ja suomalaisilla on ollut kielivaikeuksia, on Suomen jäsenmäärä ollut aina yllättävän runsas. Tämä johtuu siitä, että juuri maataloustutkimuksen alalla on PMY osoittautunut jäsenilleen erittäin hyödylliseksi. [...] Pohjoismainen yhteistyö on kaikilla elämän aloilla tärkeä, kun sitä harjoitetaan luottamuksellisessa ja muita veljesmaita kunnioittavassa hengessä täysin tasa-arvoisina ja kielipoliittikkaan sekaantumatta.

Loppulauseessa Valle toivoo kongressin ja retkeilyiden *syventävän yhteenkuuluvaisuuttamme*. Hän toivoo niiden myös antavan *oikean kuvan tehtävistämme ja pyrkimyksistämme maatalouden harjoittajina ja maataloustutkijoina*.⁴⁸⁷ Oliko Vallen huolena jokin väärä kuva suomalais-

⁴⁸⁶ Miehitykset katkaisivat Itämeren maiden agronomien organisatorisen yhteistyön. 1990-luvulla kokouksia jatkettiin sillä numerolla, joka olisi seuraavaksi ollut vuorossa. Sekä balttilainen että skandinaavinen agronomijärjestöjen yhteistyö on kuitenkin pysynyt vain johtajatasolla. Sen sijaan tutkijayhteistyö NJF:n piirissä on laajapohjaista ja laajentunut rajoitetusti käsittämään myös Baltian maat.

⁴⁸⁷ *Maatalous* 1963 s. 105–106

sesta maataloudesta ja tutkimuksesta? – Vai vain jonkinlaisen loppulausen aikaansaaminen kirjoitukseensa?

7.4. Kansainvälinen vaihto arvostettua

Kaiken kaikkiaan, agronomienkin pan-identifioituminen sotien välisenä aikana noudatti suunnilleen tavallista kaavaa. Johtavilla ruotsinkielisillä piireillä oli ollut kanssakäymistä vanhaan ja pohjoismainen pan-identiteetti. Suomen ja Baltian maiden itsenäistymisen jälkeen ryhdyttiin, varsinkin suomenmielisin voimin, yhteistyöhön eteläsuunnan kanssa. Yhteisen agronomijärjestön ja kokousten myötä keskinäinen yhteys muodostui keskimääräistä vahvemmaksi. Asiaan vaikutti ainakin Suomelle ja Baltian maille yhteinen maatalouden vahva kansallinen rooli. Pohjoismaiseen suuntaukseen Suomen aatteellis-ammattillinen järjestö ehti vasta viime hetkillä ennen suursodan syttymistä. Tieteellinen yhteistyö oli kuitenkin koko ajan vilkasta ja siihen osallistui myös aitosuomalaisia yliopistomiehiä. Samoja henkilöitä toimi aktiivisesti sekä etelä- että länsisuuntaan. Vielä 1960-luvulla aktivisti kuitenkin näki aiheelliseksi muistuttaa kunnioituksesta, tasa-arvoisuudesta ja sekaantumattomuudesta kielipolitiikkaan. Tästä voi päätellä, että asiaa ei ollut koettu itsestään selväksi.

Historiakirjallisuudessa yleinen näkemys siitä, että suomalaiset itsenäisyyden alkuvuosina olisivat kääntyneet sisäänpäin, voidaan myös agronomeja tutkiessa asettaa hyvin kyseenalaiseksi. Ensinnäkin, matrikkeleissa (1927, 1942 ...) ilmoitettiin ulkomaiset opintomatkat, kuten matrikkelitapaan kuului. Ne siis noteerattiin. Otos vuonna 1942 painosta tulleessa matrikkelissa osoittaa kyllä, että ennen 1880-lukua syntyneillä agronomeilla ulkomaan kokemuksia oli enemmän kuin nuoremmilla. Heistä noin puolet olivat tehneet vähintään yhden opintomatkan ulkomaille tai opiskelleet siellä. 1880–1890 -luvuilla syntyneistä matkoja oli runsaalla kolmasosalla ja seuraavalla kymmenluvulla syntyneillä, tietoja antaessaan siis 30–40-vuotiailla kahdella viidestä. Pääsyyn muutokseen tuskin kuitenkaan oli ”kämpertyminen”. Keskimmäisen ikäryhmän nuoruuden matkoja oli ehkäissyt maailmansota, ja siinä vaiheessa myös agronomikunnan sosiaalinen tausta oli muuttumassa. Yhä suurempi osa oli talonpoikaistaustaisia, joilla ei ollut varaa sellaisiin opintoihin viimeisteleviin ”grand toureihin” kuin oli ollut kartanoiden ja säätyläisperheiden jälkeläisillä, jotka 1890-luvulle asti muodostivat opiskelijoiden pääosan. Virkamiesten suhteellinen taloudellinen asema laski sodan ja inflaation myötä eikä sen jälkeen enää noussut entiselle tasolle. Matkustaminen ilman stipendejä ei siis tullut enää kysymykseen.

Toisekseen, esimerkiksi meijerioppia ei enää tarvinnut hakea Tanskasta, mikä oli tavallinen matkan aihe ”maatiaisagronomeillekin” 1890-luvulla. Se, että nuorimmilla ikäryhmällä oli taas enemmän matkakokemuksia kuin edellisellä, liittyyne varsinkin opiskelijoiden ryhmämatkoihin.⁴⁸⁸ Suomalaistutkijoiden kansainvälisiä suhteita tutkineen Marjatta Hietalan laskelmissa maatalousprofessoreidenkin matkamäärä nousi 1920-luvun alkuvuosista 1930-luvun lopulle, mutta heidän tapauksessaan 1900-luvun alkuvuosien suhteellinen profesorimatkustus oli ollut yhtä suurta.⁴⁸⁹

Ryhmämatkoista raportoitiin hyvin sekä agronomien lehdessä että vuosikirjassa ja yksittäisten opintomatkalaistenkin kokemuksia saatettiin tietoon lehdessä ja kokouksissa. Agronomien yhdistyksen yksi pyrkimys valtion suuntaan oli saada lisätyksi valtion matka-apurahoja, ainakin 1923 ja taas lama-ajan jälkeen. Tässä onnistuttiin 1938. Kun vielä muistetaan NJF:n varsin vilkas toiminta ja Itämeren maiden agronomien liitto, ei agronomikuntaa mitenkään voi väittää kansallisesti sisäänpäin kääntyneeksi. Isänmaallinen eetos siivitti työtä, mutta siihen kuului kansainvälinen tiedonvaihto.

Se, minkä kansallismielisyys ja Suomessa tapahtunut kehitys toivat uutena piirteenä, oli vuorovaikutuksellisuuden ja tasaveroisuuden ihanne. Otto Valle ilmaisi sen jälkikäteen jo lainatuin sanoin *muita veljesmaita kunnioittavassa hengessä täysin tasa-arvoisina ja kielipolitiikkaan sekaantumatta*. Tutkittavana aikana samaa ajattelutapaa ilmaisi vanhempi maaseutuvai-
kuttaja Santeri Alkio Ruotsin matkakertomuksensa loppulauseessa. – Huomionarvoista suomalaisten kansainvälisyys-kiinnostuksen kannalta on sekin, että myös aitosuomalainen Alkio kokosi matkakirjan. Tosin siihen sisältyi yksi kotimaankin matka. WSOY puolestaan uskoi yleisön matkakirja-kiinnostukseen, koska otti sen julkaisuohjelmaan 1928.

*Tutustuminen vieraisiin oloihin merkitsee aina edistystä. Niin lähekkäin asuville kansoille kuin Ruotsin ja Suomen olisi epäilemättä molemminpuoliseksi hyödyksi seurustella toistensa kanssa paljon enemmän, kuin tähän asti on tapahtunut. Molemmilla olisi toisistaan oppimista. Onkin varmaa, että kun uudemmat kansainväliset tekijät pääsevät vaikuttamaan, tämä vuorovaikutus tulee pakostakin välittömämmäksi. Eivätkä sitä voi estää edes kielelliset vaikeudet, sillä tarve opettaa kyllä keinot niiden voittamiseksi.*⁴⁹⁰

⁴⁸⁸ Mäkinen 1997 s. 126.

⁴⁸⁹ Hietala 2002 s. 529. 1900-luvun alkuvuosien vahvuutta selittänee se, että ensimmäiset varsinaiset maatalousprofessorit olivat vahvasti kiinnittyneitä Ruotsiin. Sinänsä juuri maatalousprofessoreiden 1860-luvulta alkava käyrä herättää kysymyksiä, sillä korkein maatalouopetus siirtyi yliopistoon vasta 1900-luvun taitteessa.

⁴⁹⁰ Alkio s. 77. Maatalousmiesten Ruotsinmatka lienee kuulunut suurlähettiläiden, erit. Werner Söderhjelmin pönistuksiin suomenmielisten lähentämiseksi ruotsalaisuuden kanssa. Vrt. alaluku 6.1.

Lausuma osoittaa, että Alkion tunnettu Ruotsi-kriittisyys koski ruotsalaisten asenteita, ei Ruotsia sinänsä ja että hän ennakoi asetelman muutosta. Alkio kuoli 1930 eikä joutunut kokemaan niitä ”uudempia kansainvälisiä tekijöitä”, jotka roturajan hälvenemisen avittamana todellakin tulivat lisäämään suomalais-ruotsalaista vuorovaikutusta.

8 PAN-IDENTITEETIN AIHEET

Olin asettanut tutkimuskysymyksiksi seuraavat:

- 1) *Kartoittaa suomalaisten pan-identifioitumista sotien välisenä aikana erityisesti erilaisten kansalaisjärjestöjen kansainvälisen yhteydenpidon kautta.*
- 2) *Löytää selityksiä silloiselle pan-identifioitumiselle ja yleisemminkin aikalaisten perustelujen, aiemman tutkimuksen ja omien päätelmien pohjalta.*

Ensimmäisen kysymyksen vastaukset katson löytyvän pitkin tutkimusraporttia ja tiivistäen edellisessä luvussa. Toisen kysymyksen vastaukset kokoan tähän lukuun.

8.1 Alueellisuus Suomen naapurimaa-kanssakäymisessä 1920–1930 -luvuilla

Jos poliittiset johtajat haluavat määritellä alueita – tällä viittaa tutkija Nyen lausumaan ”alueet sijaitsevat siellä, missä poliitikot haluavat niiden sijaitsevan”⁴⁹¹– pohjoismaista suuntausta ajaneen johtomiesryhmän menettelystä voi ottaa oppia sen hoitaessa suomalaisten taivuttelua ”sisäkautta”. En kuitenkaan usko, että mitä tahansa aluemuodostusta voidaan saada aikaan ja kansalaisten hyväksymäksi ja omaksumaksi ainakaan pitkäaikaisesti, vaikka esimerkiksi kauppasuhteet olisivat vilkkaat. Tarvitaan useita edellytyksiä. Olen tiivistänyt ne seuraavasti: Kulttuurinen yhtenäisyys ja tasa-arvon kokemus, käytännön hyöty, positiivinen tunne, ulkoinen uhka ja kansalaisyhteiskunnan ja valtiovallan läheisyys.

Kulttuurinen yhtenäisyys ja tasa-arvon kokemus

Ensinnäkin tarvitaan tietty kulttuurinen yhtenäisyys, johon usein kuuluu myös kielisukulaisuus. Kulttuurisen yhtenäisyyden pohjalta myös lainsäädäntö ja erilaiset yhteiskunnalliset järjestelyt ovat samankaltaisia. Pohjoismaissa tämä toteutuu, ja kielen ja vanhan kansankulttuurin pohjalta myös Viron ja Suomen kesken. Skandinaavisten kielten yhtenäisyys on ollut tähän asti keskeinen tekijä, vaikka suomensuomalaisten kannalta ongelmallinen. Tulee nähtäväksi, miten erityistä lisääntyvä englannin kielen käyttö vaikuttaa eli kuinka merkittävä tekijä kielisukulaisuus on. Tiedonvaihto on joka tapauksessa perustunut paitsi suulliseen keskusteluun, myös kykyyn lukea pohjoismaisia kieliä.

---

⁴⁹¹ Ks 1. luvun alaluku Pan-identiteetti ja alueellisuus.

Historiallisesti kulttuurinen yhtenäisyys ei tutkittavana aikana kuitenkaan ollut selvää. Pohjoismaissa eliitit kyllä olivat 1800-luvun lopulla hyvin yhtenäisiä ja kykenivät seurustelemaan äidinkiellään. Suomi poikkesi muista maista siinä, että eliitillä ja pääosalla muuta kansaa oli (ollut) eri kieli. Suomalaisuusliikkeen myötä alkoi kasvaa myös suomenkielinen sivistyneistö, joka aluksi oli käytännössä kaksikielistä. Tilanne muuttui 1920-luvun alussa, jolloin puhtaasti suomenkielisistä oloista tuli nuorta sivistyneistöä, joka koki itsensä erilaiseksi ja ylenkatsotuksi akateemisessa maailmassa ja reagoi siihen voimakkaalla kielinationalismilla. Yhdistyneenä vielä liikkeellä olleisiin rotuoppeihin tilanne johti kierteeseen, jossa molemminpuolisin loukkauksin ja loukkaantumisin ruotsinkieliset korostivat kulttuurista ja osa rodullistakin ylemmyyttään ja aitosuomalaiset vaativat julkisen elämän mahdollisimman laajaa yksikielisyyttä.

Pohjoismaiseen yhteistyöhön Suomen kielitaistelu toi kitkaa, varsinkin kun suomenruotsalaiset vetosivat kieliheimolaisiinsa naapurimaissa ja monet siellä mielellään vastasivat. Useissa yhteyksissä ilmenee kuitenkin, että varauksellinen suhde oli nimenomaan ruotsalaisten ja suomalaisten välillä. Tanskassa ja Norjassa suomalaiset kokivat olevansa lämpimämmin vastaanotettuja. Kokemuksen todellisuus pohjaa ei voi mitata, ainakaan jälkikäteen.

Kulttuurisen yhtenäisyyden tunne parani oleellisesti, kun vanhat rotuopit muutettiin sellaisiksi, että ne eivät enää erotelleet suomenkielisiä suomalaisia biologisesti ja henkisiltä edellytyksiltään skandinaaveja alemmiksi. Tästä ei ollut puhetta missään virallisissa yhteyksissä, mutta rotuopillinen kirjallisuus ja siitä käyty keskustelu pakinoineen teki lehtiä lukevalle suomalaisyleisölle selväksi, ettei aihetta alemmuudentuntoon ole. Ruotsalainen ja muu skandinaavinen keskustelu ei kuulu tämän tutkimuksen piiriin, mutta vaikutuksen on täytynyt olla samansuuntainen. Rotuylemmyyden innostus Ruotsissa oli joka tapauksessa laimentunut heti 1920-luvun alun jälkeen, mikä on pääteltävissä jo Rotubiologisen instituutin asemasta. Roturajan hälvemiseen vaikutti varmaan vielä enemmän se, että skandinaavit tapasivat suomenkielisiäkin suomalaisia erilaisten yhteistyöhankkeiden äärellä. Asia ylitti mahdolliset ennakkotiedot.

Viron, Latvian ja Liettuan kanssa kulttuurinen yhtenäisyys merkitsi itsenäisyysajan alussa samankaltaista poliittista kokemustaustaa vapaussotineen ja maareformeineen. Sen ja ruotsalaispiireistä koetun ylenkatseen pohjalta suomalaisia oli mukana muutamien alojen suomalais-balttilaisessa yhteistyössä. Hieman viriteltiin myös balto-skandinaavista yhteistyötä, jolloin kyllä alan harrastajat Baltiassa olivat innokkaampi osapuoli. Erityisesti monia virolaisia kiinnostavi kuuluminen Pohjoismaihin.

1930-luvulla poliittinen kehitys eriytyi Baltian maiden siirtyessä autoritaarisiin hallitusmuotoihin. Suomessakin vastaavanlaisen oli pyrkimyksiä, mutta parlamentaarinen demokratia voitti, jolloin Skandinavia näyttäytyi poliittisesti läheisempänä. Kun suomenkielisiltä samanaikaisesti haihtui erirotuisuuden stigma, sellaisetkin tahot, jotka aiemmin olivat kokeneet suurempaa yhteyttä Viroon kuin Skandinaviaan, alkoivat suuntautua enenevästi länteen. Käännöksi ei kuitenkaan ollut kaikkia piirejä kattava. Joka tapauksessa kieliyhteys Viroon on luonut maiden kesken erityissuhteen. Se on kummallekin ainutlaatuinen, sillä pienempien kielisukulaisten kanssa ei voitu harjoittaa mitään käytännön vaihtoa.

Esimerkki siitä, että yhteyttä voidaan kokea myös erilaisten kulttuurien kesken, on Suomen ja Unkarin suhde, mutta mitään kestävää pan-identiteettiä ei suomalais-ugrilaiselle pohjalle voitu rakentaa kaikista positiivisista tunnelatauksista huolimatta. Pikemminkin yhteisyyden aiheet tulevat kielellisestä erilaisuudesta suhteessa germaanisiin ja slaavilaisiin naapurikansoihin. Sukulaisperustelullaan liki absurdi tunnesuhde on joka tapauksessa ollut kulttuurisesti rikastuttava tekijä molemmiin puolin.⁴⁹²

Käytännön hyöty

Pitkässä perspektiivissä pohjoismaisen yhteistyön merkittävin innostaja on arvioni mukaan ollut käytännön hyöty. Tietyissä yhteyksissä hyöty tulee mittakaavaeduista, joita voidaan helpoimmin hyödyntää juuri kulttuuriltaan ja muilta olosuhteiltaan samankaltaisten maiden kesken, esimerkkejä tällaisesta ovat vaikkapa maatalouden erityisalojen tutkimus ja uudempana muotona kudospankkiyhteistyö⁴⁹³.

Toinen mittakaavaedu tulee siitä, että monissa laajemmista kansainvälisistä yhteyksissä Pohjoismaiden ääni saadaan paremmin kuulumaan joukkona, kuin kukin erikseen. Tätä alettiin harrastaa ainakin heti 1920-luvun alusta lähtien. Pohjoismaisissa kokouksissa sovittiin yhteis-

⁴⁹² Frode J. Strømnesin (k. 2012) aloittama, mutta tietävästi jatkumaton tutkimus kielen ja spatiaalisen hahmottamisen suhteista viittaisi, että suomalaisugrilaisilla kielten rakenteella voisi sittenkin olla sellaista piiloista vaikutusta, että suomen- ja unkarinpuhujien kokemistavoissa olisi jotain yhteistä. Ks. *The fall of the word and the rise of the mental model: A reinterpretation of the recent research of spatial cognition and language*. 2006. Myös Yle: Arstoteleen kantapää 18.9.2009.

⁴⁹³ Esim. YLE-uutiset 12.10.2013, elinluovutusaiheinen uutinen verkkosivulla. ”Sopivaa siirännäistä ei aina ehditä saada ajoissa, vaikka siitä tehtäisiin pohjoismainen hälytys.”

tä menettelyistä tulossa olevissa laajemmissa kansainvälisissä kokoontumisissa. Pienessä määrin tätä harjoitettiin myös Viron kanssa.

Taloudellisella alalla Pohjoismaat ovat toistensa kilpailijoita, mutta tiukan paikan tullen, kuten 1930-luvun pula-aikana, huomattiin järkeväksi sopia yhteisistä menettelytavoista. Pohjoismaiset pankkimiehet neuvottelivat keskenään, samoin teollisuuspiirit ja yksityiset metsänomistajat järjestöjensä välityksellä. Vastaavasti ammattijärjestöt harmonisoivat vaatimuksiaan.

Kansalaisjärjestöille ja eri yhteiskunnallisen toiminnan kentille lainsäädännöstä alkaen pohjoismaainen vertailu antoi ja antaa virikkeitä. Virikkeet saattoivat käynnistää kokonaan uusia toimintamuotoja ja järjestöjä tai olla pieniä käytännön ideoita. Sama mallien ja ideoiden vaihto koski suomalais-balttilaista yhteistyötä kuitenkin niin, että aluksi Suomi oli antavampi osapuoli varsinkin Virolle. Toimintatapojen vaihto on rauhallisen kehityksen aikoina merkittävintä alueellisen yhteistyön käytännön hyötyä. Yksi muoto vaihtoa on vertailu. Eri olosuhteita ja saavutuksia imeväiskuolleisuudesta ikkunalasitehtaaseen voidaan verrata vastaaviin ”muissa Pohjoismaissa” tai ”veljesmaassamme Virossa” ja joko olla ylpeitä saavutuksista, tai tavallisimmin, pitää vertailua pontimena kehittää kyseistä asiantilaa tai vaatia sille lisää resursseja.

Positiivinen tunne

Poliittisessa historiassa ihmisiä liikkeelle panevaksi voimaksi oletetaan useimmiten, asiaa sen tarkemmin edes erittelemättä, vallan ja aineellisten tai statusetujen tavoittelu. Kuitenkin myös erilaiset tunteet vaikuttavat poliittisiin toimiin. Esimerkki tunteet huomioivasta harvinaisemmasta lähestymistavasta historiaan on Oulun yliopistossa toteutettu symposium ja spektriltään laaja kirja *Ystävyyden monet kasvot* (2008). Suomenkin historiassa tunnetaan esimerkiksi nuoruudenystävyyden vaikutuksia poliitikkojen toimiin vanhuusikään asti.⁴⁹⁴

Vielä enemmän tunnekokemukset vaikuttavat sellaisiin asioihin kuin identifioituminen johonkin ryhmään. Torjunnan tai lämpimän vastaanoton kokemukset tietyssä ympäristössä vaikuttavat pitkään. Joukkoon kuulumisen tunne erilaisissa yhteistilaisuuksissa on vahva, suggestiivinenkin voima, joka sitouttaa kokijaansa. Yhteenkuuluvuuden tunne voi kuitenkin syntyä myös hiljaisesti, jos joukko tai ympäristö tuntuu tutunoloiselle ja hyväksyvälle. Pan-identiteetin syn-

---

⁴⁹⁴ Myös yhdessä Turun ja Helsingin poliittisten historian laitosten yhteisissä HISPO-seminaarissa, joulukuussa 2003, käsiteltiin tunne-teemaa.

tyyn tarvitaan positiivisia henkilökohtaisia ja joukkokokemuksia yhteisyydestä, niin että kokijoiden kansallisuudet ovat tilanteessa esillä. Kokemukset voivat myös välittyä sellaisten henkilöiden kautta, joihin voi itse samaistua. Näin vaikuttavat esimerkiksi järjestölehdet matkakertomuksineen.

Suomalaiset pääsivät itsenäistyttyään kokemaan hyvin positiivista ja tunnekylläistä, jopa euforista vastaanottoa samoja vaiheita kokeneella eteläsuunnalla, niin Virossa, Latviassa kuin Unkarissa. (Liettuaan oli vähemmän yhteyksiä.) Tämä sai väistämättä positiivista vastakaikua, joskin joskus tunnekylläisyys tuntui suomalaisista jo liialliselta. Joka tapauksessa positiivinen vastaanotto eteläsuunnalla, varsinkin ryhmämatkoilla, mutta myös asiantuntijavierailuilla, välityi lehdistön kautta kokijoitaan laajemmallekin.

Yleensä suomalaisvieraat kokivat positiivisen vastaanoton myös Skandinaviassa, mutta ilmaisu oli hillitympää kuin Baltiassa ja Unkarissa, sillä emotionaalisuus ei kuulu yhtä lailla kulttuuriin, ja joskus koettiin myös torjuntaa. Osansa oli myös suomensuomalaisiin liittyneellä alemman kehitystason, rodullisen huonommuuden sekä kiihkeän nationalismin stigmalla, kunnes kehittyvä talous, tihentyneet kontaktit ja muuttuneet rotuopit ne haihduttivat.

Aivan erityinen positiivisten rajoja ylittävien yhteistunteiden herättäjä on kuoromusiikki. Myös nuorison yhteistapaamiset kuten leirit toimivat samaan tapaan, samoin ainakin ennen sotia erilaiset joukkokokoukset seremonioineen. – Sähköisen joukkoviestinnän aikakaudella joukkotunteita voi syntyä myös ilman yhtäaikaista läsnäoloa samassa paikassa.

Ulkoinen uhka

Tunnetusti mikä tahansa ihmisyhteisö aktivoituu yhteistyöhön uhan edessä. Sama koskee aluemuodostusta ja Pohjoismaita.

Iver B. Neuman oli erottanut kaksi jatkumon ääripäätä käsittävää selitysmallia Pohjoismaiden kiinteydelle, sisäinen kulttuurinen yhtenäisyys ja ulkoinen voimapolitiikan paine. Hänen havaintojensa mukaan jälkimmäinen on vaikuttavampi. Myös pohjoismaisen suuntauksen laaja omaksuminen suomalaisessa järjestökentässä maailmanpolitiikan kiristyessä 1930-luvulla puhuu sen puolesta, että ulkoinen paine todella on vahva tekijä. Jo reunavaltio politiikka oli tarkoi-

tettu turvaksi pelättyä idän painetta vastaan, mutta se ei ehtinyt tuottaa alueellista kiinteyttä. Koskeeko turvallisuusuhan paine siis nimenomaan vain Pohjoismaita?

Kansallisvaltioilla, myös toisen maailmansodan iskiessä, kansallinen etu on kuitenkin vahvin voima. Osallistuminen alueen muiden maiden sotilaalliseen toimintaan arvioidaan siitä näkökulmasta. Suomen pohjoismaisen suuntauksen arkkitehdit eivät saavuttaneet lopullista päämääräänsä, sotilasliittoa Ruotsin kanssa. Suomi itse taas vetäytyi julkisesta poliittisesta yhteistyöstä eteläsuuntaan, koska se ei olisi ollut ulkopoliittisesti eduksi.

Maailmantilanteen paineessa, positiivisten kokemusten ja niistä kertovan tiedonvälityksen myötä kansalaisjärjestötyöhön osallistuvien suomalaisten pan-identiteetti pohjoismaalaistui 1930-luvun viimeisinä vuosina ja on säilynyt sellaisena, vakiinnuttuaan jo tottumuksen voimasta. Toistaiseksi kukoistavimmillaan pohjoismaainen yhteistyö on ollut 1950–1980-luvuilla. Silloin kiinteyttävänä ulkoisena uhkana oli kylmä sota. Kulttuurinen yhtenäisyys ja myös käytännön hyöty olivat korkealla ja tapoihin kuului riittävästi tunne-elementtejäkin, puheita tuttuine käänteineen, banketteja ja laulua. Kiinteää pohjoismaista yhteydenpitoa tuki sekin, että liikenneyhteydet olivat riittävän tiheät, nopeat ja edulliset pohjoismaisille etäisyyksille, mutta eivät yhtä hyvät kauemmaksi.

1990-luvulla kansainvälinen yhteistyö on suuntautunut aiempaa enemmän Euroopan Unionin maihin, jolloin Pohjoismaiden suhteellinen osuus on jäänyt pienemmäksi. Kansalaistason käytännöissä tämä näkyy mm. siinä, että perinteiset pohjoismaisten sisarjärjestöjen tervehdykset suurissa järjestökokouksessa ovat käyneet harvinaisiksi. Kuin sääntömääräisesti on kuitenkin Pohjoismaiden puolustusyhteistyö taas noussut keskusteluun Venäjän ilmaistua 2010-luvulla dominointipyrkimyksiä.

Aluemuodostajien ja kansalaisyhteiskunnan läheisyys

Periaatteessa voi kuvitella tilannetta, että todellinen aluemuodostus ja pan-identiteetti toteutuisi ”alhaalta” päin, ilman poliittisten johtajien tukea, jopa aloitetta. Tällöin tarvitaan jonkinasteinen vallankumous. Käytännössä prosessi lähtee tavallisesti ryhmästä ideologisia herättäjiä ja toteutuu valtiollisen johdon tukemana. Jotta valtiollisen johdon pyrkimykset saavat vastakaikua, kuilu johdon ja kansalaisten välillä ei voi olla kovin suuri.

Suomessa valtiovalta ja kansalaisyhteiskunta ovat läheisiä, niitä ei koeta eri sfääreiksi, kuten esimerkiksi Ranskassa tai Yhdysvalloissa. Jopa Ruotsissa kansanliikkeiden luonne oli syntyessään toisenlainen, protestimaisempi kuin Suomessa. Suomessa poliittisen johdon viesteihin reagoitiin samansuuntaisesti ja uskollisesti⁴⁹⁵. Erityisesti se näkyy siinä, kuinka eduskunnan antama Pohjoismainen julistus ja sitä kuvaava pohjoismainen suuntaus, usein myös nimellä pohjoismainen orientoituminen (orientteeraus) omaksuttiin kansalaisjärjestöjen toimissa. Se koettiin suorastaan velvollisuutena ja monessa organisaatiossa pohjoismaiset kontaktit nähtiin yhtäkkiä erityisen antoisina ja hyödyllisinä, vaikka niitä aiemmin ei olisi paljoo harrastettukaan. Vastaava mieliala vallitsi, suomalaisista lähteistä päätellen, ainakin Ruotsissa. Ulkonaista uhkaa koettaessa kansalaiset ylipäänsä ovat taipuvaisia tukemaan poliittista johtoa.

1990-luvulla uumoiltu ja asianharrastajien, kuten rauhantutkijoiden toivoma yhteisyyden tunteen ja alueellisen identiteetin laajeneminen Itämeren piirin käsittäväksi ei ole juuri toteutunut sellaisenaan. Poliittinen johto ei ole nähnyt tätä alueellistumista kyllin tarpeellisena, käytännön hyötyä ja tunnehyötyä ei ole ollut riittävästi. Tavallista on kuitenkin, että myös Baltian maiden edustajia on kutsuttu mukaan sekä erilaisiin yhteyksiin, jotka aiemmin ovat olleet pelkästään pohjoismaisia. Ja mahdollisesti esim. Tanskalla ja Saksan pohjoisosilla on yhteydentuntoja, joista Suomessa ei tiedetä. – Nähtäväksi jää, kuinka vahvaksi ja kuinka nopeasti voi kehittyä yleiseurooppalainen pan-identiteetti.

Kiinnostukseni pan-identiteetti -aiheeseen herätti osaltaan se, että tanskalaistyttö ja minä 1970-luvun alussa nyökkäsimme keskinäisen tervehdyksen. Tutkimuksellinen retkeily isovanhempiemme ajassa osoitti, että yhteisyyden tunne ei ole itsestään selvyys, mutta niissä oloissa luonteva osoitus vakiintuneesta pan-identiteetistä, joka oli molemminpuolinen. Johtuiko se siitä, tutkija Nye'tä lainaten, että ”poliitikot olivat halunneet” Pohjoismaat ’alueeksi’? – Siitäkin, mutta he eivät olleet erillään muista kansalaisista ja kaikki tunnistivat pohjoismaisen yhteistoinnin hyödylliseksi ja positiivista tunnetta tuottavaksi ja toivoivat (turhaan) yhteisen alueen luovan sotiaallista turvaa.

Professori Jorma Kalela herätti tämän työn alkuvaiheessa kysymyksen, miten oli mahdollista, että samaan aikaan, kun Suomi ja Ruotsi valtioina kävivät alueellista ja arvovaltakiistaa Ahvenanmaan ja muidenkin kysymysten ympärillä, virkamiehet ja tutkijat pitivät kaikessa rauhassa

---

⁴⁹⁵ Poliittisten suuntausten myötäilyä näkyi aineistossa myös reunavaltiosuuntauksen ajalta. Ks. alaluku Yleismaailmallisesta veljeydestä heimohenkeen.

rakentavia kokouksia. Tämä ei ole ”aluemuodostajien ja kansalaisyhteiskunnan läheisyys” – teesini mukaista.

Vastausta voisi hakea ihmisten identiteettien moninaisuudesta. Kaikesta merkittäväydestään huolimatta kansallinen identiteetti ei kansainvälisissäkään yhteyksissä ole aina ensimmäinen. Niin ei ollut edes sotien välisenä aikana, jolloin kansallisuusaatteet olivat Euroopassa vahvempia kuin 2000-luvulla. Jos suunnitteilla oli hyödyllinen, oman alan edistämistä merkitsevä kokous ja kokousoverit ehkä vielä vanhoja hyviä tuttavuuksia, virkamies-, tutkija- tai järjestöaktiivi-identiteetti voitti mahdollisen kansallisuuspoliittisen ärtymyksen. Vastaavan ilmiön totesi Johanna Wassholm ruotsalaisuuden, suomalaisuuden ja venäläisyyden kentissä toimineesta E. G. Ehrströmistä: identifioituminen riippuu kulloisestakin roolista ja tilanteesta, ja ajankohtaisin rooli on aina vahvin.

8.2 Vertailu EU- aikaan

1990-luvulta lähtien Suomen identiteettipoliittinen keskustelu on käynyt paljolti Euroopan integraation ympärillä ja eurooppalaiseksi identifioituminen ja myönteinen suhde Euroopan Unioniin on jossain määrin samankaltainen ”velvollisuus” kuin pohjoismainen orientoituminen 1930-luvun jälkipuoliskolla. Aihe kiinnostaa sekä EU:n hallintokoneistoa että tutkijoita, tutkijoita varsinkin sisäkkäisten identiteettien ilmiönä.

Yksi näyte on kahden espanjalaisen tutkijan Diez Medrano ja Gutiérrez artikkeli *Nested identities: national and European identity in Spain* (2010), jonka kautta tutustuin siihen, miten pan-identiteettiä tutkitaan ja tulkitaan nykyään ja ylipäänsä sotien jälkeen. Espanjalais-tutkijoiden lähtökohtana oli aihepiirin oppi-isän, sosialipsykologi Ronald Inglehartin tutkimukset, joilla hän on 1970-luvun puolivälistä lähtien mitannut eurooppalaisten yhteenkuuluvuuden tunteita EU:n puitteissa.⁴⁹⁶ Inglehartin 1977 julkaisemien tulosten tulkinnan mukaan eurooppalaiseksi identifioituminen lisääntyy kognitiivisen mobilisaation, koulutuksen (education) ja postmaterialismin myötä. Miten niitä mitataan? Kognitiivista mobilisaatiota Diez Medrano ja Gutiérrez mittasivat kansainvälisten uutisten lukemisella. Postmaterialismin astetta taas kartoitettiin kysymällä, miten tärkeinä vastaajat pitivät tiettyjä hallituksen tehtäviä;

---

⁴⁹⁶ Myös Inglehart ja Lawler –selostukset /Diez Medrano ja Gutiérrez passim. Inlehartin myöhempää tuotantoa mm. Modernization and postmodernization. Cultural, economic and political change in 43 societies. 1997.tutkimuksiaan, esim.

Inglehartin alkuperäinen oletus oli, että Euroopan integraatio rauhantavoitteineen vetoaisi erityisesti demokratiaa ja sananvapautta arvostaviin ihmisiin.

Toinen sosiaalipsykologi, Edward Lawler on kiinnittänyt huomiota tunteenomaisiin syihin suosia jotain sisäkkäisistä identiteeteistä. Hänen mukaansa tavallisesti lähiryhmä tarjoaa paremman hallinnan kokemuksen (sense of control) ja siis enemmän positiivista tunnetta (emotions). Toisinaan kuitenkin kaukaisempi ryhmä voittaa, esimerkiksi siksi, että toistuvat rituaalit ja symbolit vahvistavat sitä tai nimenomaan laajempi yhteisö tukee jäsenten hyvinvointia.

Eri tutkimuksissa, joissa oletuksia on testattu, on saatu vaihtelevia tuloksia, jo senkin vuoksi, että Euroopan Unionin luonne on vuosikymmenten varrella muuttunut. Koulutustaso ja kognitiivinen mobilisaatio kuitenkin näyttävät korreloivan positiivisesti eurooppalaisen identifioitumisen kanssa. Ei kuitenkaan ole mitään suoraa jatkumoa paikallisesta alueellisen ja kansallisen kautta eurooppalaiseen identiteettiin. Esimerkiksi Espanjassa vahva alueellinen identiteetti korreloi vahvan eurooppalaisen identiteetin kanssa.

Varovasti voi tulkita, että suomalaisten pan-identifioitumisessa oli samanlaisia juonteita kuin tässä nopeasti referoiduissa identifioitumistutkimuksissa. Pohjoismainen identifioituminen puhutteli vanhastaan koulutettua eliittiä. Vähemmän koulutettuihin (kuten kansakoulunopettajat) vetosi lähiryhmä (heimo), johon tunnettiin kielellistä yhteyttä. Kaikille ruotsinkielisille taas juuri Skandinavia tarjosi kielellistä läheisyyttä. Pohjoismaiseen kanssakäymiseen kuuluu positiivisia tunteita vahvistavia tapoja ja ne levisivät entisestään 1930-luvun lopulla, kun ruotsalaisvieraiden kutsuminen laajeni melkein rituaalinomaiseksi. Sotien jälkeen pohjoismaisen järjestökanssakäymisen rituaalit levisivät entistä laajemmalle.

Euroopan Unionin identiteettipolitiikkaan kuuluu tukea taloudellisesti sellaisia projekteja, joihin osallistuu saman alan yksittäisiä henkilöitä tai pieniä ryhmiä useista jäsenmaista ja johon kuuluu yhteisiä kokoontumisia toistensa luona. Vähintään menettely vähentää stereotyyppisiä käsityksiä, ja osallistujien ollessa yksittäisiä kollegoja riski muodostaa eri statuksen omaavia ryhmiä on pieni. Tapaamisissa ja projekteissa vahvistuu symbolien, kuten esillä pidettäväksi edellytetyn EU:n tähtisarjan, positiivinen konnotaatio. Parhaassa tapauksessa koetaan yhdistävää positiivista tunnetta. Kuorovierailujen yhteenkuuluvuuden tunnekuohuja voi verrata Eurovision iskelmäkilpailujen vastaaviin sekä konserttisalissa että televisioiden ääressä.

Pohjoismaiseen identifioitumiseen verrattuna EU-identifioitumisessa on sellainen ero, että eri jäsenmaissa kansalaiset kokevat suhteen unioniin hyvin eri lailla. Lisäksi tutkijat muistuttavat, että integraation kannatus ja identifioituminen eivät ole sama asia. Ulkoinen uhka lisäisi todennäköisesti eurooppalaisen pan-identifioitumisen kiinteytymistä, kuten ulkoinen uhka ryhmien kiinteyttä aina. Toivottavasti sellainen jää kokematta.

Jälkilause – aitosuomalaisten puolustus

Sotienvälisen kauden pan-identiteettien vaihtelut Suomessa kytkeytyvät toisaalta pohjoisen Euroopan voimapolitiittisiin asetelmiin, toisaalta kieli- ja kansallisuuskysymyksiin rotuoletukseen. Suomenkielinen kielinationalismi, yleensä aitosuomalaisuudeksi kutsuttu, oli siinä merkittävässä osassa ja aiheutti kitkaa suomalais-skandinaavisissa suhteissa. Kaikki akateemiset aitosuomalaiset eivät suinkaan kieltäytyneet pohjoismaisista yhteyksistä, mutta vaativat vaihtelevalla menestyksellä oikeutta käyttää äidinkieltään. Opiskelijoiden kohdalla tämä vaatimus johti välirikoon länsisuunnalla, mutta toisissa yhteisöissä taas oli enemmän periaatteellinen muodollisuus. Kun kansainväliset yhteydet silti olivat toivottuja, Viro ja muu Itämeren piiri tarjosi niitä etsiville vastaanottavaisen vaihtoehdon torjuvaksi tai alentuvaksi koetulle Skandinavialle.

Tämän tutkimuksen yhteydessä on huomioni kiinnittynyt siihen, kuinka sotienjälkeisen ajan historiikirjoituksessa aitosuomalaisuutta vaatimuksineen hämmästellään tai paheksutaankin. Se kuvataan kiihkoiluna, joka kärjisti sisäpolitiikkaa ja vaikeutti Suomen suhteita Skandinaviaan. Tarinaan kuuluu myös järkevöityminen 1930-luvun jälkipuoliskolla. Myös suomalaisten ”alemmuudentunto” Pohjoismaihin nähden itsenäisyysajan alussa tulkitaan ikään kuin omaksi valinnaksi. Ruotsinkielisten tahojen entisten ylilyöntien esiin nostaminen taas ei ole oikein korrektia, onhan kyse Suomessa pienestä vähemmistöstä, joka kamppailee kielensä ja kulttuurinsa puolesta ja toisaalta ystävällisestä läheisestä naapurimaasta. Mieluummin nähdään kohteliaasti ongelmat suomenkielisten itse aiheuttamina.

Asenne on ymmärrettävä, sillä suomenkielinen kielinationalismi (fennomania, aitosuomalaisuus) assosioituu ’voittajien historiaan’, joka aina ansaitseekin tutkijalta kriittisen katseen. ”Taistelevaa suomalaisuutta”, jonka kaiut kuuluivat pitkään, ei tarvita eikä kaivata. Kriittistä, jopa naureskelevaa suhtautumista suomalaiseen kielinationalismiin on rohkaissut myös kansainvälinen nationalismitutkimus. Näkeehän sen voimakkain, anglosaksinen haara etniset ja

kielikorostukset, ei kovinkaan kärjistetyksi ilmaisten, sosiaalista nousua tavoittelevien puuhamiesten tai vallanhaluisten poliitikkojen konstruoimina anomaliaina. Näkökulma on luonnollinen tutkijoille, joilla ei ole kokemusta eikä samaistumismahdollisuutta ryhmäkohtaisen syrjinnän tai ylenkatseen kohteena olemisesta, mutta sen rajoittuneisuus on hyvä tunnistaa. Toisenlaisen näkökulman tarjoaa sosiaalilingvistiikka, jonka tutkimuksessa anglosakseja myöten kieli-ryhmien statuserot ja niihin suhtautuminen ovat tutkimuksen lähtökohtana eikä niitä voi raportoinnissa vähätellä.

Nykyinäkökulmasta monet aitosuomalaisten vaatimukset, kuten pyrkimys melkein täyteen yksikielisyyteen, olivat liioiteltuja ja kiihkoilevia, ja sellaisina monet suomenkielisetkin ne näkivät jo silloin. Oli myös silloin liioitteluksi moitittuja vaatimuksia, joiden toteutus on myöhemmin muodostunut selviöiksi. Tällaisia on esimerkiksi simultaanitulkkaus tärkeissä kokouksissa. Pohjoismaiden neuvostossa suomenkielen käyttö tulkkauksen avulla tuli mahdolliseksi 1977.

2000-luvulla, osallisten poistuttua näyttämöltä, voisi jo luopua alentuvasta päivittelystä, siinä kuin vaikkapa sisällissodan kuvauksen suhteen on tapahtunut. Olihan kiihkoilulla ymmärrettävä taustansa kuten oli punakapinallisilla omansa. Taustaan kuuluivat ruotsinkielisten johtavien hahmojen tieteenkin nimissä esittämät näkemykset suomalaisten rodullisesta vieraudesta ja alemmuudesta ja sen mukainen argumentointi eri yhteyksissä, skandinaavinen rotu- ja historiaalpeys, Ruotsissa esiintyvä torjunta ja isoveliasenne sekä ylenkatse, jota osoitti omankin maan vanha säätyläistö, myös kaksikieliset fennomaanit. Nykytermein sanottuna *toiseuden* kokemus loi poliittisesti aktiiviselle ja valta-asemia voittaneelle talonpoikaistolle sekä nuorelle ensi polven sivistyneistölle *emansipatorista* näyttämisen tarvetta ja vierotti kanssakäymisestä ruotsinkielisten ja Pohjoismaiden kanssa – kunnes asetelma muuttui.

Kuten yleensäkin ihmisryhmien hierarkkisissa asetelmissa, alistamisen kokemus on vahvempi niillä, jotka ovat lähempänä yläkerrosta, kuin niillä, joiden välimatka johtokerrokseen on pitkä. Niinpä työväenliike ei juuri ottanut kielikysymyksiä ohjelmaansa, ei ”maltillisuuttaan”, vaan koska varsinaiset epäkohdat nähtiin muualla. Itsenäisyyden alun ensi polven suomenkieliset ylioppilaat taas olivat tottuneet korkeaan statukseen omassa aiemmassa ympäristössään, joko perheen suhteellisen varakkuuden tai oman lahjakkuutensa ansiosta. Siksi törmäys akateemisen maailman traditioihin oli raju. Aiemmin vastaavan taustan harvemmat opiskelijat olivat alistuneet asemaansa, mahdollisesti jopa joutuneet rappiolle ’nousukkaan’ leiman kera. 1920-luvulla ensipolven sivistyneistöä oli jo riittävästi liikkeen synnyttämiseen ja vaihtoeh-

toisen, itsetietoisien elämänmallin etsimiseen. Luonnollisista syistä se nojautui suomenkieliseen kansanelämään. Joukkoon liittyi solidaarisina tovereina myös vanhan sivistyneistön jälkeläisiä.

Maaseutuväestön ja ei-akateemisen uuden keskiluokan aitosuomalaisuus puolestaan kumpusi edellä mainittujen taustojen lisäksi luokkaeron ja ylenkatseen kokemuksesta omien seutujen ruotsinkielisten kanssa; nämähän olivat melkein järjestään ”herrasväkeä”, sillä ruotsinkielistä rahvasta ei sisämaassa juuri tavata. Köyhtyneetkin säätyläiset saattoivat pitää ylpeytensä ruotsinkielisyyttä, mikä ärsytti niitä suomenkielisiä, joiden ylpeytensä oli kohtalainen omaisuus tai muu vaikutusvalta. Asiaan liittyi omin korvin kuultu monien ruotsinkielisten haluttomuus oppia ympäristönsä kieltä, samalla kun nämä rinnastivat nimenomaan ruotsintaidon ja sivistyksen. Aitosuomalaisia tunteita ruokkivat edelleen suomenruotsalaisten 1920-luvun eristäytymishankkeet ja uutiset ruotsalaisen kansanpuolueen politikoinnista sosialistien liittolaisena. Taktisista otteista eivät toki olleet vapaita aitosuomalaisetkaan poliitikot.

1930-luvulla suomalaisseutujen ruotsinkielisyys, tehdaspaikkakuntia lukuun ottamatta, oli jo marginaalista ja aitosuomalaisuus lakkasi kiinnostamasta esimerkiksi maalaisliittolaisia isäntiä. Akateemisilla aitosuomalaisilla aate pysyi hengissä sitkeämmin; kosketuksia ylenkatseeseen oli ollut enemmän ja oli ehkä edelleen.

Jos historiankirjoituksen tehtävänä on, kuten Jorma Kalela ehdottaa *Historiantutkimus ja historia* -kirjassaan, tehdä oikeutta menneisyyden ihmisille, tällä tutkimuksella voisi vapauttaa menneisyyden fennomaaneja ja aitosuomalaisia juuri heille langetetusta syyllisyydestä kaunaan ja kiihkoiluun. Jokin toinen tutkimus voi sitten painottua oikeuden tekemiseen asemaansa puolustaneille menneisyyden svekomaaneille tai aluellisia menetyksiä rotuyllpeydellä kompensoineille ruotsalaisille.

LÄHTEET

Lehtivuosikerrat

Hufvudstadsbladet 1922, 1930, 1938

Ilkka 1930

Suomen Sosiaalidemokraatti 1922, 1930, 1938

Uusi Suomi 1922, 1930, 1938

Hauilla digitaalisen Historiallisen sanomalehtikirjaston rajoitetusti käytettävästä aineistosta 1930-luvulta tavoitettuja, mm. hakusanoilla Rolf Nordenstreng, rotu, itäbalttilainen etsittyjä, tekstissä ja alaviitteissä yksilöityjä lehtikirjoituksia.

Kirjatyö-Bokarbete 1919–1939

Lotta Svärd 1929–1939

Opettajain lehti 1935–1938

Kansakoulun lehti 1935–1938

Partio 1920–1932

Scoutposten 1922–1939

Suomen musiikkilehti 1923–1939

Suomen urheilulehti 1920–1923

Arkistolähteet

Ulkoministeriön arkisto, Lähetystöjen raportteja ja lehdistökatsauksia 1920–1939.

Vanamo-seuran arkisto, Helsingin yliopiston arkisto.

Jorma Kalelan muistiinpanoja väitöskirjatyötä varten, tekijän hallussa.

Perhearkisto Kittilän talossa Koskella Tl.

Alkuperäislähteenä käytetty kirjallisuus

Alkio, Santeri, Sanomalehtimies kesämatkoilla. WSOY 1928.

Arvosteleva kirjaluettelo suomenkielisestä kirjallisuudesta. Helsinki 1929, Helsinki 1933, Valtion kirjastotoimisto.

Gebhard, Hedvig, [Matkakertomus] Kotiliesi 1929 s. 948–949.

Hildén, Kaarlo, E. Maapallon esihistorialliset ja nykyiset ihmisrodut. Porvoo 1933, WSOY.

Karimo, Aarno, Germaaneja : matkatarinoita sekä piirroksia Ruotsista, Norjasta, Tanskasta ja Saksasta. Porvoo 1930, WSOY.

Kirjastoretkeily Viroon. Kansanvalistus- ja Kirjastolehti 1938 s. 195–196.

Liipola, Yrjö, Vaellusvuosiltani. Muistelmia. Porvoo-Helsinki 1956, WSOY.

Manninen, Eino, Pohjoismaita kiertämässä. Helsinki 1937, Ristin Voitto.

Mikkola, J. J. Suomen kansa antropologisessa suhteessa. – Oma maa. Tietokirjasarja Suomen kodeille. 9. Vihko. S. 541–553.(1907 ?)

Niitemaa, Vilho, Baltian historia. Helsinki 1959, WSOY.

Nordenstreng, Rolf, Finnarna som ras, folk och kulturbärare. Stockholm 1923, Bonnier. (Ruotsalaisen Wikipedian välityksellä.)

Nordenstreng, Rolf, Euroopan ihmisrodut ja kansat. Kolmannesta painoksesta suomentanut Uno Kahma. Esipuheen kirjoittanut Kaarlo Hildén. Helsinki 1929, Kirja.

Nordenstreng, Rolf, Människoraserna och deras uppkomst enligt den nyaste biologins rön. Stockholm 1933, P. A. Norstedt.

Nuorten liitto. Suomen nuorison liiton vuosikirja. XXVIII. Helsinki 1936, Suomen nuorison liitto.

Onerva, L. Nousukkaita : luonnekuvia. Helsinki 2012, SKS. (1. painos 1911.)

[Paasikivi, J. K.] Kauko Rumpunen, toim., J. K. Paasikiven päiväkirjoja 1914–1934. ”Olen jo tullut kovin kiukkuseksi”. Hki 2000, Valtionarkiston ystävät ry – Riksarkivets vänner rf.

Pohjoismaiden kansanopistokokous Suomessa 18.–23.8.1936 [sama ruotsiksi] : En redogörelse av mötets redaktionskommitté. Borgå 1937.

Sapina (nimimerkki) palsta. Kotiliesi 1929 s. 412–413.

Suomi kuuluu Pohjolaan: lausuntoja pohjoismaisesta yhteistyöstämme. Toim. J. O. Tallqvist. Helsinki 1944, Suomen Kirja.

Suomen suku. I nidos. Toimituskunta A. Kannisto /ym./ Helsinki 1926, Otava.
Suomen suku. II osa. Toimituskunta A. Kannisto /ym./ Helsinki 1928, Otava.

Suomen tilastollinen vuosikirja 1935.

Svensk söndagsskola genom 100 år: En krönika i ord och bild. Red. George Fridén. Stockholm 1951 Ernst Westerbergs Boktryckeri- och förlags ab.

Topelius, Z., Maamme-kirja. Lukukirja alimmaisille oppilaitoksille Suomessa. Toinen jakso. Helsinki, G. W. Edlund 1876. Verkojulkaisuna/ www.doria.fi

Waltari, Mika, Suomalainen baari Montparnassella. – Teoksessa Lipeäkala : Hauska kirja. Toimittanut Olli, Viides vuosikerta. Helsinki 1930, Kustannusosakeyhtiö Kirja. S. 124–133.

Tutkimuskirjallisuus

Hakuteosmaisesti käytetyt tai lisätietoja tarjoavat verkkosivut mainitaan vain tekstissä tai alaviitteissä.

Aarelaid, Aili, Kodanikualgatus ja seltsid Eesti muutuval kultuurimaastikul. Tallinn 1996, Jaan Tõnissoni instituut.

AKS:n tie: Akateeminen Karjala-Seura isänmaan ja heimoaатteen asialla. Toim. Mikko Uola. Helsinki 2011, Minerva.

Alanen, Aulis J., Santeri Alkio. Helsinki 1976, WSOY.

Alapuro, Risto, Akateeminen Karjala-Seura : ylioppilasliike 1920- ja 1930-luvulla. Helsinki 1973, WSOY. (Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisusarja, Poliitiikan tutkimuksia 14). (ALAPURO 1973)

Alapuro, Risto, Voluntary associations and the State: Comparative Perspectives. – Teoksessa Vereinskultur und Zivilgesellschaft. (Ks tämä) S. 707–720. (ALAPURO 2012)

Alasuutari, Pertti, Tutkimuksesta kirjaksi. – Teoksessa Merja Kinnunen ja Olli Löytty, Tieteellinen kirjoittaminen. Tampere 2005, Vastapaino. S. 149–161.

Alenius, Kari, Veljeskansojen kahdet kasvot : Naapurimaa-kuva. – Teoksessa Virallista politiikkaa, epävirallista kanssakäymistä (Ks. tämä) S. 13–30. (ALENIUS 1997)

Alenius, Kari, The cultural relations between the Baltic Countries and Finland 1917–1997. – Teoksessa Kalervo Hovi, (ed.) Relations between the Nordic countries and the Baltic Nations in the XX Century. Ks. tämä. S. 128–187. (ALENIUS 1998).

Alenius, Kari, Viron, Latvian ja Liettuan historia. Jyväskylä 2000, Ateena. (ALENIUS 2000)

Alenius, Kari, Honkala, Anita ja Wunsch, Sinikka (toim.) Itämeren itälaidalla : Näkökulmia identiteetin ja yhteistyön historiaan. Rovaniemi 2006, Alenius, Kari, Honkala, Anita ja Wunsch, Sinikka (toim.) Itämeren itälaidalla. (Studia historica septentrionalia 48)

Alenius, Kari, Honkala, Anita ja Wunsch, Sinikka (toim.) Itämeren itälaidalla II : Rajat ja integraatio Fenno-Baltian historiassa. Rovaniemi 2009, Pohjoismaiden historiallinen yhdistys. (Studia historica septentrionalia 58)

Anderson, Benedict, Imagined communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalism. Revised edition. Verso 1991. (1. painos 1983, myös suomennettu).

Andersson, Jan A., Nordiskt samarbete : Aktörer, idéer, organisering 1919-1953. Lund [Lunds universitet] 1994, (Pol. Studies 85).

Arjen sosiaalipsykologia. Toim. Eero Suoninen [et al.]. Helsinki 2010, WSOYpro Oy.

Aro, Tuija, Suomalainen rotu saksalaisissa ja pohjoismaisissa tietosanakirjoissa. – Teoksessa Kemiläinen, Hietala, Suvanto (Ks. tämä) S. 195–208.

The Baltic Sea Region: Conflict or Cooperation? Ed. Christian Wellmann. Münster-Hamburg 1992, LIT. (Kieler Schriften zur Friedenswissenschaft, Bd 1).

von Bonsdorff, Göran, Självstyrelsetanken i finlandsvensk politik åren 1917–1923. Helsingfors 1950, Finska vetenskaps-societeten. (Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk)

Branch, Michael (ed.), *National Identity and History. Approaches to the writing of national history in the North-East Baltic Region Nineteenth and Twentieth Centuries*. Helsinki 1999, Finnish Literature Society. (Studia Fennica – Ethnologica 6)

Brubaker, Rogers, *Etnisyys ilman ryhmiä*. Tampere 2013, Vastapaino. (Alkuteos *Ethnicity without groups* 2004).

Civilsamhällets Norden. Papers presenterade på ett seminarium om nordiskt samarbete i januari 2004. Red. Heidi Haggrén, Ruth Hemstad & Jani Marjanen. CENS 2005. <http://www.helsinki.fi/hum/nordic/civilsam.pdf>.

The Cultural construction of Norden. Ed. by Øystein Sørensen and Bo Stråth. Oslo 1997, Scandinavian University Press.

Dietz, Jan, *Nasjonalisme og regionsbygging i Norden*. – Neumann 1992 (Ks tämä)

Elmgren, Ainur, *Den allkäraste fienden : Svenska stereotyper i finländsk press 1918–1939*. Lund 2008, Sekel Bokförlag.

Eskola, Seikko, *Suomen kysymys ja Ruotsin mielipide : ensimmäisen maailmansodan puhkeamisesta Venäjän maaliskuun vallankumoukseen*. Helsinki 1965.

Forsberg, Tuomas, *Beyond sovereignty, within territoriality. Mapping the space of late-modern (geo)politics*. – *Cooperation and Conflict* 1996, vol 31(4), s. 355–386.

Frameworks for international co-operation. Ed. by A. J. R. Groom and Paul Taylor. London 1990, Pinter Publishers.

Groom, A. J. R., ks. *Frameworks for international co-operation*.

Haapasaari, Matti, ks. *Suomen kansallisbiografia*.

Hagerman, Maja, *Det rena landet : om konsten att uppfinna sina förfäder*. Stockholm 2006, Prisma.

Hakosalo, Heini, *The Ryti case. Language, gender and the rules of the game in Finnish Academic medicine in the 1920s*. *Scandinavian Journal of History* Vol 37/ 4 (2012) P. 430–460.

Halila, Aimo, *Suomalaisia opiskelemassa agronomiksi 1800-luvun jälkipuoliskolla*. – Teoksessa Sven-Erik Åström, Yrjö Blomstedt ja Ilkka Hakalehti (toim.) *Näkökulmia menneisyyteen: Eino Jutikkalan juhlakirja*. Helsinki 1967, WSOY.

Hall, Stuart, *Identiteetti*. Tampere 1999, Vastapaino.

Halmesvirta, Anssi, *Anglo-amerikkalaisen antropologian, etnologian ja kielitieteen näkemyksiä suomalaisesta rodusta ja sen kulttuuritasosta evolutionistisen kulttuurikäsitteen valossa n. 1820–1930*. – Teoksessa Kemiläinen, Hietala, Suvanto (Ks. tämä) S. 209–247.

Halonen, Tero, *Maasta ja puusta pidemmälle : Helsingin yliopiston maatalous-metsätieteellisen tiedekunnan historia. I Osa*. Helsinki 2008, Helsingin yliopisto maatalous-metsätieteellinen tiedekunta.

Harle, Viho & Moisio, Sami, Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka. Tampere 2000, Vastapaino.

Haslinger, Peter & Holz, Klaus, Selbstbild und Territorium. Dimensionen von Identität und Alterität. – Haslinger, P. (Hrsg.), Regionale und nationale Identitäten : Wechselwirkungen und Spannungsfelder im Zeitalter moderner Staatlichkeit. Würzburg 2000, Ergon. (Identitäten und Alteritäten, Band 5).

Heikkilä, Pauli, Imagining Europe, Imagining the Nation. Estonian discussion on European Unification 1923–1957. University of Turku. Annales Universitatis turkuensis B 335 ja siihen sisältyvät aiemmin julkaistut artikkelit. Ks. Doria.

Hemstad, Ruth, Den nordiske akademiske samarbeidet og skandinavismen. – Civilsamhällets Norden (Ks. tämä) S. 16–31.

Herb, Guntram H. and Kaplan, David H. (ed.) Nested identities : Nationalism, territory and scale. Oxford 1999, Rowman & Littlefield.

Herää Suomi : suomalaisuusliikkeen historia. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Kuopio 1989, Kustannuskiila.

Hietala, Marjatta, Rotuhygieniä. – Teoksessa Kemiläinen, Hietala, Suvanto. (Ks. tämä). S. 105–162. (HIETALA 1985)

Hietala, Marjatta. Kansainväliset yhteydet. – Teoksessa Suomen tieteen historia, osa 4 : Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulta lähtien. Helsinki 2002, WSOY. S. 525–561. (HIETALA 2002)

Hietala, Marjatta, Eugeniikan ja rotuhygienian tausta ja seuraukset. – Tieteessä tapahtuu 8/2009 s. 14–19. (HIETALA 2009)

Hobsbawm, Eric, Nationalismi. Tampere 1994, Vastapaino. (Alkuteos: Nations and Nationalism since 1780. 2. ed. Cambridge University Press 1992).

Hogg, Michael A. and Abrams, Dominic, Social identifications. A social psychology of inter-group relations and group processes. Routledge 1988 /1996.

Hovi, Kalervo (ed.) Relations between the Nordic countries and the Baltic Nations in the XX Century. Turku 1998, University of Turku. (Publications of the Institute of History 15)

Hroch, Miroslav, Kansallinen historia ja sen vaihtoehdot modernissa eurooppalaisessa historiankirjoituksessa. HAik 2/1999 s. 122–130.

Hyvönen, Heli, Räsänen Tuomas ja Tunturi, Janne, (ed.) Media, interaction and Integration : Cross-cultural dialogues in the Baltic Sea Area. Population Research Institute and the Graduate School on Integration and Interaction in the Baltic Sea Region. 2009. <https://www.doria.fi>

Häggman, Lars-Erik, Tästä kaikki alkoi. Pohjola-Norden 1/2014 s. 27.

Hämäläinen, Pekka Kalevi, Suomenruotsalaisten rotukäsityksiä vallankumouksen ja kansalais-sodan aikoina. – Teoksessa Kemiläinen, Hietala, Suvanto (Ks tämä) S. 407–420).

Hämäläinen, Pekka Kalevi, Kielitaistelu Suomessa 1917–1939. Porvoo-Helsinki 1964, WSOY.

Ilmjärv, Magnus, Nõukogude liidu ja Saksamaa vahel. Balti riigid ja Soome 1934–1940. Tal-
linn 1993, Eesti Teaduse Akadeemia.

Inglehart, Ronald, Public opinion and regional integration. – Regional integration. Theory and
research. Ed. Leon Lindberg & Stuart Scheingold. Cambridge, Mass. 1971, Harvard University
Press. P. 161–191.

Jacobson-Widding, Anita, Identitet, – Socialmedisinsk tidskrift 2–3, 1987.

Jansen, Ea, Yhdistykset ja organisaatiot. – Teoksessa Viron perinnekulttuuri. Toim. Ilmari Ves-
terinen. Helsinki 1997, Gaudeamus. S. 265–282.

Jansson, Torkel, Samhällsförändring och sammanslutningsformer. Det frivilliga förenings-
väsendets uppkomst och spridning i Husby-Rekarne från omkring 1850 till 1930. Uppsala
1982, Uppsala universitet 1982. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Historica Upsaliensia
124) (JANSSON 1982)

Jansson, Torkel, The Age of accociations. Principles and forms of organization between corpo-
rations and mass organisations. A comparative Nordic survey form a Swedish viewpoint. –
Scandinavian Journal of History, vol 13, 1988. P. 321–343. (JANSSON 1988)

Jansson, Torkel, Ein Dreieckesverhältnis. Einheimische, kontinentale und britische Züge im
Verhältnis zwischen Staat, Gemeinden und freiwilligen Vereinen. Balto-Skandinavien im 19.
Jahrhundert. – Vereinskultur und Zivilgesellschaft in Nordosteuropa (Ks. tämä.) P. 694–705.
(JANSSON 2012)

Joenniemi, Pertti & Lehti, Marko, On the encounter between the Nordic and the Northern: Torn apart
but meeting again? Copenhagen 2001, Copenhagen Peace Rerearch Institute.

Joyner, Christopher, International Law / Conclusion; verkkohakuteoksessa Encyclopedia of the
new American nation.

[HTTP://WWW.AMERICANFOREIGNRELATIONS.COM/E-N/INTERNATIONAL-LAW-
CONCLUSION.HTML](http://www.americanforeignrelations.com/E-N/INTERNATIONAL-LAW-CONCLUSION.HTML) Tarkistettu 31.3.2011.

Jutikkala, Eino, Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria. Helsinki 1965, WSOY.
(JUTIKKALA 1965)

Jutikkala, Eino, Kielikysymys sosiaalisena ilmiönä. – Teoksessa Herää Suomi. (ks tämä). S.
253–306. (JUTIKKALA 1989)

Kalela, Jorma, Näkökohtia pohjoismaisesta yhteistyöstä Suomen ulkopolitiikassa maailmanso-
tien välisenä aikana. – HAik 3/1971 s. 231–244. (KALELA 1971 A)

Kalela, Jorma, Grannar på skilda vägar. Det finländsk-svenska samarbetet i den finländska och svenska utrikespolitiken 1921-1923. Suomen historiallinen seura, Helsingfors, Suomen historiallinen seura / Söderströms, 1971 (Historiallisia tutkimuksia 84.) (KALELA 1971 B)

Kalela, Jorma, Historiantutkimus ja historia. Helsinki 2000, Gaudeamus. (KALELA 2000)

Kansa liikkeessä. Toim. Risto Alapuro [ym.] Helsinki 1989, Kirjayhtymä. 2. p.

Kaukiainen, Leena, Avoin ja suljettu raja. Suomen ja Norjan suhteet 1918–1940. Helsinki 1997, Suomen historiallinen seura.

Kemiläinen, Aira (Luvut Johdanto, Johtopäätöksiä sekä Mongoleista eurooppalaisiksi 1900-luvun rotuteorioissa. – Teoksessa Kemiläinen, Hietala ja Suvanto (toim.) (Ks. tämä) S. 11–17, 295–390 ja 477–504. (KEMILÄINEN 1985).

Kemiläinen, Aira, Suomalaiset, outo Pohjolan kansa. Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti. Helsinki 1993, SHS. (Historiallisia tutkimuksia 177). (KEMILÄINEN 1993)

Kemiläinen, Aira, (Kemiläinen 1998) Finns in the Shadow of the “aryans”. Helsinki 1998, Suomen historiallinen Seura. (Studia Historica 59). (KEMILÄINEN 1998)

Kemiläinen, Aira, Hietala, Marjatta, Suvanto, Pekka (toim.) Mongoleja vai germaaneja? : Rotuteorioiden suomalaiset. Helsinki 1985, Suomen Historiallinen Seura. (Historiallinen Arkisto 86).

Kemiläinen, Aira, ks. myös Suomen kansallisbiografia.

Kiin, Sirje, Suomettuminen ja virottuminen : Suomen kuva Virossa ja Viron kuva Suomessa. – Teoksessa Suomi ja Viro, yhdessä ja erikseen. (Ks. tämä) S. 20–34.

Kilpeläinen, Jouko I, Rotuteoriat läntisistä suomalais-ugrilaisista kansoista Keski-Euroopan antropologiassa 1800-luvulla ja suomalaisten reaktiot niihin. –Teoksessa Mongoleja vai germaaneja (Ks. tämä) S. 163–193.

Kirby, David, The Baltic world 1771–199 : Europe’s northern periphery in an age of Change. New York 1995, Longman Publishing.

Klinge, Matti, Ruotsalaisten eristäytymisliike ja aitosuomalaisuus 1920-luvulla. – Teoksessa Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919–1939. Toim. Päiviö Tommila. Helsinki 1964, WSOY ja Historian ystävien liitto 1964. (Historian aitta XVI). (KLINGE 1964)

Klinge, Matti, Ylioppilaskunnan historia, 1918–1960 : Itsenäisen Suomen ylioppilaat. Helsinki 1960, HYY ja Gaudeamus. (KLINGE 1978)

Klinge, Matti, Vihan veljistä valtiososialismiin : Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta. Porvoo-Helsinki 1972, WSOY. (KLINGE 1972)

Kolbe, Laura, Huvudstadssamarbete i Skandinavien 1923–1960 och den nordiska myten om det folkliga självstyret. – Teoksessa Civilsamhällets Norden (Ks. tämä) S. 64–71.

Kokko, Marja, Heimosisaruutta vaiko vain uteliaisuutta? – Teoksessa Roiko-Jokela (toim.), Virallista politiikkaa, epävirallista kanssakäymistä. (Ks tämä.)

Kortti, Jukka, Ylioppilaslehti and Estonia before World War II. – Alenius, Honkala, Wunsch, Itämeren itälaidalla (ks. tämä) s. 105–121.

Köll, Anu Mai, Marginal markets and friendly peoples : Nordic-Baltic economic relations in the twentieth century. – Relations between the Nordic Countries and the Baltic Nations (Ks. tämä) S. 53– 80.

Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinavien im frühen Mittelalter. Internationale Konferenz, Oktober 1990, Riga. Stockholm 1992, Stockholms universitet. (Acta Universitatis Stockholmiensis – Studia Baltica Stockholmiensia 9)

Käkönen, Jyrki, Regionalization and power in the Baltic Sea Region. – Susanna Perko (ed.), Nordic-Baltic Region in transition. New Actors, New Issues, New Perspectives. Tampere 1996, Tampere Peace Research Institute. (TAPRI Research Report 75). P. 52–65.

Käkönen, Jyrki ja Lähteenmäki, Kaisa, Regionalization and the theory of international relations. Tampere 1995, (Tampere Peace Research Institute. (TAPRI Research Reports 64).

Laine, Antti, Suur-Suomen kahdet kasvot : Itä-Karjalan siviiliväestön asema suomalaisessa miehityshallinnossa 1941–1944. Helsinki 1982, Otava.

Lehmusto, Heikki, Kappale suomalaista sivistyshistoriaa. Suomalaisen kansakoulun ystävät 1889–1929. Helsinki 1930, Otava.

Lehti, Marko, A Baltic League as a construct of the new Europe : Envisioning a Baltic region and small state sovereignty in the aftermath of the First World War. Frankfurt am Main 1999, Lang.

Lehti, Marko, Baltoscandia as a national construction. – Relations between the Nordic Countries and the Baltic Nations in the XX Century. (Ks. tämä) P. 22–52. (Lehti 1998 A)

Lehti, Marko, Suoi Viron isoveljenä. Suomalais-virolaisten suhteiden käänöpuoli. – Suomi ja Viro, yhdessä ja erikseen (ks. tämä) S. 84–115. (Lehti 1998 B)

Lehto, Olli, Oman tien kulkijat. Veljekset Vilho, Yrjö ja Kalle Väisälä. Helsinki 2004, Otava.

Leskinen, Jari, Vaiettu Suomen silta: Suomen ja Viron salainen sotilaallinen yhteistoiminta Neuvostoliiton varalta vuosina 1930–1939. Helsinki 1997, Suomen Historiallinen Seura.

Liikanen, Ilkka, Fennomania ja kansa: joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty. Helsinki 1995, Suomen Historiallinen Seura.

Loeber, D. A., Towards Baltic regional identity. Regional identity under Soviet rule: The case of the Baltic States. Hackettstown, N. J. 1990. (Introduction)

Löfgren, Anders, Mitt i periferin? : Mitt-nordisk samhörighet i Regionernas Europa. – Kultursammanhangar i Midt-Norden. / Symposiet i Levanger i april 1996/. Ed. Steiner Supphellen. Stockholm 1977. (Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Konferenser 38). S. 243–263.

Lönnroth, Erik, Den svenska utrikespolitikens historia, V, 1919–1939. Stockholm, Norstedt 1959.

Medrano, Juan Diez & Gutiérrez, Paula, Nested identities: national and European identity in Spain. – *Ethnic and Racial Studies*, 24: 5, P. 753–778.

Markkanen, ks. Suomen kansallisbiografia.

Meinander, Henrik, Den nödvändiga grannen : studier & inlägg. Helsingfors 2001, Schildts.

Mylly, Juhani, Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2 : Maalaisliitto 1918–1939. Helsinki 1989, Kirjayhtymä.

Mäkelä, Päivi, Vertailu, jokapäiväinen muttei tuttu apuväline historiantutkijan työkalupakissa. Vertailevan tutkimusotteen hyödyntämisen vaiheista ja funktioista historiantutkimuksessa. – Esitelmä Poliittisen historian tutkijaseminaarissa Turun yliopistossa 1.10.2001.

Mäki, M. E., Santeri Alkio : hänen johtavat aatteensa ja toimintansa niiden toteuttajana. Helsinki 1948, Pellervo-Seura.

Mäkinen, Riitta, Tiedon saroilla. Agronomiliiton 100-vuotinen järjestötaival. Helsinki 1997, Agronomiliitto. (MÄKINEN 1997)

Mäkinen, Riitta, Tulkintoja nationalismista ja kansallisesta identiteetistä. Kirjallisuusessee lisensiaatin tutkintoa varten. Toukokuu 2001, Turun yliopisto, poliittinen historia, (MÄKINEN 2001)

Mäkinen, Riitta, Tulkintoja pohjoismaisesta yhteisyydestä. Kirjallisuusessee lisensiaatin tutkintoa varten. Syyskuu 2002, Turun yliopisto, poliittinen historia, (MÄKINEN 2002)

Mäkinen, Riitta, Kansakunta, alueellistuminen, pan-identifioituminen. Otteita opinnäytteen kirjallisuuskatsauksesta ja käsitteen määrittely. Esitelmä Kevät-HISPO 2003. (MÄKINEN 2003 A)

Mäkinen, Riitta, Järjestöt kansalaisten pan-identifioitumisen foorumina ja valtion jäsenenä. Kirjallisuusessee lisensiaatin tutkintoa varten. Syyskuu 2003, Turun yliopisto, poliittinen historia. (MÄKINEN 2003 B)

Mäkinen, Riitta, Agronomernas skandinaviska kontakter, deras alternativ och betydelsen av bondens nationella roll. – *Civilsamhällets Norden*. (Ks. tämä)– Pohjautuu esitelmään seminaarissa *Civilsamhällets Norden*, 2004) (MÄKINEN 2005)

Mäkinen, Riitta, Baltia ja Pohjoismaat suomalaisten vaihtoehtoisina pan-identiteetteinä maailmansotien välisenä aikana. – Kari Alenius, Honkala, Wunsch (toim.) Itämeren itälaidalla. Ks. tämä. S. 13-21. Pohjautuu esitelmään tutkijaseminaarissa Oulun yliopistossa 2005. (MÄKINEN 2006)

Mäkinen, Riitta, Kulttuurikööri. Talonpoikauskulttuurisäätiö 1938–2008. Helsinki 2008, Maa-henki. (MÄKINEN 2008)

Mäkinen, Riitta Baltoskandinaavisia kansalaispyrkimyksiä 1930-luvulla. – Alenius, Honkala ja Wunsch (toim.) Itämeren itälaidalla II. (Ks. tämä). 123–136. Pohjautuu esitelmään tutkijaseminaarissa Oulun yliopistossa 2008. (MÄKINEN 2009 A)

Mäkinen, Riitta, Henrik ja Ellen Tornbergin säätiö 1943–2008; Pohjan Poikain, agronomien ja maataloustiedon hyväksi. Helsinki 2009, Henrik ja Ellen Tornbergin säätiö. (MÄKINEN 2009 B)

Mäkinen, Riitta, Finnish Voluntary Associations' Contacts with their Scandinavian and Baltic Counterparts during the Interwar Period. – Vereinskultur und Zivilgesellschaft in Nordosteuropa, (Ks. tämä) P. 451–467. Pohjautuu esitelmään seminaarissa Nordic Civicness revisited in the age of Association, Tallinna 2006. Esitelmäteksti www.helsinki.fi/project/eva/ncr/makinen.pdf (MÄKINEN 2012)

Mäkinen, Riitta, Irti lokeroinnista. (Brubaker, Rogers, Etnisyys ilman ryhmiä. Vastapaino 2013). Agricolan kirja-arvostelut (verkkojulkaisu 9.8.2014) <http://agricola.utu.fi/julkaisut/kirja-arvostelut/index.php?id=3535> (MÄKINEN 2014)

Mäkinen, Riitta ja Sysiharju, Anna-Liisa, Eteenpäin ja ylöspäin, Hedvig Gebhardin osuus ja toiminta. Helsinki 2006, Otava.

Neumann, Iver B. Tre innfallsvinkler til Norden: kulturfelleskap, oppdemming for stormakspolitik, regionsbygning. – Teoksessa Neumann, (red.) Hva Skjedde med Norden? (Ks. tämä) s. 11–30. (NEUMANN 1992 A)

Neumann, Iver B., A Nordic and/or Baltic Sea Region? The discursive structure of region-building. – The Baltic Sea Region: Conflict or Cooperation? (Ks. tämä) S. 68–83. (NEUMANN 1992 B)

Neumann, Iver B, The uses of other. The East in European identity formation. Minneapolis 1999, University of Minnesota Press. (NEUMANN 1999)

Neumann, Iver B. (red.), Hva skjedde med Norden? Fra selbevissthet til rådvillhet. Gjøvi 1992, J.W. Coppelens forlag.

Nielsson, Gunnar, The parallel national action process. – Frameworks for international cooperation. (Ks. tämä.) S. 78–108.

Niemelä, Kari, Seprakauppa – ystäväkauppaa yli meren. Sukuri 1/2008. (Myös verkossa.)

Nieminen, Kari ja Remes, Niko, Baltia, tiedon oikopolkuja. Turku 2003, Kirja-Auroora.

Nuolijärvi, Pirkko, Sosiolingvistiikka kielentutkimuksen kentässä. – Teoksessa Sajavaara, Kari & Piirainen-Marsh, Arja (toim.), Kieli, diskurssi & yhteisö, Jyväskylä 2000, Jyväskylän yliopisto, soveltavan kielentutkimuksen keskus. S. 13–38.

Nygård, Toivo, Itä-Karjalasta Suomeen 1917–1922 tulee pakolaiset. – Genos 1996 s. 2–11. Digitaalisenä www.genealogia.fi/genos/67/67_2htm. Viitattu 15.7.2014. (NYGÅRD 1996)

Nygård, Toivo, Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa. Helsinki 1978, Otava. (NYGÅRD 1978)

Olesk, Sirje, Suomi ja Viro Viron kansallisen heräämisen aikana. – Teoksessa Suomi ja Viro, yhdessä ja erikseen. (ks tämä) S. 76–83.

Ollila, Anne, Perspectives to Finnish Identity – Scandinavian Journal of History, vol 23, (1998) p. 127–137.

Paasi, Anssi, Territories, boundaries and consciousness. The changing geographies of the Finnish-Russian border. Chichester 1996, John Wiley & Sons.

Paasivirta, Juhani, Suomi ja Eurooppa 1914–1939. Kirjayhtymä 1984.

Pajamo, ks. Suomen kansallisbiografia.

Perttula, Pekka, Taloton talonpoika, maaton maalaisliittolainen. V. J. Sukselainen 1906–1945. Helsinki 2010. Myös verkkojulkaisuna / Turun yliopisto.

Pistohlkors, Gert von, Historygraphy – some introductory remarks. – Regional identity under Soviet rule: The case of the Baltic States. Hackettstown, N.J. 1990. P. 1-8.

Puntila, Lauri, Suomen poliittinen historia. Helsinki 1971, Otava.

Rahola, Ilmari, Pohjolan talonpoikaisjärjestöjen keskusneuvosto toiminut 10 vuotta. – Maatalous 1945, s. 19–20.

Rajala, Panu, F. E. Sillanpää vuosina 1888–1923. Helsinki 1983, SKS.

Rajala, Panu, Naisten mies ja aatteiden : Juhani Ahon elämäntaide. Helsinki 2011, WSOY.

Rauch, Georg von, The Baltic states : The years of independence Estonia, Latvia, Lithuania 1917–1940. London 1974, Hurst. (Saks. alkuteos 1970).

Relations between the Nordic Countries and the Baltic Nations in the XX Century. Ed. K. Hovi. Turku 1998. (Publications of the Institute of History, General History, University of Turku, Nr 15).

Roiko-Jokela, Heikki, Ihanteita ja reaalipolitiikkaa : Rudolf Holstin toiminta Baltian maiden kansainvälisen de jure –tunnustamisen ja reunavaltioyhteistyön puolesta 1918–1922. Jyväskylä 1995, Jyväskylän yliopisto. (ROIKO-JOKELA 1995)

Roiko-Jokela, Heikki, Over the State borders. The Academic Karelia Society, the Journal Suomen Heimo, The Future of the Finnish Kin. Teoksessa Alenius, Honkala, Wunsch (toim.) Itämeren itälaidalla. (Ks tämä) s. 93–104.

Roiko-Jokela, Heikki, ”Suur-Suomi on yhtä kuin isänmaa”. – Teoksessa AKS:n tie (Ks. tämä) s. 59–94. (ROIKO-JOKELA 2011)

Rui, Timo, Suomen silta tieteen kulkuväylänä. Tiedonsiirrot virolaisten kansallisten tieteiden rakentamana. – Teoksessa Suomi ja Viro, yhdessä ja erikseen. (Ks. tämä) S. 116–138.

Ruutsoo, Rein, *Civil society and national building in Estonia and the Baltic states : Impact of traditions on mobilization and transition 1986–2000 – historical and sociological study*. Rovaniemi 2002, Lapin yliopisto. (Acta universitatis lapponiensis, 49).

Sahlström, André, *Under blåsvarta färger : den estniska konstitutionella krisens verkningar i de finsk-estniska relationerna åren 1934–1938*. Helsinki 2000, SKS (Bibliotheca historica 51).

Sand, Andrea, *Insel, Staat, Region – Aspekte von Identität in der Karibik*. – Haslinger, Peter (Hrsg.), *Regionale und Nationale Identitäten*. (Ks tämä).

Sandström, Åke, *Ruotsalainen identiteetti ja näkemys Suomesta 1808–1860*. – Teoksessa *Itsekkyyttä vai valtiomiestaitoa : ruotsin idänpolitiikka ja Suomi vuodesta 1912 vuoteen 2002*. Toim. Tapani Suominen. Helsinki 2002, Tammi. S. 199–214.

Savolainen, Sisko (toim.), *Sata Sampsan vuotta : Sampsa ry 1907–2007*. Helsinki 2007, Maatalousylioppilaiden yhdistys Sampsa.

Sihvo, Hannes, *Suomalaisuuden pyhä tuli*. – Teoksessa *Herää Suomi* (Ks. tämä) S. 349–344.

Simonen, Seppo, *Suomen Ayrshireyhdistyksen historia 1901–1951*. Helsinki 1950 Suomen Ayrshireyhdistys.

Soikkanen, Timo *Kansallinen eheytyminen - myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933–1939*. Porvoo-Helsinki 1984, WSOY.

Stenius, Henrik, *Frivilligt, jämlikt, samfällt. Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott*. Helsingfors 1987, Svenska litteratursällskapet.

Stråth, Bo, *Scandinavian identity. A mythical reality*. – Teoksessa Nils Arne Sørensen (ed.), *European Identities. Cultural Diversity and Integration in Europe since 1700*. Odense 1995, Odense University Press. P. 37–58.

Sulamaa, Kaarle, *Akateemisen Karjala-Seuran ideologia. Heimoaatetta, aitosuomalaisuutta ja kansakokonaisuuden tavoittelua*. – Teoksessa AKS:n tie (ks. tämä) s. 15–57.

Suomen Kansallisbiografia: Matti Haapasaari: Kaarlo Linkola (2005/2010), Aira Kemiläinen: Kaarlo Hildén (2004). Rolf Nordenstreng (2006). Tapio Markkanen: V. A. Heiskanen (2002). Reijo Pajamo: Vilho Siukonen (2006). Eeva Tapio: J. I. Liro (2005). *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, myös verkkojulkaisuna.

Suomi ja Viro, yhdessä ja erikseen. Toim. Kari Immonen ja Tapio Onnela. Turku 1998, Turun yliopisto Kulttuurihistoria ja Olavi Paavolainen -seura. (Turun yliopisto, Historian laitos, julkaisuja 44.)

Suvanto, Pekka, *Rotu Marxin ja Engelsin ajattelussa*. – Teoksessa Kemiläinen, Hietala, Suvanto, (ks. tämä). S. 87–103.

Takalo, Tenho, Unkari Suomessa 1920- ja 1930 -luvuilla. Heimotyötä, kulttuurisuhteita vai ”revisiopolitiikkaa”? – Teoksessa Yksilö ja yhteiskunnan muutos. Juhlakirja Viljo Rasilan täytässä 60 vuotta. Tampere 1986, Tampereen yliopisto. S. 182–203.

Tallgren, Vappu, Rotuopeista roduntutkimukseen Suomen älymystön aikakauslehdissä. – Teoksessa Kemiläinen, Hietala, Suvanto (Ks tämä) S. 391–405.

Tapio, ks. Suomen kansallisbiografia.

Tommila Päiviö, Helsinki kylpyläkaupunkina 1830–50 -luvuilla. Helsinki 1982, Helsinki-seura. (1. P. 1955.)

Torsell, Robert, ”Med NJF under 50 år. Nordiske Jordbrugsforskeres Forening 1918–1968”, Nordisk Jordbrugsforskning, Årgang 49, 1967, 79–208; 103–104.

Tuononen, Terhi, "Eivät tunturit eikä meri voi meitä eroittaa, meidät yhdistävät samat aatteet ja samat pyrkimykset". Lotta Svärd -järjestön kansainväliset suhteet vuonna 1921-1939 / Joensuu yliopisto 2005. (Mikrotallenne)

Törmä, Topi, Auran miehet muotokuvina. Espoo 1982, Aurayhtiöt.

Uino, Ari, Kielitaistelu ja ”uusi suomalaisuusliike” 1918–1939. – Teoksessa Herää Suomi (Ks. tämä) S. 177–249.

Uljas-Rautio, Katariina, Tieteellistä tekstiä vai tekstiä tieteestä? Kide, Lapin yliopiston yhteisölehti 1/2008.

Uola, Mikko, Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932–1944. Helsinki 1982, Otava.

Waever, Ole, Culture and identity in the Baltic Sea region. – Pertti Joenniemi (ed.) Co-operation in the Baltic Sea region; Needs and prospects. Tampere 1991 Tampere Peace Research Institute. (Research report, No 42, 1991.) S. 79–111.

Waever, Ole, Identity, communities and foreign policy. Discourse analysis as foreign policy theory. – European integration and national identity. The challenge of the Nordic states. Ed. by Lene Hansen and Ole Waever. London and New York 2002, Routledge.

Waever, Ole & Joenniemi, Pertti, Region in the making – a blueprint for Baltic Sea Politics. – The Baltic Sea Region: Conflict or Cooperation? (Ks tämä)

Valtioneuvoston historia 1917-1966. Osa I. Helsinki 1977.

Vares, Vesa, Vanhasuomalainen Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa. Porvoo-Helsinki 1997, WSOY.

Vares, Vesa, Rajankäyntiä sivistyksen nimissä. Suomalaiset ja Väli-Eurooppa maailmansotien välillä. Haik 2/2003, s. 248–262.

Vasara, Erkki, Raskailta tuntuvat askeleet. Lauri Kristian Relanderin elämäkerta. Helsinki 2013, WSOY.

Wassholm, Johanna, Svenskt, finskt, ryskt: Nationens, språkets och historiens dimensioner hos E. G. Ehrström 1808–1835. Helsingfors 2014, SLS.

Vereinskultur und Zivilgesellschaft in Nordosteuropa; Regionale Spezifik und europäische Zusammenhänge. (myös englanninkielinen nimeke). Hg. Jörg Hackmann. Wien-Köln-Weimar 2012, Böhlau Verlag. (Veröffentlichungen der Akademie Baltica 2; Quellen und Studien zur Baltischen Geschichte 20).

Valtioneuvoston historia 1917-1966. Osa I. Helsinki 1977.

White, Geoffrey M., Identity through history. Cambridge 1991, Cambridge University Press.

Vibe, Johan, Norden – et samarbeide nedenfra? – Neuman, (red.) Hva skjedde med Norden (Ks. tämä) P. 51–100.

Vihavainen, Timo, Venäläisiä ja neuvostoliittolaisia käsityksiä suomalaisista ja heidän rotuominaisuuksistaan. – Teoksessa Kemiläinen, Hietala, Suvanto (ks. tämä) S. 269–294.

Vilkuna, Kustaa, Heimo, heimokansa, heimokunta. Kalevala-Seuran vuosikirja 53 (1973), s. 35–42.

Willetts, Peter, Transactions, networks and systems. – Frameworks for international cooperation (Ks. tämä) P. 255–284.

Virallista politiikkaa, epävirallista kanssakäymistä. Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylä 1997, Atena kustannus.

Wirilander, Kaarlo, Herrasväkeä : Suomen säätyläistö 1721–1870. Helsinki 1974, Suomen historiallinen seura. (Historiallisia tutkimuksia 93).

Virtanen, Sakari, Oswald Kihlman-Kairamo 1858–1938 : Luonnontutkija, poliitikko, talousmies. Helsinki 2014, SKS.

Zetterberg, Seppo, Suomi ja Viro 1917–1919 : Poliittiset suhteet syksystä 1917 reunavaltio politiikan alkun. Helsinki 1977, Suomen historiallinen seura. (Historiallisia tutkimuksia 102.)

Zetterberg, Seppo (toim.), Viro; historia, kansa, kulttuuri. Helsinki 1995, SKS.

Zetterberg, Seppo, Viron historia. Helsinki 2007, SKS.

Åström Elmersjö, Henrik, Norden, nationen och historien. Perspektiv på föreningarna Nordens historieläroboksrevision 1919–1972. Lund 2013, Nordic Academic Press.

Østergård, Uffe, (1999) The geopolitics of Nordic Identity. –Teoksessa The Cultural Construction of Norden (Ks. tämä) S. 25–71.

